

Α. ΓΛΩΣΣΑ

1. Γλωσσικές ποικιλίες

- ♦ Η γλώσσα δεν είναι ενιαία και ομοιογενής, όπως άλλωστε και η κοινότητα που τη χρησιμοποιεί. Στην πραγματικότητα αποτελεί ένα σύνολο από **γλωσσικές ποικιλίες**, που διαφέρουν λιγότερο ή περισσότερο μεταξύ τους. Οι γλωσσικές αυτές ποικιλίες τροφοδοτούν την κοινή γλώσσα, την εμπλουτίζουν και την κάνουν πιο λειτουργική, ικανοποιώντας διαφορετικές επικοινωνιακές ανάγκες των ομιλητών.
- ♦ Οι γλωσσικές ποικιλίες διακρίνονται σε **γεωγραφικές** και **κοινωνικές**.

Γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες

Κριτήριο: Η γεωγραφική θέση του ομιλητή

Διάλεκτος	Γλωσσική ποικιλία που μιλιέται σε ευρεία γεωγραφική έκταση και παρουσιάζει έντονες αποκλίσεις από την κοινή γλώσσα. Ως διάλεκτοι αναφέρονται τα κυπριακά, τα ποντιακά, τα τσακωνικά, τα καππαδοκικά, τα κατωιταλικά.	π.χ. Έναν ημέραν ο Γοργόρτζ εκπάστεν να πάει'ς σο παναῦρ'ς σην Παναϊαν Σουμελά (Μια μέρα ο Γρηγόρης ξεκίνησε να πάει στο πανηγύρι της Παναγίας Σουμελά). (Πόντος)
Ιδίωμα	Γλωσσική ποικιλία μικρής γεωγραφικής περιοχής που εμφανίζει μικρότερες διαφορές από την κοινή γλώσσα, π.χ. ηπειρώτικο ιδίωμα, κρητικό κ.λπ.	π.χ. Ψόφ'σι τ'ς δίψας.
Ιδιωματισμός	Γλωσσικό στοιχείο (φωνητικό, γραμματικό, συντακτικό, λεξιλογικό) που εμφανίζεται σε κάποιο ιδίωμα ή διάλεκτο αλλά δεν συνηθίζεται ή είναι άγνωστο στην κοινή γλώσσα.	π.χ. – Πιδί αντί παιδί (φωνητικός ιδιωματοσμός) – Με λέει αντί μου λέει (συντακτικός ιδιωματοσμός)
Ιδιωτισμός	Έκφραση, συνήθως με μεταφορική σημασία, που λέγεται μόνο σε μια συγκεκριμένη γλώσσα.	π.χ. – Γίναμε μαλλιά κουβάρια. – Μας πήρες τ' αυτιά με τις φωνές σου.

Κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες

Κριτήριο: Η κοινωνική/γλωσσική συμπεριφορά του ομιλητή

Δημιουργούνται με βάση:

α. Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ομιλητή

Ηλικία

π.χ. Οι νέοι χρησιμοποιούν έναν λόγο τολμηρό και πρωτότυπο, που χαρακτηρίζεται από ανατροπή των γλωσσικών κανόνων, χρήση ξένων λέξεων, έντονο υβρεολόγιο, περιφρόνηση των κοινωνικών συμβάσεων. Αντίθετα, ο λόγος των μεγάλων είναι πιο συντηρητικός, σοβαρός και επίσημος.

Μόρφωση

π.χ. Ο πλούσιος και σύνθετος λόγος, το επεξεργασμένο λεξιλόγιο, η σαφήνεια και η ακρίβεια στη διατύπωση χαρακτηρίζουν τη γλωσσική συμπεριφορά ατόμων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

Φύλο

π.χ. Ο λόγος των γυναικών διακρίνεται από συναισθηματισμό και ευαισθησία, διπλωματικότητα και οικειότητα. Επίσης, οι γυναίκες χρησιμοποιούν μια πιο αποδεκτή κοινωνικά γλώσσα εξαιτίας της πίεσης που δέχονται από τις κοινωνικές συμβάσεις λόγω του φύλου τους.

Κοινωνική τάξη

π.χ. Ο απλός, λαϊκός λόγος ατόμων που προέρχονται από λαϊκά κοινωνικά στρώματα.

Επάγγελμα

Ειδικές γλώσσες: Γλωσσικές ποικιλίες που συνδέονται με τον καταμερισμό της επαγγελματικής δραστηριότητας, π.χ. η ειδική γλώσσα των ναυτικών, των νομικών, των γιατρών κ.λπ. Χαρακτηρίζονται από:

- ειδικούς όρους, π.χ. η λέξη φωτόλυση αποτελεί όρο της χειμείας.
- καθημερινές λέξεις με ειδικό σημασιολογικό

		φορτίο, π.χ. η λέξη άτομο στη χημεία σημαίνει την ελάχιστη μονάδα ενός χημικού στοιχείου, ενώ στο καθημερινό λεξιλόγιο τον άνθρωπο, το πρόσωπο.
	Ιδεολογία	π.χ. Ο λόγος των οπαδών ενός κόμματος ή μιας πολιτικής τάσης.
	Ενδιαφέροντα και ασχολίες	π.χ. Η γλώσσα των ποδοσφαιρόφιλων, των φαντάρων κ.λπ.
β. Τις κοινωνικές περιστάσεις	Ποιος μιλάει, σε ποιον απευθύνεται, με ποιον σκοπό, για ποιο θέμα, πού, πότε κ.λπ. Ανάλογα με την κατάσταση επικοινωνίας διαφοροποιούνται οι γλωσσικές επιλογές και το ύφος του ομιλητή (επίσημο/τυπικό, φιλικό, απλό, ευγενικό, αγενές, περιγραφικό κ.λπ.).	π.χ. Διαφορετικά εκφράζεται κάποιος αν απευθύνεται σε συνομήλικό του και διαφορετικά σε έναν μεγαλύτερο. Ο λόγος επίσης διαφοροποιείται αν θέλει κάποιος να πείσει ή να ζητήσει κάτι ή να δώσει οδηγίες κ.λπ.

Παράδειγμα 1

Χίος, 27 Δεκέμβρη 1913

Δημοστένη μου, ελπίζω η επιστολή μου να σε βρίσκει καλά. Τηλέφωνα εβάλανε αλλά είν' δύσκολο να πιάσεις. Την Αιγνούσσα πιάνεις μονάχα. Γιατί, Δημοστένη μου, δε γυρίζεις να δουλέψεις στα μαντερίνια; Οι Τούρκοι φύγανε, οι περισσότεροι άντρες είναι κι αυτοί φευγάτοι στα παπύρια, χρειάζονται χέρια στα μαντερίνια και στη μαστίχα. Πέρασα μαύρα Χριστούγεννα, μονάχη μου, κλεισμένη στο σπίτι, κι όξω λύσσιαξε το ξεροβόρι και το σιτζίμι¹, σ' το λέω, Δημοστένη, το νερό έχει ποτίσει πια το σοβά, θα γείρει το ντουβάρει και θα με πλακώσει.

[...] Η Ειρήνη, ο θείος, η θεία, η Μαριόγκα πήγαν στο γλέντι στο Βουνάκι, αλλ' εγώ εν ήθελα να παιζογλαντίσω². Η ψυχή μου είναι μαύρη και μαργώνω³ εδώ μέσα, εψές εσκεπάστηκα με τρεις μπατανίες⁴, τη μίαν πάνω στην άλλη και ετουρτούριζα. Δεν μπορώ άλλο να κοιμούμαι μοναχή μου, ξέρω ήντα λες, πως έγινα κιόλας πίζουλη⁵ σαν τη μακαρίτισσα τη μάνα μου.

Ήντα χαμπάρια να σου ειπώ; [...] Ο μπάρμπας, που μεγαλοπιάνεται, μου είπε ότι στο Βροντάδο φκιάζανε προσκόπους αλλά ήντα με μέλει εμένα για δαύτα; Ήντα είν' οι προσκόποι;

Σήμερα ήβγα αφ' το σπίτι για να γράψω αυτό το γράμμα και να το ποστάρω⁶ και για ν' αγοράσω σαπούνι αφ' του Μαρτάκη. Ο Μαρτάκης τα διαφημίζει σ' όλο το νησί, τα λέει «σαπούνια αποκλειστικώς μόνον δι' οικογενειάρχας». Δημοστένη, ήντα σημαίνει αυτό; Εγώ δηλαδή που είμαι γυναίκα μοναχή εν ημπορώ ν' αγοράσω σαπούνι του Μαρτάκη; Λένε πως λευκαίνει τ' ασπρόρουχα και ε φέρνει φαγούρα, αλλά είναι, λένε, μόνο για οικογενειάρχες. Ήντα να κάμω;

Περιμένω το γράμμα σου με το εισιτήριο του καραβιού.

Ελέγκω

Σώτη Τριανταφύλλου, Πιτσιμπούργκο, εκδ. Αιγέας (απόσπασμα)

1. σιτζίμι: εδώ η δυνατή βροχή, 2. να παιζογλαντίσω: να διασκεδάσω, 3. μαργώνω: παγώνω από το κρύο, 4. μπατανία: υφαντή κουβέρτα, 5. πίζουλη: παράξενη, ιδιότροπη, 6. να το ποστάρω: να το στείλω με το ταχυδρομείο

1. Να εντοπίσετε στο κείμενο πέντε ιδιωματικές λέξεις ή φράσεις.
2. Με βάση τις γλωσσικές επιλογές της, ποια κοινωνικά χαρακτηριστικά (μόρφωση, κοινωνική τάξη, φύλο) της συντάκτριας της επιστολής εντοπίζετε στο κείμενο;

Απάντηση

1. **Ιδιωματικές λέξεις/φράσεις:** σιτζίμι, εν ήθελα, παιζογλαντίσω, μαργώνω, πίζουλη.
2. • **Μόρφωση – Κοινωνική τάξη:** Η γλώσσα του κειμένου είναι απλή, με πολλές λαϊκές και ιδιωματικές λέξεις (φευγάτοι στα παπύρια, λύσσιαξε, χαμπάρια, φκιάζανε κ.λπ.). Οι προτάσεις είναι γενικά σύντομες και συχνά παρατίθενται ασύνδετα μεταξύ τους (ενώ θα έπρεπε να υπάρχε τελεία), στοιχείο που τονίζει την προφορικότητα του λόγου (Η ψυχή μου είναι μαύρη και μαργώνω εδώ μέσα, εψές εσκεπάστηκα με τρεις μπατανίες, τη μίαν πάνω στην άλλη και ετουρτούριζα). Όλα αυτά δείχνουν ότι η συντάκτρια της επιστολής (η Ελέγκω) είναι άτομο με χαμηλή μόρφωση, που προέρχεται από μια ασθενή οικονομικά κοινωνική τάξη.
- **Φύλο:** Η γυναικεία ταυτότητα της συντάκτριας της επιστολής αναδεικνύεται από τον συναισθηματικό λόγο –τρυφερότητα, παράπονο, έμμεση επίκριση– που απευθύνει προς τον αποδέκτη της επιστολής, τον Δημοστένη, αλλά και από τη σχέση εξάρτησης απ' αυτόν: π.χ. Δημοστένη μου – Πέρασα μαύρα Χριστούγεννα, μονάχη μου, κλεισμένη στο σπίτι – Η ψυχή μου είναι μαύρη – Εγώ δηλαδή που είμαι γυναίκα μοναχή – Ήντα να κάμω; (αξιοπρόσεκτη η επανάληψη του μαύρα-μαύρη και του μοναχή, καθώς και η αδυναμία να προσαρμοστεί στην απουσία του άντρα).

Παράδειγμα 2

α. Η πολυμορφία αυτή, που εγγράφεται σε ένα γεωγραφικό και σε έναν κοινωνικό άξονα και χαρακτηρίζει όλες τις φυσικές γλώσσες –διακρίνοντάς τες από άλλα απλούστερα συστήματα επικοινωνίας–, εμπλουτίζεται και από τις ενδοσυστηματικές πολυτυπίες της γλώσσας, οι οποίες συνήθως οφείλονται στην εξέλιξή της ως συστήματος. Ο ομιλητής λοιπόν, προκειμένου να επικοινωνήσει, βρίσκεται μπροστά σε μια σειρά επιλογών που καλείται να κάνει μεταξύ συγγενικών στοιχείων, διαθέσιμων στην ιδιόλεκτό του (αγαπάω/αγαπώ, γράφονταν/γραφόντουσαν, συμπεριφορά/φέρσιμο). Η απόφασή του μπορεί να είναι θέμα ελεύθερης επιλογής. Συχνά όμως εξαρτάται από την περίπτωση επικοινωνίας στην οποία συμμετέχει και η οποία ορίζει έναν τρίτο τρόπο ταξινόμησης των γλωσσικών ποικιλιών. Η ταυτότητα του συνομιλητή, το πλαίσιο της συζήτησης, το κανάλι της επικοινωνίας είναι παράγοντες που επηρεάζουν τις γλωσσικές παραγωγές μας, ορίζοντας διαφορετικά επίπεδα ύφους (επίσημο, ανεπίσημο, οικείο, φιλικό, λογοτεχνικό, λόγιο, λαϊκό, χυδαίο κ.λπ.).

Ρέα Δελβερούδη, «Γλωσσική ποικιλία», greek-language.gr

β. Ένωθα πως καταπιανόμουν με μια δουλειά πολύ δύσκολη. Έστειλα κάμποσους νοματαίους στα ξάρτια του τουρκέτου, κι αφού παλέψαμε σκληρά, καταφέραμε να πάρει βόλτα το καράβι. Μα τώρα πονούσε περισσότερο, γιατί δεν πρόφτανε να προλάβει τις θάλασσες. Άρχισα να πιστεύω πως θα χάναμε τ' άλμπουρά μας, γιατί το καράβι πλάγιαζε πολύ, επειδή ο αγέρας έσπρωχνε με λύσσα τις αντένες και τα κατάρτια, δίκως ν' αφήνει το καράβι να πάρει ανάσα. Την τουρκετίνα την άρπαξε ο αγέρας και πέταξε, και τα μαζεμένα πανιά αρχίσανε και κείνα να πετάνε πάνω από τις αντένες, ανάμεσα στις σαλαμάστρες. Θεέ μου! Ποιος μπορεί να πιστέψει πως ο αγέρας μπορεί να πάρει μια τέτοια φοβερή δύναμη!

Φώτης Κόντογλου, Αδάμαστες ψυχές, εκδ. Άγκυρα

γ. Το χαρακτηριστικό της έντονης αλληλεξάρτησης των επιχειρήσεων στο ολιγοπώλιο προσδιορίζει και τη συμπεριφορά τους. Σημαντικό ρόλο παίζουν οι μεταξύ τους συμφωνίες για τον προσδιορισμό της τιμής. Συμφωνίες επιπλέον μπορεί να υπάρξουν, για παράδειγμα, για τις περιοχές όπου κάθε επιχείρηση θα διαθέτει το προϊόν της ή για κοινή στάση προκειμένου να αποτρέψουν την είσοδο μιας νέας επιχείρησης στον κλάδο. Όλες οι συμφωνίες έχουν σκοπό να μειώσουν τον μεταξύ τους ανταγωνισμό, ώστε να εκμεταλλευτούν την αγορά με τρόπο που να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους. Επειδή όμως οι συμφωνίες αυτές οδηγούν πολλές φορές σε ουσιαστική μονοπώληση της αγοράς, το κράτος παρεμβαίνει νομοθετικά απαγορεύοντάς τες, για να προστατεύσει τους καταναλωτές.

Αρχές οικονομικής θεωρίας, Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ

Να εντοπίσετε σε καθένα από τα παραπάνω κείμενα τουλάχιστον πέντε λέξεις/φράσεις του ειδικού λεξιλογίου. Από ποια ειδική γλώσσα προέρχονται σε κάθε περίπτωση;

Απάντηση

α' κείμενο

- **Ειδικό λεξιλόγιο:** φυσικές γλώσσες, συστήματα επικοινωνίας, ομιλητής, ιδιόλεκτο, περσίωση επικοινωνίας, γλωσσικών ποικιλιών, συνομιλητή, κανάλι επικοινωνίας, γλωσσικές παραγωγές, επίπεδα ύφους κ.ά.
- **Ειδική γλώσσα:** Γλωσσική ποικιλία της γλωσσολογίας.

β' κείμενο

- **Ειδικό λεξιλόγιο:** ξάρτια, τουρκέτου, να πάρει βόλτα, να προλάβει τις θάλασσες, άλμπουρα, αντένες, κατάρτια, πανιά, σαλαμάστρες κ.ά.
- **Ειδική γλώσσα:** Γλωσσική ποικιλία των ναυτικών.

γ' κείμενο

- **Ειδικό λεξιλόγιο:** επιχειρήσεων, ολιγοπώλιο, τιμής, προϊόν, ανταγωνισμό, μονοπώληση της αγοράς, καταναλωτές κ.ά.
- **Ειδική γλώσσα:** Γλωσσική ποικιλία των οικονομολόγων.

Παράδειγμα 3

α. Όλα χάλια... Σκατά... Όλα μου τη σπάνε. Στο σχολείο πίεση, στο φροντιστήριο το ίδιο. Οι γονείς και καλά «σε στηρίζουμε». Αν όμως οι βαθμοί δεν είναι αυτοί που θέλουν, μου τα χώνουν ανελέητα. Οι φίλοι, ό,τι να 'ναι, το παίζουν άνετοι, και έτσι. Μόνο εγώ είμαι στην πρίζα; Δεν υπάρχει αυτή η ζωή. Ένα θέλω, να τελειώσω το σχολείο να την κάνω. Άντε γιατί τα 'χω πάρει τελείως.

β. Να σου πω, δε λέω, καλά παίξαμε, αλλά, βλέπεις, κάνουμε ατομικό παιχνίδι... δεν έχουμε σύνολο. Η επιθετικότητα των κυνηγών μας καλή, αλλά νευρική. Υστερούμε βέβαια στο χαφ μπακ, δε λέω... να μην ξεχνάς τον Μπέμπη, φοβερός μπαλαδόρος... Και ο πρώτος χαφ... με καταλαβαίνεις; Η ταχύτητά του είναι το πρώτο ατού του... ως σέντερ χαφ δεν ήταν κακός, αν και το δεξί του πάντα νεκρό. Τεχνίτης, σουτέρ, αλλά εγωιστής...

1. Να εντοπίσετε στα παραπάνω κείμενα σε ποια κοινωνική ομάδα ανήκουν οι ομιλητές σημειώνοντας πέντε λέξεις του ιδιαίτερου λεξιλογίου που χρησιμοποιούν.
2. Να αποδώσετε στην κοινή γλώσσα τις παρακάτω φράσεις της νεανικής διαλέκτου: μου τη σπάνε, και καλά, μου τα χώνουν, ό,τι να 'ναι, είμαι στην πρίζα, να την κάνω, τα 'χω πάρει.

Απάντηση

1. Στο α' κείμενο ο ομιλητής ανήκει στην κοινωνική ομάδα των νέων – ιδιαίτερο λεξιλόγιο: *μου τη σπάνε, και καλά, μου τα χώνουν, ό,τι να 'ναι, το παίζουν, και έτσι, είμαι στην πρίζα, Δεν υπάρχει, να την κάνω, τα 'χω πάρει.*

Στο β' κείμενο ο ομιλητής ανήκει στην κοινωνική ομάδα των ποδοσφαιρόφιλων – ιδιαίτερο λεξιλόγιο: *ατομικό παιχνίδι, των κυνηγών, χαφ μπακ, μπαλαδόρος, σέντερ χαφ, το δεξί του, σουτέρ.*

2. *μου τη σπάνε* = με εκνευρίζουν, *και καλά* = υποτίθεται, *μου τα χώνουν* = μου φωνάζουν, με επικρίνουν, *ό,τι να 'ναι* = δεν συμπεριφέρονται λογικά (οι φίλοι), *είμαι στην πρίζα* = είμαι σε ένταση, *να την κάνω* = να φύγω, *τα 'χω πάρει* = έχω εκνευριστεί/θυμώσει πολύ

2. Οι λειτουργίες της γλώσσας: Αναφορική – Ποιητική

Αναφορική λειτουργία	Ποιητική λειτουργία
Έμφαση δίνεται στο περιεχόμενο του μηνύματος.	Έμφαση δίνεται στη μορφή του μηνύματος.
Σκοπός: Ο πομπός απευθύνεται στη λογική του δέκτη με στόχο την πληροφόρησή του.	Σκοπός: Ο πομπός απευθύνεται στο συναίσθημα του δέκτη με στόχο τη συναισθηματική διέγερση (πρόκληση συναισθημάτων) και την αισθητική απόλαυση.
Γλωσσικά χαρακτηριστικά: • Τηρούνται οι γλωσσικοί κανόνες. • Οι λέξεις χρησιμοποιούνται κυρίως με την κυριολεκτική/δηλωτική σημασία τους. • Απουσιάζουν εντελώς ή γίνεται περιορισμένη χρήση των σχημάτων λόγου και των διάφορων εκφραστικών μέσων.	Γλωσσικά χαρακτηριστικά: • Συχνά παραβιάζονται οι γλωσσικοί κανόνες. • Οι λέξεις χρησιμοποιούνται κυρίως με τη μεταφορική/συνυποδηλωτική τους σημασία. Κυριαρχεί η πολυσημία. • Χρησιμοποιούνται σχήματα λόγου και ποιητικά εκφραστικά μέσα.
Η αναφορική λειτουργία συναντάται κυρίως σε κείμενα με πρακτικό ή αποδεικτικό σκοπό (π.χ. άρθρο, ανακοίνωση, αποδεικτικό δοκίμιο, επιστημονικό κείμενο κ.ά.).	Η ποιητική λειτουργία συναντάται στη λογοτεχνία και σε κείμενα που δεν έχουν πρακτικό ή αποδεικτικό χαρακτήρα (π.χ. στοχαστικό δοκίμιο, ημερολόγιο κ.ά.).

π.χ. *Ποίηση είναι η τέχνη που προκαλεί και προβάλλει τις αισθήσεις, τα συναισθήματα μέσα από μια ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας, μέσα από την έκταση των ήχων, των ρυθμών, της αρμονίας και των εικόνων.*

Λεξικό Petit Larousse

π.χ. *Η ποίηση είναι ανάπτυξη στίλβοντος ποδηλάτου. Μέσα της / όλοι μεγαλώνουμε. Οι δρόμοι είναι λευκοί. Τ' άνθη μιλούν. / Από τα πέταλά τους αναδύονται συχνά μικρούτσικες παιδίσκες. / Η εκδρομή αυτή δεν έχει τέλος.*

Ανδρέας Εμπειρικός, Ενδοχώρα

- ♦ Σε ένα κείμενο είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται και οι δύο λειτουργίες της γλώσσας. Κάποια από τις δύο, βέβαια, υπερτερεί, ανάλογα και με τον σκοπό που θέλει να πετύχει ο πομπός (κυρίως να πληροφορήσει ή αντίθετα κυρίως να συγκινήσει).

Παράδειγμα

Η τεράστια πρόοδος της καθαρής επιστήμης κατά τον 20ό αιώνα –ειδικά της φυσικής κατά το πρώτο μισό του αιώνα και της βιολογίας κατά το δεύτερο– έχει αλλάξει παντελώς τη σχέση μεταξύ επιστήμης και κοινωνίας. Η επιστήμη έχει καταστεί κυρίαρχο στοιχείο της ζωής μας. Προσέφερε τεράστια βελτίωση στην ποιότητα της ζωής, αλλά δημιούργησε και σοβαρότατους κινδύνους. Σε αυτούς περιλαμβάνονται η μόλυνση του περιβάλλοντος, η σπατάλη των ζωτικών πόρων, η αύξηση μεταδοτικών ασθενειών και, πάνω απ' όλα, η απειλή για την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπινου είδους λόγω της ανάπτυξης όπλων μαζικής καταστροφής. Οι φυσικοί επιστήμονες δεν είναι δυνατόν πλέον να υποστηρίζουν ότι η εργασία τους δεν έχει καμία σχέση με την ευμάρεια των ατόμων ή την κρατική πολιτική.

Joseph Rotblat, «Η κοινωνική ευθύνη των επιστημόνων», *Physics World*

Ποια λειτουργία της γλώσσας (αναφορική – ποιητική) κυριαρχεί στο παραπάνω απόσπασμα; Ποια πρόθεση του συντάκτη του κειμένου υπηρετεί αυτή η επιλογή;

Απάντηση

- Στο απόσπασμα κυριαρχεί η **αναφορική λειτουργία** της γλώσσας, όπως φαίνεται από τα εξής στοιχεία:
 - Χρήση του κυριολεκτικού λόγου.
 - Τήρηση των γλωσσικών κανόνων, π.χ. ολοκληρωμένες προτάσεις, κανονική στίξη.
 - Απουσία σχημάτων λόγου.
- Ο συντάκτης του κειμένου απευθύνεται στη λογική του δέκτη δίνοντας έμφαση στο περιεχόμενο του μηνύματός του. Στόχος του είναι **να πληροφορήσει** τον δέκτη για την επίδραση της επιστήμης στην ανθρώπινη ζωή και τον ρόλο των επιστημόνων στην ευημερία των ανθρώπων ή στις επιλογές της κρατικής πολιτικής.

3. Κυριολεκτική (δηλωτική) – Μεταφορική (συνυποδηλωτική) χρήση της γλώσσας

Κυριολεκτική (δηλωτική) χρήση	Μεταφορική (συνυποδηλωτική) χρήση
Οι λέξεις χρησιμοποιούνται με την αρχική/βασική τους σημασία.	Οι λέξεις μέσα σε ορισμένο γλωσσικό περιβάλλον αποκτούν διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις από τις αρχικές.
Ο λόγος αποκτά ακρίβεια και σαφήνεια.	Ο λόγος αποκτά εκφραστική δύναμη, ζωντάνια, παραστατικότητα, πρωτοτυπία.
Σκοπός/πρόθεση του πομπού είναι η πληροφόρηση του δέκτη.	Σκοπός/πρόθεση του πομπού είναι η πρόκληση συγκίνησης στον δέκτη (να επηρεαστεί συναισθηματικά).
Συνδέεται με την αναφορική λειτουργία της γλώσσας.	Συνδέεται με την ποιητική λειτουργία της γλώσσας.
π.χ. Ξύπνησε από έναν τρομακτικό εφιάλτη.	π.χ. Στα παιδικά του χρόνια βίωσε τον εφιάλτη του πολέμου.

Παράδειγμα

Η κριτική είναι ο προβολέας που θα φωτίσει έντονα κάθε πτυχή της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, για να αποκαλύψει τον πλούτο ή τον βούρκο της. Η κριτική είναι εκείνη που θα καυτηριάσει τα κακώς κείμενα, που θα μαστιγώσει τα δημόσια πρόσωπα για τις ατασθαλίες τους, που θα ξεσκεπάσει οτιδήποτε σάπιο υπάρχει.

Σαράντος Καργάκος, Προβληματισμοί, εκδ. Gutenberg

Να μεταγράψετε το παραπάνω απόσπασμα μεταβάλλοντας τον μεταφορικό λόγο σε κυριολεκτικό. Τι αλλάζει ως προς το επικοινωνιακό αποτέλεσμα σε σχέση με το αρχικό κείμενο;

Απάντηση

- **Μεταγραφή του αποσπάσματος:** Η κριτική είναι το μέσο που θα αναδείξει έντονα κάθε παράμετρο της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, για να αποκαλύψει τα αξιόλογα στοιχεία της ή τη διαφθορά της. Η κριτική είναι εκείνη που θα ελέγξει με αυστηρότητα τις προβληματικές καταστάσεις, που θα στηλιτεύσει τα δημόσια πρόσωπα για τις ατασθαλίες τους, που θα αποκαλύψει οτιδήποτε φαύλο/ανήθικο υπάρχει.

- Το κείμενο αποκτά μεγαλύτερη ακρίβεια και σαφήνεια, αλλά χάνει σε πρωτοτυπία, εκφραστική δύναμη και παραστατικότητα.

(Κατά τη μεταγραφή, αντικαθιστούμε τις μεταφορικές λέξεις ή εκφράσεις με κυριολεκτικές, π.χ. βούρκος = διαφθορά, και αποδίδουμε πιο ελεύθερα τα σχήματα λόγου, π.χ. Η κριτική είναι ο προβολέας που θα φωτίσει = Η κριτική είναι το μέσο που θα αναδείξει.)

4. Συνώνυμα – Αντώνυμα

Συνώνυμα	
Τι είναι	Τι προσέχουμε
Συνώνυμες είναι οι λέξεις που έχουν περίπου την ίδια σημασία. π.χ. δύναμη = σθένος	• Επειδή συνήθως τα συνώνυμα εκφράζουν διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις της ίδιας έννοιας, πρέπει, όταν θέλουμε να αντικαταστήσουμε μια λέξη με συνώνυμή της, να επιλέγουμε το κατάλληλο για την περίπτωση συνώνυμο. π.χ. Οι λέξεις παλιός, περασμένος, παρελθοντικός, προηγούμενος, πρώην είναι συνώνυμες. Στη φράση Συνάντησα τον παλιό μου διευθυντή πρέπει να αντικαταστήσουμε τη λέξη παλιός με τη λέξη πρώην γιατί αυτή ταιριάζει νοηματικά. • Επειδή οι λέξεις έχουν συχνά ποικίλες σημασίες, πρέπει να επιλέγουμε το κατάλληλο συνώνυμο ανάλογα με τη σημασία που έχει κάθε φορά η λέξη. π.χ. – Έγινε πολύς λόγος για το θέμα αυτό = Έγινε πολλή συζήτηση για το θέμα αυτό. – Οι λόγοι της παραίτησής του = Τα αίτια της παραίτησής του.

Αντώνυμα	
Τι είναι	Τι προσέχουμε
Αντώνυμες είναι οι λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία. π.χ. μεγάλος ≠ μικρός	Και στην περίπτωση των αντωνύμων πρέπει, όταν θέλουμε να αντικαταστήσουμε μια λέξη με αντώνυμή της, να επιλέγουμε το κατάλληλο κάθε φορά αντώνυμο. π.χ. – μεγάλο σπίτι ≠ μικρό σπίτι – μεγάλος συγγραφέας ≠ μέτριος συγγραφέας – μεγάλη πίεση ≠ χαμηλή πίεση

Παράδειγμα 1

Στην Ελλάδα, τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, **βιώνουμε** μια **πολυδαίδαλη** και **πολυσχιδή** κρίση, η οποία οδήγησε στον βίαιο **μετασχηματισμό** της κοινωνίας. Το συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό τοπίο που **ανέτρεψε** την καθημερινότητά μας **κατέστησε** τη γνώση του παρελθόντος, την Ιστορία, **ύψιστη** αναγκαιότητα. Το κοινωνικό σώμα στην προσπάθειά του **να σχηματίσει** μια νέα ταυτότητα είναι υποχρεωμένο να φτιάξει ένα νέο **αφήγημα** για το παρελθόν, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του παρόντος αλλά και να **οραματιστεί** και **να διεκδικήσει** ένα καλύτερο μέλλον.

Ομάδες Προφορικής Ιστορίας, «Η προφορική ιστορία και η συγκυρία της κρίσης»,
oralhistorygroups.gr

Στο παραπάνω απόσπασμα να αντικαταστήσετε τις έντονα γραμμένες λέξεις με άλλες σημασιολογικά ισοδύναμες σε ένα πιο καθημερινό/οικείο ύφος λόγου.

Απάντηση

Στην Ελλάδα, τη δεύτερη δεκαετία του 21ου αιώνα, **ζούμε** μια **πολύπλοκη** και **πολυδιάστατη** κρίση, η οποία οδήγησε στη βίαιη **αλλαγή** της κοινωνίας. Το συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό τοπίο που **άλλαξε** την καθημερινότητά μας **έκανε** τη γνώση του παρελθόντος, την Ιστορία, **πολύ μεγάλη** αναγκαιότητα. Το κοινωνικό σώμα στην προσπάθειά του **να δημιουργήσει** μια νέα ταυτότητα είναι υποχρεωμένο να φτιάξει μια νέα **εκδοχή/ερμηνεία** για το παρελθόν, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του παρόντος αλλά και να **οραματιστεί** και **να ζητήσει/απαιτήσει** ένα καλύτερο μέλλον.

Παράδειγμα 2

Εγώ, που **κοιτάζω** για **δουλειά** μόνο **πάνω** στον τομέα μου, στο διάστημα ενός χρόνου έχω περάσει μόνο από μία συνέντευξη. Ακόμη δεν έχω **κοιτάξει** για κάτι άλλο. Υπάρχουν άτομα που **έχουν κάνει** **άλλες δουλειές** για αρχή μέχρι να βρουν κάτι **κοντά** στον τομέα τους και κάποια που δεν βρίσκουν ή ξεκινούν από το μηδέν άλλη ειδικότητα (εννοείται **με λιγότερα χρήματα**), **κάνοντας** ταυτόχρονα και **σχολείο** γι' αυτή την ειδικότητα και υποχρεωτικά μαθήματα γλώσσας.

Απόσπασμα από ρεπορτάζ στο doctv.gr

Στο παραπάνω απόσπασμα να αντικαταστήσετε τις έντονα γραμμένες λέξεις/φράσεις με άλλες σημασιολογικά ισοδύναμες σε πιο τυπικό ύφος λόγου.

Απάντηση

Εγώ, που **αναζητώ** **εργασία** μόνο **σχετική** με τον τομέα μου, στο διάστημα ενός χρόνου έχω περάσει μόνο από μία συνέντευξη. Ακόμη δεν έχω **κοιτάξει** για κάτι άλλο. Υπάρχουν

άτομα που **έχουν εργαστεί** σε **διαφορετικά επαγγέλματα** για αρχή μέχρι να βρουν κάτι **παραπλήσιο** στον τομέα τους και κάποια που δεν βρίσκουν ή ξεκινούν από το μηδέν άλλη ειδικότητα (εννοείται **με μειωμένες αποδοχές**), **παρακολουθώντας** ταυτόχρονα και **εκπαίδευση** γι' αυτή την ειδικότητα και υποχρεωτικά μαθήματα γλώσσας.

5. Ενεργητική – Παθητική σύνταξη

Ενεργητική σύνταξη	Παθητική σύνταξη
Δίνεται έμφαση στο υποκείμενο της ενέργειας του ρήματος. π.χ. Η κοινωνία σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζει ρατσιστικά τους ηλικιωμένους.	Δίνεται έμφαση στην ενέργεια του ρήματος ή στο αποτέλεσμα της ενέργειας. π.χ. Οι ηλικιωμένοι σε πολλές περιπτώσεις αντιμετωπίζονται ρατσιστικά από την κοινωνία.
Το ύφος γίνεται πιο απλό και ζωηρό.	Το ύφος γίνεται πιο επίσημο, απρόσωπο, αντικειμενικό, ουδέτερο και πυκνό.

♦ Μετατροπή ενεργητικής σύνταξης σε παθητική

- Ενεργητικό ρήμα → Παθητικό ρήμα (δεν αλλάζει ο χρόνος και η έγκλιση)
- Αντικείμενο ενεργητικού ρήματος → Υποκείμενο παθητικού ρήματος
- Υποκείμενο ενεργητικού ρήματος → Ποιητικό αίτιο (από + αιτιατική)
- Οι τυχόν επιρρηματικοί προσδιορισμοί παραμένουν αμετάβλητοι.

π.χ. Τα κοινωνικά δίκτυα ^Υ θρέφουν ^Ρ τον ^Α ναρκισσισμό των χρηστών. →
^Υ Ο ναρκισσισμός των χρηστών ^Ρ θρέφεται ^{Π. αίτιο} από τα κοινωνικά δίκτυα.

♦ Μετατροπή παθητικής σύνταξης σε ενεργητική

- Παθητικό ρήμα → Ενεργητικό ρήμα
- Ποιητικό αίτιο → Υποκείμενο ενεργητικού ρήματος
- Υποκείμενο παθητικού ρήματος → Αντικείμενο ενεργητικού ρήματος
- Οι τυχόν επιρρηματικοί προσδιορισμοί παραμένουν αμετάβλητοι.

π.χ. Η είδηση ^Υ για νέα φορολογικά μέτρα ^Ρ διαψεύστηκε ^{Π. αίτιο} από την κυβέρνηση. →
^Υ Η κυβέρνηση ^Ρ διέψευσε ^Α την είδηση για νέα φορολογικά μέτρα.

Επισημάνσεις

α. Παράλειψη του ποιητικού αιτίου

Συνήθως το ποιητικό αίτιο παραλείπεται όταν:

- είναι άγνωστο, π.χ. Αλλοδαπός φοιτητής δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη.
- δεν είναι σημαντικό να δηλωθεί ή εννοείται εύκολα, π.χ. Οι περισσότεροι επιβάτες διασώθηκαν (αδιάφορο από ποιον) / Το κείμενο γράφτηκε (ενν. από τον συγγραφέα) σε μια εποχή ταραγμένη πολιτικά.
- είναι κάτι γενικό και αόριστο, π.χ. Υποστηρίζεται η άποψη...
- δεν θέλουμε να πούμε ποιος έκανε την πράξη, π.χ. Αποφασίστηκαν νέες μειώσεις σε μισθούς και συντάξεις.

β. Αποθετικά ρήματα

Τα αποθετικά ρήματα (δηλαδή ενεργητικά ρήματα παθητικής φωνής), όπως τα **εκμεταλλεύομαι**, **αντιλαμβάνομαι** κ.ά., δεν μπορούν να μετατραπούν σε ρήματα παθητικής διάθεσης. Έτσι, κατά τη μετατροπή της ενεργητικής σύνταξης σε παθητική, σχηματίζουν την παθητική διάθεση περιφραστικά.

π.χ. Η διαφήμιση **εκμεταλλεύεται** τα παιδιά. →

Τα παιδιά **γίνονται** **αντικείμενο εκμετάλλευσης** από τη διαφήμιση.

Παράδειγμα

Η επερχόμενη επανάσταση [στην τεχνητή νοημοσύνη] θα μεταβάλει δραματικά την παγκόσμια οικονομία αλλά και θα αυξήσει ραγδαία την οικονομική ανισότητα. Οι θέσεις εργασίας που χάνονται ή κινδυνεύουν άμεσα με εξαφάνιση έχουν χαμηλότερες αποδοχές και μικρές απαιτήσεις σε δεξιότητες, σύμφωνα με τους ερευνητές, και αυτή δεν είναι η μοναδική στρέβλωση που θα προκληθεί. Εργαζόμενοι με πολλές γνώσεις και «πλούσιο» βιογραφικό ενδέχεται να χρειαστεί να καλύψουν θέσεις εργασίας με σχετικά απλοϊκό αντικείμενο, το οποίο όμως δεν μπορούν να εκτελέσουν μηχανές.

cnh.gr

1. Στο παραπάνω απόσπασμα ποιο είδος σύνταξης (ενεργητική ή παθητική) επιλέγεται στην περίοδο με τα έντονα γράμματα (**Η επερχόμενη επανάσταση ... ανισότητα**) και γιατί;
2. Να ξαναγράψετε την υπογραμμισμένη πρόταση του αποσπάσματος (**Εργαζόμενοι ... εκτελέσουν μηχανές**) ξεκινώντας από τη φράση: **Θέσεις εργασίας με σχετικά απλοϊκό αντικείμενο...**

Απάντηση

1. Στην περίοδο επιλέγεται η **ενεργητική σύνταξη**, και η έμφαση δίνεται στο υποκείμενο του ρήματος (**Η επερχόμενη επανάσταση**) προκειμένου να τονιστεί ο «υπαίτιος» των επερχόμενων δραματικών αλλαγών στην παγκόσμια οικονομία.

2. [Στόχος της άσκησης είναι η μετατροπή της ενεργητικής σύνταξης σε παθητική.]

Θέσεις εργασίας με σχετικά απλοϊκό αντικείμενο, το οποίο όμως δεν μπορεί να εκτελεστεί από μηχανές, ενδέχεται να χρειαστεί να καλυφθούν από εργαζομένους με πολλές γνώσεις και «πλούσιο» βιογραφικό.

6. Τα ρηματικά πρόσωπα

- ♦ Ο συντάκτης ενός κειμένου επιλέγει να χρησιμοποιήσει συγκεκριμένα ρηματικά πρόσωπα ανάλογα με τον **σκοπό** για τον οποίο συντάσσει το κείμενό του και το **ύφος** που θέλει να δώσει σ' αυτό. Έτσι, τα ρηματικά πρόσωπα σ' ένα κείμενο μπορεί να δηλώνουν τα εξής:

α' πρόσωπο ενικού	α' πρόσωπο πληθυντικού
• Εκφράζει τον προσωπικό χαρακτήρα των απόψεων του πομπού – υποκειμενικότητα. • Δηλώνει προσωπικό βίωμα. • Προσδίδει στο κείμενο εξομολογητικό τόνο. • Αναδεικνύει την προσωπική συμβολή ή ευθύνη του πομπού. • Το ύφος αποκτά ζωντάνια, αμεσότητα, οικειότητα.	• Δηλώνει καθολικότητα (καθολική αποδοχή μιας άποψης). • Εκφράζει συλλογική εμπειρία ή ευθύνη. • Δείχνει τη συμμετοχή του πομπού σε ένα σύνολο. • Το ύφος αποκτά αμεσότητα, οικειότητα.
β' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού	
• Ο πομπός δίνει την αίσθηση στον δέκτη ότι διαλέγεται μαζί του, ότι απευθύνεται άμεσα σ' αυτόν και του μεταδίδει τον προβληματισμό και τα συναισθήματά του. • Το κείμενο αποκτά ζωντάνια, αμεσότητα, οικειότητα, δραματικότητα (θεατρικότητα). • Προσδίδει στο κείμενο διδακτικό ή προτρεπτικό τόνο. • Το β' πληθυντικό δείχνει κάποιες φορές τη διάθεση του πομπού να απευθυνθεί συλλογικά στο ευρύ κοινό σε ήπιο και ευγενικό τόνο.	
γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού	
• Εκφράζει αποστασιοποίηση του πομπού από ένα θέμα. • Δηλώνει αντικειμενικότητα στην παρουσίαση πληροφοριών και απόψεων. • Καθιστά το ύφος απρόσωπο και ουδέτερο.	

Παράδειγμα

α. Τον έζησα τον εικοστό αιώνα. Με ζωή και με θάνατο. Πάλεψα μαζί του όσο μπορούσα. Με ζωή και με θάνατο. Στις μεγάλες του ώρες και στις ώρες των διαψεύσεων. Κι εκεί κοντά στο τέλος του, έζησα τη μεγάλη διάψευση – που δεν έπεσε σαν ξαφνικός κεραυνός. Από χρόνια ακουγόταν η βουή της που όλο και πλησίαζε [...]. Είχα την κακή τύχη να την ακούω και, το χειρότερο, να τη μεταφέρω στο χαρτί.

Έλλη Παππά, Αποχαιρετισμός στον αιώνα μου, εκδ. Κέδρος

β. Πράγματι, θα έλεγα ότι η ποσότητα τροφίμων σήμερα στον κόσμο θα μπορούσε να συντηρήσει μεγάλη αύξηση του πληθυσμού. Για τον λόγο αυτόν, δεν με πείθουν τα επιχειρήματα των βιομηχανιών που παράγουν γενετικά μεταλλαγμένα τρόφιμα, ότι αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να τραφεί ο κόσμος. [...] Αυτό δεν σημαίνει ότι τάσσομαι κατά των βιοτεχνολογιών. Λέγω απλώς ότι δεν πρόκειται για έγκυρο επιχείρημα [...].

Eric Hobsbawm, Στους ορίζοντες του 21ου αιώνα, εκδ. Θεμέλιο

γ. Καθώς διαβάζετε τις ανά χείρας γραμμές, ρίξτε μια ματιά στα πράγματα που έχετε γύρω σας. Είστε περικυκλωμένοι από σύμβολα της καταναλωτικής κοινωνίας. Δεν είναι μόνο τα ρούχα σας που το προδίδουν, αλλά και το ρολόι σας, το MP3, η τσάντα σας και τα έπιπλα σας. Περιβάλλεστε από μάρκες που σας ορίζουν. Θα μου πείτε, δεν ήταν πάντα έτσι τα πράγματα; Η απάντηση είναι όχι.

εφημ. The Guardian (αναδημοσίευση στην εφημ. Η Καθημερινή)

δ. Ο κύκλος γίνεται φαύλος: ψωνίζουμε για να νιώσουμε λιγότερο δυστυχημένοι, αλλά είμαστε δυστυχημένοι ακριβώς γιατί ζούμε αυτή τη μονοδιάστατη ζωή που επικεντρώνεται γύρω από τα ψώνια. Όσο καταναλώνουμε, τόσο περιορίζονται οι εναλλακτικές λύσεις.

εφημ. The Guardian, ό.π.

1. Ποιο ρηματικό πρόσωπο κυριαρχεί στα παραπάνω αποσπάσματα; Ποια πρόθεση των συντακτών των κειμένων υπηρετεί αυτή η επιλογή;

2. Να μεταβάλετε το ρηματικό πρόσωπο στο δ' απόσπασμα σε γ' πληθυντικό. Ποιο είναι το επικοινωνιακό αποτέλεσμα στον αναγνώστη από αυτή τη μετατροπή;

Απάντηση

1. • α' απόσπασμα: Κυριαρχεί το α' ενικό πρόσωπο. Δηλώνει προσωπικό βίωμα, προσδίδει στον λόγο εξομολογητικό τόνο και αμεσότητα.
- β' απόσπασμα: Κυριαρχεί το α' ενικό πρόσωπο. Εκφράζει τον προσωπικό χαρακτήρα των απόψεων του πομπού. Προσδίδει στον λόγο υποκειμενικότητα και αμεσότητα.

- γ' απόσπασμα: Κυριαρχεί το β' πληθυντικό πρόσωπο. Ο συντάκτης του κειμένου δίνει την αίσθηση ότι απευθύνεται άμεσα στον αναγνώστη και διαλέγεται μαζί του. Το κείμενο αποκτά ζωντάνια, αμεσότητα και δραματικότητα.
 - δ' απόσπασμα: Κυριαρχεί το α' πληθυντικό πρόσωπο. Εκφράζει συλλογική εμπειρία και τη συμμετοχή του πομπού σ' ένα σύνολο (σ' αυτό των σύγχρονων καταναλωτών). Το ύφος αποκτά αμεσότητα και οικειότητα.
2. • **Μετατροπή:** Ο κύκλος γίνεται φαύλος: οι άνθρωποι ψωνίζουν για να νιώσουν λιγότερο δυστυχημένοι, αλλά είναι δυστυχημένοι ακριβώς γιατί ζουν αυτή τη μονοδιάστατη ζωή που επικεντρώνεται γύρω από τα ψώνια. Όσο καταναλώνουν, τόσο περιορίζονται οι εναλλακτικές λύσεις.
- **Επικοινωνιακό αποτέλεσμα:** Ο πομπός αποστασιοποιείται από το θέμα. Ο λόγος του αποκτά αντικειμενικότητα και το ύφος γίνεται απρόσωπο και ουδέτερο.

7. Οι χρόνοι

Με τους χρόνους δηλώνονται:

- ♦ Η **χρονική βαθμίδα**, που εκφράζει πότε γίνεται αυτό που σημαίνει το ρήμα: παρόν, παρελθόν, μέλλον. Με βάση τη χρονική βαθμίδα οι χρόνοι διακρίνονται σε **παρελθοντικούς** (Παρατατικός, Αόριστος, Υπερσυντέλικος), **παροντικούς** (Ενεστώτας, Παρακείμενος*) και **μελλοντικούς** (Εξακολουθητικός Μέλλοντας, Συνοπτικός Μέλλοντας, Συντελεσμένος Μέλλοντας).
- ♦ Το **ποιόν ενέργειας**, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο παρουσιάζεται η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα: **μη συνοπτικό** (η ενέργεια του ρήματος παρουσιάζεται ως συνεχιζόμενο ή επαναλαμβανόμενο γεγονός – Ενεστώτας, Παρατατικός, Εξακολουθητικός Μέλλοντας), **συνοπτικό** (η ενέργεια του ρήματος παρουσιάζεται στο σύνολό της, χωρίς να ενδιαφέρει η διάρκειά της – Αόριστος, Συνοπτικός Μέλλοντας), **συντελεσμένο** (δηλώνεται ενέργεια που ολοκληρώθηκε πριν από κάποιο χρονικό σημείο – Παρακείμενος, Υπερσυντέλικος, Συντελεσμένος Μέλλοντας).

* Ο Παρακείμενος είναι παροντικός χρόνος αλλά σχετίζεται και με το παρελθόν, καθώς φανερώνει πως εκείνο που σημαίνει το ρήμα έγινε στο παρελθόν, αλλά τα αποτελέσματά του εκτείνονται στο παρόν, π.χ. Έχει εκνευριστεί πολύ (ο εκνευρισμός του έχει ξεκινήσει στο παρελθόν, αλλά συνεχίζει να ισχύει και στο παρόν).

Οι χρόνοι	Η σημασία τους στην οριστική
Ενεστώτας	Δηλώνει τη διάρκεια ή την επανάληψη μιας πράξης στο παρόν. π.χ. – Δεν ενδιαφέρεται για τίποτα. – Πιάνει δουλειά κάθε μέρα στις 7 π.μ. Άλλες χρήσεις • Για να δηλώσει κάτι που ισχύει διαχρονικά (γνωμικός ενεστώτας) – κυρίως σε γνωμικά και παροιμίες. - π.χ. Ένας κούκος δεν φέρνει την άνοιξη. • Αντί για αόριστο ή παρατατικό στις αφηγήσεις (ιστορικός ή δραματικός ενεστώτας) – προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα. - π.χ. Καθόμουν ήρεμα στο δωμάτιό μου. Ξαφνικά ανοίγει η πόρτα και μπαίνει μέσα φουριόζα η Αγγελική... • Αντί για μέλλοντα, για να δηλώσει κάτι που θα γίνει οπωσδήποτε. - π.χ. Σε λίγες ώρες φεύγω ταξίδι.
Παρατατικός	Δηλώνει τη διάρκεια ή την επανάληψη μιας ενέργειας στο παρελθόν. π.χ. – Διάβαζε όλη τη νύχτα. – Τον επισκεπτόταν κάθε Σαββατοκύριακο.
Αόριστος	Δηλώνει μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν και παρουσιάζεται συνοπτικά, χωρίς να μας ενδιαφέρει η διάρκειά της. π.χ. Όλη η περιοχή πλημμύρισε από τις ισχυρές βροχοπτώσεις. Άλλες χρήσεις • Αντί για ενεστώτα σε γνωμικά και παροιμίες (γνωμικός αόριστος). - π.χ. Ποιος είδε τον Θεό και δεν τον φοβήθηκε! • Αντί για μέλλοντα, για κάτι που είναι βέβαιο ότι θα γίνει. - π.χ. Πες το κι έγινε.
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	Δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνεται στο μέλλον συνεχώς ή επαναλαμβανόμενα. π.χ. Στο εξής θα προσέχω τι λέω στους άλλους.
Συνοπτικός Μέλλοντας	Δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνει στο μέλλον συνοπτικά. π.χ. Τα αποτελέσματα του τεστ θα βγουν αύριο.
Παρακείμενος	Δηλώνει μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν και τα αποτελέσματά της εξακολουθούν να ισχύουν στο παρόν. π.χ. Έχουν ανοίξει πολλά καινούρια μαγαζιά στην περιοχή μας.

Υπερσυντέλικος	Δηλώνει μια ενέργεια που έγινε και τελείωσε στο παρελθόν πριν από κάτι άλλο. π.χ. Είχε αποφασίσει, προτού ακούσει και τη δική μου άποψη. Άλλες χρήσεις Για να δηλώσει κάτι που έγινε στο μακρινό παρελθόν (χωρίς να συσχετίζεται με κάποια άλλη ενέργεια). π.χ. Παλιότερα είχε αποκτήσει μεγάλη επιρροή στους λογοτεχνικούς κύκλους.
Συντελεσμένος Μέλλοντας	Δηλώνει μια ενέργεια που θα γίνει στο μέλλον και θα έχει τελειώσει πριν από κάποιο χρονικό σημείο. π.χ. Θα έχω ολοκληρώσει την εργασία μου πριν από το Σαββατοκύριακο.

8. Οι εγκλίσεις

- ♦ Με τις εγκλίσεις δηλώνεται πώς θέλουμε να παρουσιάσουμε κάθε φορά αυτό που σημαίνει το ρήμα.
- ♦ Η επιλογή των εγκλίσεων σ' ένα κείμενο συνδέεται με το **είδος** του, τον **επιδιωκόμενο σκοπό** (πρόθεση) και το **ύφος** που θέλει να δώσει ο συντάκτης του σ' αυτό. Για παράδειγμα, σ' ένα άρθρο κυριαρχεί συνήθως η οριστική, η οποία συνδέεται και με την αντικειμενικότητα στο ύφος – σ' ένα κείμενο οδηγιών κυριαρχεί η υποτακτική ή η προστακτική, καθώς στόχος είναι να καθοδηγηθεί κάποιος στο τι να κάνει ή πώς να το κάνει, και το ύφος γίνεται προτρεπτικό.

Εγκλίσεις	Τι δηλώνουν	Παραδείγματα
Οριστική	Το πραγματικό, το βέβαιο Άλλες σημασίες • Το δυνατό (θα + οριστική παρατατικού ή υπερσυντελικού) • Το πιθανό (θα + οριστική κάθε χρόνου) • Ευχή (μακάρι να, άμποτε να, είθε να, ας + οριστική παρελθοντικού χρόνου) • Παράκληση	– Η γλώσσα εξελισσεται διαρκώς. – Θα σπούδαζε, αν είχε την οικονομική δυνατότητα. – Δεν ήρθε ακόμη· θα καθυστέρησε στη δουλειά. – Μακάρι να τον έβλεπα, κι ας ήταν για λίγο. – Χαμηλώνεις λίγο τη μουσική;

Υποτακτική	• Το ενδεχόμενο, το πιθανό • Επιθυμία • Το προσδοκώμενο Άλλες σημασίες • Παραχώρηση • Προτροπή – αποτροπή • Απορία • Ευχή	– Αν του μιλήσεις, ίσως καταλάβεις τι έχει. – Να μου τηλεφωνείς πότε πότε. – Αν διαβάσεις προσεκτικά το κείμενο, θα καταλάβεις το νόημά του. – Ας έρθει κι αυτός μαζί μας. – Ας γίνουμε λίγο πιο συγκαταβατικοί απέναντί του. – Τι να τον βασανίζει άραγε; – Να ζήσετε ευτυχισμένοι.
Προστακτική	• Προσταγή • Απαγόρευση (δανείζεται τύπους της υποτακτικής) • Έντονη προτροπή, παραίνεση • Παραχώρηση • Παράκληση • Ευχή	– Μπείτε στη γραμμή! – Μην τρέχετε στους διαδρόμους. – Παλέψτε για τα ιδανικά σας. – Κάνε ό,τι νομίζεις. – Μίλα, σε παρακαλώ, καλύτερα. – Πήγαινε στο καλό!

Παράδειγμα

Ας απαιτούμε σεβασμό για τα φωτεινά μάτια, τα απαλά μάγουλα, για τη νεανική προσπάθεια και εμπιστοσύνη. Γιατί να είναι περισσότερο σεβαστό το κουρασμένο βλέμμα, το ζαρωμένο μέτωπο, η σκληρή γκριζάδα, η καμπουριασμένη παραίτηση; [...]

Μεγαλώνει μια νέα γενιά, ένα νέο κύμα υψώνεται. Έρχονται μαζί με τα ελαττώματα και τα προσόντα τους. Φτιάξτε τους συνθήκες να εξελίσσονται όλο και καλύτεροι. Δεν θα κερδίσουμε την υπόθεση κατά του φέρετρου της νοσηρής κληρονομιάς, δεν θα πούμε στα αγριολούλουδα να γίνουν σιτηρά.

Janus Korczak, Το δικαίωμα του παιδιού στον σεβασμό, εκδ. Μεταίχμιο

Να βρείτε σε ποια έγκλιση βρίσκονται τα ρήματα με τα έντονα γράμματα στο παραπάνω απόσπασμα και τι δηλώνει η έγκλιση αυτή.

Απάντηση

– Ας απαιτούμε: Υποτακτική, δηλώνει προτροπή.

- να είναι: Υποτακτική, δηλώνει απορία.
- Μεγαλώνει / δεν θα πούμε: Οριστική, δηλώνει το πραγματικό, το βέβαιο.
- Φτιάξτε: Προστακτική, δηλώνει έντονη προτροπή.

9. Τροπικότητες

- ♦ Τροπικότητες ονομάζονται οι διάφορες σημασιολογικές λειτουργίες που εκφράζονται με τη χρήση των εγκλίσεων και δείχνουν την υποκειμενική στάση του ομιλητή απέναντι στο μήνυμα που μεταφέρει. Λόγου χάρη, ο ομιλητής μπορεί να εκφράζει τη βεβαιότητά του για κάτι που λέει (Ο Νίκος έβγαλε πολλά χρήματα από τη δουλειά του) ή να δηλώνει απλή πιθανότητα (Ο Νίκος θα έβγαλε πολλά χρήματα από τη δουλειά του).
- ♦ Η τροπικότητα εκφράζεται με τις εγκλίσεις αλλά και με άλλους γλωσσικούς τρόπους, όπως με επιρρήματα (π.χ. ίσως, πιθανόν, ασφαλώς, αναμφίβολα κ.ά.), τροπικά ρήματα (μπορεί, πρέπει), συνδυασμούς μορίων (π.χ. άραγε να, μπας και, μακάρι να), τροπικές εκφράσεις (π.χ. νομίζω, πιστεύω, φαντάζομαι, υποθέτω, για μένα, κατά τη γνώμη μου, προσωπικά) κ.ά. Επίσης εκφράζεται και με εξωγλωσσικούς τρόπους, όπως ανασήκωμα των ώμων, χειρονομίες κ.λπ.
- ♦ Υπάρχουν δύο είδη τροπικότητας:
 - α. Η επιστημική: Σχετίζεται με τον βαθμό βεβαιότητας που εκφράζει ο ομιλητής γι' αυτό που λέει.
 - β. Η δεοντική: Σχετίζεται με την αναγκαιότητα πραγματοποίησης αυτού για το οποίο γίνεται λόγος.

α. Επιστημική τροπικότητα		
Σημασίες	Εκφορά	Παραδείγματα
Υπόθεση Εκφράζεται η υπόθεση του ομιλητή γι' αυτό που λέει.	• να + υποτακτική • αν, εάν, άμα, έτσι και, ας + οριστική	– Να μάθουν οι άνθρωποι να διεκδικούν το δικίο, θα αλλάξει ο κόσμος. – Ας ήμουν νέος, και θα 'βλεπες τι θα κατάφερνα.
Δυνατότητα Εκφράζεται από τον ομιλητή αυτό που είναι δυνατό να γίνει.	• μπορεί + υποτακτική • ίσως + υποτακτική • θα + οριστική	– Φέτος μπορεί να αυξήσουμε τα έσοδά μας. – Ίσως συναντηθούμε αργότερα. – Θα κάνει τα πάντα για να πετύχει τον σκοπό του.

Πιθανότητα Εκφράζεται από τον ομιλητή η πιθανότητα να γίνει αυτό που λέει.	• πρέπει + υποτακτική • θα + οριστική	– <i>Πρέπει να είναι</i> πολύ μορφωμένος για να μιλάει τόσο όμορφα. – <i>Θα έζησε</i> πολύ δύσκολα στα παιδικά του χρόνια.
Βεβαιότητα Εκφράζεται από τον ομιλητή βεβαιότητα γι' αυτό που λέει.	απλή οριστική + (συνήθως) εκφράσεις που δηλώνουν βεβαιότητα	– <i>Η επιστημονική πρόοδος βελτίωσε</i> τη ζωή των ανθρώπων. – <i>Η επιστημονική πρόοδος οπωσδήποτε βελτίωσε</i> τη ζωή των ανθρώπων.

Β. Δεοντική τροπικότητα

Σημασίες	Εκφορά	Παραδείγματα
Επιθυμία Εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου.	θέλω/επιθυμώ + υποτακτική	– <i>Θέλει να γυρίσει</i> τον κόσμο. – <i>Θα ήθελε να γνωριστούν</i> καλύτερα.
Ευχή Εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου ως ευχή.	• απλή υποτακτική (και εκφράσεις που δείχνουν πως πρόκειται για ευχή και όχι για προσταγή) • ας, να, μακάρι, που + υποτακτική	– <i>Να βρει</i> λίγη χαρά, αυτό εύχομαι και ελπίζω. – <i>Μακάρι να αλλάξει</i> γνώμη!
Πρόθεση Εκφράζεται από τον ομιλητή η πρόθεση του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια.	ρήματα που δηλώνουν πρόθεση (στοχεύω, σκοπεύω, προτίθεμαι, λέω κ.ά.) + υποτακτική	– <i>Σκοπεύει να παραιτηθεί</i> από τη δουλειά του. – <i>Λέω να αγοράσω</i> καινούριο κινητό.
Υποχρέωση Εκφράζεται από τον ομιλητή η ανάγκη, η υποχρέωση του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια.	• προστακτική • πρέπει / είναι ανάγκη / είναι απαραίτητο / είναι υποχρεωμένος / επιβάλλεται + υποτακτική	– <i>Πάρε</i> τηλέφωνο τους γονείς σου. – <i>Πρέπει να με ακούσεις</i> προσεκτικά.

Παράδειγμα 1

Η σύγκρουση ανάμεσα στο σπίτι και την εργασία είναι αναπόφευκτη όταν οι αρμοδιότητες της εργασίας στερούν στιγμές οικογενειακής επικοινωνίας και αντίστροφα, όταν τα άγχη της οικογένειας υποβαθμίζουν την ποιότητα εργασίας. Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι τα όρια προσωπικού και επαγγελματικού χώρου έχουν γίνει ασαφή και δυσδιάκριτα, επειδή οι σημερινές οικονομικές συνθήκες απαιτούν και από τους δυο συζύγους να είναι ενταγμένοι στην παραγωγική διαδικασία, η οποία έγινε περισσότερο ανταγωνιστική. Ταυτόχρονα, οι νέες τεχνολογίες μετατόπισαν πολλές εργασιακές ευθύνες στον χρόνο που παλαιότερα ήταν αδιαπραγμάτευτα αφιερωμένος στην οικογένεια. Παράλληλα η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών και η ισότιμη διεκδίκηση καριέρας μετατόπισαν τις ευθύνες και επισκίασαν τους ρόλους. Σήμερα, αναμφίβολα τόσο η οικογένεια όσο και το επάγγελμα μετατρέπονται σε ασύμβατα κοινωνικά μορφώματα, που με τις αντιθέσεις και τις απαιτήσεις τους κλυδωνίζουν την ψυχική ισορροπία των ανθρώπων.

Ευστράτιος Παπάνης, efstratiospapanis.medium.com (διασκευή)

Ο συντάκτης του κειμένου διατυπώνει με βεβαιότητα τις απόψεις του. Με ποια γλωσσικά μέσα εκφράζει τη βεβαιότητά του για όσα υποστηρίζει;

Απάντηση

Η βεβαιότητα του συντάκτη του κειμένου εκφράζεται:

- με τη χρήση της οριστικής έγκλισης, που δηλώνει το βέβαιο, π.χ. *έχουν γίνει, μετατόπισαν, μετατρέπονται, κλυδωνίζουν.*
- με τη χρήση βεβαιωτικών εκφράσεων, όπως είναι *αναπόφευκτη, Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός, αναμφίβολα.*

Παράδειγμα 2

Απαραίτητος όμως είναι και ο εξανθρωπισμός της επιστήμης, ώστε να υπηρετείται ο Άνθρωπος. Για να παραμείνουν όμως οι στόχοι της επιστήμης ανθρωποκεντρικοί, κρίνεται απολύτως αναγκαίος ο επανακαθορισμός τους από «προσωπικότητες με υψηλά ηθικά ιδανικά», κατά τον Αϊνστάιν, δηλαδή από έντιμους, συνεπείς, ανιδιοτελείς, διορατικούς και αντικειμενικούς ανθρώπους-επιστήμονες.

Και για τον μεγάλο κρίσιμο αυτόν σκοπό είναι αναγκαία η ανθρωπιστική τους συγκρότηση και καλλιέργεια, η βαθιά γνώση του δικαίου, η ορθή αντίληψη περί του αληθινά συμφέροντος για τον Άνθρωπο. Διότι στόχοι αμετακίνητοι της επιστήμης πρέπει να είναι η βελτίωση της ζωής του ανθρώπου σε όλες τις εκφάνσεις της.

Γρηγόριος Δ. Σκαλκέας, εφημ. *Το Βήμα* (διασκευή)

Να εντοπίσετε στο κείμενο ενέργειες ή καταστάσεις που ο συγγραφέας παρουσιάζει ως αναγκαίες να πραγματοποιηθούν (δεοντική τροπικότητα) και να τις αιτιολογήσετε.

Απάντηση

Ενέργειες ή καταστάσεις που ο συγγραφέας παρουσιάζει ως αναγκαίες να πραγματοποιηθούν είναι:

- ο εξανθρωπισμός της επιστήμης· επισημαίνεται με τη φράση *Απαραίτητος είναι*.
- ο επανακαθορισμός των στόχων της επιστήμης από επιστήμονες που διαπνέονται από υψηλά ιδανικά· τονίζεται με τη φράση *κρίνεται απολύτως αναγκαίος*.
- η τήρηση συγκεκριμένων προϋποθέσεων για την υλοποίηση του παραπάνω κρίσιμου στόχου· επισημαίνεται με τη φράση *είναι αναγκαία (η ανθρωπιστική τους συγκρότηση και καλλιέργεια ... για τον Άνθρωπο)*.
- η βελτίωση της ανθρώπινης ζωής από την επιστήμη· επισημαίνεται με το ρήμα *πρέπει*.

10. Μακροπερίοδος – Μικροπερίοδος λόγος

Μακροπερίοδος λόγος	Μικροπερίοδος λόγος
• Αποτελείται από εκτεταμένες περιόδους με πολλές κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις. • Κυριαρχεί η διαδοχική υπόταξη. • Ο πομπός: – εκφράζει σύνθετες και περίπλοκες σκέψεις. – παρουσιάζει αναλυτικά τη συλλογιστική του πορεία, ώστε η επιχειρηματολογία του να καταστεί πειστική. – αναδεικνύει τις λογικές σχέσεις μεταξύ των εννοιών βοηθώντας τον δέκτη να τις κατανοήσει. • Το ύφος γίνεται σύνθετο, επίσημο, αποτελώντας δείγμα της υψηλής μόρφωσης του πομπού. • Ενδέχεται να προκαλέσει νοηματική ασάφεια, όταν οι λογικές σχέσεις είναι χαλαρές. π.χ. Ο μόνος χαρακτήρας που κρίνουν οι θεωρητικοί ότι αξίζει προσοχής, επειδή αυτός θεωρείται ότι «κρατά την οικονομία στο δρόμο	• Αποτελείται από σύντομες προτάσεις. • Κυριαρχεί η παρατακτική σύνδεση. • Ο πομπός: – εκφράζει με σαφήνεια το μήνυμά του. – επιδιώκει την εύκολη κατανόηση των ιδεών του από τον δέκτη. • Το ύφος είναι λιτό, απλό, συχνά κοντά στον καθημερινό, προφορικό λόγο. • Γοργός ρυθμός ή και κοφτός, όταν ο λόγος είναι ελλειπτικός. • Προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια στο κείμενο. π.χ. Η πολιτική είναι μια δραστηριότητα κατεξοχήν πρακτική. Είναι περισσότερο τέχνη και λιγότερο επιστήμη – και οπωσδήποτε ανθρώπινη. Είναι

της» και λιπαίνει τους τροχούς της οικονομικής ανάπτυξης, είναι ο *homo oeconomicus*, ο μοναχικός και εγωκεντρικός δρων που επιδιώκει την καλύτερη συμφωνία και καθοδηγείται από την «ορθολογική επιλογή», προσέχοντας *μην* τυχόν υποκύψει σε συναισθήματα που αψηφούν τη μετάφρασή τους σε χρηματικά οφέλη.

Ζίγκμουντ Μπάουμαν, Ρευστή αγάπη

από τις λίγες ανθρώπινες δραστηριότητες που έχουν ρόλο αποκλειστικά ρυθμιστικό. Αυτός ο ρόλος την κάνει και κορυφαία λειτουργία των ανθρώπινων κοινωνιών.

Δημήτρης Σιούφας

11. Σύνδεση των προτάσεων: Παρατακτική – Υποτακτική – Ασύνδετο σχήμα

Σύνδεση	Χαρακτηριστικά	Σημασία
Παρατακτική σύνδεση	Συνδέονται μεταξύ τους ισοδύναμες προτάσεις (Κύριες + Κύριες, Δευτερεύουσες + Δευτερεύουσες του ίδιου είδους) με τους παρατακτικούς συνδέσμους. π.χ. Η εκλογή επαγγέλματος δεν αφορά μόνο το άτομο <i>αλλά</i> επηρεάζει θετικά ή αρνητικά ολόκληρη την κοινωνία.	• Ο παρατακτικός λόγος είναι απλός, σαφής, κοφτός και γοργός (κυρίως όταν χαρακτηρίζεται από σύντομες προτάσεις). • Προσδίδει αμεσότητα και ζωντάνια στον λόγο. • Είναι εύκολα κατανοητός στον δέκτη, αλλά κάποιες φορές αδυνατεί να μεταδώσει βαθύτερα νοήματα και τις σχέσεις τους.
Υποτακτική σύνδεση	Συνδέονται μεταξύ τους ανόμοιες προτάσεις (Κύριες + Δευτερεύουσες, Δευτερεύουσες + Δευτερεύουσες διαφορετικού είδους) με τους υποτακτικούς συνδέσμους, τις αναφορικές αντωνυμίες και τα αναφορικά επιρρήματα , τις ερωτηματικές αντωνυμίες και τα ερωτηματικά επιρρήματα . π.χ. <i>Για να</i> αποτελέσει το διαδίκτυο ένα δημιουργικό περιβάλλον για συνεργατική μάθηση, <i>θα πρέπει να</i> συνδυ-	• Ο υποτακτικός λόγος είναι σύνθετος και πυκνός, καθώς αναλύονται περισσότερο τα νοήματα και αναδεικνύονται οι λογικές σχέσεις μεταξύ τους. • Το ύφος καθίσταται επίσημο και τυπικό. • Κάποιες φορές μπορεί να κάνει το κείμενο δυσνόητο, ειδικά όταν ο λόγος είναι υπερβολικά μακροπερίοδος, ενώ μπορεί να κρύβει και μια τάση επίδειξης του πομπού.

	αστεί η φυσική δικτύωση με την παι- δαγωγική και κοινωνική δικτύωση, όπου το περιβάλλον μάθησης είναι ενεργό, ώστε να μην αποτελεί απλώς πηγή πληροφοριών.	
Ασύνδετο σχήμα	Όμοιες συντακτικά προτάσεις ή όμοιοι όροι προτάσεων παρατίθενται στη σει- ρά χωρίς κάποιον σύνδεσμο ανάμε- σά τους και χωρίζονται με κόμμα. π.χ. Η μικρή οθόνη διαμορφώνει τα όνει- ρα, τις απόψεις, τις πεποιθήσεις μας. Μας μαθαίνει τι να γνωρίζουμε, τι να ελπίζουμε, τι να ονειρευόμαστε.	• Ο λόγος είναι απλός, αλλά απο- κτά ένταση, ζωηρότητα, γοργό ρυθμό. • Συμβάλλει επίσης στην πύκνωση του κειμένου. • Μπορεί ακόμα να δίνει μια αίσθη- ση συσώρευσης και να επιτείνει μία εντύπωση ή ένα συναίσθη- μα (έμφαση).

Σημειώσεις

- Οι παρατακτικοί σύνδεσμοι είναι οι εξής:
 - Συμπλεκτικοί: και, κι, ούτε, μήτε, ουδέ, μηδέ
 - Διαχωριστικοί: ή, είτε
 - Αντιθετικοί: αλλά, όμως, παρά, ωστόσο, ενώ, εξάλλου κ.ά.
 - Συμπερασματικοί: άρα, επομένως, λοιπόν κ.ά. (κανονικά συνδέουν περιό-
δους ή ημιπεριόδους)
 - Επεξηγηματικός: δηλαδή.
- Οι υποτακτικοί σύνδεσμοι είναι οι εξής:
 - Ειδικοί: ότι, πως, που
 - Αιτιολογικοί: γιατί, επειδή, διότι, καθώς, αφού κ.ά.
 - Χρονικοί: όταν, ώσπου, μόλις, καθώς, ενώ, πριν, αφού, αφότου κ.ά.
 - Υποθετικοί: αν, εάν, σαν, άμα
 - Εναντιωματικοί/παραχωρητικοί: αν και, μολονότι, ενώ / και αν, και να κ.ά.
 - Ενδοιαστικοί: μη(ν), μήπως
 - Τελικοί: να, για να
 - Βουλπτικοί: να
 - Αποτελεσματικοί: ώστε, που.
- Οι αναφορικές αντωνυμίες είναι: οποίος, όποιος, όσος, που, ό,τι, και τα ανα-
φορικά επιρρήματα: όπου, όπως.
- Οι ερωτηματικές αντωνυμίες είναι: ποιος, πόσος, τι, και τα ερωτηματικά επιρ-
ρήματα: πώς, πότε, πού.

- Η υποτακτική σύνδεση μπορεί να έχει δύο μορφές:
 - **Απλή υπόταξη:** Σύνδεση μιας κύριας με μια δευτερεύουσα.
π.χ. Μερικά επαγγέλματα θεωρούνται λειτουργήματα, *επειδή* συμβάλλουν σημαντικά
στην ανάπτυξη της κοινωνίας.
 - **Διαδοχική υπόταξη:** Σύνδεση μιας κύριας με μια δευτερεύουσα που με τη σει-
ρά της συνδέεται με άλλη δευτερεύουσα κ.ο.κ.
π.χ. Η προσφυγική κρίση δοκίμασε σκληρά την Ευρώπη, *αφού* η ήπειρος που *επαί-
ρεται πως είναι το λίκνο του δυτικού πολιτισμού* τρόμαξε τόσο, *που* ξέχασε τις
θεμελιώδεις αρχές της.

Παράδειγμα

Στα περισσότερα νέα βιβλία Ιστορίας απουσιάζει ο συνεκτικός ιστός, απουσιάζουν τα ιστορικά πλαίσια, ο ιστορικός χρόνος δεν υπάρχει, η συνολική αφήγηση σφαγιάζεται σε πληροφορίες, εικόνες, αριθμούς και πηγές. Το «πώς» και το «γιατί» εξαφανίζονται και απομένει η τμηματική πληροφορία, η αποσπασματική είδηση, το απομονωμένο γεγονός, χωρίς την ιστορική και κοινωνική του πλαισίωση. Ως αποτέλεσμα, ο μαθητής συχνά αδυνατεί να διαχωρίσει το σημαντικό από το δευτερεύον, το γενικό από το ειδικό, να καταλήξει σε λογικές αφαιρέσεις, να συνδέσει την αιτία με το αποτέλεσμα, να απαντήσει σε ερωτήματα που απαιτούν κριτική σκέψη.

Αφροδίτη Πολίτη, «Η εκπαίδευση της αμάθειας», εφημ. Ελευθεροτυπία (διασκευή)

Ποιος τρόπος σύνδεσης των προτάσεων κυριαρχεί στο παραπάνω απόσπασμα και ποιο το επικοινωνιακό αποτέλεσμα αυτής της επιλογής στον αναγνώστη;

Απάντηση

- Στο απόσπασμα κυριαρχεί το ασύνδετο σχήμα. Παρατίθενται ασύνδετα είτε προτάσεις (απουσιάζει ο συνεκτικός ιστός, απουσιάζουν τα ιστορικά πλαίσια, ο ιστορικός χρόνος δεν υπάρχει, η συνολική αφήγηση σφαγιάζεται σε... / να διαχωρίσει..., να καταλήξει..., να συνδέσει..., να απαντήσει...) είτε όμοιοι όροι (πληροφορίες, εικόνες, αριθμούς / η τμηματική πληροφορία, η αποσπασματική είδηση, το απομονωμένο γεγονός).
- Με το ασύνδετο σχήμα ο λόγος γίνεται πιο πυκνός και ταυτόχρονα αποκτά ένταση και γοργό ρυθμό. Η αίσθηση συσώρευσης που δημιουργείται τονίζει πιο emphatic τα μειονεκτήματα των νέων βιβλίων της Ιστορίας και τις συνέπειές τους στον μαθητή.

12. Ονοματικά – Ρηματικά σύνολα

	Τι είναι	Λειτουργία
Ονοματικά σύνολα	Είναι τα λεκτικά σύνολα που βασική τους λέξη είναι ένα ουσιαστικό , το οποίο μπορεί να συνοδεύεται και από άλλες λέξεις που συμπληρώνουν την έννοιά του, όπως άρθρο, επίθετο, ουσιαστικό, αριθμητικό κ.λπ. π.χ. – Εκτενής περιγραφή – Προβολή της είδησης – Η απόδειξη των θέσεων του πομπού	• Με τα ονοματικά σύνολα αποδίδονται γενικές και αφηρημένες έννοιες. • Η χρήση τους (ονοματοποίηση) καθιστά τον λόγο πιο πυκνό και το ύφος απρόσωπο, τυπικό και επίσημο. • Τα ονοματικά σύνολα χρησιμοποιούνται σε επίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις.
Ρηματικά σύνολα	Είναι τα λεκτικά σύνολα που βασική τους λέξη είναι ένα ρήμα , το οποίο μπορεί να συνοδεύεται και από άλλες λέξεις που συμπληρώνουν την έννοιά του, όπως αντικείμενο, κατηγορούμενο, επιρρηματικοί προσδιορισμοί, προθετικές φράσεις κ.λπ. π.χ. – Δημοσίευσε μια συγκλονιστική είδηση. – Αποδείχθηκε σημαντικός. – Μετατρέπουν την οικογένεια σε χώρο συγκρούσεων.	• Η χρήση των ρηματικών συνόλων καθιστά τον λόγο αναλυτικό και σαφή. • Το ύφος αποκτά ζωντάνια και αμεσότητα. • Τα ρηματικά σύνολα χρησιμοποιούνται εκτενέστερα σε επικοινωνιακές περιστάσεις της καθημερινότητας.

Μετατροπή ονοματικών συνόλων σε ρηματικά και αντίστροφα

α. Ονοματικό σύνολο → Ρηματικό σύνολο

- Αντικαθιστούμε το ουσιαστικό του ονοματικού συνόλου με ομόρριζο ρήμα (ή με ρήμα σχετικό με τη σημασία του ουσιαστικού αν δεν υπάρχει ομόρριζο).
- Κάνουμε τις απαραίτητες αλλαγές στις υπόλοιπες λέξεις της φράσης.
π.χ. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας → Η ανεργία αυξάνεται ραγδαία.

β. Ρηματικό σύνολο → Ονοματικό σύνολο

- Αντικαθιστούμε το ρήμα με ομόρριζο ουσιαστικό (ή με ουσιαστικό σχετικό με τη σημασία του ρήματος αν δεν υπάρχει ομόρριζο).
- Κάνουμε τις απαραίτητες αλλαγές στις υπόλοιπες λέξεις της φράσης.
π.χ. Προβάλλεται συστηματικά το φτηνό θέαμα → Η συστηματική προβολή του φτηνού θεάματος.

Παράδειγμα

Η μαζική κουλτούρα δεν αποβλέπει στην εξουδετέρωση της κατεστημένης τάξης πραγμάτων ούτε προβάλλει την εικόνα ενός καλύτερου κόσμου. Η μαζική κουλτούρα δεν στοχεύει στην **κατάδειξη** των κοινωνικών αντιφάσεων και την **ανάδειξη ιδανικών** που θα μπορούσαν δυνάμει να γίνουν πραγματικότητα. Αντίθετα, ενισχύει τις κυρίαρχες ερμηνείες και κολακεύει το άτομο, εκμεταλλευόμενη όλες τις αδυναμίες του εγώ του. Στον κινηματογράφο, π.χ., μπορεί κανείς να παρατηρήσει την **εξύμνηση του «μέσου ανθρώπου»** με τα ελαττώματα και τα μικρά του χαρίσματα, την **ταυτόχρονη ανάμειξη εννοιών και καταστάσεων** που είναι αντίθετες μεταξύ τους και τον **γελοίο τεμαχισμό της ανθρώπινης ύπαρξης** σε «περιοχές» (πρβλ. το κλασικό σχήμα της διάκρισης της «πλούσιας σε αισθήματα» ψυχής από την «ασήμαντη» καθημερινή πραγματικότητα: παραδείγματα, η ιστορία της πόρνης με την αγνή ψυχή, του μεγάλου απατεώνα που είναι εξαιρετικά μορφωμένος κτλ.).

Ζήσης Σαρίκας, *Τέχνη και μαζική κουλτούρα*, εκδ. Ύψιλον (διασκευή)

Στο παραπάνω απόσπασμα να αντικαταστήσετε τα έντονα γραμμένα ονοματικά σύνολα με ρηματικές φράσεις, κάνοντας και όλες τις απαραίτητες αλλαγές.

Απάντηση

Η μαζική κουλτούρα δεν αποβλέπει στο να εξουδετερωθεί η κατεστημένη τάξη πραγμάτων ούτε προβάλλει την εικόνα ενός καλύτερου κόσμου. Η μαζική κουλτούρα δεν στοχεύει στο να **καταδείξει τις κοινωνικές αντιφάσεις** και να **αναδείξει ιδανικά** που θα μπορούσαν δυνάμει να γίνουν πραγματικότητα. Αντίθετα, ενισχύει τις κυρίαρχες ερμηνείες και κολακεύει το άτομο, εκμεταλλευόμενη όλες τις αδυναμίες του εγώ του. Στον κινηματογράφο, π.χ., μπορεί κανείς να παρατηρήσει να **εξυμνείται ο «μέσος άνθρωπος»** με τα ελαττώματα και τα μικρά του χαρίσματα, να **αναμειγνύονται ταυτόχρονα έννοιες και καταστάσεις** που είναι αντίθετες μεταξύ τους και να **τεμαχίζεται με γελοίο τρόπο η ανθρώπινη ύπαρξη** σε «περιοχές» (πρβλ. το κλασικό σχήμα της διάκρισης της «πλούσιας σε αισθήματα» ψυχής από την «ασήμαντη» καθημερινή πραγματικότητα: παραδείγματα, η ιστορία της πόρνης με την αγνή ψυχή, του μεγάλου απατεώνα που είναι εξαιρετικά μορφωμένος κτλ.).

13. Σημεία στίξης

- ♦ Τα σημεία στίξης, εκτός του ότι βοηθούν στη σωστή εκφορά του λόγου μεταφέροντας στον γραπτό λόγο τις παύσεις και τον επιτονισμό (διακυμάνσεις, χρωματισμός της φωνής) του προφορικού λόγου και επιτελούν κάποιες συντακτικές λειτουργίες (π.χ. χωρίζουν προτάσεις, διακρίνουν κύριες και δευτερεύουσες κ.λπ.), μπορεί να λειτουργούν

και ως **σχόλιο**. Στην περίπτωση αυτή ο συντάκτης του κειμένου με τα σημεία στίξης σχολιάζει τα γραφόμενα ή εκφράζει την προσωπική του στάση.

α. Εισαγωγικά

Χρησιμοποιούνται	Παραδείγματα
Για να παρατεθούν αυτούσια τα λόγια κάποιου.	«Το κινητό για μένα είναι σαν προέκταση του χεριού μου» είπε ο Γιώργος, μαθητής της Α΄ Λυκείου.
Σε τίτλους βιβλίων, έργων, σε επωνυμίες, επιγραφές κ.λπ.	Το «Όνειρο στο κύμα» είναι από τα ωραιότερα διηγήματα του Παπαδιαμάντη.
Σε ειδικούς όρους.	Στη διαφήμιση έχει αναπτυχθεί ένας νέος τομέας για την προώθηση των προϊόντων, το «νευρομάρκετινγκ».
Σε λέξεις ή φράσεις που δεν χρησιμοποιούνται με το συνηθισμένο τους νόημα.	Στην εποχή της ταχύτητας και της εντατικοποίησης το «αργά» γίνεται συνώνυμο της ποιότητας και της αλλαγής.
Σε λέξεις ή φράσεις που χρησιμοποιούνται μεταφορικά.	Στους εποχικούς «ασθενείς» των θερινών διακοπών, τους γνωστούς μας εργασιομανείς, αναφέρεται μελέτη του Πανεπιστημίου Insead.
Σε λέξεις ή φράσεις που δεν είναι δόκιμες, που έχει πλάσει ο γράφων.	Οι σύγχρονοι «χρονοπένητες» δεν διαθέτουν αρκετό χρόνο για να καταναλώνουν αγαθά και υπηρεσίες.
Για να δηλώσουν: • ειρωνεία. • αποστασιοποίηση ή απαξίωση. • αμφισβήτηση. • έμφαση.	– Στις «πολιτισμένες» σύγχρονες κοινωνίες το να δείχνεις ανθρωπιά θεωρείται αδυναμία. – Περιορισμένα «κέρδη» για τον λαό αφήνουν τα νέα μέτρα της κυβέρνησης. – Η πολυλογία των talkshows έχει καταντήσει να θεωρείται «ενημέρωση». – Με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στο σχολείο αλλάζει «άρδην» και ο ρόλος του δασκάλου.

β. Παρένθεση

Χρησιμοποιείται	Παραδείγματα
Για να σημειώνονται σ' αυτήν πηγές, παραπομπές, παραθέματα, επεξηγηματικά στοιχεία, παραδείγματα, μεταφράσεις όρων.	– Παράλληλα, το συνομιλιακό ύφος έχει κυριαρχήσει και στο υπόλοιπο πρόγραμμα της τηλεόρασης (πρωινές εκπομπές πολιτικής ενημέρωσης, reality shows, τηλεπαιχνίδια κ.ά.). – Οι cyberpoets (κυβερνοποιητές) είναι οι τροβαδούροι της νέας εποχής.
Για να περικλείσει επεξηγηματικό ή συμπληρωματικό σχόλιο του γράφοντος.	Η απόπειρα να αναδημιουργήσουμε τη ζωή στην πόλη (και κατά συνέπεια εμάς τους ίδιους) προϋποθέτει μεγαλύτερο βαθμό εκδημοκρατισμού απ' αυτόν που υπάρχει σήμερα.

γ. Αποσιωπητικά

Χρησιμοποιούνται	Παραδείγματα
Όταν μια φράση δεν ολοκληρώνεται από συγκίνηση, δισταγμό, ντροπή, προβληματισμό, άγνοια.	– Τι μου θυμίζεις τώρα... (συγκίνηση) – Δεν ξέρω αν είναι σωστή μια τέτοια απόφαση... (δισταγμός) – Έφτασε στο σημείο να ζητήσει χρήματα ακόμα και από ξένους... (ντροπή) – Κι ενώ στην αναπτυγμένη Δύση οι άνθρωποι καταναλώνουν με μανία, μυριάδες οικογένειες στον αναπτυσσόμενο κόσμο επιβιώνουν με ένα δολάριο τη μέρα... (προβληματισμός) – Είπε κάτι πριν φύγει... Μου είναι όμως αδύνατο να το θυμηθώ τώρα. (άγνοια)
Για να δηλώσουν απειλή.	Μη μου ξαναμιλήσεις έτσι, γιατί...
Για να δηλώσουν κάποιο υπονοούμενο που πρέπει να αντιληφθεί ο αναγνώστης.	Αν δεν το έχετε καταλάβει, βρισκόμαστε στην καρδιά μιας εποχής στην οποία οι άνθρωποι αρνούνται να γεράσουν...
Για να δοθεί έμφαση σ' αυτό που θα δηλωθεί στη συνέχεια, το οποίο μπορεί να είναι παράδοξο ή απροσδόκητο.	Δημοκρατία των... λίγων.

Για να δηλώσουν ειρωνεία .	Δεν γύρισε να ρίξει ούτε δεύτερη ματιά σ' αυτούς τους ταλαιπωρημένους ανθρώπους. Μεγάλη ευαισθησία...
Για να αποφευχθεί η λεπτομερής απαρίθμηση πραγμάτων που είναι περιττή ή εύκολα μπορεί να εννοηθεί.	Μας είπε για το ταξίδι του πού πήγε, ποιους συνάντησε, τι έφαγε... τα πάντα.

δ. Θαυμαστικό

Δηλώνει	Παραδείγματα
Θαυμασμό	Τι ωραία που μιλάει!
Έκπληξη	Μα δεν βρέθηκε ένας άνθρωπος να του συμπαρασταθεί!
Ειρωνεία ή σαρκασμό	Όλο ψέματα και απάτες. Αξιόλογος άνθρωπος!
Απορία	Τι περίεργος άνθρωπος!
Αποφασιστικότητα	Θα πάω να του μιλήσω τώρα αμέσως!
Απαίτηση, προσταγή	Βγείτε έξω αμέσως!
Μέσα σε παρένθεση, ειρωνεία ή έκπληξη/απορία	– Είπε ότι θα μιλήσει με ειλικρίνεια (!) για όσα συνέβησαν. – Ψηφίστηκε ο πολιτικός της χρονιάς (!).
Ανησυχία, φόβο, χαρά, αποδοκιμασία ή επιδοκιμασία· γενικά προβάλλει emphatic το συναίσθημα.	Έπεσε η νύχτα, κι ακόμα να γυρίσει! (ανησυχία)

ε. Ερωτηματικό

Χρησιμοποιείται	Παραδείγματα
Για να δηλώσει απορία .	Γιατί διαμαρτύρονται όλοι αυτοί;
Για να εκφράσει προβληματισμό .	Όλα αυτά τα αγαθά που αγοράζει ο σύγχρονος άνθρωπος του είναι πράγματι αναγκαία;
Για να δηλώσει ειρωνεία .	Μα πόσο μυαλό χρειάζεται κανείς για να καταλάβει αυτή την απλή αλήθεια;

Για να εκφράσει έντονη αποδοκιμασία .	Πού είναι τώρα όλοι αυτοί οι φιλόανθρωποι, που κόπτονταν για τον δυστυχισμένο άνθρωπο;
Σε ρητορική ερώτηση .	Όλοι μας έχουμε ανάγκη την αγάπη. Γιατί ποιος θα μπορούσε να ζήσει χωρίς αγάπη στη ζωή του;
Μέσα σε παρένθεση για να δηλώσει αμφιβολία ή αμφισβήτηση .	Θεωρείται ο μεγαλύτερος (;) επιστήμονας της εποχής μας.
Για να εκφράσει αίτημα με ήπιο τόνο .	Μπορείτε να μου εξηγήσετε τι συνέβη;

στ. Διπλή παύλα

Χρησιμοποιείται	Παράδειγμα
Για να προσθέσει ο γράφων κάποιες πληροφορίες που επεξηγούν, σχολιάζουν ή συμπληρώνουν ό,τι αναφέρεται εκτός παύλας.	Παραδόξως, η «αλλοτριωτική» εργασία δημιουργούσε ανέκαθεν –και εξακολουθεί να δημιουργεί– ενεργούς κοινωνικούς δράστες, δηλαδή πολίτες.

ζ. Διπλή τελεία

Χρησιμοποιείται	Παραδείγματα
Πριν από την αυτούσια παράθεση λόγων που βρίσκονται μέσα σε εισαγωγικά.	Θα σας θυμίσω μια φράση του Αριστοτέλη: «Ποιος είναι πολίτης; Πολίτης είναι ο ικανός να κυβερνήσει και να κυβερνηθεί».
Πριν από την παράθεση γνωμικού ή παροιμίας.	Ισχύει και εδώ αυτό που είπε ο Ηράκλειτος: «Τα πάντα ρει».
Πριν από την απαρίθμηση στοιχείων .	Διακρίνουμε δύο κυρίως λειτουργίες της γλώσσας: την αναφορική και την ποιητική.
Για να δηλώσει πως η πρόταση που ακολουθεί αποτελεί επεξήγηση της πρότασης που προηγείται ή αποτελέσμα της.	Η απάντηση στο πώς θα διασφαλίσουμε αυτά τα ιδανικά δεν μπορεί παρά να είναι μόνο μία: με την κατάλληλη παιδεία.
Για να δηλώσει πως ακολουθεί παράδειγμα .	Καθημερινά πλήθος δασικών εκτάσεων θυσιάζονται στον βωμό της ανάπτυξης και των ανθρώπινων αναγκών: π.χ. για την κυριακάτικη μόνο έκδοση των «Times» της Νέας Υόρκης απαιτούνται 77 εκτάρια δάσους.

η. Άνω τελεία

Χρησιμοποιείται	Παραδείγματα
Για να διαχωρίσουμε περιπτώσεις που αναφέρονται κατά σειρά.	Στο διαγώνισμα το α´ ερώτημα θα περιλαμβάνει τρία ζητούμενα· το β´ ερώτημα θα έχει επίσης τρία· το γ´ μόνο ένα.
Για να χωρίσει δύο μέρη μιας περιόδου που σχετίζονται μεταξύ τους, ιδιαίτερα όταν το δεύτερο επεξηγεί το πρώτο ή έρχεται σε αντίθεση με αυτό.	– Ο σύγχρονος άνθρωπος αλλοτριώνεται στην εργασία του και χάνει την ελεύθερη βούληση και κρίση του· τη δυνατότητα να σκέφτεται και να αποφασίζει ελεύθερα, να οργανώνει τη ζωή του όπως θέλει, να δημιουργεί για τον εαυτό του. – Το χρήμα είναι αναγκαίο για την επιβίωση του ανθρώπου· δεν είναι όμως το παν στη ζωή του.

Παράδειγμα

Το διαδίκτυο έχει πλέον γίνει το καθολικό μέσο επικοινωνίας, ο παγκόσμιος δίαυλος αδιανόητων μέχρι πρόσφατα πληροφοριών, που φτάνουν άμεσα στα μάτια και τα αυτιά μας και από εκεί στον εγκέφαλό μας. Ποιος μπορεί να αμφισβητήσει τα πλεονεκτήματα της άμεσης πρόσβασης σε έναν τέτοιο πλούτο γνώσεων;

Όμως αρχίζει να γίνεται συνείδηση σταδιακά ότι όλο αυτό το «δώρο» έρχεται με ένα τίμημα. Όπως είχε παρατηρήσει ο θεωρητικός των media Marshall McLuhan, ήδη από τη δεκαετία του '60 τα μέσα επικοινωνίας και ενημέρωσης δεν είναι απλώς παθητικά κανάλια πληροφόρησης αλλά διαμορφώνουν την ίδια τη διαδικασία της σκέψης. Και αυτό φαίνεται να κάνει το Ίντερνετ: υποσκάπτει την ικανότητά μας για συγκέντρωση, βαθιά σκέψη και διαλογισμό. Το μυαλό εθίζεται στην ευκολία, ξέρει πως θα βρει στο διαδίκτυο ό,τι θέλει. Κάποτε το μυαλό μας βυθιζόταν σ' έναν ωκεανό λέξεων, τώρα «κάνει τζετ σκι» στην επιφάνεια του νερού!

ΑΠΕ-ΜΠΕ, The Atlantic Monthly (διασκευή)

Να αιτιολογήσετε τη χρήση των εισαγωγικών, του ερωτηματικού, της διπλής τελείας και του θαυμαστικού στο παραπάνω κείμενο.

Απάντηση

- «δώρο», «κάνει τζετ σκι»: Με τα εισαγωγικά δηλώνεται η μεταφορική χρήση των συγκεκριμένων λέξεων/φράσεων.
- Ποιος μπορεί να αμφισβητήσει ... πλούτο γνώσεων;: Το ερωτηματικό χρησιμοποιείται σε ρητορική ερώτηση.

- Και αυτό φαίνεται να κάνει το Ίντερνετ: υποσκάπτει ... διαλογισμό: Η διπλή τελεία χρησιμοποιείται για να δηλώσει πως η πρόταση που ακολουθεί αποτελεί επεξήγηση της πρότασης που προηγείται.
- Κάποτε το μυαλό μας ... επιφάνεια του νερού!: Το θαυμαστικό δηλώνει ειρωνεία.

14. Οι (ρητορικές) ερωτήσεις

Σε ένα κείμενο οι (ρητορικές) ερωτήσεις μπορεί να λειτουργούν ως εξής:

- ♦ Δίνουν **έμφαση**, προβάλλοντας ιδιαίτερα αυτό που θέλει να τονίσει ο πομπός.
π.χ. Είναι δυνατόν ο άνθρωπος να ζήσει χωρίς την τέχνη;
- ♦ Κάνουν συμμέτοχο στα ερωτήματα, στις ανησυχίες του πομπού τον δέκτη και **διεγείρουν τον προβληματισμό** του.
π.χ. Είναι πράγματι η φιλανθρωπία η λύση στην αντιμετώπιση της αδικίας και της φτώχειας;
- ♦ Προσδίδουν **ειρωνικό τόνο**.
π.χ. Άλλωστε κάπως πρέπει να δικαιολογηθεί το γεγονός ότι δεν προωθούνται γυναίκες στις τοπ πανεπιστημιακές θέσεις. Τι πιο τελεσίδικο από το να φταίει η ίδια η βιολογία τους και όχι ο σεξισμός του εκάστοτε προέδρου;
- ♦ Προσδίδουν **αμεσότητα, ζωντάνια και οικειότητα** δημιουργώντας την αίσθηση του διαλόγου με τον δέκτη.
- ♦ Έχουν **μεταβατικό ρόλο**, συνδέοντας δύο διαφορετικές νοηματικές ενότητες ή εισάγοντας ένα νέο θέμα.
π.χ. [Σε προηγούμενες παραγράφους έχουν παρουσιαστεί τα αίτια της διατροφικής ανασφάλειας που μαστίζει τον πλανήτη μας. Στη συνέχεια ο συγγραφέας περνά σε καινούριο θέμα.]
Υπάρχει ελπίδα; Λαμβάνοντας υπόψη και την προβλεπόμενη αύξηση του πληθυσμού της Γης, η διατήρηση του σημερινού επιπέδου επάρκειας τροφίμων κατά κεφαλήν σε παγκόσμιο επίπεδο, κατά αειφορικό τρόπο, στα επόμενα 25-50 χρόνια, αν και δεν θα είναι εύκολη, δεν είναι ακατόρθωτη...
- ♦ Όταν τοποθετούνται στο τέλος του κειμένου, επιτυγχάνουν καλύτερο αποτέλεσμα, καθώς απασχολούν περισσότερο τον δέκτη **διεγείροντας τον προβληματισμό** του.
π.χ. Ας παραδεχθούμε ότι αυτές οι παραβιάσεις της αντικειμενικότητας είναι ως έναν βαθμό αναπόφευκτες. Επιτέλους η είδηση κάπως πρέπει να παρουσιαστεί και κάποιος πρέπει να αποφασίσει για τον τρόπο παρουσιάσής της. Με τι κριτήριο θα κριθεί η αντικειμενικότητα της παρουσίασης;

Παράδειγμα

Βρισκόμαστε όλοι υπό το κράτος της απορίας. Πώς γίνεται η χώρα που ανακάλυψε την «πολιτική», δημιούργησε το επάγγελμα του «πολιτευτή» και εκκόλαψε το παγκοσμίως μοναδικό ρήμα «πολιτεύομαι», πώς γίνεται να αποστρέφει τα βλέμματά της από τη διαχείριση των κοινών; Πώς γίνεται να προτιμά το «κόμμα του κανενός»; Ποιοι είναι οι λόγοι που εξώθησαν την κατά παράδοση πολιτικοποιημένη αυτή χώρα, που εμφάνιζε υψηλότατα ποσοστά συμμετοχής στα πολιτικά τεκταινόμενα, να οδηγείται σε μια αποστασιοποίηση που αγγίζει τα όρια της αποστροφής; Πώς εξηγείται ότι εκείνοι που για οποιονδήποτε λόγο αρνούνται, δυσφορούν ή έστω διατηρούν επιφυλάξεις να μετράσουν στο δημοκρατικό παίγνιο εμφανίζονται περισσότεροι από εκείνους που δείχνουν να επιμένουν ως ενεργοί πολίτες να ασκούν τα δημοκρατικά τους δικαιώματα;

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, «Ο Κύκλωπας της αδράνειας», εφημ. Το Βήμα

Να ερμηνεύσετε τη χρήση των ερωτήσεων στην παραπάνω παράγραφο.

Απάντηση

Με τη χρήση των ερωτήσεων ο συγγραφέας εισάγει το θέμα του (η έκταση του φαινομένου της πολιτικής απάθειας στη χώρα μας) και παρουσιάζει άμεσα και με περισσότερη ενάργεια τον προβληματισμό του. Συγχρόνως διεγείρει το ενδιαφέρον του αναγνώστη και τον παραινεί να προβληματιστεί και ο ίδιος σχετικά με το θέμα αυτό.

15. Ευθύς λόγος

- ♦ Σε ένα κείμενο ο ευθύς λόγος:
 - προσδίδει αμεσότητα, ζωντάνια και παραστατικότητα.
 - δημιουργεί κλίμα οικειότητας με τον αναγνώστη και συντελεί στο να βιώσει άμεσα τις απόψεις που διατυπώνονται.
 - σπάει τη μονοτονία του λόγου, κεντρίζει το ενδιαφέρον και την προσοχή του αναγνώστη.
- π.χ. «Πολλές φορές διαβάζω και δεν καταλαβαίνω. Όταν τα κείμενα είναι αρχαία με νέα ελληνικά μαζί, μου φαίνονται πολύ περίεργα. Δυσκολεύομαι να καταλάβω, θέλει πολλή ανάλυση» απαντάει σε σχετική ερώτηση η Ελ., μαθήτρια της Γ΄ Λυκείου. Επίσης, ο Β., μαθητής Β΄ Λυκείου, δηλώνει: «Εκτός σχολείου, δεν μ' αρέσει να διαβάζω. Αν εξαιρέσω τα μαθήματα που μ' ενδιαφέρουν για τις Πανελλαδικές, χρειάζομαι συνήθως αρκετό χρόνο για να κατανοήσω ένα κείμενο». [...]

Το επίπεδο του εγγραμματισμού διαρκώς υποβαθμίζεται στην Ελλάδα. Οι ειδικοί αποδίδουν το πρόβλημα σε πολλούς παράγοντες. Αρχικά στο οικογενειακό περιβάλλον...

Βασιλική Χρυσοστομίδου, εφημ. Η Καθημερινή (διασκευή)

16. Το ύφος

- ♦ Ύφος είναι ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής ή ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον λόγο για να εκφράσει τις ιδέες ή τα συναισθήματά του.
- ♦ Παράγοντες που καθορίζουν το ύφος είναι οι κοινωνικές περιστάσεις, η πρόθεση του πομπού και το είδος του κειμένου.

Είδη ύφους	Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Οικείο	• Καθημερινό λεξιλόγιο • Παρατακτική σύνδεση ή ασύνδετο σχήμα • Μικροπερίοδος και συχνά ελλειπτικός λόγος • Χρήση α΄ ή β΄ προσώπου • Κυριαρχία ενεργητικής σύνταξης	Θυμώνεις που δεν σου τηλεφωνώ συχνά. Μα είναι δύσκολο, ξέρεις. Δουλειά, υποχρεώσεις. Σου υπόσχομαι όμως να έρθω σύντομα να σε δω.
Επίσημο/τυπικό	• Προσεγμένο λεξιλόγιο, χρήση λέξεων λόγιας προέλευσης • Υποτακτική σύνδεση, μακροπερίοδος λόγος • Αναφορική λειτουργία της γλώσσας • Ονοματικά σύνολα • Χρήση γ΄ προσώπου • Συχνή χρήση παθητικής σύνταξης	Σήμερα δεν θα είχαμε τα οικονομικά πλεονεκτήματα της μαζικής παραγωγής, στα οποία στηρίζεται το σύγχρονο βιοτικό επίπεδο, αν η παραγωγή ήταν οργανωμένη έτσι, ώστε να διεξάγεται σε αυτάρκειες αγροτικές οικογένειες και περιοχές. Η εξειδίκευση των παραγωγικών λειτουργιών επιτρέπει την πλεονεκτικότερη χρησιμοποίηση των ιδιαίτερων ικανοτήτων και πόρων κάθε ανθρώπου και κάθε περιοχής.
Ουδέτερο	• Απλό λεξιλόγιο • Αναφορική λειτουργία της γλώσσας	Η σημερινή οικονομική κρίση ανέβασε περισσότερο το ποσοστό ανεργίας. Σε ορισμένες χώρες, ιδίως του ευρωπαϊ-

	• Απουσία σχολίου ή θέσης • Χρήση γ' προσώπου • Παθητική σύνταξη	κού Νότου, τα ποσοστά σχεδόν διπλασιάστηκαν.
Επιστημονικό	• Ειδικό λεξιλόγιο • Αναφορική λειτουργία της γλώσσας • Ονοματικά σύνολα • Μακροπερίοδος λόγος • Χρήση γ' προσώπου	Καθώς οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί έχουν αυξημένη ανθεκτικότητα, μπορεί να υπερσχύσουν στον ανταγωνισμό με τους φυσικούς πληθυσμούς, με αποτέλεσμα τη μείωση ή την εξαφάνιση των φυσικών ειδών και συνακόλουθα τη μείωση της βιοποικιλότητας.
Λαϊκό	• Απλό, καθημερινό λεξιλόγιο ή λέξεις από την αργκό • Παρατακτική σύνδεση (Ισχύουν τα χαρακτηριστικά του οικείου ύφους.)	Τι πα να πει λόγοι τιμής; Και ποιος τη βρήκε την τιμή να τη χώσουμε στην μπούκα της καμπούρας; Εδώ στην κενωνία, κυκλοφορούν τα κάλπικα και λέξη δεν ακούς. Κλέφτες να πεις, καταχραστές να πεις, ό,τι βάλει το μυαλό σου. Κι ο κόσμος τούς λέει «καλημέρα» και τους ψηφίζει και τους βγάζει και το καπέλο.
Προσωπικό/εξομολογητικό	• Χρήση α' προσώπου • Χρήση (συνήθως) παρελθοντικών χρόνων • Έκφραση προσωπικών βιωμάτων, σκέψεων, συναισθημάτων	Όταν διαγνώστηκα με ALS* στα είκοσί μου χρόνια, ένιωσα πολύ αδικημένος. Γιατί να συμβεί αυτό σε μένα; Εκείνη την εποχή σκέφτηκα πως η ζωή μου είχε τελειώσει και δεν θα μπορούσα να ξεδιπλώσω τις δυνατότητες που πίστευα ότι είχα. Steven Hawking, Το χρονικό της ζωής μου
Χιουμοριστικό	• Καθημερινό, απλό λεξιλόγιο • Λογοπαίγνια, υπονοούμενα • Προφορικότητα	Κάθε άνθρωπος έχει στη ζωή του ένα ζώψιο να τον βασανίζει. Εγώ έχω τον διαχειριστή της πολυκατοικίας μου. Εί-

* ALS (Amyotrophic Lateral Sclerosis): αμυοτροφική πλευρική σκλήρυνση.

	• Σχήματα λόγου • Ανάμειξη επιπέδων ύφους ή μορφών της γλώσσας (π.χ. ανάμειξη δημοτικής και καθαρεύουσας) • Χρήση σημείων στίξης ως σχολίων	ναί ένας άνθρωπος που μοιάζει με μύγα ή μια μύγα που μοιάζει με άνθρωπο. Πιστεύω πως ο Θεός, όταν άρχισε να τον φτιάχνει, ήθελε να φτιάξει μύγα. Μετά ένιωσε τύψεις για τις μύγες... Φρέντυ Γερμανός, «Μεσημβρινή ανάπαυσις»
Ειρωνικό	• Εξεζητημένο λεξιλόγιο • Υπαινιγμοί, υπονοούμενα • Χρήση των σημείων στίξης ως σχολίων	Α, και να ζούσε εκείνος ο Σωκράτης, που έλεγε πως «αρίστη πολιτεία είναι εκείνη όπου υπάρχουν πολλά έπαθλα αρετής». Πώς θα μας καμάρωνε για τα έπαθλα που κερδίζουμε – και μάλιστα τον τελευταίο καιρό σωρηδόν: έπαθλο παραοικονομίας (πρώτοι στην Ευρώπη), έπαθλο διαφθοράς, έπαθλο άθλιου περιβάλλοντος (τρίτοι εδώ), έπαθλο πυρκαγιών – πριν αρχίσει καλά καλά το ετήσιο πυρο-φεστιβάλ... Μάριος Πλωρίτης, «Τα ωραία έπαθλα»
Διδακτικό/παραινετικό	• Συνηθισμένο λεξιλόγιο • Μικροπερίοδος λόγος • Βουλπτικές προτάσεις • Χρήση υποτακτικής ή προστακτικής έγκλισης • Χρήση β' προσώπου	Μην πλουμίζεις τους τοίχους της πόλης με πέτρες από την Εύβοια και τη Σπάρτη, αλλά στόλιζε τα στήθη των πολιτών και των πολιτευομένων με τα διδάγματα της ελληνικής παιδείας. Γιατί οι πόλεις ευνομούνται με τη σωστή κρίση των ανθρώπων και όχι με πέτρες και ξύλα. Επίκτητος
Λιτό	• Απλό λεξιλόγιο • Μικροπερίοδος λόγος, παρατακτική σύνδεση • Περιορισμένα σχήματα λόγου	Στην καταστροφή της Σμύρνης βρέθηκα με τους γονιούς μου στο λιμάνι, στην Πούντα. Μέσ' από τα χέρια τους με πήρανε. Κι έμεινα στην Τουρκία αιχμάλωτος. Στρατής Δούκας, Ιστορία ενός αιχμαλώτου

Λυρικό	• Έκφραση ψυχικών καταστάσεων και συγκινήσεων • Ποιητική λειτουργία της γλώσσας • Ωραία εικονοπλασία	Κατόπι όλα τα πάντα ξαναβούλιαξαν στη σιωπή και την ακινησία τους. Όλοι οι αχοί κατάκαταν, όλες οι ελπίδες έσβησαν. Και το φεγγάρι άπλωσε πάλι πάνω τους την ακύμαντη λίμνη της φωτερής του λάσπης. Στράτης Μυριβήλης, «Τοπίο»
--------	--	---

- ♦ Υπάρχουν κι άλλοι χαρακτηρισμοί του ύφους ανάλογα με τον τόνο του λόγου και την αίσθηση που προκαλεί στον αποδέκτη του, όπως:
- μελαγχολικό, δραματικό
 - παραστατικό, ζωντανό
 - μεγαλόπρεπο, πομπώδες, επιτηδευμένο, ρητορικό
 - κομψό, επιμελημένο κ.λπ.

Παράδειγμα

Φαίνεται έτσι ότι η αρχικά θετική συνάρτηση μεταξύ της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος τείνει να μετατραπεί σε αρνητική και αντιφατική, εφόσον πλέον η ανάπτυξη υποβαθμίζει το περιβάλλον, πράγμα που με τη σειρά του υπονομεύει τις προοπτικές της περαιτέρω ανάπτυξης και ευημερίας. Η διπλή αρνητική ανάδραση του κυκλώματος της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος οδηγεί σε κρίση της ανάπτυξης, εφόσον προξενεί συνέπειες στο περιβάλλον που δεν είναι σε θέση να ελέγξει και άρα να διασφαλίσει τις προοπτικές της περαιτέρω ανάπτυξης.

Αντώνης Μακρυδημήτρης, «Το περιβάλλον και η βιώσιμη ανάπτυξη», εφημ. Το Βήμα

Να χαρακτηρίσετε το ύφος του κειμένου και να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με αναφορές σε συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές.

Απάντηση

Το ύφος του κειμένου είναι **επίσημο/τυπικό**, όπως φαίνεται από τις εξής γλωσσικές επιλογές:

- Προσεγμένο λεξιλόγιο (π.χ. θετική συνάρτηση, υπονομεύει, να διασφαλίσει).
- Μακροπερίοδος λόγος και υποτακτική σύνδεση (βλ. 1η περίοδο).
- Αναφορική λειτουργία της γλώσσας.
- Χρήση του γ' προσώπου (Φαίνεται, τείνει να μετατραπεί, προξενεί).
- Ονοματικά σύνολα (π.χ. τις προοπτικές της περαιτέρω ανάπτυξης και ευημερίας, Η διπλή αρνητική ανάδραση του κυκλώματος της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος).

B. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

1. Η δομή της παραγράφου

Δομικά στοιχεία/μέρη της παραγράφου

A. Θεματική περίοδος	Σε αυτή διατυπώνεται το θέμα της παραγράφου. Βρίσκεται συνήθως στην αρχή, σπανιότερα στη μέση ή στο τέλος της. Μπορεί επίσης να παραλείπεται και στην περίπτωση αυτή συνάγεται από τις λεπτομέρειες/σχόλια ή την κατακλείδα. Καθορίζει τον τρόπο ανάπτυξης της παραγράφου.
B. Λεπτομέρειες/σχόλια	Αναλύουν, αναπτύσσουν ή τεκμηριώνουν τη θεματική περίοδο. Πρέπει να είναι σχετικές με το θέμα που διατυπώνεται στη θεματική περίοδο και επαρκείς.
Γ. Κατακλείδα	Βρίσκεται στο τέλος της παραγράφου και είτε συνοψίζει το νόημά της είτε αποτελεί το συμπέρασμα της ανάλυσης που έχει προηγηθεί. Κάποιες φορές συντελεί στη μετάβαση στην επόμενη παράγραφο. Μπορεί και να παραλείπεται.

- ♦ Ας δούμε ένα παράδειγμα:

A. Θεματική περίοδος

B. Λεπτομέρειες/σχόλια

Γ. Κατακλείδα

Η είσοδος στον 21ο αι. ενέχει σημαντικούς κινδύνους μετάβασης σε συνθήκες βαρβαρότητας. Αυτό που είναι ορατό είναι η διάχυση μιας πολύ πιο έντονης ανισότητας, όχι απλώς στο εσωτερικό της κοινωνίας, αλλά και στο εσωτερικό κοινωνικών ομάδων, είτε σε επαγγέλματα είτε σε ηλικίες είτε σε τομείς δραστηριότητας κ.α. Σε συνθήκες όπου η οικολογική καταστροφή θα επιταχύνεται, όπου οι κοινωνικές αξίες θα τείνουν να ισοπεδωθούν, όπου η αβεβαιότητα και ο κίνδυνος θα δημιουργούν έναν συνεχή βρόχο για μεγάλα τμήματα πληθυσμού, η εγκληματικότητα, η βία, ο αυταρχισμός ως απόρροια των παραπάνω θα παίζουν ρόλο-κλειδί για τη «σταθερότητα» του συστήματος. Η αποτροπή ενός τέτοιου ενδεχομένου θα πρέπει λοιπόν να αποτελέσει την πρώτη και κυρίαρχη προτεραιότητα των πολιτικών δυνάμεων.

Τάσος Γιαννίτσας

♦ Η τυπική αυτή δομή της παραγράφου δεν εφαρμόζεται πάντοτε: στα λογοτεχνικά είδη ή στο στοχαστικό δοκίμιο υπάρχει μια ελευθερία στη συγκρότηση της παραγράφου, ενώ συχνά και στα αποδεικτικά και πληροφοριακά κείμενα παρουσιάζονται αποκλίσεις από την παραπάνω λογική δομή, κυρίως όσον αφορά τη θεματική περίοδο. Για παράδειγμα:

α. Το 1950 υπήρχαν μόνο 2 πόλεις στον κόσμο με πληθυσμό μεγαλύτερο από 8 εκατ.: η Νέα Υόρκη και το Λονδίνο. Το 1990 υπήρχαν 6 τέτοιες πόλεις σε αναπτυγμένες χώρες και 14 στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Σήμερα υπάρχουν 23 πόλεις στον κόσμο με πληθυσμό μεγαλύτερο από 10 εκατ. κατοίκους και οι 18 από αυτές βρίσκονται σε αναπτυσσόμενες χώρες. Η μεγαλύτερη από αυτές, η Πόλη του Μεξικού, έχει περισσότερα από 20 εκατ. κατοίκους. Το ποσοστό των κατοίκων αυτών των πόλεων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας κυμαίνεται ανάμεσα στο 30% και στο 60% και σε μερικές από αυτές είναι δραματικό: στην Αντίς Αμπέμπα φτάνει το 79%, στη Λουάντα το 70% και στην Καλκούτα το 67%.

Δημήτρης Γαλάνης – Βάσω Χαραλαμπίδου

β. Η γυναίκα παρουσιάζεται συχνά σαν «η βασίλισσα του οίκου της». Όμως, σε πολλές περιπτώσεις στο «βασίλειο» αυτό την εξουσία την έχει άλλος! Παρουσιάζεται να κάνει σπουδές ισότιμα με τους άντρες, όταν γι' αυτούς οι σπουδές οδηγούν σε συγκεκριμένο κοινωνικό και οικονομικό ρόλο, ενώ για τις γυναίκες δεν συμβαίνει το ίδιο. Άλλοτε εργάζονται φορτωμένες συγχρόνως με τα περισσότερα οικογενειακά βάρη κι άλλοτε, πολιορκημένες από τις συνθήκες ζωής τους, αφήνουν το πτυχίο τους να μετατραπεί σε άγονο σύμβολο. Η ανισότητα των φύλων επιβιώνει εντέλει με την ενεργητική συμμετοχή ολόκληρης της κοινωνίας.

Μαρία Ηλιού

γ. «Στυγεροί δολοφόνοι», «αδίστακτοι έμποροι λευκού θανάτου», «διστραμμένοι βιαστές», «πανούργοι σατανιστές» είναι μερικοί από τους τίτλους που κυριαρχούν στις καθημερινές ειδήσεις. Πλήθος εκπομπών, άρθρων και σχολίων αφιερώνεται στη σκιαγράφηση της φυσιογνωμίας ανθρώπων που έχουν διαπράξει έγκλημα. Ανατριχιαστικές σκηνές απίστευτης βιαιότητας εξιστορούνται, αναπαρίστανται με τον δράστη τους σε ρόλο τηλεοπτικού πρωταγωνιστή.

Η παράγραφος δεν έχει θεματική περίοδο

Η θεματική περίοδος εκτείνεται στις δύο πρώτες περιόδους: Η γυναίκα ... την έχει άλλος!

Η θεματική περίοδος βρίσκεται στη θέση της κατακλείδας: Παρακολουθώντας ...

Παρακολουθώντας κανείς την τρέχουσα ειδησεογραφία, εύκολα σχηματίζει την εντύπωση ότι η χώρα μας μαστίζεται από μια περίεργη ομάδα «ανθρωπόμορφων τεράτων».

Ευτύχης Φουτράκης (διδασκευή)

«ανθρωπόμορφων τεράτων»

2. Τρόποι ανάπτυξης παραγράφου

α. Με παραδείγματα

- **Δομή:**
 - Στη θεματική περίοδο διατυπώνεται μια άποψη.
 - Στις λεπτομέρειες αναφέρονται ένα ή περισσότερα αντιπροσωπευτικά και εύστοχα παραδείγματα.
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** για παράδειγμα, π.χ., ενδεικτικά (αναφέρουμε), χαρακτηριστικό παράδειγμα κ.ά.
- **Πρόθεση:** Ο πομπός διευκρινίζει την άποψη που παρουσιάζει στη θεματική περίοδο ή την επιβεβαιώνει/αποδεικνύει (τα παραδείγματα τότε έχουν αποδεικτική ισχύ – λειτουργούν ως αποδείξεις/τεκμήρια).

Στον διάλογο μπορεί να δημιουργηθεί δυσάρεστη κατάσταση, όταν αυτός που αντιλέγει δεν βρίσκεται στο ίδιο πνευματικό επίπεδο με μας και δεν κατορθώνει να συλλάβει και να εκτιμήσει το νόημα των επιχειρημάτων μας. Εκθέτουμε λ.χ. μια θεωρία της οικονομικής επιστήμης ότι ο «φρόνιμος» πληθωρισμός, που θερμαίνει με πιστώσεις την παραγωγή αλλά δεν χάνει τον έλεγχο των τιμών, είναι ορθή νομισματική πολιτική. Και διατυπώνουμε τις θεωρητικές επιφυλάξεις ή τις ανησυχίες μας από την πρακτική εφαρμογή του συστήματος τούτου στον δικό μας οικονομικοπολιτικό χώρο. Αίφνης αντιλέγει ένας συνομιλητής και η συζήτηση αρχίζει σε τόνο ζωηρό. Δίχως όμως και να προχωρεί, επειδή ο άλλος δεν έχει τον απαιτούμενο πνευματικό οπλισμό να την κάνει, με τις αντιρρήσεις του, παραγωγική ή διαφωτιστική. Γίνεται φανερό ότι ο διάλογος είναι ανώφελος και το καλύτερο που έχουμε να κάνουμε είναι να τον σταματήσουμε.

Ευάγγελος Π. Παπανούτσος (διδασκευή)

[Το παράδειγμα διευκρινίζει και επιβεβαιώνει την άποψη που διατυπώνεται στη θεματική περίοδο.]

β. Με σύγκριση-αντίθεση

- **Δομή:**
 - Στη θεματική περίοδο αναφέρονται τα δύο συγκρινόμενα ή αντιτιθέμενα μέρη.

Μπορούμε να εννοήσουμε καλύτερα την έννοια μάζα αν αντιπαραβάλουμε σ' αυτή την έννοια δημοκρατούμενη κοινότητα. Η δημοκρατούμενη κοινότητα κτίζεται και στερεώνεται πάνω στις ατομικότητες των ανθρώπων,

– Στις λεπτομέρειες είτε δίνονται πρώτα τα γνωρίσματα του ενός μέρους και μετά του άλλου είτε καταγράφονται σημείο προς σημείο οι ομοιότητες ή οι διαφορές τους.

– Στην κατακλείδα (αν υπάρχει) διατυπώνεται το συμπέρασμα της σύγκρισης.

• **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** *όμοια, αντίστοιχα, παρόμοια, αντίθετα, όμως, ωστόσο, ενώ, από τη μια... από την άλλη κ.λπ.*

• **Πρόθεση:** Παρουσιάζεται/διευκρινίζεται το περιεχόμενο των δύο συγκρινόμενων μερών, τονίζονται οι ιδιαιτερότητές τους (ιδιαίτερα στην περίπτωση της αντίθεσης) και αποφεύγονται τυχόν παρανοήσεις ως προς την ιδιαιτερή σημασία τους.

γ. Με αιτιολόγηση

• **Δομή:**
– Στη θεματική περίοδο διατυπώνεται μια θέση/άποψη.
– Στις λεπτομέρειες γίνεται η απόδειξη/αιτιολόγηση της θέσης με επιχειρήματα.

• **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** *γιατί, επειδή, αφού, εξαιτίας, ο λόγος/ η αιτία είναι, αυτό οφείλεται κ.ά.*

• **Πρόθεση:** Ο πομπός επιδιώκει να εξηγήσει ή να αποδείξει τη θέ-

*ενώ η μάζα στηρίζεται πάνω στις ορμές, στο τυφλό συναίσθημα και στα κολακευόμενα ένστικτα του ανθρώπου. Η κοινότητα είναι μια οργανικά μεγαλωμένη με κοινά πεπρωμένα ενότητα ατόμων, δεμένων με τη συναίσθηση ότι συνειδητά και υπεύθυνα υπηρετούν τον ίδιο σκοπό. Η κοινότητα είναι «ολότητα» ώριμων και υπεύθυνων ανθρώπων, όπου εκτιμάται το ανόμοιο των μελών της και η ατέλειά τους. Η μάζα **αντίθετα** αγαπά την ομοιομορφία. Είναι ενιαία, όχι ολότητα, παρά «όγκος». Τα μέλη της κατέχονται πανομοιότυπα από τις ίδιες ορμές, ένστικτα και πάθη, που θολώνουν τον νου, όπου η ατομικότητα πηγαίνει πολύ πίσω, ώστε να χάνεται ολότελα.*

Ιωάννης Ν. Ξηροτύρης (διασκευή)

[Αναδεικνύονται οι διαφορές μεταξύ των εννοιών *μάζα* και *δημοκρατούμενη κοινότητα*.]

Σήμερα παύει να ισχύει η παλιά ιδέα ότι η «κυβέρνηση των πολλών» θα είναι και πιθανότατα η «κυβέρνηση των φτωχών» ή έστω των μη προνομιούχων. Και αυτό δεν συμβαίνει μόνον επειδή οι φτωχοί δεν αποτελούν πλέον την πλειοψηφία στις αναπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης. Συμβαίνει κυρίως επειδή τα μεγάλα και ισχυρά οικονομικά συμφέροντα και τα προνομιούχα στρώματα επωφελούνται από την ερήμωση της δημόσιας σφαίρας και κατορθώνουν να θέτουν υπό τον έλεγχό τους την πολιτική ζωή. Η δημοκρατία τυπικά εξακολουθεί να λειτουργεί αλλά οι κανόνες και οι διαδικασίες της κινδυνεύουν να εκφυλιστούν σε ένα είδος κάλυψης και

ση του και να προσδώσει εγκυρότητα και πειστικότητα στον λόγο του.

δ. Με αίτιο-αποτέλεσμα

• **Δομή:**

– Στη θεματική περίοδο δίνεται το αίτιο (ή τα αίτια) ενός φαινομένου, γεγονότος, κατάστασης, ενέργειας κ.λπ.

– Στις λεπτομέρειες αναλύονται τα αποτελέσματα.

(Μπορεί να συμβαίνει και το αντίστροφο: στη θεματική περίοδο να δίνεται το αποτέλεσμα και στις λεπτομέρειες το αίτιο ή τα αίτια.)

• **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** *για τον λόγο αυτό, έτσι, γι' αυτό, αποτέλεσμα είναι, με αποτέλεσμα, ως συνέπεια κ.λπ.*

• **Πρόθεση:** Αναδεικνύονται τα αποτελέσματα ή τα αίτια ενός φαινομένου και τονίζεται η σπουδαιότητά του.

νομιμοποίησης της εξουσίας των κυρίαρχων φιλελεύθερων ολιγαρχιών.

Θανάσης Γιαλκέτσος (διασκευή)

[Ο συγγραφέας τεκμηριώνει την άποψη ότι οι σύγχρονες δημοκρατίες δεν υπηρετούν τα συμφέροντα των φτωχών και μη προνομιούχων.]

Η δεύτερη λειτουργία της διαφήμισης, η πιο έμμεση και επικίνδυνη, είναι ο εθισμός των μαζών στο να δέχονται και να υπακούουν στα μηνύματά της. Όταν οι μάζες εθίζονται στο να υπακούουν σε διαφημιστικά μηνύματα, τότε είναι ευκολότερο να υπακούσουν και σε μηνύματα πολιτικού ή ιδεολογικού χαρακτήρα. Με αυτό τον τρόπο εκείνοι που ελέγχουν τα ΜΜΕ αποκτούν μια τρομακτική δύναμη να επιβάλλουν ιδεολογίες και ηγέτες που διαιωνίζουν το status quo σύμφωνα με τα συμφέροντα του κεφαλαίου. Πρόκειται συνεπώς για μια διαδικασία μέσα από την οποία οι μάζες έντεχνα απογυμνώνονται από το αναφαίρετο δικαίωμα και πρωταρχικό καθήκον τους να αποφασίζουν για τις τύχες τους. Πρόκειται για την πιο ανώδυνη αλλά και πιο απάνθρωπη χειραγώγηση των μαζών.*

Θεόδωρος Λιανός (διασκευή)

* Η διαρθρωτική αυτή φράση εδώ δεν δηλώνει τρόπο αλλά αποτέλεσμα.

[Το αίτιο, που δίνεται στη θεματική περίοδο, ο εθισμός των μαζών στο να υπακούουν σε διαφημιστικά μηνύματα, έχει ως αποτέλεσμα οι μάζες να συνθηθίζουν να υπακούουν και σε άλλου είδους μηνύματα, ιδεολογικά και πολιτικά. Έτσι, αυτοί που ελέγχουν τα ΜΜΕ έχουν τη δύναμη να ελέγχουν και να χειραγωγούν την κοινή γνώμη σε πολιτικά ζητήματα.]

ε. Με ορισμό

- **Δομή:**
 - Στη θεματική περίοδο δίνεται η **οριστέα έννοια**, το **γένος** (δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η οριστέα έννοια) και η **ειδοποιός διαφορά** (το γνώρισμα που διαφοροποιεί την οριστέα έννοια από όλες τις άλλες που ανήκουν στο ίδιο γένος).
 - Στις λεπτομέρειες αναλύονται εκτενέστερα τα χαρακτηριστικά της έννοιας που ορίζεται.
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** με τον όρο... εννοούμε, δηλαδή, συγκεκριμένα, λέγεται, ορίζεται κ.ά.
- **Πρόθεση:** Ο πομπός προσδιορίζει με ακρίβεια μια έννοια, για να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο της και ενδεχομένως να αποφευχθεί η σύγχυση με άλλες παρεμφερείς έννοιες, ενώ μπορεί να χρησιμοποιήσει τον ορισμό ως αφορμή για την παρουσίαση ευρύτερων απόψεων και την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας του.

στ. Με διαίρεση

- **Δομή:**
 - Στη θεματική περίοδο αναφέρονται η **διαιρετέα έννοια**, η **διαιρετική βάση** (το κριτήριο με το οποίο γίνεται η διαίρεση

Με τον όρο προκατάληψη εννοούμε μια γνώμη ή ένα σύνολο γνώμων, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμη και μια ολόκληρη θεωρία, που γίνεται άκριτα και παθητικά αποδεκτή από παράδοση, από συνήθεια ή από μιαν αυθεντία της οποίας τις γνωμοδοτήσεις τις αποδεχόμαστε χωρίς να τις συζητάμε· «άκριτα» και «παθητικά», γιατί την αποδεχόμαστε χωρίς να την ελέγχουμε από αδράνεια ή από σεβασμό ή από φόβο, και την αποδεχόμαστε με τόση δύναμη, ώστε να αντιστέκεται σε κάθε ορθολογική ανασκευή, δηλαδή σε κάθε ανασκευή που γίνεται με ορθολογικά επιχειρήματα. Γι' αυτό η προκατάληψη ανήκει στη σφαίρα του ανορθολογικού, στο σύμπλεγμα εκείνων των πεποιθήσεων που δεν γεννιούνται από την επιχειρηματολογημένη σκέψη και που διαφεύγουν κάθε αμφισβήτηση θεμελιωμένη σε μια λογική επιχειρηματολογία.

Νορμπέρτο Μπόμπιο

[οριστέα έννοια: προκατάληψη, γένος: γνώμη, σύνολο γνώμων, θεωρία, ειδοποιός διαφορά: που γίνεται άκριτα ... να τις συζητάμε]

Στην πραγματικότητα, ο όρος οικολογία εμπεριέχει τρεις αδιαχώριστες έννοιες. Κατ' αρχάς δηλώνει έναν «επιστημονικό κλάδο», που όμως εμφανίζει εντελώς νέα στοιχεία σε σχέση με ό,τι έχουμε συνηθίσει να συνιστά μια επιστήμη, καθώς απαιτεί πολύπλευρη

ση – δεν αναφέρεται πάντα) και τα μέλη της διαίρεσης (τα μέλη που προκύπτουν από τη διαίρεση – μπορεί να αναφερθούν απευθείας στις λεπτομέρειες).

– Στις λεπτομέρειες παρουσιάζεται αναλυτικά κάθε μέρος που προέκυψε από τη διαίρεση.

- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** το πρώτο... το δεύτερο, το ένα... το άλλο, στη μια περίπτωση... στην άλλη, διακρίνονται κ.ά.
- **Πρόθεση:** Να αναλυθεί μια έννοια στα είδη/κατηγορίες της και να γίνει κατανοητή από τον δέκτη.

ζ. Με αναλογία

Στην αναλογία παραλληλίζονται δύο έννοιες, φαινόμενα κ.λπ. που δείχνουν εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους, αλλά από τον παραλληλισμό προκύπτουν κάποιες απροσδόκτες και λανθάνουσες ομοιότητες.

- **Δομή:**
 - Στη θεματική περίοδο συσχετίζονται οι δύο έννοιες (η διατύπωση έχει συχνά τη μορφή παρομοίωσης).
 - Στις λεπτομέρειες παρουσιάζονται οι μεταξύ τους αναλογίες.

προσέγγιση και διεπιστημονική μελέτη των σχέσεων ανάμεσα στη φύση και στον πολιτισμό. Ταυτόχρονα αποτελεί έναν ασφαλτο δείκτη των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων. Σήμερα εκπέμπει σήμα συναγερμού μπροστά στην ανάπτυξη της βιομηχανικής κοινωνίας, που έχει καταστεί πρότυπο για την «οικονομία-κόσμο». Τέλος, η οικολογία στρέφει την προσοχή αλλά και απευθύνει τη μομφή της στο άτομο και στον τρόπο ζωής του καθενός μας. Αναδεικνύεται έτσι σε μια πιεστική στην υιοθέτησή της ηθική, μια που διασαφηνίζει πλήρως τη σημασία των καθημερινών μας συνηθειών και τη συλλογιστική γύρω από τη θέση μας ως στοιχείων του σύμπαντος.

Ζακ Ρομπέν

[διαιρετέα έννοια: οικολογία, διαιρετική βάση: δεν αναφέρεται, μέλη της διαίρεσης: 1. η οικολογία ως «επιστημονικός κλάδος», 2. η οικολογία ως δείκτης των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων, 3. η οικολογία ως ηθική]

Η διαμόρφωση της ηθικής μας συνείδησης γίνεται λόγω της κοινωνικής συμβίωσης με έναν τυποποιημένο τρόπο όπως ακριβώς και η γλωσσική μας συγκρότηση. Όταν ερχόμαστε στον κόσμο, όπως βρίσκουμε σχηματισμένη μια έτοιμη γλώσσα που σιγά σιγά μαθαίνουμε να τη μιλούμε, έτσι βρίσκουμε και μια καθιερωμένη και έτοιμη Ηθική, ένα σύστημα ηθικών κανόνων που σιγά σιγά συνηθίσαμε να τους σεβόμαστε και να τους τηρούμε. Και όπως δεν είναι ανάγκη να επινοήσουμε ιδιαίτερα γλωσσικά «σημεία» για να εκφράσουμε τα συναισθήματα, τις σκέψεις και τις επιθυμίες μας, γιατί μας προσφέρεται έτοιμο ένα σύστημα εκφραστικών συμβόλων που προϋπάρχει, έτσι και ένας ηθικός κώδικας που προϋπάρχει μας δίνει έτοιμα τα μέτρα για να

- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις:** όπως... έτσι, μοιάζει με, παρόμοια, παρομοιάζεται, ανάλογα, το ίδιο συμβαίνει κ.λπ.
- **Πρόθεση:** Να παρουσιαστεί πιο παραστατικά ή να γίνει πιο κατανοητό το φαινόμενο ή η έννοια που εξετάζει ο πομπός παραλληλίζοντάς το με ένα άλλο που είναι οικείο και γνωστό στον δέκτη.

η. Με συνδυασμό μεθόδων

Στην ανάπτυξη της παραγράφου συνδυάζονται περισσότεροι από ένας τρόποι ανάπτυξης.

αποτιμούμε και ποιοτικά να χαρακτηρίζουμε τις ηθικές ενέργειες τόσο τις δικές μας όσο και των άλλων.

Ευάγγελος Π. Παπανούτσος (διασκευή)

[Παραλληλίζεται ο τυποποιημένος τρόπος διαμόρφωσης της ηθικής συνείδησης με αυτόν της γλωσσικής διαμόρφωσης. Οι ομοιότητες είναι: όπως βρίσκουμε σχηματισμένη ... έτσι βρίσκουμε και μια καθιερωμένη και έτοιμη Ηθική ... τους τηρούμε – Και όπως δεν είναι ανάγκη να επινοήσουμε ... προϋπάρχει, έτσι και ένας ηθικός κώδικας ... και των άλλων.]

Παρ' όλα όμως τα αρνητικά παραδείγματα, είναι αμφίβολο αν η έλλειψη τεχνολογίας θα ήταν επιθυμητή. Η λεγόμενη «επιστροφή στη φύση» συνοδεύεται από κινδύνους, τους οποίους η τεχνολογία εφευρέθηκε αρχικά για να αποκρούει. Η στάθμιση ηδονής και κινδύνων τεχνολογίας – φυσικού περιβάλλοντος δείχνει υπεροχή της πρώτης, που γι' αυτό επικράτησε. Ο κίνδυνος από την ατομική βόμβα προκρίνεται ως λιγότερο πιθανός από τον κίνδυνο των φυσικών στοιχείων ή της αρρώστιας: είναι πιο μεγάλος αλλά και πιο απόμακρος. Η καθημερινή πάλι απειλή από την τεχνολογία δεν είναι ούτε άμεση ούτε πολύ μεγάλη.

Από το διαδίκτυο

[Η παράγραφος αναπτύσσεται με συνδυασμό μεθόδων:

α. με **αιτιολόγηση:** ο συντάκτης του κειμένου αιτιολογεί την άποψη που διατυπώνει στη θεματική περίοδο με επιχειρήματα (Η λεγόμενη «επιστροφή στη φύση» ... ούτε πολύ μεγάλη), **β.** με **παράδειγμα:** Ο κίνδυνος από την ατομική βόμβα ... πιο απόμακρος.

Ο συντάκτης του κειμένου αποδεικνύει με πειστικότητα γιατί ο σύγχρονος άνθρωπος παρά τους κινδύνους δεν αρνείται την τεχνολογία.]

Παράδειγμα

Θεωρώ ηλίθιο να τάσσεται κανείς κατά της τεχνολογίας, γιατί είναι σαν να λέμε ότι κάποιος είναι κατά του φαγητού. Χρειαζόμαστε την τεχνολογία για να ζήσουμε, όπως χρειαζόμαστε και το φαγητό για να ζήσουμε. Αλλά, φυσικά, αν τρώμε πολύ φαγητό ή τρώμε φαγητό που δεν έχει θρεπτική αξία ή τρώμε φαγητό που έχει μολυνθεί από κάποια ασθένεια, μετατρέπουμε ένα μέσο επιβίωσης στο αντίθετό του. Τα ίδια μπορούν να ειπωθούν και για την τεχνολογία. Μόνο ένας ανόητος θα καλωσόριζε απερίσκεπτα οποιαδήποτε τεχνολογία, χωρίς να το έχει σκεφτεί σοβαρά.

Νιλ Πόστμαν

Ποια νομίζετε ότι είναι η πρόθεση του συγγραφέα στην παραπάνω παράγραφο; Πώς ο τρόπος με τον οποίο επέλεξε να την αναπτύξει υπηρετεί την πρόθεση αυτή;

Απάντηση

Στην παραπάνω παράγραφο ο συγγραφέας επιδιώκει να τονίσει ότι είναι ανόητο ο άνθρωπος να αρνείται την τεχνολογία, όπως και να τη χρησιμοποιεί απερίσκεπτα. Για να υπηρετήσει την πρόθεσή του αυτή, αναπτύσσει την παράγραφο με **αναλογία**. Παραλληλίζει την τεχνολογία με το φαγητό, επισημαίνοντας αφενός ότι η τεχνολογία, όπως και το φαγητό, είναι απαραίτητη για την επιβίωση του ανθρώπου (Χρειαζόμαστε την τεχνολογία ... για να ζήσουμε), αφετέρου ότι, όπως χρησιμοποιούμε με μέτρο και προσοχή το φαγητό για να μην καταστεί βλαβερό, έτσι (με την ίδια περίσκεψη) θα πρέπει να χρησιμοποιούμε και την τεχνολογία (Αλλά, φυσικά, αν τρώμε ... στο αντίθετό του. Τα ίδια μπορούν να ειπωθούν ... σοβαρά). Με την αναλογία η σκέψη του συγγραφέα αποδίδεται πιο παραστατικά και γίνεται πιο κατανοητή στον αναγνώστη, γεγονός που ενισχύει την πειστικότητά της.

3. Συνοχή – Συνεκτικότητα

α. Συνοχή

- ♦ Η **συνοχή** αφορά τον τρόπο σύνδεσης των προτάσεων, των περιόδων και των παραγράφων ενός κειμένου μεταξύ τους, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ομαλή (λογική) μετάβαση από τη μια ιδέα στην άλλη και να διακρίνονται οι μεταξύ τους νοηματικές σχέσεις.
- ♦ Η συνοχή επιτυγχάνεται:
 - με **διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις (π.χ. αντίθεση, αιτία κ.λπ. – βλ. πιο κάτω τον πίνακα).
 - με την **επανάληψη μιας λέξης/φράσης** (αυτούσιας ή παραλλαγμένης).

π.χ. Το κριτήριο των **κριτικών** είναι ορθολογικό. Οι **κριτικοί** δεν δουλεύουν με το συναίσθημα, γιατί αυτό είναι τυφλό.

- με την **παράλειψη μιας λέξης/φράσης** που ήδη αναφέρθηκε και εννοείται εύκολα.

π.χ. Στις μέρες μας η πληροφόρηση λόγω της υπεραφθονίας της δηλητηριάζεται από κάθε είδους ψέματα, φήμες και διαστρεβλώσεις. Μας δηλητηριάζει [ενν. η πληροφόρηση] το μυαλό, μας χειραγωγεί.

- με την **αντικατάσταση μιας λέξης/φράσης με αντωνυμία**.

π.χ. – Μια νέα κοινωνία γεννιέται λοιπόν. Μπορούμε σε γενικές γραμμές να φανταστούμε το περίγραμμά της; [ενν. της κοινωνίας]

– Η μη συνετή χρήση του διαδικτύου εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους. Ένας απ' αυτούς [ενν. τους κινδύνους] είναι ο εθισμός.

- με την **αντικατάσταση μιας λέξης/φράσης με συνώνυμη**.

π.χ. Ο έντυπος Τύπος αντιμετωπίζει σοβαρή κρίση. Οι **εφημερίδες** χάνουν αναγνώστες, που στρέφονται προς την ηλεκτρονική ενημέρωση.

- με τη χρήση **συνυπώνυμων ή υπερώνυμων λέξεων**.

π.χ. Ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδα – Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

- με τη χρήση **γενικότερου όρου**.

π.χ. Δάσκαλος → Εκπαιδευτικός

- με **λέξη/φράση που αναφέρεται σε προηγούμενο νόημα**.

π.χ. Στην υπερτεχνολογική εποχή μας το να ζει κανείς αποκλεισμένος από το διαδίκτυο συνιστά κυριολεκτικά μια νέα μορφή πνευματικής και κοινωνικής ένδειας, θύματα της οποίας είναι όχι μόνο οι τεχνολογικά υπανάπτυκτοι λαοί αλλά και μια μεγάλη κατηγορία πολιτών στην ανεπτυγμένη Δύση, τα άτομα της τρίτης ηλικίας. Τα αίτια αυτού του νέου κοινωνικού αποκλεισμού [αναφέρεται στο νόημα της προηγούμενης περιόδου] δεν έχουν να κάνουν τόσο...

Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις

Δηλώνουν	Παραδείγματα
Αντίθεση	όμως, εντούτοις, εξάλλου, ενώ, ωστόσο, αντίθετα, αν και, άλλωστε, παρ' όλα αυτά κ.ά.
Συμπέρασμα ή αποτέλεσμα	λοιπόν, επομένως, ώστε, άρα, συμπερασματικά, με αποτέλεσμα, κατά συνέπεια κ.ά.
Επεξήγηση	δηλαδή, με άλλα λόγια, ειδικότερα, πιο αναλυτικά, πιο συγκεκριμένα, εξηγώντας, μια ερμηνεία είναι κ.ά.
Αιτία	επειδή, γιατί, εφόσον, μια και, λόγω του ότι, εξαιτίας, αυτό οφείλεται κ.ά.

Χρόνο	μετά, ύστερα, αργότερα, πριν να, ταυτόχρονα, στη συνέχεια, από τότε που κ.ά.
Παράδειγμα	π.χ., λόγου χάρη, για παράδειγμα, όπως κ.ά.
Σύγκριση	παρόμοια, αντίστοιχα, με τον ίδιο τρόπο, τόσο... όσο κ.ά.
Προσθήκη	επίσης, επιπλέον, ακόμη, εκτός απ' αυτό, παράλληλα κ.ά.
Έμφαση	αξίζει να σημειωθεί, το πιο σημαντικό, προπάντων, είναι αξιοσημείωτο, θα ήθελα να τονίσω, είναι σημαντικό να τονιστεί κ.ά.
Όρο/προϋπόθεση	με την προϋπόθεση ότι, με τον όρο ότι, εκτός αν, αν, σε περίπτωση που, υπό αυτές τις συνθήκες κ.ά.
Απαρίθμηση	πρώτον, δεύτερον..., κατ' αρχάς, αρχικά, κατά πρώτο λόγο, στην αρχή, τέλος κ.ά.
Τόπο	πάνω, κάτω, εδώ, εκεί, μέσα, έξω, από κοντά, ανάμεσα, στο βάθος κ.ά.
Γενίκευση	γενικά, κατά κύριο λόγο, συνήθως, τις περισσότερες φορές κ.ά.
Σκοπό	για να, με σκοπό να, προκειμένου να, κύριος σκοπός είναι κ.ά.
Αναλογία/ομοιότητα	όπως, σαν, ομοίως, κατ' ανάλογο τρόπο, παρόμοια κ.ά.
Διάζευξη	ή... ή, είτε... είτε
Βεβαίωση/πιθανότητα	είναι βέβαιο, αναμφίβολα, χωρίς αμφιβολία, πραγματικά, είναι αλήθεια, κατά γενική ομολογία, ίσως, πιθανόν, είναι πιθανό κ.ά.
Ταξινόμηση/διαίρεση	αφενός... αφετέρου, από τη μια... από την άλλη κ.ά.

Παράδειγμα

Ο πατριωτισμός συνδέεται με ένα αίσθημα αγάπης για τον πατρίο χώρο, τα δημοκρατικά δικαιώματα σε αυτόν, τον πατρίο πολιτισμό. Συνδυάζεται όμως ταυτόχρονα με έναν βαθύ διεθνισμό. Ο πατριωτισμός αναγνωρίζει την αξία και των άλλων «πατρίδων», το δικαίωμα διαφορετικών λαών να είναι περήφανοι και εκείνοι για την ιστορία τους, τους θεσμούς και τις παραδόσεις τους, τον πολιτισμό και τα έθιμά τους. Δεν σέβεται απλώς το διαφορετικό. Πάει πολύ παραπέρα από μια στενή αντίληψη ανεκτικότητας στο διαφορετικό. Επιδιώκει να ενσωματώσει και να αφομοιώσει στοιχεία του. Με αυτό τον τρόπο, εμπλουτίζει τη δική του πατρίδα, τον πολιτισμό, τους θεσμούς. Αναγνωρίζει δηλαδή την αξία του διαφορετικού. Εξάλλου, κανένας πολιτισμός και κανένα δημοκρατικό θεσμικό σύστημα, αξίες και αρχές δεν εμφανίστηκαν από το πουθενά, δεν έπεσαν από τον ουρανό. Όλα έχουν επηρεαστεί

από προγενέστερους πολιτισμούς, την κληρονομιά τους και τις θετικές πλευρές πολλών πολιτισμών της εποχής τους.

Νίκος Κοτζιάς, ομιλία, 21.9.2017

Με ποιους τρόπους επιτυγχάνεται η συνοχή μεταξύ των περιόδων της παραπάνω παραγράφου;

Απάντηση

- Οι περίοδοι της παραπάνω παραγράφου συνδέονται μεταξύ τους με τους εξής τρόπους:
- 2η περίοδος: με την παράλειψη της λέξης *πατριωτισμός* και με τις διαρθρωτικές λέξεις *όμως* (δηλώνει αντίθεση) και *ταυτόχρονα* (δηλώνει χρόνο).
 - 3η περίοδος: με την επανάληψη της λέξης *πατριωτισμός*.
 - 4η-5η-6η περίοδος: με την παράλειψη της λέξης *πατριωτισμός*.
 - 7η περίοδος: με τη φράση *Με αυτό τον τρόπο*, που αναφέρεται στο νόημα της προηγούμενης περιόδου.
 - 8η περίοδος: με τη διαρθρωτική λέξη *δηλαδή* (δηλώνει επεξήγηση).
 - 9η περίοδος: με τη διαρθρωτική λέξη *Εξάλλου* (δηλώνει αντίθεση).
 - 10η περίοδος: με τη λέξη *Όλα*, που αντικαθιστά τις λέξεις *πολιτισμός*, *δημοκρατικό θεσμικό σύστημα*, *αξίες*, *αρχές* της προηγούμενης περιόδου.

Β. Συνεκτικότητα

- ♦ Η **συνεκτικότητα** αφορά την εσωτερική σύνδεση των νοημάτων (αντίθετα, η συνοχή αφορά την εξωτερική σύνδεσή τους). Πρόκειται για τη νοηματική συνάφεια ανάμεσα στις προτάσεις, τις περιόδους και τις παραγράφους ενός κειμένου, ώστε να συνδέονται και να αναπτύσσονται ομαλά οι ιδέες/νοήματα.
- ♦ Οι κυριότερες νοηματικές σχέσεις που παρουσιάζονται μεταξύ προτάσεων, περιόδων και παραγράφων είναι:
 - **Χρονική σχέση ή σειρά:** τα νοήματα διατάσσονται με βάση τον χρόνο (π.χ. στην αφήγηση).
 - **Χωρικές σχέσεις:** τα νοήματα διατάσσονται με βάση τον χώρο (π.χ. στην περιγραφή).
 - **Αιτιολόγηση:** το β' νόημα αιτιολογεί το α' νόημα.
 - **Αντίθεση:** το β' νόημα αντιτίθεται στο α' νόημα.
 - **Επεξήγηση-ανάλυση:** το β' νόημα εξηγεί ή αναλύει το α' νόημα.
 - **Αποτέλεσμα:** το β' νόημα είναι αποτέλεσμα του α' νοήματος.
 - **Προσθήκη:** το β' νόημα συμπληρώνει το α' νόημα.
 - **Συμπέρασμα:** το β' νόημα αποτελεί συμπέρασμα του α' νοήματος.
 - **Έμφαση:** το β' νόημα επιτείνει το α' νόημα.

- **Ταξινόμηση/διαίρεση:** το κύριο νόημα ταξινομείται/διαιρείται σε επιμέρους νοήματα.
- **Προϋπόθεση:** το β' νόημα προϋποθέτει την ύπαρξη του α' νοήματος.
- **Διευκρίνιση:** το β' νόημα επεξηγεί και αναλύει το α' νόημα με τη χρήση παραδειγμάτων.
- **Γενίκευση:** το β' νόημα επεκτείνει το περιεχόμενο του α' νοήματος.

Παράδειγμα

Η εκλογή επαγγέλματος δεν είναι ζήτημα που αφορά μόνο το άτομο αλλά επηρεάζει, θετικά ή αρνητικά, ολόκληρη την κοινωνία. Κατ' αρχάς από αυτήν εξαρτάται η ευημερία της πολιτείας. Όταν δηλαδή υπάρχει επιτυχημένη εκλογή επαγγέλματος, τότε οι κατάλληλοι άνθρωποι βρίσκονται στην κατάλληλη θέση. Η λειτουργία της πολιτείας είναι αρκετά παραγωγική. Ενώ, όσο ακατάλληλοι άνθρωποι καταλαμβάνουν τις διάφορες διοικητικές θέσεις και τους παραγωγικούς τομείς, τόσο πιο αδύναμη, ασταθής είναι η πολιτεία, πιο φτωχός και καταπιεσμένος ο λαός. Επιπλέον, η σωστή εκλογή επαγγέλματος και η επαγγελματική διαφοροποίηση των ατόμων εξασφαλίζουν στην κοινωνία σταθερότητα. Κι αυτό, γιατί αποκλείουν την επαγγελματική μαζικοποίηση και προφυλάσσουν από κάθε είδους δημαγωγική εκμετάλλευση και επαγγελματική δυσαρέσκεια. Αλλά αυτές ακριβώς είναι οι αιτίες που προκαλούν τις εξτρεμιστικές τάσεις, τις ανατροπές, την κοινωνική αποσύνθεση και περιθωριοποίηση.

Κώστας Κιουρκιολής, *Ιδεολογικές προσεγγίσεις*, εκδ. Γρηγόρη (διασκευή)

Να εξετάσετε την παραπάνω παράγραφο ως προς τη συνεκτικότητά της (τη νοηματική σύνδεση των περιόδων της).

Απάντηση

Στην 1η περίοδο δίνεται η κύρια ιδέα της παραγράφου, ότι η εκλογή επαγγέλματος επηρεάζει θετικά ή αρνητικά την κοινωνία. Στη 2η περίοδο παρουσιάζεται η πρώτη επίδραση (η ευημερία της πολιτείας – σχέση ταξινόμησης), ενώ στην 3η περίοδο επεξηγείται ότι, όταν γίνεται σωστή εκλογή επαγγέλματος, οι κατάλληλοι άνθρωποι βρίσκονται στην κατάλληλη θέση. Στην 4η περίοδο δίνεται το αποτέλεσμα αυτής της πραγματικότητας, που είναι ότι η λειτουργία της πολιτείας γίνεται παραγωγική. Στην 5η περίοδο επισημαίνεται αντιθετικά τι συμβαίνει όταν ακατάλληλοι άνθρωποι καταλαμβάνουν τις διάφορες θέσεις. Στην 6η περίοδο δίνεται συμπληρωματικά μια άλλη επίδραση της σωστής επιλογής επαγγέλματος (σχέση προσθήκης), δηλαδή η σταθερότητα της κοινωνίας. Στην 7η περίοδο αιτιολογείται η άποψη αυτή και επισημαίνεται ότι αποκλείεται η επαγγελματική μαζικοποίηση, η δημαγωγική εκμετάλλευση και η επαγγελματική δυσαρέσκεια. Τέλος, στην 8η περίοδο δίνονται τα αποτελέσματα αυτών των αρνητικών φαινομένων.

Γ. Η ΠΕΙΘΩ

- ♦ Η πειθώ αναφέρεται στην επικοινωνιακή περίσταση κατά την οποία ο πομπός χρησιμοποιεί τον λόγο για να εκφράσει την άποψή του, να την υποστηρίξει και τελικά **να πείσει** τον δέκτη για την ορθότητά της. Για να επιτύχει τον στόχο του, ο πομπός επιστρατεύει συγκεκριμένες τεχνικές, **τρόπους** και **μέσα πειθούς**, όπως επιχειρήματα, τεκμήρια, συναισθηματικά φορτισμένο λόγο κ.λπ. Η ικανότητα του πομπού να χειρίζεται σωστά αυτές τις τεχνικές του δίνει τη δύναμη να επηρεάζει, να προωθεί τις επιδιώξεις του, ακόμα και να τις επιβάλλει. Από την πλευρά του ο δέκτης πρέπει να ελέγχει την αξία και την ορθότητα των θέσεων του πομπού. Είναι επομένως αναγκαίο να γνωρίζει τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιεί ο πομπός για να πείσει και να τα αποκρυπτογραφεί· να είναι δηλαδή σε θέση να τα ελέγχει και να τα κρίνει, ώστε η αποδοχή των απόψεων του πομπού να είναι συνειδητή και ελεύθερη επιλογή.

| | Τρόποι και μέσα πειθούς

Συνοπτική παρουσίαση

Τρόποι πειθούς	Μέσα πειθούς
Επίκληση στη λογική: Ο πομπός απευθύνεται στη λογική του δέκτη.	• Επιχειρήματα: Οργανωμένο σύνολο λογικών προτάσεων, από τις οποίες προκύπτει ένα λογικό συμπέρασμα. • Τεκμήρια: Συγκεκριμένα στοιχεία που πηγάζουν από την εμπειρία και χρησιμοποιούνται για την απόδειξη μιας θέσης (παράδειγματα, γεγονότα, γενικές αλήθειες, στατιστικά στοιχεία, πορίσματα ερευνών, εμπειρικές διαπιστώσεις, μαρτυρίες, αυθεντίες).
Επίκληση στο συναίσθημα: Ο πομπός επιδιώκει να προκαλέσει συναισθήματα στον δέκτη, να τον επηρεάσει δηλαδή συναισθηματικά.	• Περιγραφή • Αφήγηση • Χιούμορ

	• Ειρωνεία • Ρητορικές ερωτήσεις • Σχήματα λόγου – ποιητική γλώσσα • Συγκινησιακά φορτισμένος λόγος
Επίκληση στην αυθεντία: Ο πομπός επικαλείται τη γνώμη ειδικών και γενικότερα σημαντικών προσώπων από τον χώρο της επιστήμης, της διανοήσης, του πολιτισμού κ.λπ.	• Απόψεις (σε εισαγωγικά ή σε πλάγιο λόγο) ειδικών, επιστημόνων κ.λπ. • Ρήσεις ή αποφθέγματα πνευματικών ανθρώπων, διανοητών, ιστορικών προσώπων
Επίκληση στο ήθος του πομπού: Ο πομπός επιδιώκει να φανεί αξιόπιστος στον δέκτη (ότι είναι γνώστης του θέματος, λογικός, αντικειμενικός) και ότι διακρίνεται για τον ηθικό του χαρακτήρα και έτσι να κερδίσει την εμπιστοσύνη του.	• Προβολή θετικών στοιχείων της προσωπικότητας του πομπού και των αρχών του • Προβολή ενεργειών, συμπεριφορών, επιτευγμάτων του πομπού που αποδεικνύουν το ήθος του
Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου: Ο πομπός προσπαθεί να μειώσει ηθικά τον αντίπαλο υποσκάπτοντας το κύρος του.	• Αποδοκιμαστικά σχόλια • Αρνητικοί αξιολογικοί χαρακτηρισμοί για την προσωπικότητα και το ήθος του αντιπάλου, την ιδιωτική ή δημόσια ζωή του

1. Επίκληση στη λογική

- ♦ Στην επίκληση στη λογική ο πομπός έχει ως στόχο την **απόδειξη μιας θέσης/άποψης** και χρησιμοποιεί ως μέσα τεκμήρια και επιχειρήματα.

α. Τεκμήρια

- ♦ Τα **τεκμήρια** αποτελούν συγκεκριμένα στοιχεία που πηγάζουν από την εμπειρία και χρησιμοποιούνται για την υποστήριξη μιας θέσης/άποψης.
- ♦ Τα τεκμήρια μπορεί να έχουν διάφορες μορφές:

Είδη τεκμηρίων	Παραδείγματα
Παραδείγματα	Ο ρόλος της οικογένειας είναι καθοριστικός στην καταναλωτική συμπεριφορά που θα αναπτύξει ο έφηβος. Όταν, για παράδειγμα, οι γονείς χρησιμοποιούν την αγορά παιχνιδιών για να καλύψουν την απουσία

	τους από το σπίτι, αυτομάτως μαθαίνουν στο παιδί πως μέσα από τα υλικά αγαθά μπορεί να «καλύψει» την ανάγκη του για φροντίδα και αγάπη.
Στατιστικά στοιχεία	Αναμφισβήτητη εξακολουθούν σήμερα να υπάρχουν τεράστιες ανισότητες σε όλο τον κόσμο. Περίπου 1,3 δισ. άνθρωποι ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα· σχεδόν 1 δισ. άνθρωποι είναι αγράμματοι· πάνω από 1 δισ. δεν έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό· περίπου 800 εκατ. λιμοκτονούν· και περίπου το 1/3 των ανθρώπων, που ζουν σε κράτη τα οποία τα Ηνωμένα Έθνη αποκαλούν λιγότερο αναπτυγμένα, ενδεχομένως να μη φτάσουν ποτέ στο 40ό έτος της ηλικίας τους.
Πορίσματα ερευνών	Η εικόνα σχετικά με τα fake news γίνεται πιο δραματική αν λάβουμε υπόψη τον ψηφιακό αναλφαριθμητισμό και την αδυναμία του χρήστη να αξιολογήσει σωστά το μήνυμα που λαμβάνει. Έρευνα του Πανεπιστημίου του Stanford που κυκλοφόρησε το 2016 έδειξε ότι το 80% των μαθητών και των φοιτητών που συμμετείχαν στην έρευνα δεν κατάφεραν να ξεχωρίσουν ένα πραγματικό κείμενο από ένα ψεύτικο, ούτε ένα δημοσιογραφικό μήνυμα από ένα διαφημιστικό.
Γεγονότα	Πρόσφατες αποκαλύψεις γεγονότων της προσωπικής ζωής δημόσιων προσώπων, είτε από τον χώρο της τέχνης είτε από τον χώρο της πολιτικής, αποδεικνύουν ότι το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής καταστρατηγείται από τα ΜΜΕ και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια θυσιάζεται στον βωμό της θεαματικότητας και του κέρδους.
Μαρτυρίες	Το χαμηλό επίπεδο του γραμματισμού στη χώρα μας αποδίδεται τόσο στο οικογενειακό όσο και στο σχολικό περιβάλλον. Τα παιδιά δεν είναι μυημένα στη λογοτεχνία, καθώς το περιβάλλον τους δεν ευνοεί συνήθως τη φιλιαναγνωσία. «Ούτε εφημερίδα δεν διαβάζουν τα παιδιά μας, πράγμα που αποτυπώνεται και στο γράψιμό τους» αναφέρει μια μητέρα εφήβου. Οι εκπαιδευτικοί από την πλευρά τους παραδέχονται πως ευθύνονται κι αυτοί, καθώς αρκετές φορές «κατεβάζουν τον πήχη».
Εμπειρικές διαπιστώσεις	Η Παιδεία έχει γίνει ένας φαύλος κύκλος αντιθέσεων που δεν οδηγούν σε καμιά διαλεκτική σύνθεση αλλά στην αποσύνθεση. Ιδού μια πρόχειρη εικόνα της: Πενία σε μέσα (οικονομικά, διδακτικά) και πλούτος σε αριθμό ΑΕΙ που ιδρύθηκαν χωρίς μελέτη, υποδομή, προσωπικό κ.λπ. Απραξία των πανεπιστημιακών θεσμών, φορέων, οργάνων και κυρίαρχία της παραπαιδείας. Βαθμοθηρία, πτυχιοθηρία και πτυχία που θα γίνουν –ή έγιναν ήδη– άχρηστα χαρτιά! Μ' αυτά και μ' αυτά, πάμπολλοι

	νέοι μας βγαίνουν αστοικεῖωτοι απ' τις σπουδές τους και «απυκίωτοι» με τα πτυχία τους...
Γενικές αλήθειες	Ο άνθρωπος δεν πρόκειται να νικήσει ποτέ τον χρόνο. Γι' αυτό το μόνο που αξίζει να προσπαθεί είναι να αφήσει τα χνάρια του! Η τέχνη είναι το ίχνος των ανθρώπων πάνω στη Γη. Μ. Βοσταντζόγλου
Αυθεντίες (απλή αναφορά σε κάποια αυθεντία ή έργο είτε γενική και αόριστη αναφορά σε «επιστήμονες», «μελετητές» κ.λπ.)	Το γέλιο, λένε οι γιατροί, χαρίζει ζωή. Ενισχύει το αμυντικό σύστημα, αποτρέπει εμφράγματα, αυξάνει τη χωρητικότητα των πνευμόνων απομακρύνοντας μια κρίση άσθματος, αλλά και την παραγωγή ενδορφινών, των ουσιών που μας φτιάχνουν τη διάθεση και καταπραΰνουν τον πόνο. Το πιο κοινό, εύκολο γέλιο είναι το γέλιο με τα ανώδυνα παθήματα και τις μικροατυχίες των άλλων· εκείνο που πηγάζει από ένα αυτάρεσκο αίσθημα ανωτερότητας (Πλάτωνα) μπρος στη γελοιοποίηση του άλλου (Αριστοτέλης), από μια αθώα χαιρεκακία (Νίτσε).
Γνωμικά	Η γλώσσα για όποιον τη γνωρίζει και τη χειρίζεται σωστά είναι δύναμη. Όπως λέει και ο λαός μας: «Η γλώσσα κόκαλα δεν έχει και κόκαλα τσακίζει».

Β. Επιχειρήματα

- ♦ **Επιχείρημα** είναι ένα οργανωμένο σύνολο λογικών προτάσεων, από τις οποίες προκύπτει ένα λογικό συμπέρασμα. Σκοπός του επιχειρήματος είναι η απόδειξη μιας θέσης.
- ♦ Ένα τυπικό επιχειρήμα έχει την εξής δομή:

Προκείμενες	Μία ή περισσότερες προτάσεις αποτελούν τη βάση για την αποδοχή μιας άλλης πρότασης.
Συμπέρασμα	Η πρόταση στην οποία καταλήγουν λογικά οι προκείμενες.

- π.χ. **1η προκείμενη** → Πρώτος λέγεται ο αριθμός που διαιρείται μόνο με τον εαυτό του και τον αριθμό 1.
2η προκείμενη → Το 7 διαιρείται μόνο με τον εαυτό του και το 1.
Συμπέρασμα → Άρα το 7 είναι πρώτος αριθμός.

i. Ο συλλογισμός και τα είδη του

- ♦ **Συλλογισμός** είναι η διαδικασία με την οποία οργανώνεται ένα επιχείρημα. Διακρίνουμε τρία είδη συλλογισμών.

Είδη συλλογισμών	
Παραγωγικός: Από το γενικό στο ειδικό	Ξεκινάμε από κάτι γενικό και αφηρημένο (μία αρχή, έναν ορισμό, κανόνα, ένα αξίωμα κ.λπ.), που θεωρείται ότι έχει αποδεδειγμένη ισχύ ή ότι αποτελεί εύλογη υπόθεση και καταλήγουμε σε κάτι ειδικό (συμπεραίνουμε δηλαδή για τα επιμέρους). Στον παραγωγικό συλλογισμό, επειδή ξεκινάμε από κάτι με αποδεδειγμένη ισχύ, το τελικό συμπέρασμα είναι ασφαλές και βέβαιο. π.χ. Όλα τα έμβια όντα είναι θνητά. (γενικό) Ο άνθρωπος είναι έμβιο ον. Άρα ο άνθρωπος είναι θνητός. (ειδικό)
Επαγωγικός: Από το ειδικό στο γενικό	Ξεκινάμε από κάτι ειδικό και συγκεκριμένο και καταλήγουμε στο γενικό και αφηρημένο· από τις επιμέρους περιπτώσεις στον κανόνα, στον νόμο που τις διέπει. Στον επαγωγικό συλλογισμό οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πιθανολογικά, με την πεποίθηση ότι αυτό που ισχύει για κάποιο μέρος/τμήμα που μελετήσαμε θα ισχύει και για το όλον, τα υπόλοιπα μέρη του συνόλου. π.χ. Το σώμα α θερμαινόμενο διαστέλλεται. } Το σώμα β θερμαινόμενο διαστέλλεται. } (ειδικό) Το σώμα γ θερμαινόμενο διαστέλλεται. } Τα σώματα α, β, γ είναι μέταλλα. Άρα όλα τα μέταλλα θερμαινόμενα διαστέλλονται. (γενικό)
Αναλογικός: Από το ειδικό στο ειδικό	Από μια ειδική περίπτωση εξαγάγουμε συμπέρασμα για μια άλλη ειδική περίπτωση που παρουσιάζει κάποια αναλογία με την πρώτη. Ο αναλογικός συλλογισμός είναι συχνά πολύ ασθενής ως προς τον βαθμό πιθανότητας· γι' αυτό πρέπει να καταλήγουμε με προσοχή σε ένα συμπέρασμα. π.χ. Η Μαρία ήταν πολύ καλά διαβασμένη και πήρε άριστα στο διαγώνισμα Ιστορίας. (ειδικό) Η Χριστίνα ήταν και αυτή πολύ καλά διαβασμένη. Άρα και η Χριστίνα είναι πιθανόν να πάρει κι αυτή άριστα στο διαγώνισμα Ιστορίας. (ειδικό) (Ο αναλογικός συλλογισμός αποτελεί είδος του επαγωγικού συλλογισμού.)

ii. Συλλογιστική πορεία

- ♦ Όταν ένα επιχείρημα μας δίνεται στην τυπική του μορφή (προκείμενες-συμπέρασμα), είναι εύκολο να διακρίνουμε τη συλλογιστική του πορεία (από το γενικό στο ειδικό ή από το ειδικό στο γενικό). Δεν συμβαίνει το ίδιο όμως με τους συλλογισμούς σ' ένα κείμενο. Στην περίπτωση αυτή είναι δύσκολο να διακρίνουμε τη δομή τους, γιατί οι συλλογισμοί στο κείμενο συχνά διαπλέκονται με διάφορες άλλες σκέψεις, περιγραφές, χαρακτηρισμούς, εμφανίζουν δηλαδή περίπλοκη ανάπτυξη, σύνταξη και διατύπωση. Πολλές φορές μάλιστα τα μέρη του επιχειρήματος μπορεί να εμφανίζονται τελείως αποδιοργανωμένα: το τελικό συμπέρασμα μπορεί να παρατίθεται πρώτο ή κάπου στη μέση και οι προκείμενες να είναι ανακατεμένες.
 - ♦ Για να διακρίνουμε λοιπόν το επιχείρημα, πρέπει:
 - να εντοπίσουμε πρώτα το συμπέρασμα, το οποίο αποτελεί και τη θέση-άποψη που υποστηρίζει ο πομπός.
 - να εντοπίσουμε τις προτάσεις-προκείμενες από τις οποίες προκύπτει λογικά το συμπέρασμα.Έχοντας ξεδιαλύνει ποιο είναι το συμπέρασμα και ποιες οι προκείμενες, μπορούμε να καταλάβουμε τη συλλογιστική πορεία του πομπού (παραγωγική ή επαγωγική) και στη συνέχεια να ελέγξουμε την αποδεικτική αξία του επιχειρήματος.
- π.χ. 1. Δεν υπάρχει πιο άμεσος, πιο ουσιαστικός και πιο σύντομος δρόμος να γνωρίσεις έναν λαό από το να μάθεις τη γλώσσα του. Γιατί η γλώσσα κάθε λαού είναι ο τρόπος που βλέπει, συλλαμβάνει, ταξινομεί και δηλώνει τον κόσμο. Κάθε εθνική γλώσσα είναι και μια άλλη προσέγγιση του κόσμου, ένα σύνολο επιλογών που δίνει ξεχωριστή αξία σε κάθε γλώσσα, την αξία που έχει καθ' εαυτήν η συλλογική έκφραση ενός λαού, η εθνική του λαλιά. Κάθε εθνική γλώσσα είναι μια αυταξία, αντικείμενο μελέτης και σεβασμού από τους άλλους λαούς.

Γεώργιος Μπαμπινιώτης

Στην παραπάνω παράγραφο το συμπέρασμα βρίσκεται στην αρχή (θεματική περίοδος): Δεν υπάρχει πιο άμεσος, πιο ουσιαστικός και πιο σύντομος δρόμος να γνωρίσεις έναν λαό από το να μάθεις τη γλώσσα του. Το συμπέρασμα στηρίζεται στις εξής προκείμενες: η γλώσσα κάθε λαού είναι ο τρόπος που βλέπει, συλλαμβάνει, ταξινομεί και δηλώνει τον κόσμο (1η προκείμενη) και Κάθε εθνική γλώσσα είναι και μια άλλη προσέγγιση του κόσμου ... η συλλογική έκφραση ενός λαού, η εθνική του λαλιά (2η προκείμενη). Η τελευταία περίοδος (Κάθε εθνική γλώσσα ... σεβασμού από τους άλλους λαούς) είναι μια επιπλέον σκέψη, που δεν στηρίζει άμεσα το συμπέρασμα. Η συλλογιστική πορεία είναι παραγωγική: ο συγγραφέας

από μια γενική αρχή (η γλώσσα κάθε λαού είναι ο τρόπος που βλέπει, συλλαμβάνει, ταξινομεί και δηλώνει τον κόσμο) εξάγει ένα επιμέρους συμπέρασμα (Δεν υπάρχει πιο άμεσος, πιο ουσιαστικός και πιο σύντομος δρόμος να γνωρίσεις έναν λαό από το να μάθεις τη γλώσσα του).

π.χ. 2. Το διαδίκτυο, εκμεταλλευόμενο τις τεράστιες τεχνολογικές δυνατότητες αλλά και λειτουργώντας κάτω από περιορισμούς, έδωσε την ευκαιρία να δημιουργηθούν πολλοί καινούριοι τύποι διαδικτυακών κειμένων. Τα νέα αυτά κείμενα τροφοδοτούν τη γλώσσα με πρωτόγνωρα δείγματα γλωσσικής ποικιλίας. Και ενώ θα περίμενε κανείς να λειτουργεί το διαδίκτυο ομογενοποιητικά λόγω της παγκόσμιας επικράτησης και της κυριαρχίας της αγγλικής γλώσσας, φαίνεται να συμβαίνει το αντίθετο: διευκολύνει και ενθαρρύνει την ανάδειξη της διαφορετικότητας στη γλωσσική επικοινωνία.

Κώστας Ντίνας

Στην παραπάνω παράγραφο το συμπέρασμα βρίσκεται στην τελευταία περίοδο: [το διαδίκτυο] διευκολύνει και ενθαρρύνει την ανάδειξη της διαφορετικότητας στη γλωσσική επικοινωνία. Το συμπέρασμα στηρίζεται στις εξής προκείμενες: Το διαδίκτυο ... έδωσε την ευκαιρία να δημιουργηθούν πολλοί καινούριοι τύποι διαδικτυακών κειμένων (1η προκείμενη) και Τα νέα αυτά κείμενα τροφοδοτούν τη γλώσσα με πρωτόγνωρα δείγματα γλωσσικής ποικιλίας (2η προκείμενη). Η συλλογιστική πορεία είναι επαγωγική: ο συγγραφέας ξεκινάει από κάτι ειδικό (Το διαδίκτυο ... έδωσε την ευκαιρία να δημιουργηθούν πολλοί καινούριοι τύποι διαδικτυακών κειμένων ... [που] τροφοδοτούν τη γλώσσα με πρωτόγνωρα δείγματα γλωσσικής ποικιλίας) και καταλήγει σε ένα γενικό συμπέρασμα (Και ενώ θα περίμενε κανείς να λειτουργεί το διαδίκτυο ομογενοποιητικά ... συμβαίνει το αντίθετο: διευκολύνει και ενθαρρύνει την ανάδειξη της διαφορετικότητας στη γλωσσική επικοινωνία).

iii. Αξιολόγηση επιχειρήματος

- ♦ Ένα επιχείρημα θεωρείται **λογικά ορθό** όταν ισχύουν συγχρόνως τα εξής:
 - Οι προκείμενες είναι αληθείς, δηλαδή ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα (τηρείται το κριτήριο της αλήθειας).
 - Το συμπέρασμα είναι έγκυρο, δηλαδή απορρέει με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες (τηρείται το κριτήριο της εγκυρότητας).
- Επομένως: **Ορθότητα = Αλήθεια + Εγκυρότητα**

π.χ. 1. Οργανικά αναλφάβητος είναι αυτός που δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση.

Ο κύριος Γιώργος δεν πήγε καθόλου σχολείο.

Άρα ο κύριος Γιώργος είναι οργανικά αναλφάβητος.

Το επιχείρημα είναι **λογικά ορθό**: Οι προκείμενες είναι αληθείς, καθώς ισχύει

στην πραγματικότητα αυτό που αναφέρουν, ενώ το συμπέρασμα είναι έγκυρο, αφού προκύπτει λογικά από τις προκείμενες.

π.χ. 2. Οι λαοί που κατοικούν σε φτωχά εδάφη είναι καταδικασμένοι σε μόνιμη πενία.

Ο ελληνικός λαός κατοικεί ανέκαθεν σε φτωχά εδάφη.

Άρα ο ελληνικός λαός είναι καταδικασμένος σε πενία.

Το επιχείρημα **δεν είναι λογικά ορθό**, γιατί η πρώτη προκείμενη δεν είναι αληθής: Η οικονομική ανάπτυξη ενός λαού δεν εξαρτάται μόνο από τα εδάφη: κάποιοι λαοί μπορεί να κατοικούν σε φτωχά εδάφη αλλά να ευδοκιμούν στηρίζόμενοι σε άλλους οικονομικούς τομείς, όπως ο τουρισμός, η ναυτιλία κ.λπ.

π.χ. 3. Οι νέες τεχνολογίες προσφέρουν άμεση πρόσβαση στη γνώση και στις πληροφορίες.

Χάρη στις νέες τεχνολογίες αυξήθηκε ο όγκος των πληροφοριών που διακινούνται.

Άρα οι νέες τεχνολογίες αποτελούν τη λύση για την αντιμετώπιση της αμάθειας.

Το επιχείρημα **δεν είναι λογικά ορθό**. Το συμπέρασμα δεν είναι έγκυρο, καθώς δεν προκύπτει με λογική αναγκαιότητα από τις προκείμενες. Το ότι οι νέες τεχνολογίες προσφέρουν άμεση πρόσβαση στη γνώση και στις πληροφορίες και αυξάνουν τον όγκο των πληροφοριών δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι μπορούν να λύσουν το πρόβλημα της αμάθειας: η αντιμετώπιση του συγκεκριμένου προβλήματος προϋποθέτει και άλλες ενέργειες, όπως αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων, αναβάθμιση της εκπαίδευσης κ.ά.

- ♦ Ιδιαίτερη σημασία για την αξιολόγηση ενός επιχειρήματος έχει να διακρίνουμε αν οι κρίσεις που αποτελούν τις προκείμενες είναι γενικά αποδεκτές αλήθειες ή προσωπική γνώμη. Σε ένα επιχείρημα μπορούν να χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία και τα δύο, αλλά ένα επιχείρημα που βασίζεται μόνο σε γνώμες δεν έχει απόλυτη ισχύ.

π.χ. Το συγκοινωνιακό πρόβλημα της πόλης θα λυθεί αν εκλεγεί δήμαρχος ο Χ.

Ο Χ δεν εκλέχτηκε.

Άρα το πρόβλημα θα παραμείνει άλυτο.

Το επιχείρημα **δεν είναι λογικά ορθό**, γιατί η πρώτη προκείμενη δεν αποτελεί γενικά αποδεκτή αλήθεια, αλλά προσωπική γνώμη. Κατά συνέπεια δεν οδηγεί σε συμπέρασμα με απόλυτη ισχύ.

iv. Βοηθητικά στοιχεία για την αξιολόγηση του επαγωγικού συλλογισμού

- ♦ Στον επαγωγικό συλλογισμό έχουμε:
 - **τέλεια επαγωγή**, η οποία οδηγεί σε βέβαιο συμπέρασμα.
 - **ατελή επαγωγή**, η οποία καταλήγει με ένα λογικό άλμα στο συμπέρασμα, το οποίο γι' αυτόν τον λόγο έχει πιθανολογικό χαρακτήρα.

- ◆ Επίσης, υπάρχουν τρία είδη επαγωγικού συλλογισμού: **γενίκευση**, **αίτιο-αποτέλεσμα** και **αναλογία**.

◆ Αξιολόγηση της γενίκευσης

Αν η γενίκευση στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία, τότε είναι επιτρεπτή και έχουμε τέλεια επαγωγή· αν όχι, τότε η γενίκευση είναι επισφαλής και βεβιασμένη (ατελής επαγωγή).

π.χ. 1. Το «και» δεν κλίνεται.

Το «όμως» δεν κλίνεται.

Το «αλλά» δεν κλίνεται.

Το «γιατί» δεν κλίνεται.

Το «και», το «όμως», το «αλλά», το «γιατί» είναι σύνδεσμοι.

Άρα οι σύνδεσμοι δεν κλίνονται.

Η γενίκευση στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία· επομένως έχουμε τέλεια επαγωγή.

π.χ. 2. Κανένα από τα παιδιά στο λεωφορείο δεν πρόσφερε τη θέση του στον ηλικιωμένο που ανέβηκε στη στάση.

Οι νέοι σήμερα είναι ασεβείς απέναντι στους μεγαλύτερους.

Η γενίκευση δεν στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία και επομένως δεν οδηγεί σε ασφαλές και βέβαιο συμπέρασμα (ατελής επαγωγή).

◆ Αξιολόγηση του συλλογισμού με αίτιο-αποτέλεσμα

Αν η αιτία είναι συγχρόνως **αναγκαία** (το αποτέλεσμα δεν προκύπτει χωρίς αυτήν) και **επαρκής** (αρκεί μόνο αυτή για να προκληθεί το αποτέλεσμα), τότε η επαγωγή είναι τέλεια.

π.χ. 1. Το νερό βράζει. Άρα η θερμοκρασία του ανέβηκε στους 100 °C.

Το αίτιο (το ότι η θερμοκρασία ανέβηκε στους 100 °C) είναι επαρκές και αναγκαίο για να προκληθεί το αποτέλεσμα (ο βρασμός του νερού). Άρα η επαγωγή είναι τέλεια.

π.χ. 2. Σέβεσαι τους κανόνες οδικής κυκλοφορίας και γι' αυτό δεν θα έχεις κάποιο ατύχημα.

Το αίτιο (ο σεβασμός των κανόνων οδικής κυκλοφορίας) είναι αναγκαίο για να μην προκληθεί ατύχημα αλλά όχι επαρκές (υπάρχουν και άλλες αιτίες για την πρόκληση ατυχήματος, π.χ. η κακή οδηγική συμπεριφορά ενός άλλου οδηγού). Άρα η επαγωγή είναι ατελής.

π.χ. 3. Οι νέες τεχνολογίες ωθούν τα άτομα στην κοινωνική απομόνωση.

Το αίτιο (οι νέες τεχνολογίες) είναι επαρκές (αρκεί σε ορισμένες περιπτώσεις για να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση) αλλά όχι αναγκαίο (το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, η κοινωνική απομόνωση, μπορεί να προκύψει χωρίς το συγκεκριμένο αίτιο, τις νέες τεχνολογίες). Επομένως η επαγωγή είναι ατελής.

◆ Αξιολόγηση του συλλογισμού με αναλογία

- Αν η αναλογία είναι κυριολεκτική (παραλληλίζονται έννοιες ή αντικείμενα που ανήκουν στο ίδιο γένος), έχει **αποδεικτική αξία** εφόσον οι ομοιότητες που προκύπτουν είναι **επαρκείς σε αριθμό και σχετικές με το θέμα**.
- Αν η αναλογία είναι μεταφορική (παραλληλίζονται έννοιες ή αντικείμενα διαφορετικού γένους), ελέγχουμε αν αυτή έχει την **αποδεικτική αξία ενός λογικού επιχειρήματος**.

π.χ. 1. Ο Βασίλης, όπως και ο Γιάννης που προσλήφθηκε από μεγάλη εταιρεία, έχει πτυχίο και μάλιστα στην ειδικότητά του, γνωρίζει άψογα δύο ξένες γλώσσες και έχει πολυετή εργασιακή εμπειρία. Άρα είναι πιθανό να βρει κι αυτός ανάλογη εργασία.

Η αναλογία είναι κυριολεκτική και έχει αποδεικτική ισχύ, καθώς οι ομοιότητες (πτυχίο, μάλιστα, γνώση ξένων γλωσσών, πολυετής εργασιακή εμπειρία) είναι επαρκείς και σχετικές με το θέμα.

π.χ. 2. Ο Βασίλης, όπως και ο Γιάννης που προσλήφθηκε από μεγάλη εταιρεία, γνωρίζει δύο ξένες γλώσσες. Άρα είναι πιθανό να βρει κι αυτός ανάλογη εργασία.

Η αναλογία είναι κυριολεκτική αλλά δεν έχει αποδεικτική αξία, καθώς η ομοιότητα (γνώση ξένων γλωσσών) δεν είναι επαρκής.

π.χ. 3. Στην ταινία του Κ., όπως και σ' αυτήν του Χ. που βραβεύτηκε στο Φεστιβάλ του Βερολίνου, παίζουν διάσημοι ηθοποιοί. Άρα είναι πιθανό και η ταινία του Κ. να βραβευτεί.

Η αναλογία είναι κυριολεκτική αλλά δεν έχει αποδεικτική ισχύ, καθώς η ομοιότητα (διάσημοι ηθοποιοί) δεν είναι σχετική με το θέμα (τη βράβευση της ταινίας· η διασημότητα των ηθοποιών δεν παίζει ρόλο στη βράβευση μιας ταινίας).

π.χ. 4. Η ενδυμασία σήμερα έχει μετατραπεί σε κάτι που πιστοποιεί ποιοι είμαστε, όπως η αστυνομική μας ταυτότητα. Στην ταυτότητα αναγράφονται στοιχεία όπως το ονοματεπώνυμο, η ηλικία, το ύψος, η χρονολογία γέννησης κ.ά., που προσδιορίζουν τον κάτοχό τους και του προσδίδουν μοναδικότητα. Παρόμοια και τα ρούχα προσδιορίζουν, κατά κάποιον τρόπο, την ηλικία, το φύλο, την εποχή, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση του ατόμου, το πολιτιστικό του επίπεδο, τις θρησκευτικές του απόψεις, την εθνικότητά του και άλλα πολλά. Έτσι, η εξωτερική μας εμφάνιση είναι η ταυτότητα της προσωπικότητάς μας.

Η παραπάνω αναλογία είναι μεταφορική και έχει την αποδεικτική αξία ενός λογικού επιχειρήματος: η ενδυμασία μπορεί να λειτουργήσει όπως η αστυνομική ταυτότητα, ως κάτι που πιστοποιεί ποιοι είμαστε.

π.χ. 5. Η πολιτική θυμίζει λίγο πολύ εμπόριο. Πουλάς υποσχέσεις και αγοράζεις ψήφους.

Η αναλογία είναι μεταφορική αλλά δεν έχει αποδεικτική αξία: η πολιτική είναι κάτι πολύ περισσότερο από «εμπόριο ψήφων», έστω και αν χρησιμοποιείται από κάποιους με αυτόν τον τρόπο.

Παράδειγμα 1

Ο αγώνας για επιβίωση του ικανότερου και ισχυρότερου είναι η «δαρβινική επιταγή» του ανταγωνιστικού καπιταλισμού. Η εξουσία του χρήματος η πεμπτουσία του. Είναι αυτή η εξουσία και το κυνήγι για την απόκτησή της που καταπιέζει τους ανθρώπους προκαλώντας τον φόβο για τον «άλλο», για τον συνάνθρωπο-ανταγωνιστή που ενδεχομένως του στερήσει την ευκαιρία απόκτησής της. Ο φόβος αυτός με τη σειρά του εντείνει την υποταγή στους κανόνες του ανταγωνισμού, και ο ανταγωνισμός αποξενώνει περαιτέρω τον άνθρωπο από τους άλλους και τον εαυτό του προσφέροντάς του σαν αντάλλαγμα την αναρρίχηση σε βάρος των άλλων, αλλά και τη «λύτρωση» από την υποταγή στην εξουσία μέσω της ταύτισης με αυτήν. Η ανταγωνιστική αναζήτηση του πλουτισμού, της κατανάλωσης και της κυριαρχίας είναι τα μονοπάτια που οδηγούν στον δρόμο της ανθρώπινης αποξένωσης και δυστυχίας.

Κώστας Καλλωνιάτης, «Από την ανταγωνιστική στη φοβική και τη βίαιη κοινωνία», nepomilos.wordpress.com

Πώς οργανώνει το επιχείρημά του στην παραπάνω παράγραφο ο συγγραφέας;

Απάντηση

Η θέση που υποστηρίζει ο συγγραφέας στην παράγραφο διατυπώνεται στην τελευταία περίοδο: Η ανταγωνιστική αναζήτηση του πλουτισμού ... οδηγούν στον δρόμο της ανθρώπινης αποξένωσης και δυστυχίας. Η συλλογιστική πορεία που ακολουθεί για να τη στηρίξει είναι **επαγωγική**: Αρχικά διαπιστώνει ότι, για να επιβιώσει κανείς στην ανταγωνιστική καπιταλιστική κοινωνία, πρέπει να είναι ο ικανότερος, ο ισχυρότερος· για να το πετύχει αυτό, πρέπει να αποκτήσει χρήμα και εξουσία, που απορρέει από αυτό· στη συνέχεια επισημαίνει ότι το κυνήγι του πλουτισμού και της εξουσίας προκαλεί τον φόβο για τον «άλλο», τον ανταγωνιστή, που μπορεί να μας στερήσει την απόκτησή τους· ο φόβος όμως εντείνει την υποταγή στους κανόνες του ανταγωνισμού και συνακόλουθα την αποξένωση από τους άλλους και τον εαυτό μας. Έτσι, ο συγγραφέας, ξεκινώντας από μια ειδική θέση, καταλήγει στο γενικό συμπέρασμα ότι ο ανταγωνισμός για αύξηση του πλουτισμού και της κυριαρχίας οδηγεί τον άνθρωπο στην αποξένωση και τη δυστυχία (τελευταία περίοδος).

Παράδειγμα 2

Η Ελλάδα –ως βασική πύλη εισόδου στην Ευρώπη– βρίσκεται από χρόνια στο «κόκκινο» όσον αφορά το μεταναστευτικό. Η απροθυμία της πολιτείας να αναγνωρίσει την κατάσταση και να δημιουργήσει τις κατάλληλες υπηρεσίες και υποδομές κατέστησε το πρόβλημα σχεδόν μη διαχειρίσιμο. Η νέα πραγματικότητα που φέρνει η αποχώρηση –λόγω κρίσης– των νομίμων, περισσότερο ενσω-

ματωμένων μεταναστών και η ακατάπαυστη παράνομη είσοδος εξαθλιωμένων δημιουργεί εκρηκτικά δεδομένα που φουντώνουν τον νεοναζισμό, τις παροξυσμικές επιδείξεις δύναμης των αυτόκλητων ταγμάτων ασφαλείας, εξαγριώνουν τις τοπικές κοινωνίες (πας αλλοεθνής ταυτίζεται με τον δράκο της Πάρου και τους αδίστακτους ληστές με τα καλάσνικοφ), μειώνουν την ανοχή (π.χ. όταν οι συλλέκτες μετάλλων κόβουν τους σωλήνες του φυσικού αερίου ή κλέβουν τις σχάρες υπονόμων από τον δρόμο), διευρύνουν την γκρίζα ζώνη της ημιπαρανομίας και της μικροεγκληματικότητας –παρεμπόριο, διακίνηση λαθραίων, ναρκωτικών, πορνεία–, σπέρνουν τη σύγχυση για τον τρόπο αντιμετώπισης του προβλήματος, πυροδοτούν διαλυτικές για την κοινωνική συνοχή συγκρούσεις.

Τασούλα Καραϊσκάκη, «Ένα πρόβλημα πλέον μη διαχειρίσιμο», εφημ. Η Καθημερινή

Ποιος είναι ο σκοπός της συγγραφής του κειμένου και με ποιον τρόπο και μέσα πειθούς προσπαθεί να τον εκπληρώσει;

Απάντηση

Η συγγραφέας του κειμένου επιδιώκει να υποστηρίξει την άποψη ότι η κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά το μεταναστευτικό βρίσκεται στο «κόκκινο» (δηλαδή το πρόβλημα έχει λάβει εκρηκτικές διαστάσεις). Για να στηρίξει την άποψη αυτή, χρησιμοποιεί την **επίκληση στη λογική**. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιεί **επιχειρήματα**, όπως: Η απροθυμία της πολιτείας ... κατέστησε το πρόβλημα σχεδόν μη διαχειρίσιμο και Η νέα πραγματικότητα που φέρνει η αποχώρηση ... πυροδοτούν διαλυτικές για την κοινωνική συνοχή συγκρούσεις. Παράλληλα, ενισχύει την επιχειρηματολογία της με **τεκμήρια** και συγκεκριμένα με **παραδείγματα** (πας αλλοεθνής ταυτίζεται ... με τα καλάσνικοφ – π.χ. όταν οι συλλέκτες μετάλλων ... από τον δρόμο – παρεμπόριο, διακίνηση λαθραίων, ναρκωτικών, πορνεία).

2. Επίκληση στο συναίσθημα

- ♦ Με τον συγκεκριμένο τρόπο πειθούς ο πομπός επιδιώκει να φορτίσει συγκινησιακά τον δέκτη, να του διεγείρει ορισμένα συναισθήματα (π.χ. οργή, φθόνο, φόβο, μίσος, οίκτο, αγάπη, εμπιστοσύνη, ενθουσιασμό κ.λπ.), ώστε να πετύχει τον στόχο του (π.χ. να ευαισθητοποιήσει τον δέκτη, να τον κάνει να προβληματιστεί ή να ανησυχήσει ή να τον παρακινήσει ώστε να ενεργήσει με έναν συγκεκριμένο τρόπο κ.λπ.).
- ♦ Κάποιες φορές γίνεται κατάχρηση του συγκεκριμένου τρόπου πειθούς από επιτήδειους που εκμεταλλεύονται τα συναισθήματα, τις προκαταλήψεις, τους φόβους ή τις προσδοκίες των άλλων, προκειμένου να πετύχουν ιδιοτελείς σκοπούς.
- ♦ Στην επίκληση στο συναίσθημα χρησιμοποιούνται ως μέσα πειθούς τα εξής:

Μέσα πειθούς	Παραδείγματα
Περιγραφή	Τα παιδιά είναι τα ανυπεράσπιστα θύματα του πολέμου. Η βία, ο θάνατος, ο φόβος έχουν αφήσει αγιάτρευτα τραύματα στις αθώες ψυχές τους. Δεν ξεχνιέται εκείνο το κορίτσι από τη Συρία. Αποστεωμένο πρόσωπο, μάτια που σπινθηροβολούν φόβο. Ρούχα κουρέλια, κορμάκι βασανισμένο από την πείνα και τις κακουχίες. Ένα κοριτσάκι με τα χέρια ψηλά, τρομαγμένο, παραδομένο. Τόση η φρίκη που αντίκρισε στην πατρίδα του...
Αφήγηση	Σε μια τάξη Γυμνασίου κεντρικής συνοικίας, στο μάθημα της Έκθεσης, γίνεται συζήτηση για τη μετανάστευση, και ξάφνου γλιστράει από τα ίδια τα παιδιά η συζήτηση και έρχεται στους λίγους Ρωσοπόντιους μαθητές που έχει η τάξη και στα Αλβανάκια που έχει το διπλανό δημοτικό. Εκφράζουν μεγάλο θυμό εναντίον των «ξένων» κάποια παιδιά, λένε επίθετα όπως «βρόμικοι» και «κλέφτες», λένε με πεποίθηση «μας παίρνουν τα σπίτια, τις δουλειές», ύστερα φωνάζουν «να φύγουν, να φύγουν!», ενώ η εμβρόντητη φιλόλογος προσπαθεί να σταματήσει τον χείμαρρο, οπότε σηκώνονται κλαίγοντας τα Ρωσοποντιάκια και φεύγουν από το μάθημα. Μικρά παιδιά που λένε τη λέξη «ξένοι» σαν βρισιά. Μικρά παιδιά που περιθωριοποιούν, που απελπίζουν, που τραυματίζουν άλλα μικρά παιδιά. Τα παιδιά εκφράζουν αυτά που ακούνε γύρω τους, που βλέπουν στην τηλεόραση. Πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά τι θα κάνουμε με τον ρατσισμό. Πρέπει να σκεφτούμε πολύ σοβαρά πώς θα διαπαιδαγωγήσουμε τα παιδιά μας, γιατί αυτά θα ζήσουν σ' έναν κόσμο πολύγλωσσο, πολυθρησκευτικό, πολυπολιτισμικό και πρέπει να μάθουν να διαχειρίζονται τη διαφορά και την ομοιότητα. Άννα Φραγκουδάκη, «Λέξεις που τραυματίζουν» (διασκευή)
Χιούμορ	Φέτος είναι ξανά της μόδας οι εξώνυχες γόβες. Οι ποιες; Πουθενά δεν θα συναντήσουμε αυτή τη λέξη. Σε κανένα γυναικείο lifestyle περιοδικό. Δεν ξέρω καμιά Ελληνίδα κάτω των 50 που να τη χρησιμοποιεί. Στη θέση της δίνει και παίρνει σε όλες τις διαφημίσεις, όλα τα ρεπορτάζ αγοράς και όλα τα αμάραντα ακόμα γυναικεία χείλη η λέξη <i>peer-toe</i>. Διότι άλλο να φοράς <i>peer-toe</i> γόβες και άλλο εξώνυχες. Στην πρώτη περίπτωση αισθάνεσαι σικάτη, στη δεύτερη χωριάτα. Μια μοντέρνα (αγγλική) ονομασία κάνει το παλιό καινούριο και το συνηθισμένο γκλαμουράτο. Δημοσθένης Κούρτοβικ, «ρε-ZOOM-έ» (διασκευή)
Ειρωνεία	Μοιάζει με μάχη αυτό που συμβαίνει κάθε βράδυ στις 8.00 περίπου, όταν το ένα μετά το άλλο τα δελτία ειδήσεων ξεδιπλώνουν την ειδησεογραφία της ημέρας. Μάχη της οποίας οι «συγκρούσεις» έχουν προαναγγελθεί με τρέιλερ, που διαφη-

	μίζουν τα πιο αιχμηρά όπλα τής κάθε ομάδας κρούσης. Είναι οι υποσχέσεις του ενημερωτικού τηλεοπτικού προγράμματος για ένα «καυτό» γευστικό θέαμα με τις πολιτικές του πτυχές αλλά με στοιχεία ίντριγκας, με τα εφέ της τραγικότητας από το ημερήσιο τροχαίο ή το έγκλημα, εγχώριο ή εισαγωγής. Πιερ Μπουρντιέ, Για την τηλεόραση
Ρητορικές ερωτήσεις	Η σκληρότητα της θανατικής ποινής είναι εμφανής. Όπως τα βασανιστήρια, έτσι και η θανατική εκτέλεση αποτελεί τη μέγιστη φυσική και ηθική βλάβη που μπορεί να υποστεί ένα άτομο από την πολιτεία. Αν το κρέμασμα από τα χέρια μέχρι να προκληθεί αφόρητος πόνος καταδικάζεται ως βασανιστήριο, πώς να μην καταδικαστεί-στηλιτευτεί [ως βασανιστήριο] το κρέμασμα από τον λαιμό μέχρι να προκληθεί ο θάνατος από ασφυξία; Αν η διοχέτευση ρεύματος 100 Volt στα πιο ευαίσθητα μέρη του ανθρώπινου σώματος προκαλεί στον κόσμο την αηδία, ποια αντίδραση πρέπει να προκαλέσει η διοχέτευση 2.000 Volt στο σώμα του θανατοποινίτη; Διεθνής Αμνηστία
Σχήματα λόγου	Όσο για τα κράτη και τις κυβερνήσεις, ξέρουμε πολύ καλά τον παραλογισμό με τον οποίο αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της εγκληματικότητας. Αντί να προσπαθούν να γιατρέψουν τις ρίζες του κακοήθους νοσήματος, βάζουν ψυχρά επιθέματα στα συμπτώματα. Ξοδεύουν τεράστια ποσά για να χτίζουν «σωφρονιστήρια» αντί να τα δαπανούν για να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής των «καταραμένων», ώστε να κάνουν τις φυλακές όσο γίνεται «περιττές». Σαν να πασχίζουν να σβήσουν μια πυρκαγιά πετροβολώντας τις φλόγες... Μάριος Πλωρίτης, «Αντί σχολεία, φυλακές»
Συγκινησιακά φορτισμένος λόγος	Κάποτε, σε άλλο πολιτισμικό «παράδειγμα» (άλλον «τρόπο» του βίου), η πατρίδα ήταν κάτι από, χειροπιαστό: ένα κομμάτι γης, που το καλλιεργούσε ο άνθρωπος με τον μόχθο και τον ιδρώτα του – χάριζε στη γη την εργώδη φροντίδα του και η γη τού αντιχάρριζε τα μέσα για την επιβίωσή του. Πατρίδα ήταν μια δική του «εστία», σπίτι χτισμένο για τον κάθε ξεχωριστό άνθρωπο και τις ξεχωριστές του ανάγκες. Μια κοινότητα, που μοιραζόταν χαρές και θλίψεις, γιορτές και πένθη, έκανε κοινωνούμενη την καθημερινότητα. Τάφοι προγόνων: συνεχιζόμενη σχέση και αναστροφή με οικείους, γνώριμους, αγαπημένους. «Βωμοί και ιερά», άξονας κοινού «τρόπου» ζωής με εόρτιους κύκλους, συμμετοχική δραματοουργία, πανηγύρεις, η εκκλησία σώμα αναφοράς της προσωπικής ευθύνης και της ήρεμης εμπιστοσύνης – καμιά σχέση με ιδεολογήματα. Χρήστος Γιανναράς, «Με ακρωτηριασμένες ρίζες, ποια επιβίωση;»

Παράδειγμα

Το κείμενο προέρχεται από επιστολή της έγκλειστης Σοφίας Αηβαλιώτη στις φυλακές Θηβών.

«Αυτό που με έχει διδάξει ο εγκλεισμός μου είναι ότι ο καθένας μας έχει δυνατότητες υπέρβασης, αρκεί να τις ανακαλύψει και να τις εξωτερικεύσει δημιουργικά για ένα καλύτερο μέλλον» γράφει η Σοφία. «ΣΔΕ, σχολείο δεύτερης ευκαιρίας. Τρία γράμματα μόνο, όμως ήταν αρκετά να μου αλλάξουν τρόπο σκέψης και ζωής. Ήμουν κλεισμένη στον εαυτό μου προσπαθώντας να βρω απαντήσεις σε πράγματα που είχαν τελεσιδικήσει. Αν δεν ήμουν εδώ που είμαι, μπορεί τα παραπάνω να μην τα είχα καταλάβει ποτέ και θα εξακολουθούσα να περιπλανιέμαι άσκοπα χωρίς σημεία αναφοράς... Έπρεπε να πάψω να προβληματίζομαι σε σταυροδρόμια και να βρω το μονοπάτι. Έπρεπε να βρω τρόπους διαφυγής... Επιλογές; Λίγες έως ελάχιστες... Για αρχή έγινα παρατηρητής. Παρατηρούσα από ποιους ανθρώπους περιβάλλομαι και απομόνωνα τη στιγμή, δημιουργώντας συνεχώς σκέψεις και νοήματα... Τριγυρνούσα στις κατακόμβες του μυαλού μου και αναζητούσα την ύπαρξη της ελευθερίας και πώς θα τη χειριζόμουν, αν υπήρχε τρόπος να τη βρω πίσω από τα κάγκελα και από μια κοινωνία όμορφη που με περιστοιχίζει... Ξεκίνησα να αγαπάω πράγματα που είναι στην ουσία άπιαστα αλλά απαραίτητα για την ισορροπία ενός ακροβάτη που βρίσκεται σε τεντωμένο σκοινί. Άφησα τη ματιά μου να ταξιδέψει πέρα από τα ορατά... Απομόνωνα τους ήχους, τον αέρα, τον ήλιο και δημιουργούσα ξανά συναισθήματα που ήταν παγωμένα και πληγωμένα... Ανακάλυπτα μέσα από τις σελίδες του κάθε βιβλίου να αγγίζουν τις χορδές του εσωτερικού μου κόσμου και να μου δίνουν απαντήσεις χωρίς καν να έχουν ακούσει τα ερωτήματά μου. Είχα πλέον μπει σε άλλες αναζητήσεις. Είχα αποκτήσει δίψα για μάθηση. Ήξερα ότι υπήρχε σχολείο δεύτερης ευκαιρίας μέσα στη φυλακή. Μέχρι αυτή τη στιγμή ούτε σαν σκέψη δεν είχε περάσει από το μυαλό μου. Αβέβαιη στην αρχή, με κατέκλυζαν διάφορα ερωτήματα. Μήπως πηγαίνοντας εκεί αποφεύγεις την πραγματικότητα και πλάθεις μια άλλη; Ή μήπως είναι ένας τρόπος να κρυφτείς από τον ίδιο σου τον εαυτό; Απλά γεμίζοντας τον άδειο σου χρόνο... σκοτώνοντας την ώρα... Έτσι, ξεκίνησα χωρίς να παραδεχτώ ούτε στον ίδιο μου τον εαυτό τον ουσιαστικότερο και βαθύτερο στόχο – τη μάθηση. Σιγά σιγά μάθαινα διαφορετικά πράγματα από αυτά που είχα συνηθίσει... Η τάξη έγινε για εμένα ο κόσμος που μου είχαν στερήσει. Έγινε ελευθερία, έγινε επικοινωνία. Το επόμενο βήμα της μάθησης είναι η πεποίθηση, που εξελίσσεται μετά σε αποφασιστικότητα» κλείνει το γράμμα της η Σοφία Αηβαλιώτη.

ekefalonias.gr/stories-gynaikon-akoustikan-stin-vr/

Αν η συγγραφέας του κειμένου επιδιώκει να συγκινήσει τον δέκτη, να δείξετε με ποια εκφραστικά μέσα και γλωσσικές επιλογές πετυχαίνει τον στόχο της.

Απάντηση

Η συγγραφέας του κειμένου, μέσα από την εξομολόγηση της προσωπικής της περίπτωσης, επιδιώκει να συγκινήσει τον δέκτη, να τον παροτρύνει να ανακαλύψει τις δυνατότητες που

έχει και να τις αξιοποιήσει δημιουργικά για να ξεφύγει από δύσκολες καταστάσεις που αντιμετωπίζει (όπως η ίδια τον εγκλεισμό της στη φυλακή). Για να πετύχει τον στόχο της, η συγγραφέας χρησιμοποιεί συγκεκριμένα εκφραστικά μέσα και γλωσσικές επιλογές, όπως:

- **Η αφήγηση:** Αφηγείται την προσωπική της διαδρομή από την αρχική κατάσταση της αβεβαιότητας, της ανασφάλειας και της απομόνωσης στον εαυτό της στην ανακάλυψη πρώτα του βιβλίου (που ξυπνά τη δίψα για γνώση) και στη συνέχεια του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας, όπου ικανοποιώντας την ανάγκη για μάθηση βρίσκει ξανά όσα είχε στερηθεί: ελευθερία, δυνατότητα για επικοινωνία, αποφασιστικότητα για ένα καλύτερο μέλλον (Ήμουν κλεισμένη στον εαυτό μου..., Έπρεπε να βρω τρόπους διαφυγής..., Για αρχή έγινα παρατηρητής..., Ξεκίνησα να αγαπάω πράγματα..., Ανακάλυπτα μέσα από τις σελίδες του κάθε βιβλίου..., Είχα πλέον μπει σε άλλες αναζητήσεις..., Ήξερα ότι υπήρχε σχολείο δεύτερης ευκαιρίας μέσα στη φυλακή..., Αβέβαιη στην αρχή..., Έτσι, ξεκίνησα..., Σιγά σιγά μάθαινα διαφορετικά πράγματα..., Η τάξη έγινε για εμένα ο κόσμος που μου είχαν στερήσει..., Το επόμενο βήμα της μάθησης...).
- **Η περιγραφή** των συναισθημάτων και των εσωτερικών αναζητήσεων (π.χ. Ήμουν κλεισμένη στον εαυτό μου..., Έπρεπε να πάψω να προβληματίζομαι σε σταυροδρόμια..., Έπρεπε να βρω τρόπους διαφυγής..., Τριγυρνούσα στις κατακόμβες του μυαλού μου και αναζητούσα την ύπαρξη της ελευθερίας..., Απομόνωνα τους ήχους, τον αέρα, τον ήλιο και δημιουργούσα ξανά συναισθήματα που ήταν παγωμένα και πληγωμένα..., Αβέβαιη στην αρχή, με κατέκλυζαν διάφορα ερωτήματα).
- **Ο συγκινησιακά φορτισμένος λόγος**, που διαμορφώνεται με:
 - τα **σχήματα λόγου**, όπως οι μεταφορές (π.χ. Έπρεπε να πάψω να προβληματίζομαι σε σταυροδρόμια και να βρω το μονοπάτι, Τριγυρνούσα στις κατακόμβες του μυαλού μου, συναισθήματα που ήταν παγωμένα και πληγωμένα, γεμίζοντας τον άδειο σου χρόνο, σκοτώνοντας την ώρα) και κάποιες επαναλήψεις (π.χ. Έπρεπε... Έπρεπε, Είχα πλέον μπει... Είχα αποκτήσει, Η τάξη έγινε... Έγινε).
 - τις **ρητορικές ερωτήσεις** (Μήπως πηγαίνοντας εκεί ... και πλάθεις μια άλλη; Ή μήπως είναι ένας τρόπος να κρυφτείς από τον ίδιο σου τον εαυτό;).
 - τις **υπαινικτικές σιωπές**, που δηλώνονται με αποσιωπητικά (π.χ. Έπρεπε να βρω τρόπους διαφυγής... Επιλογές; Λίγες έως ελάχιστες...).
 - τη χρήση **φορτισμένων συναισθηματικά λέξεων** (π.χ. Έγινε ελευθερία, έγινε επικοινωνία).

3. Επίκληση στην αυθεντία

- ♦ Σε αυτόν τον τρόπο πειθούς ο πομπός παραθέτει γνώμες ή ρήσεις ειδικών, ανθρώπων της επιστήμης ή του πολιτισμού, με τις οποίες ενισχύει την αξιοπιστία των επι-

χειρημάτων του. Ειδικά στον επιστημονικό λόγο η χρήση της αυθεντίας είναι αναμενόμενη και ως έναν βαθμό θεμιτή: Ο πομπός δείχνει ότι γνωρίζει τη σχετική βιβλιογραφία και ότι βασίζεται σε αξιόπιστες πηγές.

- ♦ Μερικές φορές γίνεται ωστόσο κατάχρηση της επίκλησης στην αυθεντία για να καλύψει ο πομπός την έλλειψη των επιχειρημάτων του. Επίσης, υπάρχει περίπτωση να επικαλείται δημοφιλή πρόσωπα τα οποία είναι μεν αυθεντίες στον τομέα τους, αλλά δεν είναι ειδικοί στο θέμα που πραγματεύεται ο πομπός (στην περίπτωση αυτή επιχειρείται ο εντυπωσιασμός ή και η παραπλάνηση του δέκτη).

- ♦ Στην επίκληση στην αυθεντία ως **μέσα πειθούς** χρησιμοποιούνται τα ακόλουθα:

Μέσα πειθούς	Παραδείγματα
Ρήσεις, αποφθέγματα πνευματικών ανθρώπων ή ιστορικών προσώπων	<i>Η ανθρωπότητα φαίνεται να τελεί κάτω από το άγχος της μαζικής καταστροφής, γιατί, όπως τόνισε ο Μπ. Ράσελ: «Ο σύγχρονος άνθρωπος, παρά τις επιστημονικές και τεχνολογικές επιτυχίες του, από την άποψη της ηθικής έμεινε στο επίπεδο των ανθρώπων που ζούσαν στις σπηλιές».</i>
Απόψεις (σε ευθύ ή πλάγιο λόγο) ειδικών, επιστημόνων, διανοουμένων	<i>Η ευθύνη λοιπόν του διανοούμενου έχει αντιστραφεί. Αντί να αγωνίζεται για τη δικαιοσύνη και να λέει την αλήθεια στην εξουσία, έχει γίνει «εργαλείο» της κυβέρνησης. Όπως έλεγε ο Τσόμσκι, οι διανοούμενοι έχουν «επισήμως την ευθύνη να υπηρετούν την κατεστημένη δομή εξουσίας». Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για εκείνους «που έχουν ήδη αποκτήσει εξουσία και πλούτο ή που διαισθάνονται ότι μπορούν να τα αποκτήσουν αρκεί να “αποδεχτούν την κοινωνία” όπως είναι και να προάγουν τις αξίες που “τιμά” αυτή η κοινωνία».</i>

Κώστας Δουζίνας

4. Επίκληση στο ήθος του πομπού

- ♦ Στον συγκεκριμένο τρόπο πειθούς ο πομπός επιδιώκει να **κερδίσει** με τον λόγο του την **εμπιστοσύνη του δέκτη**, να φανεί αξιόπιστος και ειλικρινής απέναντί του.
- ♦ Στην επίκληση στο ήθος του πομπού ως **μέσα πειθούς** χρησιμοποιούνται τα εξής:
 - **Αναφορά σε ενέργειες ή συμπεριφορές** του πομπού στην ιδιωτική ή δημόσια ζωή του που **προβάλλουν** και **αποδεικνύουν το ήθος του**.
 - **Προβολή θετικών χαρακτηριστικών** της προσωπικότητάς του.

π.χ. *Σας παρακαλώ λοιπόν να με ακούσετε ευνοϊκώς. Θα απολογηθώ όσο μπορώ πιο σύντομα. Εγώ λοιπόν, αν και ο πατέρας μου δεν μου άφησε μεγάλη περιουσία, πάντρεψα τις δύο αδελφές μου και έδωσα σε καθεμία προίκα τρεις χιλιάδες δραχμές. Και με τον αδελφό μου*

έτσι μοίρασα την πατρική περιουσία, ώστε εκείνος να ομολογεί ότι πήρε περισσότερα από εμένα. Και προς όλους τους άλλους έχω δείξει τέτοια συμπεριφορά, ώστε ποτέ δεν έδωσα σε κανέναν αφορμή για παράπονα. Και όσον αφορά τον ιδιωτικό μου βίο, μ' αυτόν τον τρόπο συμπεριφέρθηκα. Όσον αφορά τις σχέσεις μου με τους άλλους ανθρώπους, νομίζω πως είναι μέγιστη απόδειξη της καλοσύνης μου ότι όσοι από τους νεότερους ασχολούνται με τυχερά παιχνίδια, την οينوποσία και άλλες τέτοιες ακολασίες θα δείτε πως είναι εχθροί μου [...]. Γιατί, αν εγώ είχα τις ίδιες επιθυμίες με αυτούς, τότε κι αυτοί δεν θα είχαν τέτοια [αρνητική] γνώμη για μένα. [...]

Λυσίας, Υπέρ Μαντιθέου

Επίκληση στο ήθος του δέκτη

Εκτός από την επίκληση στο ήθος του πομπού, υπάρχει και η **επίκληση στο ήθος του δέκτη**. Στον συγκεκριμένο τρόπο πειθούς ο πομπός προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια του δέκτη χρησιμοποιώντας κυρίως αξιολογικούς χαρακτηρισμούς, επαίνους ή κολακείες. Αυτό που επιδιώκει είναι να κεντρίσει τη φιλοτιμία του δέκτη, να τον κάνει να αισθανθεί την ευθύνη του απέναντι σε όσα του προβάλλονται, ώστε να αποδεχθεί την άποψη του πομπού.

π.χ. *Έχω εμπιστοσύνη στην κρίση σας και στο δημοκρατικό σας ήθος και ξέρω ότι δεν θα παρασυρθείτε από τις ψεύτικες υποσχέσεις των αντιπάλων μου και ότι για μια ακόμη φορά θα με στηρίζετε με την ψήφο σας.*

5. Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου

- ♦ Σε αυτόν τον τρόπο πειθούς ο πομπός αντί να ανασκευάσει τα επιχειρήματα του αντιπάλου του, κάνει **προσωπική επίθεση** εναντίον του και επιδιώκει να τον **μειώσει ηθικά**.
- ♦ Τα **μέσα πειθούς** που χρησιμοποιούνται στην επίθεση στο ήθος του αντιπάλου είναι τα εξής:
 - **Αρνητικοί αξιολογικοί χαρακτηρισμοί.**
 - **Αποδοκιμαστικά σχόλια** και **κατηγορίες** που αφορούν την προσωπικότητα, τη δημόσια ή ιδιωτική ζωή του αντιπάλου.

π.χ. *Χθες, ανακοινώθηκαν τα στοιχεία για το πραγματικό μέγεθος του ελλείμματος του 2009. Θύμισαν σε όλους μας τα ακατανόητα λάθη, τις παραλείψεις, τις εγκληματικές επιλογές και την καταιγίδα προβλημάτων που μας κληροδότησε η προηγούμενη κυβέρνηση.*

Από το διάγγελμα στο Καστελόριζο το 2010 του τότε πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου

| II | Μορφές πειθούς

1. Η πειθώ στη διαφήμιση

α. Μέσα/τεχνικές πειθούς στον διαφημιστικό λόγο

Μέσα/τεχνικές	Παραδείγματα
Συνειρμός ιδεών (με λέξεις ή εικόνες προκαλούνται συνειρμοί που συνδέουν το προϊόν με μια θετική ιδιότητα ή κάτι ευχάριστο)	Με το φυσικό μεταλλικό νερό Αύρα τα παιδιά μας ανθίζουν!
Αναλυτική περιγραφή και επίδειξη των ιδιοτήτων του προϊόντος	Κρέμα ματιών Κορρές Άγριο τριαντάφυλλο Κρέμα ματιών με υψηλή tensive για 24ωρη ενυδάτωση, λάμψη και στοχευμένη δράση σε πρώτες ρυτίδες, πρήξιμο και μαύρους κύκλους. Το λάδι Άγριο Τριαντάφυλλο, πολύτιμο ελιξήριο ομορφιάς του φαρμακείου Κορρές, σε συνδυασμό με την καθαρή Vitamin C και το εκχύλισμα rhodiola rosea, βοηθά σε σημάδια πρόωρης γήρανσης χαρίζοντας λαμπερό, νεανικό βλέμμα.
Επίκληση στη λογική (επιχειρήματα, σοφιστικά τεχνάσματα, τεκμήρια)	Ήλιος δεν σημαίνει μόνο βιταμίνη D. Ο κίνδυνος –κυρίως από τις ακτίνες UVA– παραμονεύει. Τα κύτταρά μας έχουν «ηλιακή μνήμη» και κάθε έγκαυμα ή δερματοπηλίαση συσσωρεύεται –ιδιαίτερα μετά τα 12 χρόνια– και σταδιακά οδηγεί την επιδερμίδα στη φωτογήρανση. Η κρέμα SOLARIS φιλτράρει τις επικίνδυνες ακτίνες και σας προστατεύει αποτελεσματικά.
Επίκληση στο συναίσθημα (στόχος η πρόκληση συγκεκριμένων συναισθημάτων στον δέκτη, π.χ. ευχαρίστηση, φόβο, ενοχή, αίσθημα ευθύνης κ.λπ., που θα τον ωθήσουν στην αγορά του προϊόντος)	Για λίγο μένουμε μακριά. Μένουμε μακριά σε σπίτια άδεια από κόσμο, όμως γεμάτα αισιοδοξία. Μένουμε μακριά από τις μικρές μας παρτές και τις μεγάλες μας διαδρομές. Μένουμε μακριά από τους καλούς μας φίλους, κι ας έχουμε ωραίες συνταγές να μοιραστούμε. Και από τους ηλικιωμένους, κι ας ζητάνε σαν παιδιά να 'ρθουν κοντά μας. Όμως μένουμε δυνατοί, γιατί σύντομα θα μοιραστούμε καινούριες ιστορίες στα παλιά γνώριμα τραπέζια. Γιατί, όσο πιο μακριά θα μείνουμε τώρα, τόσο πιο σύντομα θα ξαναβρεθούμε κοντά, με όλους αυτούς που αγαπάμε, με ένα πιάτο που αγαπάμε. Μέλισσα. Από τηλεοπτική διαφήμιση των ζυμαρικών Μέλισσα

Επίκληση στην αυθεντία (παρουσίαση του προϊόντος από κάποιον ειδικό, επιστήμονα ή δημοφιλές πρόσωπο, ώστε το κύρος της άποψής του να επηρεάσει τον δέκτη)	Βρεφικό γάλα Ρ για υγιή ανάπτυξη του μωρού σας. Το συνιστούν οι παιδίατροι.
Επίκληση στο ήθος του πομπού (προβάλλεται το κύρος / η αξιοπιστία του προϊόντος ή της εταιρείας, ώστε να κερδηθεί η εμπιστοσύνη του κοινού)	Ηλεκτρικές συσκευές Juro-Pro. 42 χρόνια δημιουργούμε αλυσίδα αξιών.
Λανθάνων αξιολογικός χαρακτηρισμός (υπολανθάνει κάποια αξιολόγηση που λειτουργεί δεσμευτικά για τον δέκτη)	Νέο FORMULA 2000. Το αυτοκίνητο που ταιριάζει στον δυναμισμό σας. [Στη διαφήμιση υπονοείται ότι, αν κάποιος θεωρεί τον εαυτό του «δυναμικό», πρέπει να το αποδείξει αγοράζοντας τη συγκεκριμένη μάρκα αυτοκινήτου· αν πάλι θέλει να δείχνει «δυναμικός», και πάλι πρέπει να αγοράσει το προϊόν.]

β. Χαρακτηριστικά του διαφημιστικού λόγου

Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Συνθηματικός λόγος (μήνυμα με ρυθμό, ομοιοκαταληξία, παρήχηση)	– Κοντά στον νου κι η κρέμα. Νu-κρέμα. – Γιαούρτι Δωδώνη. Η γεύση του αποστομώνει.
Λεκτικός πληθωρισμός (πλεονασμός και επιτήδευση στη χρήση των λεκτικών στοιχείων, π.χ. συσσώρευση επιθέτων ή επιρρημάτων, υπερβολή στην έκφραση, με αποτέλεσμα την ακυριολεξία και την ασάφεια)	[...] να σας τυλίξει σε ένα γλυκό, ντελικάτο, μεθυστικό πέπλο πολυτέλειας. Κρέμα Χ. Ακαταμάχητα ματ και αισθησιακά φυσική.
Λεκτικά «τέρατα»	Υπερarisτούργημα!
Ελλειπτικός λόγος (παράλειψη ρημάτων, άρθρων, προθέσεων)	– Hondos Center. Απέραντο ταξίδι ομορφιάς. – Μπίρα... Άλλη γεύση!

κ.λπ. – προσδίδει φυσικότητα και οικειότητα στην έκφραση)	
Λογοπαίγνια, χιούμορ	– Ζήσε το πιο δροσερό και HARMONY-KO καλοκαίρι της ζωής σου. – Μήπως ήρθε η ώρα να χωρίσεις από την υγρασία; Αφυγραντήρες Midea. Στείλε την υγρασία σπίτι της.
Σχήματα λόγου (μεταφορές, παρομοιώσεις, επαναλήψεις, ρητορικές ερωτήσεις, υπερβολές, αντίθεση)	– Peugeot 208. Πώς να αντισταθείς σε τέτοια επίθεση ομορφιάς; – Η μάσκα... αγκαλιάζει τις βλεφαρίδες και δίνει ένα δημιουργικό φινάλε στο βλέμμα.
Κυρίαρχοι γραμματικοί τύποι :	• ενεστώτας – μέλλοντας • οριστική (πραγματικό, βέβαιο) – προστακτική (σύσταση, προτροπή) • β' ενικό, α' και β' πληθυντικό πρόσωπο
Λόγος πεζολογικός , που μιμείται τον προφορικό λόγο (δίνει την εντύπωση του απροσχεδίαστου, αυθόρμητου λόγου – προσδίδει φυσικότητα και οικειότητα στο ύφος)	Όταν το καλοκαίρι είναι εδώ, μπορείς [...] να το ακούσεις, να το δεις, να το αγγίξεις. Και να το απολαύσεις. Ολόκληρο σ' ένα ποτήρι. Nescafé Frappé. Την απόλαυση τη φτιάχνεις εσύ.

2. Η πειθώ στον επιστημονικό λόγο

α. Τρόποι και μέσα πειθούς

Επίκληση στη λογική	• Επιχειρήματα • Τεκμήρια (παραδείγματα, στατιστικά στοιχεία, πορίσματα ερευνών, γεγονότα κ.λπ.)
Επίκληση στην αυθεντία	Παράθεση απόψεων ειδικών

β. Χαρακτηριστικά του επιστημονικού λόγου

Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Περιγραφικός λόγος (αντικειμενική παρατήρηση)	Σύμφωνα με αυτό το θεωρητικό μοντέλο, οτιδήποτε μπαίνει στο μυαλό μας με τη μορφή εξωτερικού σήματος κάπου εγγράφεται. Είναι το έγ-

και αναλυτική περιγραφή των φαινομένων)

γραμμα των νευροβιολόγων. Για να εγγραφεί όμως κάποιο έγγραμμο, κάτι θα πρέπει να αλλάξει φυσικά και δομικά τον εγκέφαλό μας. Αυτές οι αλλαγές έχουν εντοπιστεί στα βασικά συστατικά του κυτταροσκελετικού του εγκεφάλου. Αυτά τα συστατικά είναι κυλινδρικά μικροσωληνίδια που έχει αποδειχθεί ότι είναι δομές διάδοσης πληροφορίας. Μεταξύ τους συνδέονται με κόμβους, όπως τα σύρματα ενός πλέγματος, με τη διαφορά ότι αυτοί οι κόμβοι αλλάζουν συνεχώς θέση δημιουργώντας νέες δομές και άρα σκέψη.

Ντίνος Γιώτης, «Εγκέφαλος» (διασκευή)

Ερμηνευτικός λόγος
(ερμηνευτική προσέγγιση και ανάλυση των φαινομένων)

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορεί να διατυπωθούν και για την ηλεκτρομαγνητική δύναμη. Αν η ένταση της ηλεκτρομαγνητικής δύναμης ήταν μικρότερη, ο σχηματισμός ατόμων ή μορίων θα ήταν αδύνατος. Διότι η ηλεκτρομαγνητική δύναμη συγκρατεί τα ηλεκτρόνια σε τροχιές γύρω από τον πυρήνα· και αυτή είναι που επιτρέπει, με κατάλληλους δεσμούς, το σχηματισμό μορίων. Η μικρότερη ένταση συνεπάγεται ένα Σύμπαν εξαιρετικά απλό: με ηλεκτρόνια μόνο και πυρήνες, χωρίς τα πολύπλοκα οργανικά μόρια, και συνεπώς χωρίς ζωή.

Γιώργος Γραμματικάκης, Η κόμη της Βερενίκης

Αποδεικτικός λόγος
(επίκληση στη λογική και στην αυθεντία για την απόδειξη των θέσεων του πομπού)

Το επιχείρημα ότι δεν επιτρέπεται η αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής από την κρατική εξουσία είναι μεταφυσικό και όχι θετικό. Το «επιτρέπεται» είναι ή νομικής ή ηθικής/μεταφυσικής προελεύσεως. Το πρώτο δεν μπορεί να συμβαίνει, γιατί η νομική απαγόρευση πηγάζει από την ίδια την κρατική εξουσία. Κάτι λοιπόν που αυτή επιτρέπει στον εαυτό της δεν μπορούμε να πούμε πως απαγορεύεται νομικά. Το δεύτερο, και αν υποθεθεί αληθινό στο περιεχόμενό του, δεν μπορεί να ενδιαφέρει το δίκαιο [...].

Ιωάννης Μανωλεδάκης

Απρόσωπο ύφος – Αντικειμενικότητα

Η περιοδικότητα της ενημέρωσης είναι ο τελευταίος ρυθμιστικός παράγοντας της μαζικής επικοινωνίας. Περιοδικότητα σημαίνει δύο πράγματα: ότι κάθε μέσο ενημέρωσης είναι υποχρεωμένο να κινείται στη διάσταση του γραμμικού χρόνου των καθημερινών γεγονότων, να «παρακολουθεί την επικαιρότητα», και ότι δεσμεύεται από τη συχνότητα με την οποία αποστέλλει στο κοινό του καινούρια μηνύματα.

Περικλής Πολίτης

Ειδικό λεξιλόγιο (χρήση ορολογίας ενός συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου)	Στο κείμενο του Γ. Γραμματικάκη πιο πάνω χρησιμοποιείται ειδικό λεξιλόγιο από την επιστήμη της φυσικής: ηλεκτρομαγνητική δύναμη, ατόμων, μορίων, ηλεκτρόνια, πυρήνα κ.λπ.
Αναφορική λειτουργία της γλώσσας (κυριολεξία, απουσία σχημάτων λόγου, λιτό ύφος, σαφήνεια και ακρίβεια στην έκφραση· σε επιστημονικά κείμενα στα οποία ο συγγραφέας επιδιώκει να παρουσιάσει το θέμα του με εκλαϊκευμένο τρόπο ή να κεντρίσει το ενδιαφέρον του δέκτη μπορεί να γίνεται περιορισμένη χρήση μεταφορικού λόγου)	Ο όρος «τηλεργασία» χρησιμοποιείται γενικά για να περιγράψει ένα σύνολο δραστηριοτήτων στις οποίες η φύση και ο τόπος εργασίας μπορεί να μεταβληθούν ως αποτέλεσμα της χρήσης προηγμένων δικτύων τηλεπικοινωνίας, σε συνδυασμό με τις τεχνολογίες επεξεργασίας της πληροφορίας. Η έννοια «γραφείο» ως ένα σταθερό, προσδιορισμένο σημείο παύει πλέον να ισχύει.
Λογική οργάνωση (ευδιάκριτος ο χωρισμός του κειμένου σε τρία μέρη –Πρόλογος, Κύριο μέρος, Επίλογος– και σε νοηματικές ενότητες)	Υπάρχουν όμως ιδιαίτερα γνωρίσματα σε μια ιδιόλεκτο που χαρακτηρίζουν εξίσου και άλλους ομιλητές, κατά τρόπο ώστε να είναι εφικτή η ταξινόμησή τους σε σύνολα ή σε γλωσσικές ποικιλίες στο εσωτερικό μιας γλώσσας, ταξινόμηση που μπορεί να γίνει σύμφωνα με τη γεωγραφική περιοχή ή την κοινωνική ομάδα στην οποία απαντά το εκάστοτε γνώρισμα. Η γεωγραφική διαφοροποίηση των γλωσσών έχει παρατηρηθεί από την αρχαιότητα [...]. Οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες καλούνται διάλεκτοι ή ιδιώματα. [...] Το δεύτερο κριτήριο ταξινόμησης των ιδιαίτερων στοιχείων μιας ιδιολέκτου αφορά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του ομιλητή. Η κοινωνική θέση, το φύλο, το επάγγελμα, ο βαθμός μόρφωσης αποτελούν παράγοντες που επιδρούν στην ιδιόλεκτο. [...] Η πολυμορφία αυτή, που εγγράφεται σε έναν γεωγραφικό και σε έναν κοινωνικό άξονα και χαρακτηρίζει όλες τις φυσικές γλώσσες, εμπλουτίζεται από τις ενδοσυστημικές πολυτυπίες της γλώσσας, οι οποίες συνήθως οφείλονται στην εξέλιξη της ως συστήματος. [...]

Συνοψίζοντας, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι τα τρία κριτήρια ταξινόμησης ορίζουν ισάριθμα σύνολα στο εσωτερικό μιας γλώσσας. [...] Ρέα Δελβερούδη, «Γλωσσική ποικιλία» (διασκευή) [Στο κείμενο είναι ευδιάκριτη η λογική οργάνωση: στην 1η παράγραφο διαπιστώνεται η διάκριση της γλώσσας σε ποικιλίες βάσει κάποιων κριτηρίων· στη 2η παράγραφο αναλύεται η δημιουργία γλωσσικών ποικιλιών με βάση το γεωγραφικό κριτήριο· στην 3η παράγραφο αναλύεται το κριτήριο των κοινωνικών χαρακτηριστικών, ενώ στην 4η το κριτήριο των ενδοσυστημικών πολυτυπιών της γλώσσας· τέλος, στην 5η παράγραφο η συγγραφέας συνοψίζει τα συμπεράσματά της.]
--

3. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο

α. Τρόποι και μέσα πειθούς

Επίκληση στη λογική	Επιχειρήματα και τεκμήρια
Επίκληση στο συναίσθημα	Συνθηματολογία, δημιουργία προσδοκιών
Επίκληση στην αυθεντία	Απόψεις/ρήσεις προσώπων καθολικού κύρους
Επίκληση στο ήθος του πομπού	Προβολή του ήθους και των ικανοτήτων του πομπού
Επίκληση στο ήθος του δέκτη	Κολακείες και έπαινοι του κοινού
Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου	Επίθεση κατά του πολιτικού αντιπάλου, άσκηση αρνητικής κριτικής

β. Χαρακτηριστικά του πολιτικού λόγου

Χαρακτηριστικά	Παραδείγματα
Συνθηματολογία	Η Ελλάδα δεν γυρίζει πίσω. Το μέλλον ξεκίνησε.
Λεκτικός πληθωρισμός (κατάχρηση συνωνύμων, επαναλήψεις λέξεων, ασάφειες, ακυριολεξία)	Προχωράμε μπροστά. Προχωράμε μαζί. Για μια Ελλάδα ισχυρή, περήφανη. Για μια Ελλάδα νέα.

Διατύπωση • βεβαιωτική (καταφατικές προτάσεις) • θαυμαστική (προκαλεί ισχυρή εντύπωση, θαυμασμό) • δεοντολογική (αναφορές που δηλώνουν «δέσμευση», χρήση του πρέπει, του οφείλει)	– Αυτό είναι το χρέος που έχω και αυτό υπηρετώ. – Από την πρώτη μέρα σηκώσαμε τα μανίκια και δουλέψαμε σκληρά. Πήραμε δύσκολες αποφάσεις, αλλά ανακτήσαμε την αξιοπιστία μας, δημιουργήσαμε νέες συμμαχίες, στηρίξαμε την οικονομία. Και θα πετύχουμε ακόμα πιο πολλά στο μέλλον. – Η στιγμή αυτή πρέπει να μας βρει όρθιους και ενωμένους. Έτοιμους να ξεπεράσουμε κι αυτή τη δοκιμασία όπως μόνο εμείς οι Έλληνες ξέρουμε.
Ρητορείες, μεγαλοστομία	Δεν έρχομαι ενταύθα ως αρχηγός νέου και εσχηματισμένου κόμματος. Έρχομαι απλώς σημαιοφόρος νέων πολιτικών ιδεών και υπό την σημαία ταύτην καλώ πάντας εκείνους οίτινες συμμερίζονται τας ιδέας ταύτας, εμπνέονται από τον ιερόν πόθον ν' αφιερώσωσι πάσας τας δυνάμεις της ψυχής και του σώματος να συντελέσωσιν εις την επιτυχίαν των ιδεών τούτων.
Υποσχεσιολογία	Από σήμερα ξεκινά ένας δύσκολος αλλά όμορφος αγώνας. Θα δουλέψουμε σκληρά γιατί το μέλλον δεν μπορεί να περιμένει.
Αξιολογικός λόγος (χρήση λέξεων/εννοιών με ιδιαίτερο ηθικό βάρος, π.χ. πατρίδα, έθνος κ.λπ.)	Με τον εκσυγχρονισμό της Δημοκρατίας μπορεί να αναχθεί και πάλι σε πρωταρχική αξία η αρετή του πολίτη που θα «επίσταται και άρχειν και άρχεσθαι» κατά τον Αριστοτέλη. Και θα θεμελιωθούν οι βασικές αρχές της ελευθερίας και της δικαιοσύνης πάνω στην υπευθυνότητα του πολίτη, που περιορίζει την κατάχρηση της ελευθερίας και εγγυάται την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.
Κινδυνολογία	Οι λύσεις που προτείνουμε είναι δύσκολες· αλλά είναι μονόδρομος. Διαφορετικά η χώρα θα οδηγηθεί με μαθηματική ακρίβεια στην καταστροφή.
Χρήση του α' ενικού και α' πληθυντικού προσώπου (το α' πληθυντικό τονίζει το αίσθημα συλλογικότητας)	– Δεν παραγνωρίζω, συμπολίται, τας δυσχερείας κατά των οποίων έχει να παλαίση ο ανορθωτικός αγών... Αλλά πιστεύω ακραδάντως ότι παρά την φθοράν των εθνικών δυνάμεων... – Μαζί θα αγωνιστούμε για ένα καλύτερο αύριο.

γ. Προπαγάνδα

- ◆ Επειδή ο πολιτικός λόγος συνδέεται με την εξουσία, ορισμένες φορές στοχεύει στην παραπλάνηση του δέκτη, ώστε να αποδεχτεί άκριτα τους σκοπούς και τις αποφάσεις του πομπού. Στην περίπτωση αυτή ο πολιτικός λόγος μετατρέπεται σε **προπαγάνδα**, δηλαδή σε μια στρατηγική που αποβλέπει στην επιβολή μιας άποψης στο κοινό και στη χειραγώγηση του.
- ◆ Η προπαγάνδα χρησιμοποιεί αθέμιτα μέσα για την παραπλάνηση του δέκτη, όπως:
 - **Κινδυνολογία:** προβάλλεται με συστηματικό τρόπο η ύπαρξη κάποιου επικείμενου κινδύνου με στόχο τον εκφοβισμό των πολιτών (πρβλ. την υστερία για τον κομμουνιστικό κίνδυνο που καλλιεργήθηκε στις ΗΠΑ μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου).
 - **Σκόπιμη διαστρέβλωση της σημασίας των λέξεων και χρησιμοποίηση αξιολογικού λόγου,** δηλαδή λέξεων που έχουν ιδιαίτερο κύρος και αξία για τον δέκτη (π.χ. πατρίδα, έθνος, δημοκρατία κ.λπ.).
 - **Συκοφαντία, δαιμονοποίηση:** πρόσωπα ή ομάδες προβάλλονται ως υπαίτιοι για την ύπαρξη ενός προβλήματος, μιας καταστροφής κ.λπ. είτε για να συγκαλυφθούν τα πραγματικά αίτια είτε για να επιτευχθούν συγκεκριμένοι πολιτικοί στόχοι.
 - **Ωραιολογία, ευφημισμοί** (αρνητικά φορτισμένες λέξεις αντικαθίστανται από άλλες με αντίθετη σημασία, π.χ. ειρηνευτική επιχείρηση αντί πόλεμος ή εισβολή).

Παράδειγμα 1

[...] Όλοι μας κληρονομήσαμε –η σημερινή Κυβέρνηση και ο ελληνικός λαός– ένα σκάφος έτοιμο να βυθιστεί. Μια χώρα χωρίς κύρος, χωρίς αξιοπιστία, που είχε χάσει το σεβασμό ακόμα και των φίλων και των εταίρων της. Μια οικονομία εκτεθειμένη στο έλεος της αμφισβήτησης και των ορέξεων της κερδοσκοπίας.

Από την πρώτη μέρα σηκώσαμε τα μανίκια και με σκληρή δουλειά βαλθήκαμε να ανατρέψουμε αυτό το αρνητικό κλίμα. Καταστρώσαμε σχέδιο, πήραμε δύσκολα μέτρα, που πολλές φορές πόνεσαν, αλλά ανακτήσαμε την αξιοπιστία μας. Δημιουργήσαμε νέες συμμαχίες. Μετά από έναν πραγματικό μαραθώνιο, διεκδικήσαμε και καταφέραμε να οδηγηθούμε σε μια ισχυρή απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη στήριξη της χώρας μας, με έναν πρωτόγνωρο για την ιστορία και τα δεδομένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μηχανισμό. [...]

Βρισκόμαστε σε μια δύσκολη πορεία, μια νέα Οδύσσεια για τον Ελληνισμό. Όμως πλέον ξέρουμε το δρόμο για την Ιθάκη και έχουμε χαρτογραφήσει τα νερά. Μπροστά μας έχουμε ένα ταξίδι με απαιτήσεις από όλους μας, αλλά με μια νέα συλλογική συνείδηση και κοινή προσπάθεια θα φθάσουμε εκεί ασφαλείς, πιο σίγουροι, πιο δίκαιοι, πιο περήφανοι. [...]

Η έμπνευση, η πίστη μας είναι ετούτος εδώ ο τόπος, από το Καστελόριζο μέχρι την Κέρκυρα, από την Κρήτη μέχρι τον Έβρο, είναι αυτός ο υπέροχος λαός, είναι οι νέοι μας με τις δυνατότητες και τα οράματά τους. [...]

Αποσπάσματα από το διάγγελμα στο Καστελόριζο το 2010
του τότε πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου

Ποιους τρόπους και ποια μέσα πειθούς διακρίνετε στον παραπάνω πολιτικό λόγο;

Απάντηση

Στον παραπάνω πολιτικό λόγο χρησιμοποιούνται τρόποι και μέσα πειθούς όπως:

- **Η επίκληση στο συναίσθημα** με τη χρήση μεταφορικού και εικονοπλαστικού λόγου (π.χ. Όλοι μας κληρονομήσαμε ένα σκάφος έτοιμο να βυθιστεί, Μια οικονομία στο έλεος της αμφισβήτησης και των ορέξεων της κερδοσκοπίας, Βρισκόμαστε σε μια δύσκολη πορεία, μια νέα Οδύσσεια για τον Ελληνισμό. Όμως πλέον ξέρουμε το δρόμο για την Ιθάκη) και τη χρήση συγκινησιακά φορτισμένων λέξεων (π.χ. θα φθάσουμε εκεί ασφαλείς, πιο σίγουροι, πιο δίκαιοι, πιο περήφανοι).
- **Η επίκληση στο ήθος του πομπού** (π.χ. Από την πρώτη μέρα σηκώσαμε τα μανίκια ... αλλά ανακτήσαμε την αξιοπιστία μας. Δημιουργήσαμε νέες συμμαχίες. Μετά από έναν πραγματικό μαραθώνιο ... μηχανισμό – προβολή του έργου της κυβέρνησης και των θετικών αποτελεσμάτων της).
- **Η επίκληση στο ήθος του δέκτη** (π.χ. Η έμπνευση, η πίστη μας ... είναι αυτός ο υπέροχος λαός, είναι οι νέοι μας με τις δυνατότητες και τα οράματά τους – κολακεία).

Παράδειγμα 2

Πώς θέλει ο Χίτλερ τη διαπαιδαγώγηση των νέων

Η διαπαιδαγώγησή μου είναι σκληρή. Η αδυναμία πρέπει να διώχνεται με μαστίγιο. Στα σχολεία μου θα ανδρωθεί μια νεολαία που θα αλλάξει τον κόσμο. Θέλω μια νεολαία απότομη και σκληρή. Η νεολαία οφείλει να συγκεντρώνει όλα αυτά τα στοιχεία. Πρέπει να υπομένει τον πόνο. Δεν πρέπει να υπάρχει σ' αυτήν κανένα ίχνος αδυναμίας ή τρυφερότητας. Το ελεύθερο και υπέροχο αγρίμι πρέπει να ξαναλάβει στα μάτια της. Δυνατή και όμορφη, έτσι ονειρεύομαι τη νεολαία μου. Θα είναι ικανή να πραγματοποιεί όλες τις φυσικές ασκήσεις. Θέλω να δημιουργήσω μια αθλητική νεολαία. Αυτός είναι ο πρώτος και κυριότερος στόχος. Έτσι θα κατορθώσω να εξαλείψω χιλιετηρίδες ανθρωπίνης υποτέλειας. Έτσι θα έχω μπροστά μου τον καθαρό και ευγενικό καρπό της φύσης. Έτσι θα αναδημιουργήσω τον άνθρωπο. Δε θέλω πνευματική καλλιέργεια. Η επιστήμη θα διέφθειρε τη νεολαία μου. Αυτό που θα προτιμούσα είναι ό,τι μαθαίνει να το εφαρμόζει στο παιχνίδι. Αλλά οφείλει να μάθει να αυτοκυριαρχείται. Θέλω να μάθει να νικά, και στις σκληρότερες δοκιμασίες, το φόβο

και το θάνατο. Αυτό είναι το ύψιστο κατόρθωμα μιας ηρωικής νεολαίας, απ' αυτή θα ξεπηδήσει ο ελεύθερος άνθρωπος, μέτρο και κέντρο του κόσμου, ο άνθρωπος δημιουργός, ο άνθρωπος Θεός. Στο σχολείο μου θα λατρεύεται η εικόνα του ωραίου και αυτοκυρίαρχου ανθρώπου.

Απόσπασμα από το βιβλίο του Ράουσιγκ *Συνομιλίες με τον Χίτλερ*,
στο *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη*, τεύχ. Γ', ΟΕΔΒ

Ποια χαρακτηριστικά του προπαγανδιστικού λόγου διακρίνετε στο παραπάνω απόσπασμα;

Απάντηση

Στο απόσπασμα διακρίνονται τα εξής χαρακτηριστικά του προπαγανδιστικού λόγου:

- **Η σκόπιμη διαστρέβλωση της σημασίας των λέξεων:** Οι έννοιες της δύναμης, της ομορφιάς, της ελευθερίας, της δημιουργίας ταυτίζονται με τη σωματική δύναμη, την απουσία συναισθήματος, τη σκληρότητα. Προβάλλεται έτσι η εικόνα ενός παντοδύναμου ανθρώπου, ανίκητου από τον φόβο και τον θάνατο, ενός ανθρώπου-θεού, που θα έρθει για να «μεγαλουργήσει».
- **Η δαιμονοποίηση** της πνευματικής καλλιέργειας και της επιστήμης ως μέσων που διαφθείρουν τη νεολαία.
- **Η ωραιολογία/μεγαλοστομία** (π.χ. Στα σχολεία μου θα ανδρωθεί μια νεολαία που θα αλλάξει τον κόσμο, Το ελεύθερο και υπέροχο αγρίμι πρέπει να ξαναλάβει στα μάτια της).
- **Η χρήση αξιολογικού λόγου** (ελεύθερος άνθρωπος, άνθρωπος δημιουργός, άνθρωπος Θεός).

[Παράλληλα στο απόσπασμα αξιοποιούνται και στοιχεία που χαρακτηρίζουν γενικά τον πολιτικό λόγο, όπως διατύπωση βεβαιωτική (π.χ. Η διαπαιδαγώγησή μου είναι σκληρή), δεοντολογική (π.χ. Η αδυναμία πρέπει να διώχνεται με μαστίγιο) και θαυμαστική (π.χ. Στο σχολείο μου θα λατρεύεται η εικόνα του ωραίου και αυτοκυρίαρχου ανθρώπου), η χρήση του α' προσώπου (τονισμός του «εγώ», προβολή του ηγέτη και του προσωπικού του οράματος, π.χ. Η διαπαιδαγώγησή μου, Θέλω, θα κατορθώσω να εξαλείψω), οι επαναλήψεις (π.χ. των λέξεων νεολαία και άνθρωπος ή φράσεων όπως Έτσι θα κατορθώσω... Έτσι θα έχω... Έτσι θα αναδημιουργήσω...)]

Δ. ΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΤΥΠΟΙ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Κειμενικά είδη

- ♦ Σύμφωνα με μια νέα θεωρητική προσέγγιση, τα κειμενικά είδη αποτελούν κοινωνικές διαδικασίες με σαφή κοινωνικό στόχο, που αποτυπώνονται σε αντίστοιχα προϊόντα/τύπους κειμένων. Θεωρούνται δηλαδή προϊόντα της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης των ατόμων, και ως τέτοια καθορίζονται ως προς τη μορφή και το περιεχόμενο από τις αντιλήψεις και τις αξίες του κοινωνικοπολιτισμικού πλαισίου μέσα στο οποίο παράγονται αλλά και από τον σκοπό για τον οποίο παράγονται.

Με βάση αυτή τη θεώρηση, τα κειμενικά είδη κατηγοριοποιούνται ως εξής: **περιγραφή, αφήγηση, εξήγηση, οδηγίες και επιχειρηματολογία.**

1. Περιγραφή

- ♦ Ως κοινωνική διαδικασία η **περιγραφή** οργανώνει/κατηγοριοποιεί τα πράγματα σε καθημερινά/κοινά ή σε τεχνικά/επιστημονικά πλαίσια νοήματος.
- ♦ **Τύποι περιγραφής**
 - Προσωπικές, καθημερινές περιγραφές.
 - Τεχνικές, επιστημονικές περιγραφές.
 - Ορισμοί.
 - Λογοτεχνικές περιγραφές.
- ♦ **Η δομή της περιγραφής**
 - **Ονομασία** του περιγραφόμενου αντικειμένου.
 - **Ταξινόμηση** σε κάποιο γένος, π.χ. Το προσωπίο ήταν είδος μάσκας που φορούσαν οι υποκριτές και οι χορευτές στις παραστάσεις του αρχαίου δράματος.
 - **Παρουσίαση** της εμφάνισης, των ιδιοτήτων, των λειτουργιών του κ.λπ.
- ♦ **Η γλώσσα της περιγραφής**
 - **Ρήματα:**
 - Κυρίως σε χρόνο **ενεστώτα**: κάποιες φορές χρησιμοποιείται και ο παρατατικός και ο αόριστος όταν το περιγραφόμενο αντικείμενο δεν υπάρχει ή δεν χρησιμοποιείται πλέον, καθώς και σε λογοτεχνικές περιγραφές.

- **Συνδετικά** (όταν ο σκοπός είναι η ταξινόμηση και η παράθεση χαρακτηριστικών, π.χ. Το κτίριο είναι παραδοσιακό), **δράσης** (για περιγραφή συμπεριφορών, π.χ. Στην κεντρική αγορά της πόλης κόσμος πηγαινοέρχεται ασταμάτητα) ή **κρίσης** (για την απόδοση υποκειμενικών σχολίων, π.χ. Ο πίνακας θεωρείται το τελειότερο δείγμα των αισθητικών απόψεων του καλλιτέχνη).
- **Επίθετα:** Αποδίδουν τις ιδιότητες των περιγραφόμενων αντικειμένων – αποτελούν το κυριότερο στοιχείο στην περιγραφική διαδικασία, η οποία πρέπει να χαρακτηρίζεται από ακρίβεια και σαφήνεια.
- **Ειδικό λεξιλόγιο** – σε τεχνικές και επιστημονικές περιγραφές.
- **Επιρρηματικοί προσδιορισμοί** που δηλώνουν τόπο, καθώς η περιγραφή οργανώνεται με άξονα τον χώρο (π.χ. πάνω, κάτω, μπροστά, πίσω κ.λπ.).

Παράδειγμα

Ο αρπιστής της Κέρου. Το μαρμάρινο αυτό ειδώλιο δημιουργήθηκε στην Πρωτοκυκλαδική περίοδο (2800-2300 π.Χ.) στην Κέρο. Θεωρείται μοναδικό στο είδος του. Ο αρπιστής είναι καθιστός σε ένα είδος θρόνου με ψηλή ίσια πλάτη. Τα άκρα των χεριών του λείπουν, αλλά τα εναπομείναντα τμήματα δείχνουν ότι απεικονίζεται η στιγμή κατά την οποία παίζει την άρπα. Δεν υπάρχουν χορδές στην άρπα. Πιθανόν να ήταν από υλικό που καταστράφηκε ή να ήταν επιλογή του γλύπτη να μην τις αναπαραστήσει.

Το κάθισμα, το σώμα του άντρα και η άρπα έχουν υφολογική αρμονία. Αποτελούνται από φόρμες μακρόστενες και καμπυλόγραμμες, με έντονες ή λιγότερο έντονες καμπύλες. Χαρακτηριστικό του αρπιστή, όπως και όλων των κυκλαδικών ειδωλίων, είναι το πεπλατυσμένο και μακρόστενο κεφάλι σε σχήμα λύρας και η έλλειψη λεπτομερειών του προσώπου. Κυριαρχεί με έντονο ανάγλυφο τρόπο η μύτη στη μέση του προσώπου. Από κάτω το πηγούνι είναι έντονο και καμπυλωτό. Το κεφάλι είναι στραμμένο προς τα πίσω, έτσι που ο αρπιστής δίνει την εντύπωση ότι ατενίζει το άπειρο, μαγεμένος από την ίδια τη μουσική του. Λεπτομέρειες υπάρχουν μόνο στα πόδια όπου έχουν χαραχτεί τα πέντε δάκτυλα. Τα πέλματα είναι σε ευθεία γραμμή και δείχνουν να πατούν σταθερά.

Ο αρπιστής έχει σπάνια, ιδιαίτερη τυπολογία σε σχέση με τα υπόλοιπα κυκλαδικά ειδώλια, που είναι όρθια, μετωπικά και με σταυρωμένα τα χέρια στο στήθος. Εδώ ο μαρμαρογλύπτης παρουσιάζει ένα τρισδιάστατο και περίοπτο γλυπτό, η κίνηση του οποίου προεκτείνεται από όλες τις πλευρές στον χώρο.

«Περιήγηση στην τέχνη», pi-schools.gr
(απόσπασμα – διασκευή)

Το παραπάνω κείμενο ανήκει στο είδος της περιγραφής. Να σημειώσετε τα κύρια δομικά στοιχεία της περιγραφής και να εντοπίσετε γλωσσικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο κειμενικό είδος.

Απάντηση

• Δομικά στοιχεία

- Ονομασία του περιγραφόμενου αντικειμένου: *Ο αρπιστής της Κέρου.*
- Ταξινόμηση σε κάποιο γένος: *Το μαρμάρινο αυτό ειδώλιο ... στην Κέρο.*
- Παρουσίαση της εμφάνισης του αντικειμένου: *Θεωρείται μοναδικό στο είδος του ... από όλες τις πλευρές στον χώρο.*

• Γλωσσικά στοιχεία

- Κυριαρχεί ο **ενεστώτας**, π.χ. *είναι, δείχνουν, απεικονίζεται* κ.λπ.
- Επίσης κυριαρχούν τα **συνδετικά** ρήματα (κυρίως το *είναι*), αλλά υπάρχουν και κάποια κρίσης (π.χ. *Θεωρείται*).
- Υπάρχουν αρκετά **επίθετα**, όπως *μαρμάρινο, μοναδικό, ψηλή, ίσια, μακρόστενες, καμπυλόγραμμες, πεπλατυσμένο, μακρόστενο* κ.ά., που προσδίδουν σαφήνεια και ακρίβεια στην περιγραφή.
- Τέλος, υπάρχουν και κάποιοι **επιρρηματικοί προσδιορισμοί** που δηλώνουν **τόπο**, π.χ. *στη μέση* (του προσώπου), *Από κάτω, προς τα πίσω*, καθώς και **ειδικό λεξιλόγιο** (η περιγραφή είναι τεχνική και αποκαλύπτει τις ειδικές γνώσεις του πομπού), π.χ. *ειδώλιο, Πρωτοκυκλαδική περίοδος, υφολογική αρμονία, φόρμες, τυπολογία* κ.λπ.

2. Αφήγηση

- ♦ Ως κοινωνική διαδικασία η **αφήγηση** επιτυγχάνεται μέσω της ακολουθίας προσώπων και γεγονότων (πραγματικών ή πλασματικών) στον χώρο και τον χρόνο.

♦ Τύποι αφήγησης

- Προσωπικές διηγήσεις.
- Ιστορικές διηγήσεις, απομνημονεύματα, αυτοβιογραφία, βιογραφία.
- Ιστορίες, μύθοι, παραμύθια.
- Λογοτεχνικές αφηγήσεις (π.χ. μυθιστόρημα, διήγημα, μυθιστορηματική βιογραφία).
- Χρηστικές αφηγήσεις (π.χ. ρεπορτάζ, υπηρεσιακή αναφορά) κ.ά.

♦ Η δομή της αφήγησης

Επειδή οι κειμενικοί τύποι της αφήγησης είναι πολλοί και διαφορετικοί μεταξύ τους, είναι δύσκολη η συγκρότηση ενός προτύπου που να βρίσκει εφαρμογή στο σύνολό τους. Ένα από τα μοντέλα που έχουν προταθεί και μπορεί να εφαρμοστεί στις υποκειμενικές και τις αντικειμενικές αφηγήσεις περιλαμβάνει τα εξής δομικά μέρη:

1. **Προσανατολισμός:** Πληροφορίες για τους «ήρωες», τον χώρο και τον χρόνο της αφήγησης· η αρχική κατάσταση.

2. **Περιπέτεια:** Το πρόβλημα που εμφανίζεται, τα γεγονότα που ανατρέπουν την αρχική κατάσταση· η δράση για την επίλυσή του, τα εμπόδια και το αποτέλεσμα της δράσης.
3. **Αξιολόγηση:** Σχολιασμός των γεγονότων από τον αφηγητή.
4. **Λύση:** Η τελική έκβαση – συχνά ταυτίζεται με την αξιολόγηση.
5. **Κατάληξη:** Καταληκτικές φράσεις, συμπεράσματα, επιμύθιο κ.λπ.

♦ Η γλώσσα της αφήγησης

• Ρήματα:

- Συνήθως σε **παρελθοντικούς χρόνους** (παρατατικός, αόριστος), αλλά χρησιμοποιείται και ο **ιστορικός/δραματικός ενεστώτας** (παραστατικότητα, ζωντάνια).
- **Κίνησης/δράσης** (κυρίως στην «περιπέτεια»).
- Όσα εκφράζουν **συναίσθημα**.
- **Κρίσης/βούλησης** (κυρίως στον «προσανατολισμό», στην «αξιολόγηση» και στη «λύση»).

- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν σχέσεις **χρόνου, αιτίας, αιτίου-αποτελέσματος** και **σκοπού** – η αφήγηση οργανώνεται με άξονα τον χρόνο, ενώ τα γεγονότα συνδέονται αιτιακά μεταξύ τους.

- **Επαναλήψεις, παρρησίες** και άλλες τεχνικές για τη δημιουργία ρυθμού.

Παράδειγμα

Ήταν κάποτε στη Θράκη μια πανέμορφη πριγκίπισσα, η Φυλλίς, η οποία ερωτεύτηκε τον γιο του Θησέα, τον Δημοφώντα. Οι δύο νέοι γνωρίστηκαν όταν το καράβι του νεαρού Αθηναίου επέστρεφε από την Τροία.

Παντρεύτηκαν αλλά μετά από λίγο καιρό ο Δημοφώντας νοστάλησε την πατρίδα του και η ερωτευμένη πριγκίπισσα, επειδή δεν άντεχε να τον βλέπει στενοχωρημένο, τον άφησε να γυρίσει πίσω. Πίστευε πως, αν την αγαπούσε πραγματικά, θα ξαναγύριζε και τότε θα ήταν πραγματικά και ειλικρινά δικός της. Τα χρόνια όμως περνούσαν και ο Δημοφώντας δεν επέστρεφε. Απελπισμένη η βασιλοπούλα που τον έχασε για πάντα, πήγε και κρεμάστηκε σ' ένα δέντρο που από τότε δεν ξαναέβγαλε φύλλα ούτε άνθισε. Κάποτε με τα χιόνια του Γενάρη γύρισε ο γιος του Θησέα. Σαν έμαθε τον τραγικό χαμό της αγαπημένης του, πήγε και αγκάλιασε το δέντρο και αυτό άρχισε να βγάζει τρυφερά φύλλα και άνθη. Η ψυχή της βασιλοπούλας ένωσε χαρά με τον γυρισμό του Δημοφώντα, μα δεν ξαναπήρε την ανθρώπινη μορφή της. Έμεινε δέντρο και κάθε χρόνο τον Γενάρη στολίζεται με κάτασπρα λουλούδια.

Έτσι, το δέντρο αυτό, που ονομάστηκε αμυγδαλιά, έγινε σύμβολο της ελπίδας, δείχνοντας ότι η αγάπη δεν μπορεί να νικηθεί από τον θάνατο.

mythagogia.blogspot.gr (διασκευή)

Το παραπάνω κείμενο είναι η αφήγηση ενός μύθου. Να προσδιορίσετε τα δομικά στοιχεία της αφήγησης και να εντοπίσετε γλωσσικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο κειμενικό είδος.

Απάντηση

• Δομή της αφήγησης

1. Προσανατολισμός: Ήταν κάποτε στη Θράκη ... από την Τροία.
2. Περιπέτεια: Παντρεύτηκαν αλλά μετά από λίγο καιρό ... τρυφερά φύλλα και άνθη.
- 3.-4. Αξιολόγηση – Λύση: Η ψυχή της βασιλοπούλας ... με κάτασπρα λουλούδια.
5. Κατάληξη: Έτσι, το δέντρο αυτό ... να νικηθεί από τον θάνατο. (επιμύθιο)

• Γλωσσικά στοιχεία

- **Παρελθοντικοί χρόνοι** (παρετατικός, αόριστος), π.χ. Ήταν, ερωτεύτηκε, γνωρίστηκαν, Παντρεύτηκαν, αγαπούσε κ.ά.
- **Ρήματα δράσης** (π.χ. επέστρεψε, Παντρεύτηκαν, αγκάλιασε κ.ά.), ρήματα που εκφράζουν **συναισθήματα** (π.χ. ερωτεύτηκε, νοστάλγησε) και **κρίσης/βούλησης** (π.χ. Πίστευε).
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δείχνουν **χρόνο** (π.χ. κάποτε, όταν, μετά από λίγο καιρό κ.ά.), **αιτία** (π.χ. επειδή), **αποτέλεσμα** (π.χ. Έτσι).

3. Εξήγηση

- ♦ Ως κοινωνική διαδικασία η **εξήγηση** ερμηνεύει μέσω της ακολουθίας/διαδοχής τα φαινόμενα σε σχέσεις χρονικότητας ή/και αιτιότητας.

Για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας ενός φυσικού ή κοινωνικού φαινομένου, η επεξηγηματική διαδικασία άλλοτε προσανατολίζεται στο «πώς» (πώς λειτουργεί το φαινόμενο), άλλοτε στο «γιατί» (γιατί συμβαίνει) και άλλοτε και προς τις δύο κατευθύνσεις στο ίδιο κείμενο.

♦ Τύποι εξήγησης

- Κοινές, προσωπικές εξηγήσεις.
- Τεχνικές, επιστημονικές εξηγήσεις.
- Πραγματείες.
- Εξηγήσεις μέσω παραδειγμάτων.

♦ Η δομή της εξήγησης

1. **Εισαγωγικό στάδιο:** Κατηγοριοποίηση και περιγραφή του φαινομένου, του γεγονότος, της έννοιας.
2. **Κυρίως επεξηγηματικό μέρος:** Βήματα/διαδικασίες που οργανώνονται σε χρονολογική ή αιτιολογική σειρά και αποδίδουν το «πώς» και το «γιατί» του φαινομένου.

3. **Τελευταίο στάδιο** (προαιρετικό): Προσωπικές παρατηρήσεις, κρίσεις, ερμηνείες του πομπού.

♦ Η γλώσσα της εξήγησης

- **Ουσιαστικά**, συνήθως αφηρημένα, καθώς η εξήγηση αναφέρεται σε συγκεκριμένες διαδικασίες που αφορούν ευρύτερες κατηγορίες φαινομένων, γεγονότων ή εννοιών.
- **Ρήματα:**
 - Συνήθως σε χρόνο **ενεστώτα**.
 - **Δράσης** και **σκέψης**.
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν **χρονικές** ή **αιτιολογικές σχέσεις**.
- **Φράσεις πιθανολόγησης** (π.χ. μπορεί, ενδέχεται, ίσως), καθώς συχνά η εξήγηση παίρνει τον χαρακτήρα οδηγιών ή επιχειρηματολογίας.

Παράδειγμα

α. Εξήγηση «πώς»

[...] Η πολιτιστική συγχώνευση είναι ένας άλλος λόγος θανάτου μιας γλώσσας, ακόμα κι όταν δεν έχουμε διάλυση της παραδοσιακής κοινότητας. Η κρίση που παρατηρείται όσον αφορά την εξαφάνιση των γλωσσών οφείλεται στις μεγάλες πολιτιστικές μετακινήσεις που άρχισαν πριν από 500 χρόνια, καθώς ο αποικισμός διέδωσε έναν μικρό αριθμό γλωσσών σε όλο τον κόσμο.

Όταν μια κουλτούρα αφομοιώνει μιαν άλλη, η ακολουθία των γεγονότων που επηρεάζουν μια γλώσσα που βρίσκεται σε κίνδυνο χαρακτηρίζεται από τρία κυρίως στάδια. Το πρώτο είναι η έντονη πίεση που ασκείται στους «κατακτημένους» να μιλήσουν την κυρίαρχουσα γλώσσα. Το δεύτερο αφορά μια περίοδο κατά την οποία οι πολίτες μιλούν δύο γλώσσες: γίνονται όλο και περισσότερο κάτοχοι της νέας γλώσσας, αλλά εξακολουθούν να μιλούν επαρκώς και τη δική τους. Συχνά η χρήση και των δύο γλωσσών αρχίζει να παρακμάζει, με την παλαιά γλώσσα να παραχωρεί τη θέση της στη νέα. Αυτό οδηγεί στο τρίτο στάδιο, στο οποίο οι νεότερες γενιές παύουν να χρησιμοποιούν «τη γλώσσα των προγόνων» τους, βρίσκοντάς την άνευ νοήματος. Αυτή η απαξίωση ενισχύεται με ένα αίσθημα ντροπής για τη μητρική γλώσσα, τόσο εκ μέρους των γονέων όσο και εκ μέρους των παιδιών. [...]

Από τον Τύπο, στο Θεματικό κύκλο, ΙΤΥΕ «Διόφαντος»

β. Εξήγηση «γιατί»

Η πληθυσμιακή αύξηση παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από χώρα σε χώρα. Σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες ο πληθυσμός αυξάνεται ετησίως με ρυθμό 3% ή και μεγαλύτερο, που σημαίνει ότι διπλασιάζεται κάθε 23 χρόνια. Αντίθετα, στις αναπτυγμένες χώρες είναι μικρότερος του 1% ή και μηδενικός. [...]

Αυτή η διαφορά ερμηνεύεται από οικονομολόγους και κοινωνιολόγους με βάση τη θεωρία της δημογραφικής μετάπτωσης. Σύμφωνα με αυτήν, οι γεννήσεις μειώνονται (παρά τις περί του αντιθέτου προσπάθειες της πολιτείας), καθώς αυξάνεται η ευμάρεια της οικογένειας και εκμηδενίζεται η εξάρτησή της από την εργασία των παιδιών για την κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών της. Αφού αυξάνεται ο πλούτος, οι άνθρωποι τείνουν να αποκτούν λιγότερα παιδιά, έστω κι αν υπάρχουν επιδόματα για τους πολύτεκνους, έστω κι αν αυξάνονται οι βρεφονηπιακοί σταθμοί ή άλλες παροχές. Οι άνθρωποι στις βιομηχανοποιημένες, αναπτυγμένες χώρες τείνουν να «επενδύουν» περισσότερο, με όρους χρόνου και χρήματος, στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους, των ίδιων και των παιδιών τους. Αντίθετα, στις αγροτικές κοινωνίες η απόκτηση πολλών παιδιών σημαίνει περισσότερα εργατικά χέρια που θα βοηθούν στην οικογένεια. Το να είσαι παιδί στον Τρίτο Κόσμο δεν είναι, δυστυχώς, το ίδιο με το να είσαι παιδί στον αναπτυγμένο κόσμο.

Βιολογία, Γ' Γενικού Λυκείου, Γενικής Παιδείας, ΙΤΥΕ «Διόφαντος» (διασκευή)

Τι εξηγείται σε καθένα από τα παραπάνω κείμενα και με ποιες γλωσσικές επιλογές ο πομπός επιδιώκει σε κάθε περίπτωση να επιτύχει τον στόχο του;

Απάντηση

α' κείμενο

- Ο πομπός εξηγεί **πώς** η πολιτιστική συγχώνευση των λαών οδηγεί στην εξαφάνιση μιας γλώσσας.
- **Γλωσσικά στοιχεία**
 - **Αφηρημένα ουσιαστικά**, π.χ. *συγχώνευση, κρίση, εξαφάνιση, κουλτούρα* κ.ά.
 - **Ρήματα δράσης σε ενεστώτα**, π.χ. *αφομοιώνει, ασκείται, μιλούν*.
 - **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν **χρόνο**: *όταν, Συχνά*· επίσης η παρουσίαση της ακολουθίας εξαφάνισης μιας γλώσσας σε τρία στάδια (*Το πρώτο... Το δεύτερο... Αυτό οδηγεί στο τρίτο στάδιο...*) εκφράζει και **χρονική σχέση**.

β' κείμενο

- Ο πομπός εξηγεί **γιατί** η πληθυσμιακή αύξηση παρουσιάζει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες χώρες.
- **Γλωσσικά στοιχεία**
 - **Αφηρημένα ουσιαστικά**, π.χ. *αύξηση, διαφορά, ευμάρεια* κ.ά.
 - **Ρήματα δράσης** (π.χ. *παρουσιάζει, αυξάνεται, να αποκτούν, να «επενδύουν»*) και **σκέψης** (π.χ. *ερμηνεύεται*) και χρήση του **ενεστώτα**.
 - **Διαρθρωτικές λέξεις** που δηλώνουν **αιτία**, π.χ. *καθώς, Αφού*.

4. Οδηγίες

- ♦ Ως κοινωνική διαδικασία οι **οδηγίες** αποτελούν λογικές ακολουθίες με τις οποίες καθοδηγούνται πράξεις ή συμπεριφορές. Διακρίνονται σε **διαδικαστικές οδηγίες** (π.χ. οδηγίες χρήσης) και **μη διαδικαστικές** (π.χ. συμβουλές για υποψηφίους, που μπορεί να ανήκουν και στην επιχειρηματολογία).

♦ Τύποι οδηγιών

- Οδηγίες χρήσης.
- Συνταγές.
- Εγχειρίδια.
- Κατευθυντήριες οδηγίες.

♦ Η δομή των οδηγιών

α. Διαδικαστικές οδηγίες

1. Αναφορά στον **στόχο της καθοδήγησης** (συχνά και στον τίτλο) και σύντομη εισαγωγή (εξηγεί το περιεχόμενο των οδηγιών ή προτρέπει τον δέκτη να προσέξει τις οδηγίες που ακολουθούν).
2. Παρατίθεται **λίστα με τα μέσα, συστατικά, υλικά** κ.λπ. που απαιτούνται. Το στάδιο αυτό μπορεί να παραλείπεται (π.χ. στις οδηγίες χρήσης μιας συσκευής).
3. Αναφορά στην **ακολουθία των βημάτων** για την επίτευξη του στόχου.

Και τα τρία παραπάνω στάδια (στόχος – υλικά – εκτέλεση) μπορεί να συνοδεύονται από σχόλια, εικόνες, σκίτσα ή και να αριθμούνται.

β. Μη διαδικαστικές οδηγίες

Διαφοροποιούνται σημαντικά ως προς την οργάνωσή τους από τις προηγούμενες. **Κοινό χαρακτηριστικό τους είναι η αρχική αναφορά στον στόχο.** Ωστόσο στις μη διαδικαστικές οδηγίες η **σειρά των προτροπών δεν έχει σημαντικό ρόλο**, καθώς ο πομπός παρέχει στον δέκτη διαφορετικές προτάσεις και επιχειρήματα χωρίς αυστηρότητα και «δογματισμό».

♦ Η γλώσσα των οδηγιών

- **Άμεσες ή έμμεσες αναφορές στον δέκτη** (π.χ. *Για να βάλετε σε λειτουργία τη συσκευή...*).
- **Ρήματα**:
 - **Δράσης**, για να αποδοθούν οι διαδικασίες που απαιτούνται για την επίτευξη του στόχου.
 - Σε χρόνο **ενεστώτα**, για να δημιουργείται η αίσθηση διαχρονικότητας.
 - (Συχνά) σε έγκλιση **προστακτική** ή **προτρεπτική υποτακτική**.
- Ρήματα και αντωνυμίες σε **α' πληθυντικό** (κάποτε και σε **α' ενικό**) – προσδίδει έναν τόνο οικειότητας και εντάσσει τον πομπό στην ίδια ομάδα ανθρώπων με τον δέκτη.

- **Επιρρήματα**, συνήθως τροπικά (δίνουν πληροφορίες για τον τρόπο υλοποίησης του στόχου).
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν χρόνο (τοποθετούν τις ενέργειες στη σωστή σειρά) ή **αιτιολογικοί προσδιορισμοί** για την αποσαφήνιση των αιτίων.
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν **προϋπόθεση** (εάν, αν κ.λπ.), για να αποδοθεί μια προκείμενη στην οποία βασίζεται μια εντολή ή δήλωση (π.χ. *Εάν ανάψει το φωτάκι με την ένδειξη Χ, τότε θα πρέπει αμέσως να αποσυνδέσετε από το ρεύμα τη συσκευή σας και να ακολουθήσετε τα εξής βήματα...*).
- **Ουσιαστικά**, συνήθως συγκεκριμένα, για να αποδοθούν τα μέσα, τα υλικά κ.λπ.
- **Φράσεις πιθανολόγησης** (π.χ. *μπορεί, ίσως, ενδέχεται*) ή φράσεις που δηλώνουν **ανάγκη να γίνει κάτι** (π.χ. *πρέπει, δεν επιτρέπεται*), οι οποίες περιορίζουν ή αυξάνουν την υποχρέωση συγκεκριμένων ενεργειών.

Παράδειγμα

α. Διαδικαστική οδηγία

Σημαντικές οδηγίες ασφαλείας

Για να μειωθεί ο κίνδυνος φωτιάς, ηλεκτροπληξίας ή τραυματισμού σε άτομα κατά τη χρήση του πλυντηρίου, ακολουθήστε τις παρακάτω οδηγίες:

- Πριν από την εγκατάσταση, ελέγξτε για εξωτερικές ζημιές. Εάν υπάρχουν, μην εγκαταστήσετε.
- Μην εγκαταστήσετε το πλυντήριο σε μέρος όπου θα είναι έκθετο σε καιρικές συνθήκες.
- Διατηρήστε την περιοχή κάτω και γύρω από τη συσκευή καθαρή από εύφλεκτα υλικά, όπως χαρτί, κουρέλια, χημικά κ.λπ.
- Μην επιτρέπετε σε παιδιά να παίζουν με, πάνω ή μέσα στη συσκευή.
- Μην αφήνετε την πόρτα του πλυντηρίου ανοιχτή. Η ανοιχτή πόρτα μπορεί να δελεάσει τα παιδιά να κρεμαστούν από την πόρτα ή να σκαρφαλώσουν στο πλυντήριο.
- Ποτέ μη βάζετε τα χέρια μέσα στον κάδο όταν αυτός κινείται ακόμα. [...]

β. Μη διαδικαστική οδηγία

Το μεγάλο εμπόδιο για τους γονείς ως προς το να ελέγξουν και να οριοθετήσουν την ενασχόληση των παιδιών τους με το διαδίκτυο είναι το «τεχνολογικό» χάσμα γενεών που υπάρχει, αφού πολλοί γονείς είναι «ψηφιακά αναλφάβητοι» και δεν γνωρίζουν πώς να προστατεύσουν τα παιδιά τους. Παρ' όλα αυτά υπάρχουν πολλά πράγματα που μπορούν να κάνουν: οριοθέτηση ως προς τον αριθμό των ωρών κατά τις οποίες ασχολείται το παιδί τους με τον υπολογιστή (όχι πάνω από δύο ώρες την ημέρα, σύμφωνα με την Αμερικανική Παιδιατρική Ακαδημία), ο υπολογιστής να τοποθετείται σε κοινόχρηστο χώρο (σαλόνι), ώστε να μην απομονώνεται το παιδί και να υπάρχει έλεγχος, να χρησιμοποιούνται ειδικά φίλτρα από τους γονείς, ώστε να μην υπάρχει πρόσβαση σε ακατάλληλες

ιστοσελίδες (με πορνογραφικό υλικό, βία κτλ.), ενασχόληση και ενημέρωση των γονέων για θέματα διαδικτύου, να συζητάνε με τα παιδιά τους για τις διαδικτυακές τους δραστηριότητες, όπως θα έκαναν και για οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα. Σε καμία περίπτωση όμως οι γονείς δεν θα πρέπει να δαιμονοποιήσουν το διαδίκτυο και να απαγορεύσουν στα παιδιά τους να ασχολούνται με αυτό. Αντίθετα, θα πρέπει να τα εκπαιδεύσουν για το πώς να το χρησιμοποιούν σωστά. Όπως ανέφερε και σε μια συνέντευξή της η καθηγήτρια Πληροφορικής κ. Ασλανίδου: «Δεν απαγορεύουμε στα παιδιά να περάσουν το πεζοδρόμιο, απλώς τα μαθαίνουμε πώς να περνούν με ασφάλεια».

Ειρήνη Κορδερά, e-psychology.gr (διασκευή)

Ποια είναι η πρόθεση της συγγραφέα του β' κειμένου; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας με βάση το περιεχόμενο και τα γλωσσικά στοιχεία του κειμένου.

Απάντηση

- **Πρόθεση της συγγραφέα** του β' κειμένου είναι να καθοδηγήσει τους γονείς στο πώς μπορούν να ελέγχουν και να οριοθετούν την ενασχόληση των παιδιών τους με το διαδίκτυο. Έτσι, αναφέρει συγκεκριμένες οδηγίες για ενέργειες που μπορούν να κάνουν οι γονείς: οριοθέτηση ως προς τον αριθμό των ωρών ... να το χρησιμοποιούν σωστά.
- **Γλωσσικά στοιχεία του κειμένου** που συνδέονται με την πρόθεση της καθοδήγησης είναι:
 - Χρήση της **προτρεπτικής υποτακτικής** και του **ενεστώτα**, π.χ. *να τοποθετείται, να χρησιμοποιούνται, να συζητάνε* κ.ά.
 - **Ρήματα δράσης**, π.χ. *να συζητάνε, να (τα) εκπαιδεύσουν*.
 - **Φράσεις** που δηλώνουν **υποχρέωση**, π.χ. *Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει, θα πρέπει*.
 - Επιρρηματικός **προσδιορισμός του τρόπου**, π.χ. *όπως θα έκαναν και για οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα*.

5. Επιχειρηματολογία

- ♦ Ως κοινωνική διαδικασία αποτελεί την ανάπτυξη μιας θέσης με στόχο να πειστούν οι δέκτες και να αποδεχτούν μια άποψη.

Σε κάποιες περιπτώσεις η **επιχειρηματολογία** μοιάζει με εξήγηση/αιτιολόγηση, καθώς και τα δύο είδη έχουν να κάνουν με αιτιότητα. Η διαφορά είναι ότι η επιχειρηματολογία σχετίζεται με άποψη και πειθώ, ενώ η εξήγηση με την αντικειμενική περιγραφή του «τι» και του «πώς».

♦ Τύποι επιχειρηματολογικών κειμένων

- Δοκίμια.
- Συζητήσεις/αντιπαραθέσεις.

- Εκθέσεις.
- Ερμηνείες κ.λπ.

♦ Η δομή της επιχειρηματολογίας

1. Διατύπωση μιας θέσης (αποδεικτέα θέση).
2. Επιχειρήματα και τεκμήρια που υποστηρίζουν τη θέση.
3. Κατάληξη σε ένα συμπέρασμα.

♦ Η γλώσσα της επιχειρηματολογίας

- **Σαφήνεια** (κυριολεξία, αποφυγή πολυσημίας, ακρίβεια στη χρήση του λεξιλογίου, ειδικοί όροι κ.λπ.).
- **Ονοματοποίηση** (η διαδικασία μετατροπής ενός ρήματος ή ενός επιθετικού προσδιορισμού σε ουσιαστικό, π.χ. προσδιορίζω → προσδιορισμός, ικανός → ικανότητα).
- **Παθητική σύνταξη** (προσδίδει αντικειμενικότητα).
- **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** που δηλώνουν σχέσεις χρόνου, αντίθεσης, αιτίου-αποτελέσματος, αιτιολόγησης, συμπεράσματος κ.λπ.
- **Αποφαντικές προτάσεις.**
- **Ρητορικά ερωτήματα** (βλ. σελ. 47-48).
- **Επιστημική και δεοντική τροπικότητα** (βλ. σελ. 33-36).
- **Πλούσια στίξη.**
- **Ρήματα κρίσης/σκέψης**, π.χ. θεωρούμε, πιστεύουμε, έχουμε τη γνώμη κ.λπ.

♦ Τρόποι πειθούς

Στην επιχειρηματολογία αξιοποιούνται όλοι οι τρόποι πειθούς:

- Επίκληση στη λογική.
- Επίκληση στο συναίσθημα.
- Επίκληση στην αυθεντία.
- Επίκληση στο ήθος του πομπού.

(Βλ. αναλυτικά σελ. 66-83.)

Παράδειγμα

Η αξιοκρατία και η μείωση των πελατειακών σχέσεων στον δημόσιο βίο παραμένουν άπιαστοι στόχοι παρ' όλα τα βήματα που κατά καιρούς γίνονται. Τα κόμματα και οι φορείς εξουσίας μιλούν περί της αναγκαιότητάς τους, αλλά όλοι παραδέχονται ότι δεν εφαρμόζονται. Και μάλιστα, γνωρίζουν ότι έχουν μεγάλο μέρος ευθύνης στα τεκταινόμενα. Είναι πολύ σημαντικό επομένως να αντιληφθούμε τη σημασία της αξιοκρατίας στον δημόσιο βίο.

Η αξιοκρατία προβάλλει σημαντική για τρεις βασικούς λόγους. Πρώτον, είναι το κλειδί της κοινωνικής συνοχής. Σε μια πολιτεία όπου η αίσθηση που επικρατεί είναι ότι κυριαρχεί η αναξιοκρατία, τότε αναπόφευκτα υποσκάπτεται σοβαρά η κοινωνική συνοχή· είναι αδύνατο να υπάρξει η

σφυρηλάτηση ενός πλαισίου ελάχιστων κοινών στόχων και επιδιώξεων, γεγονός που έχει ευρύτερες κοινωνικές συνέπειες.

Δεύτερον, είναι η σημασία της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ένα σύστημα το οποίο παραβιάζει συστηματικά την αξιοκρατία οδηγεί σε διάβρωση των θεσμών και στην υποβάθμιση των κανόνων της νομιμότητας. Όταν συστηματικά οι πολίτες βλέπουν την προώθηση ατόμων σε συγκεκριμένους θώκους και θέσεις οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στις ικανότητές τους, τότε παύει να υπάρχει «περί δικαίου αίσθημα», υποσκάπτεται ο στόχος της κοινωνικής δικαιοσύνης. Και μια τέτοια κατάσταση υποθάλπει εντάσεις.

Τρίτον, υπάρχει και ένα άλλο ουσιώδες ζήτημα το οποίο παραγνωρίζεται: ότι η αναξιοκρατία και οι πελατειακές σχέσεις δεν συνδέονται με τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα. Δεν οδηγούν στην καλύτερη αξιοποίηση του πιο πολύτιμου κεφαλαίου της χώρας, του ανθρώπινου δυναμικού της. Αντίθετα, οδηγούν ως επί το πλείστον στη μετριοκρατία. Έτσι, το κόστος των επιλογών αυτών είναι υψηλό σε διάφορες εκφάνσεις του δημόσιου βίου.

Η αξιοκρατία, δυνάμει, μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχή αντιμετώπιση των προβλημάτων και στη μεγιστοποίηση των επιδιώξεων μιας πολιτείας. Προβάλλει λοιπόν επιτακτικά η προώθηση της αξιοκρατίας και ως μέσο επιβίωσης μιας κοινωνίας/πολιτείας. Όταν δεν εφαρμόζεται η αξιοκρατία, εκτροχιάζονται πολλοί στόχοι. Ο τόπος αδυνατεί να προχωρήσει μπροστά, ο ίδιος ο πολίτης κοιτάζει δίπλα του, πίσω του και σπάνια μπροστά και ελεύθερα.

Από το διαδίκτυο (διασκευή)

Στο παραπάνω κείμενο ο συγγραφέας επιχειρηματολογεί υπέρ της ανάγκης εφαρμογής της αξιοκρατίας στον δημόσιο βίο. Πώς οργανώνει το κείμενό του; Ποια γλωσσικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τα επιχειρηματολογικά κείμενα εντοπίζονται και στο συγκεκριμένο κείμενο;

Απάντηση

- Ο συγγραφέας **οργανώνει** το κείμενό του ως εξής:
 - 1η παράγραφος: Διατύπωση της θέσης ότι είναι αναγκαία η ύπαρξη της αξιοκρατίας στον δημόσιο βίο δεδομένου ότι αυτή εκλείπει.
 - 2η, 3η, 4η παράγραφος: Ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας – η αξιοκρατία είναι σημαντική γιατί: α. προστατεύει την κοινωνική συνοχή, β. διασφαλίζει την κοινωνική δικαιοσύνη, γ. οδηγεί στην καλύτερη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού.
 - 5η παράγραφος: Συμπέρασμα – η αξιοκρατία συμβάλλει στην επιβίωση μιας κοινωνίας εξυπηρετώντας καλύτερα τους στόχους της.
- **Γλωσσικά στοιχεία:**
 - **Κυριολεξία και ακρίβεια** στη χρήση των λέξεων (σαφήνεια).
 - **Διαρθρωτικές λέξεις/φράσεις** όπως Και μάλιστα, επομένως, Πρώτον, Δεύτερον, Τρίτον κ.λπ., που συνδέουν ομαλά τα νοήματα μεταξύ τους.

- **Αποφαντικές προτάσεις**, π.χ. Και μάλιστα, γνωρίζουν ότι έχουν μεγάλο μέρος ευθύνης στα τεκταινόμενα.
- **Επιστημική και δεοντική τροπικότητα**, π.χ. αναπόφευκτα υποσκάπτεται..., είναι αδύνατο να υπάρξει..., Η αξιοκρατία, δυνητικά, μπορεί να οδηγήσει... – Είναι πολύ σημαντικό επομένως να αντιληφθούμε..., Προβάλλει λοιπόν επιτακτικά...
- **Ονοματοποίηση**, π.χ. Ένα σύστημα ... οδηγεί σε διάβρωση των θεσμών και στην υποβάθμιση των κανόνων της νομιμότητας, Δεν οδηγούν στην καλύτερη αξιοποίηση του πιο πολύτιμου κεφαλαίου της χώρας, του ανθρώπινου δυναμικού της. Αντίθετα, οδηγούν ως επί το πλείστον στη μετριοκρατία.

II Η περίσταση επικοινωνίας

- ♦ Η **περίσταση επικοινωνίας** αναφέρεται στο περιβάλλον μέσα στο οποίο παράγονται και ανταλλάσσονται τα νοήματα. Αυτή καθορίζεται από τρεις αλληλοεξαρτώμενες παραμέτρους, οι οποίες παρατίθενται ακολούθως.

Παράμετροι	Σε τι αναφέρονται
1. Πεδίο	Αφορά τη φύση και το θέμα της κοινωνικής δραστηριότητας, δηλαδή: • τι συμβαίνει, π.χ. μια ανακοίνωση σε επιστημονικό συνέδριο, μια ομιλία σε εκδήλωση κ.λπ. • ποιο είναι το θέμα της επικοινωνίας.
2. Συνομιλιακοί ρόλοι	Προσδιορίζουν: • τις κοινωνικές σχέσεις των συμμετεχόντων σε μια περίσταση επικοινωνίας, π.χ. διευθυντής-υπάλληλος, καθηγητής-μαθητές, έφηβος-συνομήλικος κ.λπ. • τη συναισθηματική απόσταση μεταξύ τους, π.χ. οικειότητα – τυπικότητα. • τη συχνότητα των επαφών των συμμετεχόντων, π.χ. συχνή επαφή – οικείο ύφος. • την πρόθεση του πομπού.
3. Τρόπος	Αφορά τον τρόπο εκφοράς του λόγου, δηλαδή: • τον δίαυλο επικοινωνίας: γραπτός, προφορικός, πολυτροπικός λόγος. • το μέσο επικοινωνίας (κατά πόσο οι συμμετέχοντες μπορούν να παρέμβουν κατά τη διάρκεια παραγωγής του μηνύματος): μονόδρομη, αμφίδρομη επικοινωνία.

- τη **γλώσσα**: ο ρόλος της μπορεί να είναι **κύριος** (συγκροτεί το ίδιο το κείμενο), **συμπληρωματικός** (π.χ. σ' ένα πολυτροπικό κείμενο), **βοηθητικός** (π.χ. σ' ένα ομαδικό παιχνίδι).

Παράδειγμα

Το αντίδοτο στο Brain Drain

Το κύμα μετανάστευσης των Ελλήνων συνεχίζεται. Από την αρχή του χρόνου έως τον Οκτώβριο οι εγγραφές στο Τμήμα Μετανάστευσης έφτασαν τις 3.790. Χιλιάδες νέοι επιστήμονες αναζητούν μια θέση εργασίας στο εξωτερικό, προσδοκώντας ένα καλύτερο μέλλον. Βέβαια, οι περισσότεροι δε φεύγουν από επιλογή. Οι δυνατότητες απορρόφησης ανθρώπων με υψηλά προσόντα στη χώρα μας είναι περιορισμένες. Υπάρχει, όμως, τρόπος να εκμεταλλευτούμε το knowhow αυτών των ανθρώπων και να καταφέρουμε να περάσουμε από το brain drain στο brain gain;

Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, η δημιουργία νέων και καλά αμειβόμενων θέσεων εργασίας και η προσέλκυση καταρτισμένου προσωπικού αποτελούν μονόδρομο προκειμένου να βάλουμε «φρένο» στο brain drain. Άλλωστε, δε θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το φαινόμενο της μαζικής φυγής ικανών και έξυπνων ανθρώπων στο εξωτερικό οφείλεται σε ένα βαθμό στην υπερπροσφορά ορισμένων ειδικοτήτων που δεν μπορούν να καλυφθούν στην Ελλάδα. Η πορεία αυτή μπορεί να αντιστραφεί με τη δημιουργία μιας επιχειρηματικότητας που θα στηρίζεται στην καινοτομία και τη γνώση· μιας επιχειρηματικότητας υψηλών δυνατοτήτων που θα προσφέρει νέες θέσεις εργασίας στην Ελλάδα της «ήπιας» καινοτομίας. [...] Η ανάπτυξη και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών, όπως, για παράδειγμα, οι τεχνολογικές αλλαγές που συμβαίνουν σε όλους τους κλάδους υψηλής τεχνολογίας και, ειδικότερα, στη βιοτεχνολογία και τη νανοτεχνολογία, όπου υπάρχουν πολλοί αξιόλογοι Έλληνες επιστήμονες, προσφέρουν ευκαιρίες για αυτού του είδους την επιχειρηματικότητα και κατ' επέκταση «ποιοτικές» θέσεις εργασίες. Μπορεί, λοιπόν, να συνδράμει σημαντικά στην ανάσχεση του brain drain και γενικότερα στην αντιστροφή του κλίματος.

Ωστόσο, η αλλαγή αυτή του επιχειρηματικού μοντέλου συνεπάγεται και μια σειρά άλλων πολιτικών. Όπως, για παράδειγμα, τη σταδιακή μείωση της υπερφορολόγησης που «στραγγαλίζει» τον ιδιωτικό τομέα. Επιπλέον, προκειμένου να δοθεί μια πραγματική ώθηση στην οικονομία, απαιτούνται πολιτικές φιλικές προς την επιχειρηματικότητα και δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων για την προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων. Έτσι, θα μπορέσουν οι επιχειρήσεις καταρχάς να «ανασάνουν» και στη συνέχεια να παρουσιάσουν καλύτερα καινοτομικά αποτελέσματα, που δε θα βασίζονται μόνο σε δημόσιους πόρους, αλλά θα προκύπτουν μέσα από τη διαδικασία της έρευνας και την ενσωμάτωση της γνώσης σε διαδικασίες και προϊόντα.

Η αναζωογόνηση της ελληνικής οικονομίας μέσω των παραπάνω προτάσεων θα επαναφέρει τους νέους επιστήμονες πίσω στη χώρα τους, αφού θα υπάρχει δυνατότητα αξιοποίησής τους, και

το *brain drain*, που σήμερα αποτελεί μια θλιβερή πραγματικότητα, θα μπορέσει να μετατραπεί σε *brain gain* με όλα τα συνεπαγόμενα οφέλη.

Νίκος Κανέλλος (διδάκτωρ του ΕΜΠ στον τομέα της Οικονομικής και Στρατηγικής Ανάλυσης της Καινοτομίας και των Σύγχρονων Τεχνολογιών), www.huffingtonpost.gr

Να εντοπίσετε την επικοινωνιακή κατάσταση στο πλαίσιο της οποίας παράγεται το παραπάνω κείμενο και την πρόθεση του πομπού.

Απάντηση

1. Πεδίο

- **Φύση της κοινωνικής δραστηριότητας / τι συμβαίνει:** Το κείμενο είναι άρθρο σε ιστοσελίδα του διαδικτύου.
- **Θέμα:** Η μετανάστευση πολλών Ελλήνων επιστημόνων στο εξωτερικό και πώς μπορεί να επιδιωχθεί η επιστροφή τους.

2. Συνομιλιακοί ρόλοι

- **Πομπός:** Ο συντάκτης του κειμένου (διδάκτωρ του ΕΜΠ).
- **Δέκτης:** Το ευρύ κοινό (απλό και τυπικό ύφος: γ' πρόσωπο, αναφορική λειτουργία της γλώσσας, απλό λεξιλόγιο).
- **Πρόθεση του πομπού:** Να προτείνει τρόπους για την επιστροφή των Ελλήνων επιστημόνων από το εξωτερικό και να πείσει για την αποτελεσματικότητα αυτών των τρόπων.

III Συγκείμενο

- ♦ Ο όρος **συγκείμενο** αναφέρεται στο κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγεται και νοηματοδοτείται ένα κείμενο, δηλαδή στα ιστορικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, ιδεολογικά δεδομένα των συνθηκών παραγωγής του. Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνονται στο κείμενο και συντελούν στο να κατανοεί ο αναγνώστης τις ιδέες του πομπού, τις αντιλήψεις του και τους στόχους του και να τα αξιολογεί (κάποιες φορές, όταν το κείμενο αναφοράς έχει παραχθεί σε προγενέστερη εποχή, ο δέκτης μπορεί να συγκρίνει το κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο παραγωγής του κειμένου με αυτό στο οποίο ο ίδιος ζει εξάγοντας συμπεράσματα π.χ. για την αλλαγή των αντιλήψεων, τη διαχρονικότητα κάποιων αξιών κ.λπ.).

Παράδειγμα

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από άρθρο που είχε δημοσιευθεί στη διαδικτυακή εφημερίδα *Lavart* και αναφέρεται στις σύγχρονες μορφές έκφρασης «επιδοκιμασίας».

Όσο βελτιώνεται η τεχνολογία και ενισχύονται τα γκάτζετ (τηλεόραση, *home movies*, ηχογραφήσεις, βίντεο κ.λπ.), όλο και περισσότερος κόσμος μένει στο σπίτι και ακούει την αγαπημένη του συμφωνική ορχήστρα ή παρακολουθεί το αγαπημένο του σόου. Εκεί δεν χειροκροτεί γιατί δεν μπορεί να γίνει πλήθος. Είναι από μόνος του κοινό του ενός.

Με άλλα λόγια, όλο και μεγαλύτερο κομμάτι της ψυχαγωγίας καταναλώνεται πλέον κατά μόνας. Το *live* χειροκρότημα ως γκάλοπ δημοτικότητας χάνει έδαφος, κερδίζει όμως έδαφος το *ίντερνετ*, μέσω του οποίου έχει καθιερωθεί η νέα μορφή χειροκροτήματος, που είναι τα διάφορα *likes*. Μόνο που δεν έχουν ήχο. Μεταφέρουν εικόνα αποδοχής χωρίς να γίνονται αισθητά ακουστικά. Πρόκειται για ψηφιακό χειροκρότημα που ενώνεται με άλλα και δημιουργούν το *ίντερνετικό* χειροκρότημα, ένα από τα συμπτώματα του *cocooning*.

Με τα αλλεπάλληλα *likes* ο μοναχικός χειροκροτητής ενώνεται με μια εικονική κολεκτίβα χειροκροτητών, ένα πλήθος το οποίο, όσο πιο μεγάλο γίνεται, τόσο πιο πολύ καθορίζει *trends*, επιβάλλει γούστα και παραστάσεις. Δείτε πόσο εύκολα τα *likes* των χειροκροτητών ενός περιοδικού μπορούν να ανατρέψουν τα συμπεράσματα μιας έγκυρης θεατρικής κριτικής.

Και είναι προφανές πως, όσο πιο πολλοί θα μένουν, ελέω τεχνολογίας (και ενδεχομένως και οικονομίας), στα σπίτια τους, τόσο θα πυκνώνουν και τα *likes* και θα διαμορφώνονται τα πάνω και τα κάτω του κοινού γούστου. Και όπως δεν γνωρίζουμε στο θέατρο με βεβαιότητα τι πραγματικά σημαίνει το χειροκρότημα, έτσι δεν γνωρίζουμε τι σημαίνουν τα *likes* και τα *shares*. Το μόνο που γνωρίζουμε είναι ότι με τα *reblog*, *retweet*, *repost* κ.λπ. μεγαλώνουμε τον θόρυβο που παράγει μια ανάρτηση. Είναι ο νέος άφωνος, πλην όμως κραυγαλέα ισχυρός, τρόπος να εκφράσει κάποιος τον ενθουσιασμό του (ή κάτι άλλο). Το χειροκρότημά μας είναι μέρος του θεάματος.

Είμαστε οι νέοι, μεταμοντέρνοι κλακαδόροι. Μόνο που το χειροκρότημά μας σήμερα έχει μεγαλύτερο βάρος και για έναν επιπλέον λόγο: δεν είναι εφήμερο. Δεν πεθαίνει όταν σβήσουν τα φώτα. Μένει στην οθόνη και στέλνει το μήνυμά του χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά σε ελάχιστο χρόνο. Το μαθαίνει όλη η υφήλιος. Ακούγεται παντού. Είναι εκκωφαντικό κι ας μη βγάζει άχνα. Είναι παντοδύναμο κι ας ενεργοποιείται από ένα ανεπαίσθητο άγγιγμα πλήκτρου.

Σήμερα ο χειροκροτητής μπαίνει, όπως είπα, και πάλι σε ένα πλήθος, εικονικό βέβαια, αλλά με ονοματεπώνυμο, σε αντίθεση με την ανωνυμία της ζωντανής, μαζικής επικοινωνίας που γνωρίζουμε μέσα στη θεατρική αίθουσα. Και εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε το πάθος που έχουν πολλοί με τα *likes*.

Σάββας Πατσαλίδης, lavart.gr (απόσπασμα)

Ποιο είναι το κοινωνικοπολιτιστικό πλαίσιο στο οποίο έχει παραχθεί το παραπάνω κείμενο και πώς συνδέεται αυτό με την πρόθεση του συντάκτη του;

Απάντηση

Με βάση τις ιδέες και τις πληροφορίες του κειμένου, διαπιστώνουμε ότι αυτό έχει γραφτεί

στη σύγχρονη εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μεγάλη ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών και ιδιαίτερα του διαδικτύου, που επηρεάζουν εκτός από άλλους τομείς της ζωής και την ψυχαγωγία.

Ο συντάκτης του κειμένου εκφράζει τον προβληματισμό του για τις νέες μορφές «επιδοκιμασίας» που καθιερώνει το διαδίκτυο στο κομμάτι της ψυχαγωγίας, με τα likes να έχουν αντικαταστήσει το χειροκρότημα και την εμφάνιση μιας νέας κουλτούρας του θεατή.

IV | Τύποι κειμένων

1. Δοκίμιο

- Το **δοκίμιο** είναι ιδιαίτερο είδος πεζού λόγου με μέση έκταση, που πραγματεύεται ποικίλα θέματα, χωρίς όμως να τα εξαντλεί. Όπως δηλώνει και η ίδια η λέξη, το δοκίμιο είναι μια «δοκιμή», μια απόπειρα για προσέγγιση και προβληματισμό σε θέματα που απασχολούν τον άνθρωπο. Γενικά είναι δύσκολο να διατυπωθεί ένας ακριβής ορισμός του δοκιμίου, καθώς αυτό δεν ανήκει ξεκάθαρα σε κάποιο είδος λόγου, αλλά κινείται μεταξύ της επιστήμης, της φιλοσοφίας και της λογοτεχνίας.

α. Χαρακτηριστικά δοκιμίου

Χαρακτηριστικά δοκιμίου

Περιεχόμενο	Ποικίλα θέματα (φιλολογικά, φιλοσοφικά, επιστημονικά, εκπαιδευτικά, αισθητικά κ.λπ.) που προσεγγίζονται από την προσωπική/υποκειμενική σκοπιά του συγγραφέα. - Δεν στέκεται στο επικαιρικό και προσωρινό, αλλά ανάγεται στο μόνιμο και γενικό. Από τη λεπτομέρεια προχωρά στη γενική θεώρηση και εποπτεία.
Συγγραφέας/πομπός	Άνθρωπος των γραμμάτων, των τεχνών, της επιστήμης (ακαδημαϊκός, λογοτέχνης, επιστήμονας κ.λπ.) με ευρεία καλλιέργεια, διεισδυτικό πνεύμα και καλαισθησία.
Δέκτης	Το ευρύ κοινό , ο μέσος μορφωμένος άνθρωπος, που δεν έχει ειδικές γνώσεις για το θέμα.

Οργάνωση/δομή

- Άλλοτε **αυστηρή, λογική οργάνωση** (τριμερής δομή: Πρόλογος, Κύριο θέμα, Επίλογος) – αποδεικτικό δοκίμιο.
- Άλλοτε **χαλαρή οργάνωση** των ιδεών και **συνειρμική σύνδεσή** τους – στοχαστικό δοκίμιο.
- Πάντοτε όμως υπάρχει ένα **σταθερό θεματικό κέντρο** γύρω από το οποίο περιστρέφονται όλες οι επιμέρους ιδέες.

Τρόποι πειθούς

Κυρίως η επίκληση στη λογική, η επίκληση στο συναίσθημα και η επίκληση στην αυθεντία.

Γλώσσα

- Πλούσιο λεξιλόγιο**, λέξεις που αποδίδουν αφηρημένες έννοιες, κάποιες φορές και χρήση του **ειδικού λεξιλογίου**, πολλά **λόγια στοιχεία** αλλά και διάσπαρτα στοιχεία του καθημερινού προφορικού λόγου.
- Υποτακτική σύνδεση**.
- Τάση για **επιγραμματική και αποφθεγματική διατύπωση**.
- Τεχνικές ομαλής μετάβασης** και **συνοχής** (διαρθρωτικές λέξεις, φράσεις-γέφυρες).
- Στοιχεία τροπικότητας** (π.χ. πιθανώς, ενδεχομένως, βεβαίως, αναμφίβολα κ.λπ.).
- Λέξεις/φράσεις που δηλώνουν την **οπτική του συγγραφέα** (π.χ. επιρρήματα όπως κοινωνικά, πολιτικά κ.λπ.).
- Άλλοτε κυριαρχεί η **αναφορική λειτουργία** της γλώσσας (αποδεικτικό δοκίμιο) και άλλοτε η **ποιητική** (στοχαστικό δοκίμιο).

Ύφος

Το ύφος είναι προσωπικό και εξαρτάται από την προσωπικότητα και την πρόθεση του δοκιμιογράφου:

- Άλλοτε επίσημο, σοβαρό, αυστηρό, επιστημονικό.
- Άλλοτε οικείο, άμεσο, ποιητικό, συναισθηματικά φορτισμένο.

Σκοπός

- Να πληροφορήσει** τον αναγνώστη, να τον προβληματίσει, να τον **πείσει** και να τον διδάξει (όχι με την έννοια της αυστηρής διδασκίας αλλά μέσα από τις γνώσεις που παρέχει, τις ιδέες που προβάλλει, οξύνοντας την κρίση του δέκτη και βαθαίνοντας τον προβληματισμό του).
- Να τον συγκινήσει** και να τον τέρψει.

β. Τα είδη του δοκιμίου

- ♦ Διακρίνονται δύο είδη του δοκιμίου:
 - Το **αποδεικτικό δοκίμιο** (προσεγγίζει τον επιστημονικό λόγο).
 - Το **στοχαστικό δοκίμιο** (προσεγγίζει τη λογοτεχνία).

Κριτήρια διάκρισης	Αποδεικτικό δοκίμιο	Στοχαστικό δοκίμιο
Περιεχόμενο	• Ο δοκιμιογράφος εκθέτει με λογικό τρόπο τις απόψεις του. • Εκφράζει τις παρατηρήσεις, τις ιδέες, τους προβληματισμούς του για να αναλύσει ένα θέμα, να το ερμηνεύσει ή να το αποδείξει.	• Ο δοκιμιογράφος περιδιαβαίνει ελεύθερα στον χώρο των ιδεών (ελεύθερος στοχασμός). • Εκφράζει τις ιδέες, τις παρατηρήσεις και τους προβληματισμούς του αλλά και προσωπικές εμπειρίες και συναισθήματα (βιωματικό περιεχόμενο – υποκειμενικότητα).
Οργάνωση/δομή	• Λογική οργάνωση. • Τριμερής διαίρεση: Πρόλογος – Κύριο μέρος – Επίλογος.	• Χαλαρή οργάνωση των ιδεών και συνειρμική σύνδεσή τους. • Η οργάνωση του λόγου δεν ακολουθεί κανόνες λογικής απόδειξης, καθώς το βάρος πέφτει στην ύφανση του λόγου (περιγραφές, αφηγήσεις, ποιητικές εικόνες κ.λπ.).
Τρόποι πειθούς	Κυριαρχεί η επίκληση στη λογική .	Κυριαρχεί η επίκληση στο συναίσθημα .
Γλώσσα	Κυριαρχεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας και η κυριολεκτική/δηλωτική χρήση της.	Κυριαρχεί η ποιητική λειτουργία της γλώσσας και η μεταφορική/συνυποδηλωτική χρήση της (σχήματα λόγου, σύμβολα, συγκινησιακά φορτισμένες λέξεις κ.ά.).
Ύφος	Σοβαρό, επίσημο, αυστηρό, επιστημονικό.	Άμεσο, οικείο, προσωπικό, παραστατικό.
Οπτική	Αντικειμενική: Το δοκίμιο προσεγγίζει τον επιστημονικό λόγο και έχει αποδεικτικό χαρακτήρα.	Υποκειμενική: Προσωπική σκοπιά, υποκειμενικές κρίσεις που σχετίζονται με την προσωπική παρατήρηση ή τη φαντασία, προσωπικές εμπειρίες και συναισθήματα.

Πρόθεση/σκοπός	Ο συγγραφέας εκλαϊκεύει επιστημονικά, φιλοσοφικά, κοινωνικά θέματα· αναλύει, ερμηνεύει, αποδεικνύει με σκοπό να πληροφορήσει, να προβληματίσει, να πείσει.	Ο δοκιμιογράφος στοχάζεται ελεύθερα σε ένα θέμα, εκφράζει προσωπικές κρίσεις και προβληματισμούς που τα αντλεί από την πείρα της ζωής του, τις γνώσεις και τη φαντασία του – όχι ιδιαίτερη πρόθεση να πείσει . Συχνά υπάρχει ένας εξομολογητικός τόνος με σκοπό να προκαλέσει αισθητική συγκίνηση .
-----------------------	--	--

- ♦ Ο παραπάνω διαχωρισμός δεν είναι απόλυτος, καθώς χαρακτηριστικά του αποδεικτικού δοκιμίου εντοπίζονται συχνά και στο στοχαστικό, και αντίστροφα. Εκείνο που τελικά καθορίζει το είδος του δοκιμίου είναι η συχνότητα στην οποία απαντά κάθε στοιχείο, ο βαθμός στον οποίο τα στοιχεία του αποδεικτικού ή του στοχαστικού δοκιμίου διαμορφώνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα, το ύφος του κειμένου.

Παράδειγμα 1

Η ψυχολογία της μάζας

Η **μαζοποίηση** κλείνει μέσα της **διαβρωτική και διαλυτική δύναμη**, η οποία **προσβάλλει** κατά προτίμηση την **προσωπικότητα του ανθρώπου**, την **αυθυπαρξία του**, και του **αρπάζει** κατά πρώτο και κύριο λόγο την **αυτοαξία του**. Η **μάζα**, το κοινωνικό αυτό κατασκεύασμα, που τα μέλη της είναι ανάμεσά τους **συνδεδεμένα με μια αμοιβαία μεταβίβαση και μετάδοση συναισθηματικών και μόνο καταστάσεων**, στη δράση της **παρουσιάζει** κάτι το νέο, αυτό που δεν μπορεί χωρίς άλλο να **παραχθεί** από τα ατομικά δεδομένα. Έχει μια ιδιαίτερη «**ψυχή**», μια «**ένωση**», μέσα στην οποία ο άνθρωπος πέφτει και χάνεται. Δεν είναι πια «**αυτός**» ο οποίος κατευθύνει τις πράξεις του, τις σκέψεις του και τις αποφάσεις του, **παρά η «μαζική ψυχή»**. Αυτή κυριαρχεί στο άτομο και το κάνει **ασύνειδο εκτελεστικό της όργανο**. Η **προσωπικότητα διαρρέει, διαλύεται** μέσα στο «**χωνευτήρι**» του μαζικού συνόλου.

Το άτομο μέσα στη μάζα μπορεί να **προβεί σε κάθε είδος ανηθικότητας**, επειδή μέσα σ' αυτή ζει ως **άνωνμο**. Αυτή του η ανωνυμία το **απαλλάσσει από κάθε προσωπική ευθύνη**. Όταν όμως **χαλαρώνει ή αφανίζεται η συνείδηση της ευθύνης**, εκεί **προβάλλει το αχαλίνωτο των παθών και των ενστίκτων**. Πάντα η **φυγή προς τη μάζα είναι η φυγή του ανθρώπου από την ευθύνη**.

Ο άνθρωπος μέσα στη μάζα υφίσταται πνευματική υποδούλωση. Φτάνει σε κατάσταση έντονης έξαψης, ώστε ν' αφανίζεται κάθε ίχνος αυτοκυριαρχίας. Το άτομο μέσα στη μάζα χάνει κάθε φρόνηση και αδυνατίζει έντονα η νοητική και η κριτική δύναμή του. Γίνεται έρμαιο κάθε είδους επιρροής και επίδρασης. Υποβάλλεται εύκολα, χάνει τη δύναμη της σκέψης. Η προσεκτική εξέταση δεν υπάρχει. Η σκέψη στενεύει και γίνεται μονόπλευρη. Δεν μπορεί να διακρίνει το καλό από το κακό, το δίκαιο από το άδικο. Το δίκαιο το τοποθετεί πάντα από το μέρος της μάζας, στη δύναμή της· χάνει τέλεια την πρωτοβουλία του. Περιμένει να του πουν τι θα κάνει. Γι' αυτόν σκέπτεται «ο υπεύθυνος». [...]

Ο άνθρωπος της μάζας λένε οι ψυχολόγοι ότι παθαίνει τούτο: δέχεται τους εσωτερικούς τρόπους των άλλων, τη σκέψη τους, χωρίς να του γίνεται καν συνειδητή αυτή η κατάσταση του. Παίρνει θέση απέναντι στα πράγματα με την παραίσθηση πως αυτή η στάση του είναι αυθύπαρκτη κι αυτόνομη, ότι είναι πραγματικά δική του θέση, ενώ στην πραγματικότητα δεν είναι τίποτε δικό του, παρά μια σκέψη και μια θέση που του μεταβίβασαν, που του έβαλαν μέσα στο κεφάλι του. Κι αυτό γίνεται γιατί ο άνθρωπος μέσα στη μάζα έχασε το εγώ του και παραδόθηκε σύψυχα στην ξένη επίδραση, στην ξένη επιρροή.

Ιωάννης Ν. Ξηροτύρης

Ποια χαρακτηριστικά του παραπάνω κειμένου επιβεβαιώνουν ότι αποτελεί αποδεικτικό δοκίμιο;

Απάντηση

Στοιχεία που επιβεβαιώνουν πως το κείμενο του Ι.Ν. Ξηροτύρη είναι αποδεικτικό δοκίμιο:

- **Περιεχόμενο:** Ο συγγραφέας καταθέτει τις απόψεις του για τη διαβρωτική επίδραση της μαζοποίησης στην προσωπικότητα του ανθρώπου.
- **Λογική οργάνωση:** Οι ιδέες διαρθρώνονται με λογικό τρόπο – σε κάθε παράγραφο εξετάζεται μια συνέπεια της μαζοποίησης (το άτομο παύει να είναι αυθύπαρκτη οντότητα – χάνει την αίσθηση της προσωπικής ευθύνης – υποδουλώνεται πνευματικά – δεν συνειδητοποιεί ότι οι απόψεις του είναι αποτέλεσμα ξένης επιρροής).
- Κυριαρχεί η **αναφορική λειτουργία της γλώσσας**.
- Χρήση **διαρθρωτικών λέξεων** και άλλων **τρόπων συνοχής** (π.χ. επανάληψη λέξεων).
- **Αντικειμενική οπτική:** Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί λογικά επιχειρήματα για να στηρίξει τις απόψεις του (βλ. 2η παράγραφο).

Παράδειγμα 2

Η πρώτη αλήθεια είναι ο θάνατος. Απομένει να μάθουμε ποια είναι η τελευταία. Η αίσθηση του «γυρισμού των πραγμάτων» μου είναι οικεία, ίδια καθώς το κύμα της Ποίησης που έλεγα πριν ότι τ'

αφήνω να χτυπά μακριά, στην πρώτη μου νεότητα, και να ξαναγυρίζει εκεί που περιμένω, λιγοστεμένος κάθε φορά και περισσότερο αλλ' ορθός, καθώς το θέλησα. Ένας αμετανόητος ερωτευμένος· που πηγαίνω πάντα νωρίτερα στο σημείο το κρυφό της συνάντησης, με την ίδια λαχτάρα, το ίδιο σφίξιμο στο λαιμό, το ίδιο βηματίσμα επάνω-κάτω και περιμένω... Τι; Ίσως αυτό, θα έλεγα, που, αν δεν ανέβει να γίνει δάκρυα, πήζει στο στήθος και βαραίνει και ο κόσμος όλος άξαφνα φαίνεται τόσο γλυκός και τόσο πικρός μαζί. Κάποτε, είναι μια κοπέλα· κάποτε πάλι, δύο-τρεις στίχοι· πολλές φορές απλά και μόνο το καλοκαίρι.

Τα πιο ανεπαίσθητα σημάδια, τα πιο αόρατα, ο τρόπος που γέρνει λίγο πιο λοξά ένα πουλί, που φωνάζει λίγο πιο δυνατά ο γιαουρτάς το δειλινό στον κατηφορικό δρόμο, που μπαίνει απ' τ' ανοικτό παράθυρο αναπάντεχα μια μυρωδιά καμένου χόρτου –πού βρέθηκε; από πού να 'ρχεται;–, παίρνουν ολάκαιρη τη σημασία τους λες κι έχουν αποστολή τους μοναδική να με πείσουν ότι, όπου να 'ναι, σήμανε ο ερχομός της αγαπημένης. Να γιατί γράφω. Γιατί η Ποίηση αρχίζει από κει που την τελευταία λέξη δεν την έχει ο θάνατος. Είναι η λήξη μιας ζωής και η έναρξη μιας άλλης, που είναι ίδια με την πρώτη αλλά που πάει πολύ βαθιά, ως το άκραιο σημείο που μπόρεσε ν' ανιχνεύσει η ψυχή, στα σύνορα των αντιθέτων, εκεί που ο Ήλιος κι ο Άδης αγγίζονται. Η ατελείωτη φορά προς το φως το φυσικό που είναι ο Λόγος, και το φως το Άκτιστον που είναι ο Θεός. Γι' αυτό γράφω. Γιατί με γοπεύει να υπακούω σ' αυτόν που δε γνωρίζω, που είναι ο εαυτός μου ολάκερος, όχι ο μισός που ανεβοκατεβαίνει τους δρόμους και «φέρεται εγγεγραμμένος στα μητρώα αρρένων του Δήμου».

Οδυσσέας Ελύτης, Ανοιχτά χαρτιά, εκδ. Ίκαρος

Το παραπάνω κείμενο ανήκει στο στοχαστικό δοκίμιο. Ποια χαρακτηριστικά του επιβεβαιώνουν αυτή τη διαπίστωση;

Απάντηση

Στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το κείμενο του Ελύτη είναι στοχαστικό δοκίμιο:

- **Περιεχόμενο:** Ο συγγραφέας εκφράζει την αντίληψή του για την ποίηση ως μια διαρκή διαδικασία ακύρωσης του θανάτου (έντονο το βιωματικό και υποκειμενικό στοιχείο).
- **Χαλαρή οργάνωση του λόγου:** Δύσκολα εντοπίζεται η θέση του συγγραφέα – συνειρμική σύνδεση των ιδεών (π.χ. Ένας αμετανόητος ερωτευμένος ... επάνω-κάτω και περιμένω).
- Κυριαρχεί η **ποιητική λειτουργία της γλώσσας** (σχήματα λόγου: μεταφορές, εικόνες κ.λπ., χρήση συμβόλων [π.χ. Ήλιος – Άδης] κ.λπ.).
- **Υποκειμενική οπτική:** Εκφράζονται προσωπικές εμπειρίες και συναισθήματα.
- **Ύφος προσωπικό, άμεσο, οικείο, παραστατικό** – εξομολογητικός τόνος.
- Το κείμενο **προσεγγίζει τη λογοτεχνία**.

2. Άρθρο

- ♦ Το **άρθρο** είναι δημοσιογραφικό κείμενο που δημοσιεύεται στον έντυπο ή ηλεκτρονικό Τύπο και αναφέρεται σε ζητήματα της επικαιρότητας.
- ♦ Ως τύπος κειμένου αποτελεί προϊόν σύνθεσης κειμενικών ειδών, καθώς σε αυτό μπορεί να συνδυάζονται στοιχεία της εξήγησης, της επιχειρηματολογίας, της αφήγησης και της περιγραφής.
- ♦ Το άρθρο παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

Χαρακτηριστικά άρθρου

Εξωτερικά γνωρίσματα	• Μικρή σχετικά έκταση. • Έχει τίτλο, που παρουσιάζει συνοπτικά το θέμα του. Ο τίτλος μπορεί να είναι ουδέτερος ή να σχολιάζει (θετικά ή αρνητικά) το θέμα.
Περιεχόμενο	• Επικαιρικός χαρακτήρας: Αναφέρεται σ' ένα επίκαιρο θέμα γενικού ενδιαφέροντος. • Ποικίλη θεματολογία: Ασχολείται με θέματα κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτιστικά ή της επιστήμης (επιστημονικά άρθρα). • Κινείται στον χώρο της ερμηνευτικής δημοσιογραφίας: Ερμηνεύει, αναλύει, σχολιάζει κάποιο επίκαιρο θέμα.
Συντάκτης/πομπός	• Δημοσιογράφοι. • Επιστήμονες, συγγραφείς, πολιτικοί, καλλιτέχνες κ.λπ. ως τακτικοί ή περιστασιακοί συνεργάτες εφημερίδων ή περιοδικών.
Δέκτης	Το ευρύ κοινό – ο μέσος αναγνώστης.
Σκοπός	• Η ενημέρωση/πληροφόρηση του κοινού σε επίκαιρα θέματα. • Η ερμηνεία και ο σχολιασμός ενός επίκαιρου θέματος, η έκφραση προσωπικής άποψης. • Έμμεσα ο προβληματισμός, η άσκηση πειθούς ή ο επηρεασμός του κοινού σε κάποιες περιπτώσεις.
Γλώσσα	• Κυριαρχία της αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας. • Απλό σχετικά λεξιλόγιο. • Προσεγμένη σύνταξη.

Ύφος	• Απρόσωπο, αντικειμενικό, σοβαρό. • Κάποιες φορές μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με το θέμα του άρθρου ή τον σκοπό του αρθρογράφου (π.χ. το ύφος μπορεί να είναι ειρωνικό, χιουμοριστικό, άμεσο κ.λπ.).
Οργάνωση/δομή	• Λογική οργάνωση των νοημάτων. • Συνήθως τριμερής δομή: Πρόλογος – Κύριο μέρος – Επίλογος.
Τρόποι πειθούς	Μπορεί να αξιοποιούνται όλοι οι τρόποι πειθούς ανάλογα με το θέμα και την πρόθεση του αρθρογράφου.

Σημειώσεις

- Εκτός από τα ερμηνευτικά άρθρα, υπάρχουν και τα ειδησεογραφικά, που μεταφέρουν την είδηση για ένα γεγονός, χωρίς σχόλια, με στόχο την ενημέρωση του κοινού.
- Τα άρθρα οργάνωνται με τη μορφή της ανεστραμμένης πυραμίδας σε τρεις βαθμίδες: **1η βαθμίδα:** Τίτλος – **2η βαθμίδα:** Περιληπτική απόδοση του γεγονότος – **3η βαθμίδα:** Αναλυτική παρουσίαση του γεγονότος.

Παράδειγμα

Ο έρωτας στα χρόνια του Internet

Κάτι έχει αλλάξει ριζικά στην ερωτική ζωή και στις κοινωνικές μας σχέσεις. Ερωτικά πρότυπα, κοινωνικές συμπεριφορές και συνήθειες έχουν μεταλλαχθεί σε ψηφιακά υβρίδια όσων γνωρίζαμε μέχρι πρότινος. Τα παραδείγματα είναι πολλά.

Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι σε όλο τον πλανήτη αναζητούν καθημερινά ανθρώπινη επαφή στις εικονικές λεωφόρους του Διαδικτύου. Καθισμένοι εμπρός στην οθόνη του υπολογιστή τους, συνομιλούν ηλεκτρονικά, κανονίζουν συναντήσεις, ανταλλάσσουν ερωτόλογα και προσβολές, αναζητούν ερωτικούς συντρόφους και κυνηγούν την ουτοπία του έρωτα στις σκοτεινές γωνιές του κυβερνοχώρου. Άλλοι ανταλλάσσουν μετά μανίας ηλεκτρονικά μηνύματα με τη βοήθεια των κινητών τους. Νεαρά παιδιά, αποκομμένα από την παρέα τους, συγκεντρωμένα σε μια μικρή οθόνη, αποστέλλουν και απαντούν σε μηνύματα, αδύναμα να συνειδητοποιήσουν ότι η πραγματική ζωή περνάει και χάνεται δίπλα τους.

Δεν είναι λίγοι όσοι εκφράζουν ανησυχίες ότι η εισβολή της τεχνολογίας στα ερωτικά μας δράματα μπορεί να έχει αποτέλεσμα την κατάρρευση των ερωτικών σχέσεων, οι οποίες βασίζονται

κυρίως στη χημεία, στον αμοιβαίο μαγνητισμό και έναν σωρό άλλα πράγματα που είναι αδύνατον να μεταφραστούν σε ψηφιακή μορφή.

Οι συναντήσεις στον κυβερνοχώρο δεν αφορούν πλέον δύο ανθρώπινα όντα. Και αυτό γιατί στο Διαδίκτυο τόσο εμείς όσο και αυτοί που συναντάμε ηλεκτρονικά δεν είμαστε παρά ένα πρωτόλειο ολόγραμμα αποτελούμενο από αποσπασματικές πληροφορίες, ψεύτικες ή αληθινές. Ηλικία, βάρος, χρώμα οφθαλμών, σωματική διάπλαση, ιδιαίτερες προτιμήσεις συνθέτουν ένα ηλεκτρονικό προφίλ το οποίο, αντί να υπογραμμίζει τις ατομικές ιδιαιτερότητες, τις ισοπεδώνει. Είναι σχεδόν εφιαλτικό να βλέπει κανείς πόσο διαφορετικούς ανθρώπους μπορεί να περιγράφουν δύο σχεδόν όμοια ηλεκτρονικά προφίλ.

Δ. Γαλάνης – Ν. Καραγιάννης, εφημ. *Το Βήμα* (απόσπασμα – διασκευή)

Ποια στοιχεία επιβεβαιώνουν πως το παραπάνω κείμενο είναι άρθρο;

Απάντηση

Στοιχεία που επιβεβαιώνουν πως το παραπάνω κείμενο είναι άρθρο:

- Η **μικρή** σχετικά έκτασή του και η **δημοσίευσή** του σε **εφημερίδα**.
- Η αναφορά σ' ένα **επίκαιρο θέμα γενικού ενδιαφέροντος** (η επίδραση του διαδικτύου στις ανθρώπινες σχέσεις, και ιδιαίτερα τις ερωτικές), το οποίο οι αρθρογράφοι αναλύουν και σχολιάζουν.
- Η **λογική οργάνωση του κειμένου**: Παρουσιάζεται το φαινόμενο και στη συνέχεια αναλύεται.
- Το γεγονός ότι απευθύνεται στο **ευρύ κοινό**.
- Η κυριαρχία της **αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας**, το **απλό λεξιλόγιο** και το **αντικειμενικό ύφος**.

3. Επιφυλλίδα

- ♦ Η **επιφυλλίδα** είναι τύπος δημοσιογραφικού κειμένου μικρής έκτασης που δημοσιεύεται σε εφημερίδες, σε ορισμένη θέση και συνήθως χωρίζεται με γραμμή από την υπόλοιπη ύλη. Παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες με το δοκίμιο.
- ♦ Βασικά χαρακτηριστικά της επιφυλλίδας είναι τα εξής:

Χαρακτηριστικά επιφυλλίδας

Περιεχόμενο

- Αναφέρεται σε **διάφορα θέματα**, φιλολογικά, κοινωνικά, πολιτικά, επιστημονικά κ.ά., με εκλαϊκευτικό τρόπο.

	• Δεν έχει επικαιρικό χαρακτήρα. Ο επιφυλλιδογράφος μπορεί να ξεκινήσει από ένα επίκαιρο θέμα, αλλά δεν μένει προσκολλημένος σ' αυτό και προχωρεί σε σκέψεις και παρατηρήσεις διαχρονικού χαρακτήρα και ευρύτερου ενδιαφέροντος.
Συντάκτης/πομπός	Συντάσσεται από πρόσωπο ειδικό στο θέμα που εξετάζεται στην επιφυλλίδα (δεν είναι όμως και αναγκαίο).
Δέκτης	Ευρύ κοινό , που διαθέτει όμως κάποιες γνώσεις και έχει πνευματικά ενδιαφέροντα.
Σκοπός	Πρόθεση του επιφυλλιδογράφου είναι να παρουσιάσει τις απόψεις του για ένα θέμα, να προβληματίσει ή να ευαισθητοποιήσει, ενδεχομένως και να πείσει για την ορθότητα των ιδεών του.
Γλώσσα	• Αναφορική και ποιητική λειτουργία της γλώσσας. • Προσεγμένη έκφραση, πολύπλοκη σύνταξη, φροντισμένο λεξιλόγιο, χρήση και ειδικού λεξιλογίου.
Ύφος	Το ύφος είναι προσωπικό – ποικίλλει ανάλογα με τον επιφυλλιδογράφο.
Οργάνωση/δομή	Λογική οργάνωση – κάποιες φορές πιο ελεύθερη, όχι όμως συνειρμική.
Τρόποι πειθούς	Μπορεί να χρησιμοποιηθούν κυρίως η επίκληση στη λογική, η επίκληση στην αυθεντία και η επίκληση στο συναίσθημα.

Παράδειγμα

Πλανητική αγωγή και «έρως-σωτήρ».

Μία ακόμα συνταγή

Σος και συνταγές σωτηρίας του πλανήτη μας έχουν εκπεμφθεί και συνταχθεί πάμπολλες. Μετά τους σωτήρες ψυχών, κρατών, λαών, αναγκαίοι τώρα και οι πλανητο-σωτήρες. Η συνήθεια είναι παμπάλαιη, βέβαια, αφού οι Έλληνες έδιναν σε θεούς, ήρωες, αλλά και στρατηγούς και φιλοσόφους το προσωνύμιο «σωτήρ», μερικοί διάδοχοι του Αλέξανδρου και άλλοι τόσοι Ρωμαίοι αυτοκράτορες αυτοβαφτίζονταν έτσι και, φυσικά, οι ιδρυτές θρησκειών ονομάζονταν «σωτήρες-λυτρωτές». Κι άσε πια πόσους γνωρίσαμε «εθνοσωτήρες» – που στέλνουν τα έθνη στο πυρ το εξώτερον.

Τώρα, όμως, δεν πρόκειται για μεταφυσική ή εθνική σωτηρία, αλλά για την πρακτική διάσωση ολόκληρου του πλανήτη και του επ' αυτού ανθρώπινου γένους. Σωτηρία όχι μετά θάνατον αλλά

από τον θάνατο. Σ' ένα τέτοιο σωσίβιο αναφέρεται το βιβλίο «Γη-Πατρίδα» του σημαντικού Γάλλου κοινωνιολόγου Edgard Morrin, που τώρα κυκλοφορεί.

Ο Μορέν –όπως και τόσοι ομόλογοί του– θυμίζει εδώ βιβλικό προφήτη και Αποκάλυψη. Αν οι μακρινοί εκείνοι απειλούσαν με καταστροφή τη φυλή των ανθρώπων, επειδή απαρνήθηκε τον Θεό, οι σύγχρονοι Ιερεμίες προμαντεύουν τον αφανισμό του πλανήτη, επειδή οι άνθρωποι απαρνήθηκαν τη Φύση-Θεό και τον άνθρωπο. [...]

Για τον Μορέν –και για όλους μας– πολύ πιο δραματική από τη μεταφυσική αγωνία είναι η «πλανητική αγωνία». Η αγωνία όχι πια του ατόμου, μιας κοινωνίας, μιας χώρας, αλλά ολόκληρης της κοινής πατρίδας, της Γης-Πατρίδας. Αγωνία που διακατέχει όλους μας και που όλοι μας, λίγο πολύ, είμαστε αυτουργοί της, που είμαστε προδότες της έσχατοι.

Οι αιτίες είναι πασίγνωστες και θα μπορούσαν –νομίζω– να συνοψισθούν σε μία λέξη: το «ανεξέλεγκτο». Ανεξέλεγκτοι εθνικισμοί, ρατσισμοί, συγκρούσεις, τρομοκρατία, κερδοσκοπία, τεχνολογία, ασέλγεια πάνω στο περιβάλλον, μόλυνση, δημογραφική αύξηση, φτώχεια, εξουσίες και πάει λέγοντας. Ο πολίτης δεν ελέγχει πια τίποτα –ελέγχεται για να μην ελέγχει–, τα πάντα παραδίδονται στον ανέλεγκτο Λεβιάθαν της διαρπαγής. Η ισορροπία της ελληνικής αρχής «Ο πολίτης υπάρχει για την πόλη (το κοινωνικό σύνολο) και η πόλη για τον πολίτη» έχει ανατραπεί στον ανισόρροπο κανόνα «Ο πολίτης και η πόλη υπάρχουν για τους κρατούντες, και οι κρατούντες υπάρχουν για να κρατούν». Αλλά έτσι ακράτεια που κρατούν αυτοί, σε λίγο δε θα τους μείνει να κρατούν τίποτα πια. [...]

Διάγνωση όμως του προβλήματος χωρίς πρόταση θεραπείας είναι μισή διάγνωση.

Ο Μορέν επιχειρεί κι αυτός μια ιαματική πρόταση. Δίκαία επισημαίνει πως η επερχόμενη «νέα βαρβαρότητα» συνδέεται με την απόλυτη (επιστημονική, τεχνολογική κ.λπ.) εξειδίκευση, που κάνει τους περισσότερους από εμάς τέλειους ειδικούς για τις άπειρες βίδες άπειρων μηχανισμών, αλλά ανίκανους να συλλάβουμε τα προβλήματα της Μεγάλης Μηχανής στο σύνολό τους. Δε «βλέπουμε πια το δέντρο και χάνουμε το δάσος», όπως έλεγαν άλλοτε – βλέπουμε τις ίνες των φύλλων και χάνουμε ακόμα και του δέντρου τα κλαδιά. Προσεγγίζουμε «ανώνυμα, ψυχρά, μηχανικά τα φαινόμενα» (λέει ο Μορέν) και δεν ακραγγίζουμε καν τη θερμή, εμπρόσωπη, πολύμορφη σύνθεση των φαινομένων που συγκροτούν τη ζωή.

Το αντίδοτο, καταλήγει ο Μορέν, είναι ένα: ο έρωας. Όχι όμως ο μικρός γιος της Αφροδίτης, «ο πιο ωραίος μέσα στους αθάνατους». Ο Μορέν μιλάει για έρωτα που να περικλείνει την αγάπη, τη φιλία, την αδελφосύνη, για έρωτα –θα προσθέταμε πάλι– που θα ενώνει τα μέλη της παγκόσμιας κοινωνίας και, αντίθετα από τον σκανταλιάρη θεό, δε θα σβήνει αλλά θα στηρίζει την «περίσκεψη» του νου.

«Πρέπει να καταπολεμήσουμε τις αυτοκαταστροφικές συνιστώσες του πλανήτη μας, αντιμετωπίζοντας πρώτα τις αρνητικές πλευρές του ίδιου του ατόμου και της κοινωνίας» επιλέγει ο Μορέν. Φυσικά, αυτό είναι το αυτονόητο ζητούμενο. Το τόσο ανόητα ανέφικτο. Ο «έρωας» έχει από καιρούς αντικατασταθεί από το «χρυσίον», που έχει γίνει, αυτό αντί για εκείνον, «αρχηγέτης πάσης δυνάμεως». Και πώς να ελπίσεις ότι ο «κάλλιστος» έρωας θα ξαναπάρει «το πάνω χέρι», ότι θα νικήσει το

«κάκιστον αργύριον», που αποτελεί την «αδυναμία» των πάντων με την ψευδαίσθηση δύναμης που τους δίνει και έχει αναχθεί σε λαϊμητόμο του παντός;

Πώς να ελπίσεις ότι θ' ακούσουμε έστω και αμυδρά τη φωνή του E.M. Forster, που έγραφε εδώ και 42 χρόνια: «Η κατάσταση είναι φοβερή· δεν υπήρξε ποτέ πριν καμιά σαν κι αυτήν, επειδή ποτέ πριν ο κόσμος δεν ήταν τόσο στενά συνδεδεμένος. Οι στύλοι των είκοσι χιλιάδων ετών παλιού σπιτιού συνθλίβονται, το ανθρώπινο πείραμα παραπαίει, άλλες μορφές ζωής караδοκούν. Δε θα έπρεπε, σε μια τέτοια στιγμή, να δράσουμε σαν τους ήρωες του Βάγκνερ, που υπερβαίνουν τον εαυτό τους, με την πεποίθηση ότι όλα έχουν χαθεί ή ότι όλα είναι δυνατόν να σωθούν, και να βαδίσουμε τραγουδώντας μέσα στις φλόγες;».

Αλλά πού να υπερβούμε εμείς τον εαυτό μας! Το μόνο που υπερβαίνουμε, συχνότατα, είναι τα όρια ταχύτητας του ΚΟΚ, και καμαρώνουμε πως είμαστε νέοι Ζίγκριντ...

Μάριος Πλωρίτης, εφημ. Το Βήμα (διασκευή)

Ποια στοιχεία επιβεβαιώνουν ότι το παραπάνω κείμενο είναι επιφυλλίδα;

Απάντηση

Στοιχεία που επιβεβαιώνουν ότι το κείμενο του Μ. Πλωρίτη είναι επιφυλλίδα:

- Η δημοσίευσή του σε εφημερίδα και η μικρή σχετικά έκτασή του.
- Η αναφορά σε ένα κοινωνικό θέμα διαχρονικού χαρακτήρα και ευρύτερου ενδιαφέροντος (με αφορμή την έκδοση του βιβλίου του Μορέν, που αναφέρεται στη σωτηρία του πλανήτη και της ανθρώπινης ζωής, ο επιφυλλιδογράφος εκφράζει γενικότερες σκέψεις και παρατηρήσεις για το θέμα αυτό).
- Η έκφραση προσωπικών απόψεων του συγγραφέα με στόχο να προβληματίσει και να ευαισθητοποιήσει τον αναγνώστη.
- Ο συνδυασμός της αναφορικής και ποιητικής λειτουργίας της γλώσσας και η προσεγμένη έκφραση (π.χ. Ο πολίτης δεν ελέγχει πια τίποτα –ελέγχεται για να μην ελέγχει–, τα πάντα παραδίδονται στον ανέλεγκτο Λεβιάθαν της διαρπαγής).
- Το προσωπικό ύφος (χρήση του α' προσώπου).
- Η λογική οργάνωση (αρχικά γίνεται γενική αναφορά στο θέμα, στις «συνταγές» σωτηρίας του πλανήτη, έπειτα αναφέρεται το νέο βιβλίο του Εντγκάρ Μορέν και με αφορμή αυτό και τις απόψεις του Γάλλου κοινωνιολόγου για τη διάσωση του κόσμου αναλύεται στο κύριο μέρος περαιτέρω το θέμα).

4. Χρονογράφημα

- ♦ Το χρονογράφημα ανήκει στα είδη του δημοσιογραφικού λόγου και δημοσιεύεται σε εφημερίδες και περιοδικά, καλύπτοντας συγκεκριμένη στήλη τους. Έχει σύντομη έκταση,

επικαιρικό χαρακτήρα και συχνά λογοτεχνική χροιά (άλλοτε κινείται περισσότερο στον χώρο της δημοσιογραφίας και άλλοτε στον χώρο της λογοτεχνίας).

♦ Κύρια γνωρίσματα του χρονογραφήματος είναι τα εξής:

Χαρακτηριστικά χρονογραφήματος

Περιεχόμενο	- Τα θέματά του ο συντάκτης τα αντλεί από την επικαιρότητα (πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική κ.λπ.). - Παρουσιάζει επομένως μεγάλη ποικιλία στη θεματική του, αφού αναφέρεται σε κάθε μορφή της κοινωνικής ζωής που παρουσιάζει ευρύτερο ενδιαφέρον.
Συντάκτης/πομπός	Δημοσιογράφος ή λογοτέχνης.
Δέκτης	Το ευρύ κοινό . Με την ευρύτητα των θεμάτων του και τον τρόπο πραγμάτευσής του, το χρονογράφημα δημιουργεί μια ευχάριστη και τακτική επικοινωνία του χρονογράφου και του αναγνωστικού κοινού, μεταξύ των οποίων αναπτύσσεται μια ιδιαίτερη σχέση που φτάνει ως και την αλληλογραφία.
Σκοπός	Το χρονογράφημα γράφεται σε τόνο άλλοτε εύθυμο και χιουμοριστικό, άλλοτε επικριτικό ή δηκτικό, άλλοτε ειρωνικό και άλλοτε παραινετικό, διδακτικό με στόχο: - να παραινέσει το κοινό. - να το διδάξει ή να το διαπαιδαγωγήσει. - να το προβληματίσει. - να το τέρψει.
Ύφος	- Παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία ανάλογα με το θέμα και τον σκοπό του συντάκτη του. - Συνήθως είναι κοφτό, λιτό, γλαφυρό, ζωντανό, πολύ κοντά στον προφορικό λόγο.
Γλώσσα	- Συνδυασμένη χρήση αναφορικής και ποιητικής λειτουργίας της γλώσσας. - Μικροπερίοδος λόγος, παρατακτική σύνδεση και ασύνδετο σχήμα. - Έντονα στοιχεία προφορικότητας: ελλειπτικές προτάσεις, χαλαρή σύνταξη, αξιοποίηση σημείων στίξης κ.λπ. - Συχνή χρήση του διαλόγου και του ευθέος λόγου, που συμβάλλουν στη δραματοποίηση, η οποία έχει κυρίαρχο ρόλο.

Παράδειγμα

Δελτίο ηδύσεων¹

Συλλογίζομαι το ιδανικό δελτίο ειδήσεων.

Το σχεδιάζω προσεκτικά, το επινοώ, το προκατασκευάζω.

Αφαιρώ με προσοχή και με λαβίδες καθετί το δυσάρεστο και το οδυνηρό. Το λογοκρίνω.

Εξαιρώ τα εγκλήματα, διαγράφω τις ληστείες, εξαφανίζω την παραφιλολογία και τις διαδόσεις. Κρατώ τη φωνή και σκεπάζω τον αντίλαλο, κρατώ τον ήχο και εξαφανίζω τον απόηχο. Ως διά μαγείας, δεν υπάρχουν καταλήψεις, επιθέσεις, απεργίες, πορείες, επεισόδια.

Καταργούνται οι συνδιαλλαγές, οι αντεγκλήσεις, οι συγκρούσεις, οι αιχμηρές δηλώσεις και οι υβριστικές ανταπαντήσεις.

Δεν υπάρχουν νεκροί από ατυχήματα, από τροχαία, από ναρκωτικά.

Δεν εκπυρσοκροτούν πιστόλια, δε βγαίνουν μαχαίρια.

Δεν υπάρχουν κυβερνητικές αποφάσεις που να ζορίζουν, στοιχεία της φύσης που να καταστρέφουν, ανθρώπινες παρεμβάσεις που να πυροδοτούν.

Δεν υπάρχουν λαϊκές εξεγέρσεις, επαναστάσεις, αλλά ούτε και τρομοκρατικές ενέργειες, βομβιστικές απόπειρες, λεκτικά πυροτεχνήματα.

Δεν υπάρχουν παρασκήνια, ίντριγκες, δολοπλοκίες και συνωμοσίες.

Θεέ μου, τι τερατούργημα δημιούργησα...

Τι πληκτικά εξιδανικευμένο κόσμο, όπου ο αντικατοπτρισμός του δεν ενδιαφέρει κανέναν, δε συγκινεί, δε συναρπάζει «δί' ελέου και φόβου»!

Τι ειδυλλιακό και στείρο κατασκεύασμα, χωρίς κορυφώσεις και δραματικές εξάρσεις, χωρίς συγκινησιακά δρώμενα και θεατρική δομή!

Ιδανικό πρόγραμμα για μηδενική θεαματικότητα· γιατί σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, η ενημέρωση υποχρεούται να αποκτά ψυχαγωγικό χαρακτήρα, έστω κι αν η ψυχαγωγία αυτή στηρίζεται στην αρνητική πλευρά των πραγμάτων.

Αλλά γιατί να γίνει αλλιώς;

Πέρα από τον βασικό ορισμό της είδησης που αποστηθίζουν οι σπουδαστές της δημοσιογραφίας («ο άνθρωπος που δαγκώνει σκύλο»), αν δεν υπήρχε το αδηφάγο βλέμμα, η μελοδραματική ροπή και η σαδομαζοχιστική διάθεση του μέσου ανθρώπου, πολλά πράγματα δε θα είχαν γίνει.

Δε θα 'χε γεννηθεί το αστυνομικό μυθιστόρημα.

Δε θα 'χαν επινοηθεί τα κόμικς.

Δε θα 'χαν δημιουργηθεί ήρωες περιπετειών.

Δε θα 'χαν ανθήσει οι ταινίες καταστροφής, όπου οι πύργοι καίγονται και αεροσκάφη συντρίβονται. [...]

Δε θα 'χαν εξελιχθεί σε λαϊκό ανάγνωσμα το μελοδραματικό μυθιστόρημα και το φωτορομάντζο.

Δε θα κυριαρχούσαν οι σαπουνόπερες. [...]

Μόνο που ο στοχαστικός παρατηρητής καταλήγει αναπόφευκτα στο συμπέρασμα πως, όσο κι αν η καθημερινότητα παραλλάσσει τις καταστροφές της, η ζωή –όπως και η Ιστορία– επαναλαμβάνεται με αναλλοίωτη ακρίβεια, και, εντέλει, όποιος παρακολουθήσει ένα δελτίο ειδήσεων στην ουσία έχει δει και όλα αυτά που πρόκειται να ακολουθήσουν –πληκτικά ανακυκλούμενα– και στο μέλλον.

Γιάννης Ευσταθιάδης, στο Θεματικοί Κύκλοι (Γενικού Λυκείου), ΙΤΥΕ «Διόφαντος»

1. **πδύσεων**: δεν πρόκειται για ορθογραφικό λάθος· ο συγγραφέας κάνει λογοπαίγνιο με το επίθετο πδός (= ευχάριστος)

Ποιο είναι το θέμα του παραπάνω χρονογραφήματος; Πώς θα χαρακτηρίζατε το ύφος του;

Απάντηση

- Το χρονογράφημα αναφέρεται στον χαρακτήρα των τηλεοπτικών δελτίων ειδήσεων, τα οποία με τη θεματολογία τους (καταστροφές, σκάνδαλα, εγκλήματα κ.λπ.) και τη δραματοποίηση των γεγονότων έχουν μετατρέψει την ενημέρωση σε ψυχαγωγικό θέαμα με απώτερο σκοπό την αύξηση της τηλεθέασης και του κέρδους.
- Το ύφος του παραπάνω χρονογραφήματος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί:
 - **κοφτό, λιτό, άμεσο, παραστατικό**: μικροπερίοδος λόγος, πολλά ασύνδετα, συνδυασμός της ποιητικής και αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας, πολλές επαναλήψεις (Δεν υπάρχουν... Δεν εκπυρσοκροτούν... Δεν υπάρχουν... Δεν υπάρχουν – Δε θα 'χε γεννηθεί... Δε θα 'χαν επινοηθεί... Δε θα 'χαν δημιουργηθεί... Δε θα 'χαν ανθήσει... κ.λπ.), χρήση του α' προσώπου.
 - **ειρωνικό**: σ' αυτό συμβάλλουν το λογοπαίγνιο στον τίτλο, οι επιφωνηματικές εκφράσεις (Θεέ μου, τι τερατούργημα δημιούργησα..., Τι πληκτικά εξιδανικευμένο κόσμο ... και φόβου!), Τι ιδιυλλιακό και στείρο ... θεατρική δομή!), αλλά και γενικότερα το ίδιο το περιεχόμενο του χρονογραφήματος, στο οποίο ο συντάκτης του παρουσιάζεται να προσπαθεί να φτιάξει ένα ιδανικό δελτίο ειδήσεων αφαιρώντας όλα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν σήμερα τις ειδήσεις και να καταλήγει στη δημιουργία ενός «τερατουργήματος» – καυτηριάζει έτσι το γεγονός ότι ο σύγχρονος τηλεθεατής είναι τόσο συνηθισμένος στην ενημέρωση-θέαμα, ώστε δεν μπορεί να αντιληφθεί μια διαφορετική εκδοχή της.

5. Συνέντευξη

- ♦ Η **συνέντευξη** ανήκει στα είδη του δημοσιογραφικού λόγου και δημοσιεύεται στον Τύπο. Έχει τη μορφή ερωταποκρίσεων: αυτός που παίρνει τη συνέντευξη διατυπώνει

συγκεκριμένα και σύντομα ερωτήματα, ενώ αυτός που δίνει τη συνέντευξη απαντά αναλυτικότερα.

- ♦ Ως κύρια χαρακτηριστικά της συνέντευξης μπορούν να αναφερθούν τα εξής:

Χαρακτηριστικά συνέντευξης	
Αυτός που παίρνει τη συνέντευξη	Δημοσιογράφος.
Αυτός που δίνει τη συνέντευξη	Πολιτικός, επιστήμονας, καλλιτέχνης κ.λπ. (γενικά πρόσωπο που θεωρείται ότι έχει κάτι σημαντικό να πει).
Περιεχόμενο	Το θέμα της συνέντευξης μπορεί να έχει ποικίλο περιεχόμενο: πολιτικό, κοινωνικό, καλλιτεχνικό, επιστημονικό, προσωπικό κ.λπ. (οτιδήποτε μπορεί να έχει ενδιαφέρον για το κοινό).
Σκοπός	Ο σκοπός της συνέντευξης ποικίλλει: να παρουσιαστούν οι απόψεις του συνεντευξιζόμενου για ένα θέμα, να προβληθεί η προσωπικότητα ή το έργο του, να συστηθεί στο κοινό ένα νέο πρόσωπο (π.χ. πολιτικός, καλλιτέχνης) κ.λπ.
Γλώσσα/ύφος	Κυριαρχεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας, ενώ το ύφος άλλοτε είναι επίσημο, σοβαρό, άλλοτε πιο άμεσο, οικείο με στοιχεία προφορικότητας, ανάλογα με τον συνεντευξιζόμενο ή το θέμα της συνέντευξης.

6. Προσχεδιασμένος προφορικός λόγος: Ομιλία

- ♦ **Ομιλία**: Πρόκειται για προφορικό λόγο που εκφωνείται με αφορμή συγκεκριμένη περίπτωση και έχει ποικίλη θεματολογία (μπορεί να αναφέρεται σε θέματα κοινωνικά, πολιτιστικά, πολιτικά, επιστημονικά κ.λπ.).
- ♦ Είδη ομιλίας:
 - **Η εισήγηση**: Πρόκειται για ομιλία που εκφωνείται σε συλλογικό όργανο, η οποία περιλαμβάνει είτε προτάσεις είτε ανακοινώσεις για ένα συγκεκριμένο θέμα.
 - **Η διάλεξη**: Πρόκειται για λόγο που εκφωνείται ενώπιον εξειδικευμένου ακροατηρίου, με σκοπό την πραγμάτευση ενός εξειδικευμένου (συνήθως επιστημονικού) θέματος.
 - ♦ Η ομιλία αποτελεί **προσχεδιασμένο προφορικό λόγο**. Πρόκειται για ένα είδος μεικτού λόγου, καθώς σ' αυτόν παρουσιάζονται στοιχεία του γραπτού λόγου, όπως επεξεργασμένο λεξιλόγιο, σαφήνεια και πυκνότητα στον λόγο, ολοκληρωμένες προτάσεις,

σωστή σύνταξη, αλλά και στοιχεία του προφορικού λόγου, όπως παρατακτική σύνδεση, μικροπερίοδος λόγος, ελλειπτικές προτάσεις κ.λπ.

Χαρακτηριστικά ομιλίας

Δομή	1. Προσφώνηση: Είναι ο χαιρετισμός που απευθύνει ο ομιλητής στην αρχή της ομιλίας του και είναι ανάλογος με το ακροατήριό του, π.χ. <i>Αγαπημένοι φίλοι, Φίλοι μου, Αγαπητοί συμμαθητές/συνάδελφοι, Κυρίες και κύριοι</i> κ.λπ. Σε επίσημα ακροατήρια η προσφώνηση επιβάλλεται να είναι κλιμακωτή, δηλαδή ο πομπός ξεκινά από τους πιο υψηλά ιστάμενους και προχωρά προς τους απλούς δέκτες. π.χ. <i>Αξιότιμε κύριε Υπουργέ</i> <i>Κύριε Διευθυντή</i> <i>Κυρίες και κύριοι</i> <i>Αγαπητοί συμμαθητές/συμμαθήτριες</i> 2. Πρόλογος: Στην εισαγωγή της ομιλίας του ο πομπός: • δηλώνει την αφορμή της ομιλίας του. • επισημαίνει την ιδιότητα με την οποία μιλάει. • παρουσιάζει συνοπτικά το θέμα του και την προσωπική του θέση. • προσπαθεί να προσελκύσει το ενδιαφέρον του κοινού (π.χ. αναφέρεται στα λόγια κάποιου γνωστού προσώπου, σχολιάζει ένα γεγονός της επικαιρότητας που σχετίζεται με το θέμα της ομιλίας κ.λπ.). 3. Κύριο μέρος: Ο ομιλητής παραθέτει τις απόψεις του και τις τεκμηριώνει με επιχειρήματα, στοιχεία, μαρτυρίες, απόψεις ειδικών. Γενικά μπορεί να χρησιμοποιήσει όλες τις μορφές πειθούς. Ιδιαίτερα η συναισθηματική εμπλοκή και η ενεργοποίηση του κοινού μπορεί να γίνουν μέσω της περιγραφής, της αφήγησης, του χιούμορ. Μπορεί επίσης να αντικρούσει μια αντίθετη άποψη, προκειμένου να ισχυροποιήσει τη θέση του. 4. Επίλογος: Ο ομιλητής συνοψίζει τις θέσεις του ή αναφέρει τα συμπεράσματα και τις προτάσεις του. 5. Αποφώνηση: Τυποποιημένη φράση μετά την ολοκλήρωση της ομιλίας με την οποία ο ομιλητής εκφράζει τις ευχαριστίες του προς το ακροατήριό του, π.χ. <i>Σας ευχαριστώ, Ευχαριστώ για την προσοχή σας.</i>
Ύφος	Το ύφος καθορίζεται από τις επικοινωνιακές περιστάσεις, δηλαδή ποιος μιλάει, σε ποιον απευθύνεται, πότε, για ποιον σκοπό. Έτσι, το ύφος μπορεί να είναι επίσημο/τυπικό, επιστημονικό, οικείο/φιλικό κ.λπ.

Γλώσσα

- Χρήση κυρίως της **αναφορικής λειτουργίας** της γλώσσας, σε συνδυασμό κάποτε και με την ποιητική της λειτουργία, προκειμένου ο λόγος να γίνει παραστατικός και ζωντανός όπου το επιθυμεί ο ομιλητής.
- Χρήση και των **τριών ρηματικών προσώπων**, π.χ. *Θα ήθελα να επισημάνω..., Ευθύνη και χρέος όλων μας..., Γνωρίζετε πολύ καλά..., Σκεφτείτε, αγαπητοί φίλοι..., Αξίζει να γίνει λόγος..., Υπάρχουν πολλές λύσεις που μπορούν να εφαρμοστούν...*
- Στοιχεία **προφορικότητας**, όπως:
 - φραστικές και νοηματικές επαναλήψεις.
 - σύντομες, κοφτές προτάσεις – μικροπερίοδος λόγος.
 - ελλειπτικές προτάσεις.
 - ρητορικές ερωτήσεις.
 - παρένθετες προτάσεις με τις οποίες ο ομιλητής απευθύνεται στο ακροατήριο, π.χ. *όπως γνωρίζετε, έχετε αντιληφθεί, πιστεύω...*
 - επανάληψη της αρχικής προσφώνησης λίγο πριν από τον επίλογο, ώστε να ενεργοποιηθεί εκ νέου το ακροατήριο.
- Χρήση **προτρεπτικών εγκλίσεων**: υποτακτική, προστακτική.
- Χρήση **εκφράσεων που δηλώνουν υποχρέωση**, π.χ. *Είναι επιβεβλημένο, Αποτελεί υποχρέωση κάθε πολίτη, Οφείλουμε να...* κ.λπ.

Παράδειγμα

Αποσπάσματα από την εναρκτήρια ομιλία του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ Αντόνιο Γκουτέρες στην Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας στις 18.5.2020.

Κυρίες και Κύριοι,

Η πανδημία του COVID-19 έχει φανερώσει την ευθραυστότητα του κόσμου μας. Παρά την τεράστια επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο των τελευταίων δεκαετιών, ένας μικροσκοπικός ιός μάς γονάτισε.

Ο COVID-19 πρέπει να είναι κάλεσμα για αφύπνιση. Ήρθε η ώρα να δοθεί τέλος στην αλαζονεία. Τα βαθιά αισθήματα αδυναμίας πρέπει να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη ταπεινότητα. Οι θανατηφόρες παγκόσμιες απειλές απαιτούν μια νέα ενότητα και αλληλεγγύη.

Ωστόσο, κυρίες και κύριοι, είδαμε αλληλεγγύη αλλά λίγη ενότητα στην αντιμετώπιση του COVID-19. Διαφορετικές χώρες έχουν ακολουθήσει διαφορετικές, καμιά φορά και αντικρουόμενες στρατηγικές και πληρώνουμε όλοι βαρύ τίμημα. Πολλές χώρες αγνόησαν τις συστάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ). Ως αποτέλεσμα, ο ιός έχει εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο

και τώρα κινείται προς το Νότιο Ημισφαίριο του πλανήτη, όπου οι συνέπειες μπορεί να είναι ακόμα πιο καταστροφικές.

Από την αρχή της πανδημίας, τα Ηνωμένα Έθνη και εγώ προσωπικά έχουμε ταχθεί υπέρ ενός τριμερούς σχεδίου ανταπόκρισης. Πρώτον, μια μεγάλης κλίμακας συντονισμένη και συνολική ανταπόκριση για την υγεία, καθοδηγούμενη από τον ΠΟΥ, με έμφαση στην αλληλεγγύη προς τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Δεύτερον, κάναμε έκκληση για πολιτικές που λαμβάνουν υπόψη τις καταστροφικές κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της κρίσης. Για να είμαι σαφής, δεν υπάρχει επιλογή μεταξύ του να λαμβάνει κανείς υπόψη τον υγειονομικό αντίκτυπο και τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της πανδημίας. Αυτή η διχοτόμηση είναι λανθασμένη. Αν δεν περιορίσουμε την εξάπλωση του ιού, η οικονομία δε θα ανακάμψει.

Τρίτον, έχουμε καταστήσει σαφές ότι η ανάκαμψη από την κρίση του COVID-19 πρέπει να οδηγήσει σε πιο ισότιμες, χωρίς αποκλεισμούς, οικονομίες και κοινωνίες, οι οποίες θα είναι πιο δυνατές και ανθεκτικές. Η πανδημία είναι τραγωδία. Είναι όμως και μια ευκαιρία αντιμετώπισης της ανισότητας κάθε είδους, συμπεριλαμβανομένων των βαθέων χασμάτων στα συστήματα κοινωνικής προστασίας. Είναι μια ευκαιρία να ανακάμψουμε διαφορετικοί και καλύτεροι.

Θα ήθελα να κλείσω την ομιλία μου αποτίοντας φόρο τιμής στους υγειονομικούς εργαζόμενους της πρώτης γραμμής, που είναι οι ήρωες αυτής της πανδημίας. Από τους νοσηλευτές, τους γιατρούς και τις μαίες μέχρι τους τεχνικούς και τα διοικητικά στελέχη, εκατομμύρια εργαζόμενοι θέτουν τον εαυτό τους σε κίνδυνο κάθε μέρα για να μας προστατέψουν. Τους χρωστάμε την πιο βαθιά μας εκτίμηση και αλληλεγγύη.

Κυρίες και κύριοι, τώρα είναι η ώρα της ενότητας, της διεθνούς συνεργασίας με αλληλεγγύη, ώστε να σταματήσουν ο ιός και οι καταστροφικές του συνέπειες. Δεν μπορούμε να αναλογιστούμε ένα μέλλον φόβου και ανασφάλειας. Είτε θα ξεπεράσουμε αυτή την πανδημία είτε θα αποτύχουμε. Είτε θα είμαστε μαζί είτε θα διαλυθούμε.

Σας ευχαριστώ.

Αφού διαβάσετε την παραπάνω ομιλία, να εντοπίσετε:

- το θέμα της.
- τον σκοπό της.
- το κοινό της.
- ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ως προς τη γλώσσα.

Απάντηση

- **Θέμα της ομιλίας:** Η πανδημία του COVID-19 και η στάση που πρέπει να κρατήσουν οι χώρες για την αντιμετώπισή της.
- **Σκοπός:** Πρόθεση του ομιλητή είναι να πείσει για την ανάγκη οι χώρες να δείξουν αλληλεγγύη και συνεργατικό πνεύμα προκειμένου να αντιμετωπιστεί η πανδημία και να παρακινήσει προς αυτή την κατεύθυνση προβάλλοντας και το τριμερές σχέδιο του ΟΗΕ.

- **Κοινό:** Το κοινό στο οποίο απευθύνεται ο ομιλητής είναι οι συμμετέχοντες στην Παγκόσμια Συνέλευση Υγείας.
- **Γλώσσα:** Απλή, χρησιμοποιείται κυρίως με την αναφορική της λειτουργία, αλλά υπάρχουν και σημεία στα οποία γίνεται χρήση της ποιητικής της λειτουργίας (την ευθραυστότητα του κόσμου, ένας μικροσκοπικός ιός μάς γονάτισε κ.ά.)· χρήση του α' και του γ' ρηματικού προσώπου (π.χ. τα Ηνωμένα Έθνη και εγώ προσωπικά, κάναμε έκκληση, έχει φανερώσει, αγνόησαν κ.ά.)· χρήση εκφράσεων που δηλώνουν υποχρέωση (πρέπει να, Ήρθε η ώρα κ.ά.)· στοιχεία προφορικότητας, όπως μικροπερίοδος λόγος, επανάληψη της αρχικής προσφώνησης στο κοινό (Κυρίες και κύριοι).

7. Επιστολή

- ♦ Η **επιστολή** είναι είδος γραπτού λόγου με το οποίο δύο πρόσωπα (γνωστά ή άγνωστα μεταξύ τους) επικοινωνούν και ανταλλάσσουν απόψεις, ιδέες, σκέψεις και πληροφορίες για θέματα που τα ενδιαφέρουν ή τα απασχολούν. Η επιστολή επομένως είναι μια μορφή επικοινωνίας ανάμεσα:

- στον **αποστολέα**, στο πρόσωπο δηλαδή που συντάσσει και στέλνει την επιστολή (πομπός), και
- στον **παραλήπτη**, στο πρόσωπο δηλαδή που παραλαμβάνει και διαβάζει την επιστολή (δέκτης).

Αποστολέας ή παραλήπτης της επιστολής μπορεί όμως να είναι εκτός από μεμονωμένο πρόσωπο και κάποια κοινωνική ομάδα, π.χ. οι μαθητές μιας τάξης του σχολείου.

- ♦ Βασικά χαρακτηριστικά της επιστολής είναι τα εξής:

Χαρακτηριστικά επιστολής

Σκοπός	Η επιστολή μπορεί να υπηρετεί πολλούς και διαφορετικούς σκοπούς ανάλογα με τις προθέσεις του πομπού/αποστολέα. Έτσι, με την επιστολή μπορούμε: • να εκφράσουμε προσωπικές σκέψεις και συναισθήματα. • να δώσουμε ή να ζητήσουμε πληροφορίες. • να διατυπώσουμε κάποιο αίτημα ή παράπονο. • να παρουσιάσουμε ένα πρόβλημα ή μια κατάσταση. • να εκφράσουμε τις απόψεις μας για ένα θέμα. • να διατυπώσουμε τις ευχαριστίες μας σε ένα πρόσωπο κ.λπ.
---------------	--

Είδη επιστολών	- Επιστολές κοινωνικού περιεχομένου (π.χ. οικογενειακές, φιλικές, συχαρητήριες, συλλυπητήριες). - Επιστολές επαγγελματικού περιεχομένου (π.χ. συστατικές, διαφημιστικές, εμπορικές). - Επιστολές που απευθύνονται σε μια συγκεκριμένη αρχή ή σε πρόσωπο που κατέχει κάποιο αξίωμα (π.χ. υπουργό, δήμαρχο, διευθυντή). Ανοιχτές επιστολές που δημοσιεύονται στον Τύπο (π.χ. διαμαρτυρίας, πληροφόρησης/ενημέρωσης). - Επιστολές που απευθύνονται σε οικείο πρόσωπο με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων για ένα θέμα/πρόβλημα.
Οργάνωση/δομή	Τόπος και ημερομηνία: Γράφεται στο επάνω δεξιό μέρος της σελίδας, π.χ. <i>Αθήνα, 10 Ιουλίου 2022.</i> Προσφώνηση ανάλογη με τον παραλήπτη της επιστολής, π.χ. <i>Αγαπημένη μου φίλη, Φίλε μου, Αγαπητοί συμμαθητές, Κύριε Διευθυντή, Αξιότιμη κυρία Υπουργέ</i> κ.λπ. Κυρίως κείμενο της επιστολής που διακρίνεται σε: – Πρόλογο: Παρουσιάζεται η αφορμή ή ο σκοπός σύνταξης της επιστολής και το θέμα της. – Κύριο μέρος: Παρουσιάζεται ένα θέμα, πρόβλημα, φαινόμενο κ.λπ. Ακολουθεί απόδειξη με τη χρήση λογικών επιχειρημάτων και τεκμηρίων. Μπορεί επίσης να υπάρχει αντίκρουση αντίπαλων επιχειρημάτων, που ισχυροποιεί τη θέση του αποστολέα. – Επίλογο: Παρουσιάζεται το συμπέρασμα ή γίνεται σύντομη ανακεφαλαίωση των απόψεων που παρουσιάστηκαν στην επιστολή ή καλείται ο αποδέκτης της επιστολής να ευαισθητοποιηθεί σχετικά με το θέμα, να αναλάβει πρωτοβουλίες κ.λπ. Αποφώνηση (κλείσιμο, ευχαριστίες) ανάλογη με τον αποδέκτη της επιστολής, π.χ. <i>Σε φιλώ, Με αγάπη, Με τιμή, Με εκτίμηση</i> κ.λπ. Υπογραφή (όνομα αποστολέα) στο κάτω δεξιό μέρος της σελίδας.
Ύφος	Καθορίζεται από την περίσταση επικοινωνίας, δηλαδή τον αποστολέα, τον αποδέκτη της επιστολής και τον σκοπό της. Έτσι, το ύφος είναι: σοβαρό, τυπικό, ευγενικό, επίσημο, όταν η επιστολή απευθύνεται σε κάποιο άγνωστο ή μεγαλύτερο σε ηλικία πρόσωπο, σε δημόσια αρχή ή σε άτομο με κάποιο αξίωμα (επίσημη/τυπική επιστολή).

	οικείο, άμεσο, φιλικό, όταν η επιστολή απευθύνεται σε οικείο ή φιλικό πρόσωπο (φιλική επιστολή).
Γλώσσα	- Στην επίσημη επιστολή κυριαρχεί η αναφορική λειτουργία της γλώσσας και τα ρήματα μπαίνουν στον πληθυντικό αριθμό. - Στη φιλική επιστολή μπορεί να κυριαρχεί η ποιητική/συγκινησιακή λειτουργία της γλώσσας και τα ρήματα μπαίνουν στον ενικό αριθμό.

Παρατηρήσεις σχετικά με τις επιστολές

α. Ανοιχτές επιστολές που δημοσιεύονται στον Τύπο

- Οι επιστολές αυτές μπορεί να απευθύνονται σ' ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή αρχή, αλλά έχουν ως στόχο να γίνει γνωστό το περιεχόμενό τους στην κοινή γνώμη. Γι' αυτό δεν περιέχουν εμπιστευτικές πληροφορίες.
- Διατηρούν τα χαρακτηριστικά της επιστολής ως προς τη δομή και μπορεί να έχουν τίτλο.
- Χαρακτηρίζονται από συντομία, επίσημο ύφος, κυριολεκτικό λόγο, σαφήνεια και ακρίβεια στη διατύπωση, και λογική οργάνωση των ιδεών.
- Μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να εκφράζουν έντονη διαμαρτυρία, αλλά πρέπει να αποφεύγονται η ειρωνεία, οι προσβλητικοί χαρακτηρισμοί και οι ύβρεις.

β. Επιστολές που απευθύνονται σε κάποια αρχή ή πρόσωπο με αξίωμα

- Το περιεχόμενο και ο στόχος αυτών των επιστολών (ενημέρωση, διαμαρτυρία, εισηγήσεις κ.λπ.) συνδέονται άμεσα με την ιδιότητα ή το αξίωμα του δέκτη (π.χ. επιστολή προς τον δήμαρχο με στόχο τη διαμαρτυρία για κάποιο μέτρο που επηρεάζει αρνητικά τη ζωή των κατοίκων).
- Τα γνωρίσματά τους ως προς τη δομή και το ύφος είναι κοινά με αυτά της ανοιχτής επιστολής (τριμερής ανάπτυξη, επίσημο ύφος, κυριολεκτικός λόγος, λογική οργάνωση).
- Μπορεί ωστόσο ανάλογα με τον σκοπό της να έχει πιο έντονα θετική/επιδοκιμαστική ή αντίθετα αρνητική/αποδοκιμαστική φρασεολογία.

Παράδειγμα φιλικής επιστολής

Επιστολή του Γιώργου Σεφέρη προς τον φίλο του και διανοούμενο Γιώργο Κατσίμπαλη.

Λονδίνο, 3 Δεκεμβρίου 1960

Αγαπητέ μου Γιώργο,

Το περασμένο Σάββατο (ή Κυριακή) σου ταχυδρόμησα το νέο τόμο ποιημάτων προς ΓΤ' έκδοση,

καθώς και –χωριστά– δυο λέξεις. Κάνω μεγάλη προσπάθεια για να βγάλω πέρα αυτά τα λίγα – ο καιρός είναι στενός, αλλοίμονο· μόνο τα Σαββατοκύριακα (όταν μ' αφήνουν ήσυχο) μπορώ κάτι να κάνω. Τα καθημερινά βράδια δεν μπορώ πια να μείνω ως τις 3 π.μ., όπως άλλοτε.

Στενοχωριέμαι πολύ περισσότερο απ' ό,τι μπορείς να φανταστείς για όλα τούτα (εδώ ακολουθούν 4-5 σελίδες αποσιωπώμενης γκρίνιας, από την οποία σε απαλλάσσω). Το βιβλίο¹, πρώτη εμφάνιση, δεν είναι κακό – πολλοί είναι που τους αρέσει. Εγώ το βρίσκω αλαφρύ κάπως· θα το 'θελα ένα ποίημα τη σελίδα, χοντρότερο χαρτί (ο τόμος των «Δοκιμίων» είναι με πλατύτερη ράχη από τούτο) και δεμένο. Δε γίνονται τέτοια πράγματα κάθε χρόνο, εννοώ την έκδοση. Προσπάθησα, αλλά δεν κατάφερα όσα ήθελα· ήταν και ο Rex στη Σκωτία κι είχα να κάνω μ' έναν χοντροκέφαλο αρχιτυπογράφο που, για να μ' αποζημιώσει, μούφτιαξε το τετρασέλιδο που σου έστειλα. Όσο για τα τυπογραφικά [λάθη], ελπίζω να μη μας ξέφυγαν και άλλα, του Rex κι εμέ· αν είναι μόνο το «Then», ας είναι για το γούρι. Δεν ξέρω αν έχεις τρόπο να βλέπεις τα κυριότερα αγγλικά φύλλα για κριτικές. Ο Σαββίδης πρέπει να είναι ενήμερος. Πάντως σου εσωκλείω απόκομμα «Sunday Times» 20/11 και «Times Literary Supplement» 2/12. [...] Ο Eliot² μού έγραψε ένα καλόκαρδο γράμμα· το ερχόμενο Σάββατο προγευματίζουμε σπίτι του.

Προχτές υπέγραψα προσύμφωνα με Mondadori – θα πάρει καιρό για να βγει και τούτο. Αλλά δε σκοτίζομαι· μια που δεν ξέρω ιταλικά είμαι απλός θεατής. Παρασυρμένος από τα «Ποιήματα» καταπιάστηκα με τις «Δοκιμές» (νέα έκδοση). «Έτοιμη δουλειά» λες, αλλά έχει τη δουλειά της – δεν είναι ζήτημα απόφασης. Τέλος πάντων, θα ιδούμε και δαύτες· στο μεταξύ θα περιμένει λίγο η γαλλική μετάφραση. [...] Αυτά για την ώρα. Το περίεργο είναι ότι τη ρήση του Γιαννόπουλου για τη πολιτικές την είχα όλη μέρα στο νου μου, τότε που δέχτηκα τη Μελίνα – χαλάλι της, έχει ζωή μέσα της.

Γεια χαρά
Γιώργος Σεφέρης

1. Αναφέρεται στην αγγλική έκδοση ποιημάτων του Γ. Σεφέρη, 2. Τόμας Έλιοτ: Άγγλος ποιητής, από τους σημαντικότερους του 20ού αιώνα

Παράδειγμα επίσημης επιστολής

Αθήνα, 23 Αυγούστου 2013

Προς Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων
Κο Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο

Αξιότιμε κύριε Υπουργέ,

Πρόσφατα, εισήχθη σε δημόσια διαβούλευση Σχέδιο Νόμου με τίτλο «Αναδιάρθρωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Λοιπές Διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων». Με αυτή την αφορμή ο Συνήγορος του Πολίτη, έχοντας ήδη συμπληρώσει 10 έτη στην άσκηση της αποστολής του Συνηγόρου του Παιδιού και έχοντας πολύπλευρα συνεργασθεί με την

ηγεσία και με υπηρεσίες του Υπουργείου σας, επιθυμεί με την παρούσα επιστολή να θέσει υπόψη σας συνοπτικά ορισμένες διαπιστώσεις και προτάσεις της Αρχής που σχετίζονται με τη λειτουργία των Λυκείων.

Είναι σημαντικό να επιτευχθεί η αποσύνδεση του Λυκείου από τον στόχο της εισαγωγής σε ανώτερη ή ανώτατη εκπαίδευση. Επισημαίνουμε την ανάγκη, που συγκλίνει τόσο με τους σκοπούς του σχολείου όσο και με τις επιθυμίες της σχολικής κοινότητας, μαθητών και εκπαιδευτικών, μιας ολοκληρωμένης παιδαγωγικής διαδικασίας, που, εκτός από γνώσεις, θα προσφέρει τεχνικές και κοινωνικές δεξιότητες, θα προάγει και θα κινητοποιεί τα ποικίλα ενδιαφέροντα των μαθητών. Αυτό προκύπτει από την πληθώρα συζητήσεων που έχουν λάβει χώρα κατά τις επισκέψεις του Συνηγόρου σε σχολεία της χώρας. [...]

Ενόψει και της δυσμενούς οικονομικής και κοινωνικής συγκυρίας, όπου ο ρόλος του σχολείου αποκτά κρίσιμη σημασία, θέτουμε συνοπτικά υπόψη σας ορισμένες προτάσεις που έχουν προκύψει από τις συζητήσεις και αντίστοιχες δράσεις της Αρχής με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, στο πλαίσιο άσκησης της αποστολής της ως Συνηγόρου του Παιδιού [...].

Στις σημερινές κρίσιμες κοινωνικές και οικονομικές συγκυρίες το σχολείο αποτελεί ένα θεσμό που επιβάλλεται όχι μόνο να στηριχθεί αλλά και να αναβαθμιστεί στην κατεύθυνση που προαναφέρθηκε.

Καταλήγοντας [...], σας δηλώνουμε τη διαθεσιμότητα της Αρχής για συνεργασία και περαιτέρω συζήτηση επί των παραπάνω προτάσεων, όπως και όλων των μέτρων που μπορούν να συμβάλουν στην εύρυθμη λειτουργία των σχολείων.

Με τιμή
Καλλιόπη Σπανού
Συνήγορος του Πολίτη
Πηγή: synigoros.gr

8. Βιογραφικά είδη

♦ **Βιογραφικά** γενικά χαρακτηρίζονται τα έργα που εξιστορούν τη ζωή (τον βίο) ενός ανθρώπου με αναφορά στο σύνολο των στοιχείων εκείνων που αποκαλύπτουν την ιδιαίτερη προσωπικότητά του και παράλληλα ορίζουν το πλέγμα των πολύπλευρων δεσμών του με το κοινωνικό και ιστορικό περιβάλλον της εποχής του.

Στα βιογραφικά είδη ανήκουν και απλά πληροφοριακά/ενημερωτικά κείμενα, όπως το βιογραφικό σημείωμα και η συστατική επιστολή, που εξυπηρετούν ανάγκες της καθημερινής ζωής.

♦ Με βάση τη σχέση ανάμεσα στον συγγραφέα ενός βιογραφικού κειμένου (τον βιογράφο) και το βιογραφούμενο πρόσωπο, τα βιογραφικά έργα διακρίνονται σε δύο κατηγορίες:

- α. στις **βιογραφίες**, στις οποίες ο συγγραφέας εξιστορεί τη ζωή ενός άλλου προσώπου – **βιογράφος και βιογραφούμενο πρόσωπο δεν ταυτίζονται**.
- β. στις **αυτοβιογραφίες**, στις οποίες ο συγγραφέας εξιστορεί τη δική του ζωή – **βιογράφος και βιογραφούμενο πρόσωπο ταυτίζονται**.

♦ Τα χαρακτηριστικά κάθε βιογραφικού είδους είναι τα εξής:

α. Βιογραφίες

1. Βιογραφία	- Είναι η αφήγηση σε πεζό λόγο της ζωής και του έργου ενός αξιόλογου προσώπου (πολιτικού, επιστήμονα, στρατιωτικού κ.λπ.). - Συντάσσεται από ερευνητή/μελετητή (βιογράφο), ο οποίος υποκινείται από θαυμασμό για το συγκεκριμένο πρόσωπο ή από μια γενικότερη επιθυμία διερεύνησης της ζωής και των πράξεών του. - Στηρίζεται σε πραγματικά και επιβεβαιωμένα γεγονότα, είναι εμπειριστατωμένη και τοποθετημένη στην εποχή του βιογραφούμενου προσώπου. - Χαρακτηρίζεται συνήθως από τυπικό ύφος και αναφορική λειτουργία της γλώσσας. - Στόχος του βιογράφου είναι να εκφράσει τον θαυμασμό του για τον βιογραφούμενο, να διδάξει, άμεσα ή έμμεσα, παρουσιάζοντας πρότυπα συμπεριφοράς προς μίμηση ή προς αποφυγή και να αφήσει αξιωματικόνευτο υλικό στους μεταγενέστερους.
2. Μυθιστορηματική βιογραφία	- Αναφέρεται στη ζωή και στο έργο ενός αξιόλογου προσώπου. - Ο συγγραφέας ξεκινά από πραγματικά γεγονότα, αλλά προσθέτει σε αυτά και πολλά επινοημένα, φανταστικά στοιχεία, ώστε να προσδώσει στο έργο του λογοτεχνική αξία. - Συντάσσεται από λογοτέχνη/μυθιστοριογράφο, ο οποίος υποκινείται από θαυμασμό για ένα πρόσωπο. - Χαρακτηρίζεται από λογοτεχνικό ύφος και ποιητική λειτουργία της γλώσσας. - Στόχος του συγγραφέα είναι να εκφράσει τον θαυμασμό του για τον βιογραφούμενο, να διδάξει, άμεσα ή έμμεσα, προβάλλοντας πρότυπα συμπεριφοράς και να προκαλέσει αισθητική συγκίνηση στον αναγνώστη συνδυάζοντας τη λογοτεχνική με την ιστορική αφήγηση.
3. Βιογραφικό σημείωμα	Μικρό σε έκταση κείμενο στο οποίο δίνονται βασικές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο ενός προσώπου, προκειμένου να το γνωρίσει κανείς σε γενικές γραμμές.

- Συντάσσεται συνήθως από κριτικό τέχνης, επιμελητή εκδόσεων, φιλόλογο, ερευνητή κ.λπ.
- Οργανώνεται σε δύο άξονες:
 - ζωή του βιογραφούμενου (καταγωγή, σπουδές, εργασία-επάγγελμα, γνωρίσματα του χαρακτήρα).
 - έργο του βιογραφούμενου (γενικός χαρακτηρισμός του έργου, η ποιότητά του, εκδόσεις του έργου – εφόσον πρόκειται για λογοτεχνική-συγγραφέα).
- Εμπεριέχει βασικές πληροφορίες και σχόλια/κρίσεις του συντάκτη για τη ζωή και το έργο του βιογραφούμενου.
- Έχει χαρακτήρα πληροφοριακό (η αφήγηση γίνεται σε γ' πρόσωπο), το ύφος είναι συνήθως τυπικό και επίσημο, ενώ η γλώσσα χρησιμοποιείται με την αναφορική της λειτουργία.
- Σκοπός του βιογραφικού σημειώματος είναι να «συστήσι» τον βιογραφούμενο στο κοινό, ώστε να αποκτήσει μια γενική εικόνα γι' αυτόν.

4. Συστατική επιστολή

- Είδος επιστολής με την οποία ο συντάκτης της βεβαιώνει ότι το πρόσωπο για το οποίο γίνεται λόγος σ' αυτή διαθέτει ή όχι τα απαραίτητα προσόντα για τον σκοπό που επιδιώκει, π.χ. για την κατάληψη μιας επαγγελματικής θέσης, για μια υποτροφία κ.λπ.
- Έχει όλα τα εξωτερικά γνωρίσματα της επιστολής: τόπο, ημερομηνία, προσφώνηση, αποφώνηση.
- Ακολουθεί την εξής δομή:
 - Πρόλογος: Ο συντάκτης της επιστολής αναφέρει πόσο καλά γνωρίζει το πρόσωπο για το οποίο γίνεται λόγος και προτάσσει τη γενική θέση του γι' αυτό.
 - Κύριο μέρος: Αναλύει τα προσόντα ή τα ελαττώματα του προσώπου και κάνει έναν σύντομο χαρακτηρισμό του.
 - Επίλογος: Συνιστά ή αποτρέπει την πρόσληψη, την παροχή υποτροφίας κ.λπ.
- Το ύφος είναι τυπικό, επίσημο, ενώ η γλώσσα χρησιμοποιείται με την αναφορική της λειτουργία.
- Ο τόνος μπορεί να είναι θετικός, αρνητικός ή ουδέτερος, ανάλογα με τη γνώμη και τα συναισθήματα του συντάκτη της επιστολής για το εν λόγω πρόσωπο.

Β. Αυτοβιογραφίες

1. Αυτοβιογραφία	• Αφηγηματικό κείμενο στο οποίο ένας άνθρωπος γράφει ο ίδιος την ιστορία της ζωής του (ή ενός μέρους της). • Γράφεται σε χρόνο μεταγενέστερο από τα γεγονότα που εξιστορεί. • Στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα, ιδωμένα όμως από την υποκειμενική σκοπιά του αυτοβιογραφούμενου. • Σκοπός του συγγραφέα είναι να καταγράψει σημαντικές εμπειρίες που έζησε, να κάνει έναν απολογισμό της δράσης του και να εκθέσει στο κοινό σκέψεις και προβληματισμούς του για τα γεγονότα που βίωσε. • Χαρακτηρίζεται από ζωντανό, γλαφυρό ύφος, το οποίο μπορεί να έχει και λογοτεχνική χροιά και εξομολογητικό τόνο. • Χρησιμοποιείται το α' ενικό πρόσωπο και η αναφορική λειτουργία της γλώσσας.
2. Μυθιστόρημα με αυτοβιογραφικά στοιχεία	• Πρόκειται για καθαρά λογοτεχνικό είδος, στο οποίο ο συγγραφέας συνδυάζει πραγματικά γεγονότα της ζωής του με τη μυθοπλασία. • Συντάσσεται από λογοτέχνη/μυθιστοριογράφο. • Χαρακτηρίζεται από λογοτεχνικό ύφος και ποιητική λειτουργία της γλώσσας. • Η αφήγηση γίνεται σε α' ή γ' πρόσωπο. • Σκοπός του συγγραφέα είναι η αισθητική συγκίνηση αλλά και ο προβληματισμός του αναγνώστη.
3. Αυτοβιογραφικό σημείωμα	• Μικρό σε έκταση κείμενο με το οποίο ένα πρόσωπο παρουσιάζει στοιχεία για τη ζωή και το έργο του και «συστήνεται» στο κοινό. • Περιέχει επιλεγμένες πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του συντάκτη του – δίνεται έμφαση σε στοιχεία που ο ίδιος θεωρεί σημαντικά. • Το ύφος είναι προσωπικό και η αφήγηση γίνεται σε α' πρόσωπο. • Σκοπός του συντάκτη του είναι να παρουσιάσει τον εαυτό του στο κοινό, ώστε το τελευταίο να σχηματίσει μια αντιπροσωπευτική εικόνα γι' αυτόν.
4. (Αυτο)βιογραφικό σημείωμα – CV (Curriculum Vitae)	• Γράφεται για κάποιον πρακτικό σκοπό, όταν π.χ. ο συντάκτης του ενδιαφέρεται να προσληφθεί σε μια θέση, να πάρει μια υποτροφία, να λάβει μέρος σε ερευνητικό πρόγραμμα κάποιου πανεπιστημιακού ιδρύματος κ.λπ. Προκειμένου να αποδείξει την καταλληλότητά του

για την κατάληψη της θέσης, την υποτροφία κ.λπ., συστήνει τον εαυτό του με ένα κείμενο που περιλαμβάνει τα εξής:

- Προσωπικά στοιχεία (ονοματεπώνυμο, ημερομηνία και τόπος γέννησης, διεύθυνση κατοικίας, τηλέφωνο κ.ά.).
- Εκπαίδευση/σπουδές (τίτλοι σπουδών).
- Ξένες γλώσσες.
- Άλλες γνώσεις (π.χ. γνώση Η/Υ).
- Σεμινάρια (προσκομίζονται και οι ανάλογες βεβαιώσεις).
- Επαγγελματική εμπειρία.
- Διακρίσεις (π.χ. υποτροφίες ή βραβεία).
- Προσωπικά ενδιαφέροντα (π.χ. αθλητισμός).
- Συστάσεις (συστατικές επιστολές από προηγούμενη εκπαιδευτική ή επαγγελματική εμπειρία).
- Ύψος επίσημο, απρόσωπο.

5. Απομνημονεύματα

- Είναι η αφήγηση γεγονότων (κυρίως πολιτικών ή στρατιωτικών) τα οποία ο συγγραφέας έζησε από κοντά ως αυτόπτης μάρτυρας ή στα οποία πήρε μέρος ο ίδιος. Επομένως στα απομνημονεύματα ο συγγραφέας αφηγείται ένα μέρος της ζωής του.
- Συντάσσονται σε μεταγενέστερο χρόνο από τον ίδιο τον πρωταγωνιστή των γεγονότων (π.χ. Μακρυγιάννης) ή σπανιότερα από άλλο πρόσωπο που κατέγραψε την αφήγησή του (π.χ. τα απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη).
- Χαρακτηρίζονται από υποκειμενικότητα – τα γεγονότα παρουσιάζονται από την οπτική γωνία του αφηγητή.
- Κυριαρχεί το α' ενικό πρόσωπο, ενώ το ύφος είναι προσωπικό (αντανακλά την προσωπικότητα του αφηγητή).
- Αποτελούν προσωπική μαρτυρία του αφηγητή και αναδεικνύουν τη συμβολή του στα γεγονότα.
- Δεν συνιστούν ιστορία, καθώς τα γεγονότα δεν καταγράφονται συστηματικά και μεθοδικά, αλλά παρουσιάζονται αποσπασματικά. Επίσης έχουν έντονο το υποκειμενικό στοιχείο, ενώ η ιστορία εξετάζει αντικειμενικά τα γεγονότα. Ωστόσο μπορούν να αποτελέσουν ιστορική πηγή.

6. Ημερολόγιο

- Αποτελεί τη συστηματική καταγραφή από ένα άτομο των πιο σημαντικών γεγονότων της προσωπικής του ζωής, καθώς και της δημόσιας ζωής της εποχής του.

- Αποτελεί σύντομο κείμενο με προσωπικό χαρακτήρα.
- Εμπεριέχει στην αρχή τοπικό και χρονικό προσδιορισμό (π.χ. Αθήνα, 30.10.2022).
- Κάποιες φορές μπορεί να υπάρχει προσφώνηση (π.χ. Αγαπημένο μου ημερολόγιο).
- Οι σκέψεις οργανώνονται συνειρμικά – οι ιδέες παρουσιάζονται αυτόματα, καθώς η μια ανακαλεί στη σκέψη την άλλη.
- Ο λόγος είναι ελλειπτικός ή και συνθηματικός-κωδικοποιημένος (περιέχει προτάσεις και νοήματα που μόνο ο συντάκτης του μπορεί να ερμηνεύσει).
- Χρήση του α' ενικού προσώπου, εξομολογητικός τόνος, οικείο ύφος.
- Περιέχει σχόλια, κρίσεις, παρατηρήσεις και γενικά κυριαρχεί η υποκειμενική ματιά του συγγραφέα στην πραγματικότητα που καταγράφει.
- Ο συγγραφέας απευθύνεται στον εαυτό του (ενδεχομένως και σε μελλοντικούς αναγνώστες) με σκοπό να διατηρήσει στη μνήμη σημαντικά γεγονότα. Παράλληλα το ημερολόγιο αποτελεί και μια συννομιλία του συγγραφέα με τον εαυτό του, ένα είδος προσωπικής εξομολόγησης και έκφρασης.
- Τα ημερολόγια σημαντικών ανθρώπων της τέχνης, της επιστήμης, των γραμμάτων, καθώς και των δημόσιων προσώπων προκαλούν το ενδιαφέρον του κοινού και πολλές φορές δημοσιεύονται. Αυτά τα κείμενα προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες για τα άτομα και την εποχή τους, ενώ τα ημερολόγια μεγάλων συγγραφέων έχουν ιδιαίτερη λογοτεχνική αξία, γιατί συχνά τα γράφουν έχοντας κατά νου ότι είναι πιθανό να δημοσιευτούν.

Παράδειγμα

- α. Ηλίας Βενέζης (1904-1973). Φιλολογικό ψευδώνυμο του Ηλία Μέλλου. Γεννήθηκε στο Αϊβαλί (Κυδωνίες) της Μικράς Ασίας και έζησε όλο το δράμα της Μικρασιατικής Καταστροφής (1922). Ένα χρόνο αργότερα εγκαταστάθηκε στην Αθήνα όπου εργάστηκε ως υπάλληλος στην Τράπεζα της Ελλάδος, ενώ παράλληλα επιδόθηκε στη λογοτεχνία. Το πεζογραφικό του έργο, που διακρίνεται για την τρυφερότητα, τη νοσταλγία και τον χαμηλόφωνο τόνο του, αναφέρεται κυρίως στη «χαμένη πατρίδα» και στις δυσκολίες των προσφύγων να προσαρμοστούν στην καινούρια πατρί-

δα τους. Έργα του: Μυθιστορήματα: «Το Νούμερο 31328» (1931), «Γαλήνη» (1939), «Αιολική Γη» (1943) κ.ά. Διηγήματα: «Ο Μανόλης Λέκκας» (1928), «Αιγαίο» (1941), «Άνεμοι» (1944) κ.ά. Έγραψε επίσης ένα θεατρικό έργο, το «Μηλοκ C» (1945), εμπνευσμένο από την αντίσταση στη γερμανική Κατοχή, καθώς και ταξιδιωτικά: «Φθινόπωρο στην Ιταλία» (1950), «Αμερικανική Γη» (1955), «Αργοναύτες» (1962). Ο Βενέζης έγινε ακαδημαϊκός.

Νέα Ελληνική Λογοτεχνία, Β' Λυκείου, εκδ. ΙΤΥΕ «Διόφαντος»

- β. Όταν διαγνώστηκα με ALS¹ στα είκοσι ένα χρόνια μου, ένωσα πολύ αδικημένος. Γιατί να συμβεί αυτό σε μένα; Εκείνη την εποχή σκέφτηκα πως η ζωή μου είχε τελειώσει και δεν θα μπορούσα να ξεδιπλώσω τις δυνατότητες που πίστευα πως είχα. Τώρα όμως, πενήντα χρόνια αργότερα, μπορώ να είμαι απολύτως ικανοποιημένος με τη ζωή μου. Νυμφεύθηκα δύο φορές και έχω τρία όμορφα και ολοκληρωμένα παιδιά. Η επιστημονική μου καριέρα υπήρξε επιτυχημένη, πιστεύω πως οι περισσότεροι φυσικοί θα συμφωνούσαν ότι η πρόβλεψή μου για κβαντική εκπομπή από τις μαύρες τρύπες είναι σωστή, αν και δεν μου έχει αποφέρει μέχρι σήμερα το βραβείο Νόμπελ, επειδή είναι εξαιρετικά δύσκολο να επιβεβαιωθεί πειραματικά. Από την άλλη, κέρδισα το ακόμη πιο βαρύτιμο Βραβείο Θεμελιώδους Φυσικής, που μου απονεμήθηκε για τη θεωρητική σημασία της ανακάλυψης, παρότι δεν έχει επιβεβαιωθεί πειραματικά.

Stephen Hawking, Το χρονικό της ζωής μου, εκδ. Τραυλός

1. ALS (Amyotrophic Lateral Sclerosis): αμυοτροφική πλευρική σκλήρυνση· εκφυλιστική διαταραχή του νευρικού συστήματος

- γ. Εξαιτίας των ασθματικών κρίσεων, ο Ερνέστο Γκεβάρα πέρασε τα πρώτα χρόνια της παιδικής του ηλικίας έγκλειστος. Μην μπορώντας να πάει στο σχολείο, μαθαίνει να διαβάζει και να γράφει με τη μητέρα του. Εκείνη ξυπνά μέσα του την ακόρεστη επιθυμία για το διάβασμα και την αγάπη για την εγκυκλοπαίδεια ως μέσο οργάνωσης της ανθρώπινης γνώσης. Η Σέλια έχει πει ότι ο γιος της φοίτησε κανονικά στο σχολείο μόνο στη δεύτερα και τρίτη τάξη· τετάρτη, πέμπτη και έκτη τις έκανε πηγαίνοντας στο μάθημα όποτε μπορούσε. Τα αδέρφια του αντέγραφαν τις εργασίες και εκείνος τις έκανε στο σπίτι. Οι μαρτυρίες συμφωνούν ως προς την τεράστια επιρροή της Σέλια στις πνευματικές φιλοδοξίες του γιου της. Η φιγούρα της θα κατευθύνει τον Ερνέστο να την ικανοποιεί εξ αποστάσεως, υπερβαίνοντας πάντα τα μητρικά σχέδια.

CHE, Εικόνες μιας ζωής, εκδ. Μεταίχμιο (διασκευή)

- δ. 27 Ιουνίου, 9:30 π.μ.
Χτες το απόγευμα επεσκέφθηκα τα ερείπια της Αγοράς, τους Αέρηδες και τη Στοά του Αττάλου. Την Στοά του Αδριανού δεν πήγα να τη δω, γιατί βρήκα πολύ βρώμικη την οδό Αδριανού, ήμουν και κουρασμένος. Επεσκέφθηκα την αρχαία εκκλησία που λέγεται Μέγα Μοναστήριον και την αγορά της οδού Αθηνάς.

Ήμουν στην πλατεία Συντάγματος, από τις 6.15 ως τις 7.15 π.μ. Το απόγευμα, από τις 8 ως τις 10.45, στο Ζάππειον. Η πλατεία του Ζαππείου είναι ένα αξιαγάπητο, ένα εξαίρετο μέρος. Το θερμόμετρο, 78 βαθμούς F σήμερα το πρωί.

Κωνσταντίνος Καβάφης, *Πρώτο ταξίδι στην Ελλάδα*, εκδ. Ροές

Σε ποια από τα βιογραφικά είδη κατατάσσονται τα παραπάνω κείμενα; Να αιτιολογήσετε σύντομα τις απαντήσεις σας.

Απάντηση

- α. Βιογραφικό σημείωμα του Ηλία Βενέζη:** Δίνονται βασικές πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του Βενέζη. Χωρίζεται αντίστοιχα σε δύο μέρη: Ζωή (Φιλολογικό ψευδώνυμο ... επιδόθηκε στη λογοτεχνία – Ο Βενέζης έγινε ακαδημαϊκός) και έργο (Το πεζογραφικό του έργο, που διακρίνεται ... «Αργοναύτες» [1962]). Έχει χαρακτήρα πληροφοριακό (γ' πρόσωπο), τυπικό ύφος και η γλώσσα χρησιμοποιείται με την αναφορική της λειτουργία.
- β. Αυτοβιογραφία του Stephen Hawking:** Ο ίδιος ο Hawking γράφει για τη ζωή του (αναφέρεται σε πραγματικά γεγονότα). Κυριαρχεί η υποκειμενική ματιά του συγγραφέα, καθώς καταγράφει σημαντικές εμπειρίες της ζωής του και κάνει απολογισμό της δράσης του, το ζωντανό ύφος, ο εξομολογητικός τόνος, η χρήση του α' ενικού προσώπου και της αναφορικής λειτουργίας της γλώσσας.
- γ. Βιογραφία του Ερνέστο Γκεβάρα:** Ο ερευνητής αφηγείται τη ζωή και το έργο του συγκεκριμένου προσώπου. Στηρίζεται σε πραγματικά και επιβεβαιωμένα γεγονότα (π.χ. *Η Σέλια έχει πει...*, *Οι μαρτυρίες συμφωνούν...*). Το ύφος είναι τυπικό και η γλώσσα χρησιμοποιείται με την αναφορική λειτουργία της.
- δ. Ημερολόγιο** (απόσπασμα από ημερολόγιο του Καβάφη κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα): Ο Καβάφης καταγράφει προσωπικές εμπειρίες και σκέψεις καθώς επισκέπτεται μέρη και μνημεία της Αθήνας. Υπάρχει χρονικός προσδιορισμός (27 Ιουνίου, 9.30 π.μ.). Κάνει χρήση του α' ενικού προσώπου, ο τόνος είναι εξομολογητικός και το ύφος προσωπικό. Ο Καβάφης απευθύνεται στον εαυτό του, ενώ κυριαρχεί η υποκειμενική ματιά στα όσα αναφέρει.

9. Πολυτροπικά κείμενα

- ♦ **Μονοτροπικό** λέγεται το κείμενο που χρησιμοποιεί μόνο έναν σημειωτικό τρόπο για τη μετάδοση μηνυμάτων, π.χ. μόνο το γλωσσικό σύστημα.
- ♦ **Πολυτροπικό** είναι το κείμενο που χρησιμοποιεί για τη μετάδοση των μηνυμάτων συνδυασμό σημειωτικών τρόπων, π.χ. γλώσσα και εικόνα. Οι σημειωτικοί τρόποι (ή συστήματα) διακρίνονται ως εξής:

- **Λεκτικοί:** λέξεις, προτάσεις.
- **Οπτικοί:** σταθερή ή κινούμενη εικόνα, χρώμα.
- **Ηχητικοί:** μουσική, ένταση, ρυθμός.
- **Χειρονομικοί:** κίνηση, χειρονομίες, στάση του σώματος, νοηματική.
- **Χωρικοί:** κατεύθυνση, διάταξη στον χώρο.

Με τον συνδυασμό αυτών των σημειωτικών τρόπων δημιουργούνται πολυτροπικά κείμενα, όπως εικονογραφημένα παραμύθια, κόμικς, διαφημίσεις, αφίσες, χάρτες, ηλεκτρονικά μηνύματα, σχεδιαγράμματα, γραφήματα κ.λπ., τα οποία χαρακτηρίζονται από **πολυσημία**, εκπέμπουν δηλαδή όχι ένα αλλά πολλαπλά μηνύματα.

- ♦ Με βάση τη σχέση εικόνας-γλώσσας μπορούμε να διακρίνουμε τα πολυτροπικά κείμενα σε τρεις κατηγορίες:

1. Ο ρόλος της εικόνας είναι κυρίαρχος, ενώ της γλώσσας επεξηγηματικός.	2. Η εικόνα συμπληρώνει ή ενισχύει το νόημα των λέξεων.	3. Ο ρόλος της γλώσσας είναι κυρίαρχος, ενώ της εικόνας διακοσμητικός.
---	---	--

- ♦ **Πώς προσεγγίζουμε μια εικόνα**

- Παρατηρούμε προσεκτικά την εικόνα, ώστε να είμαστε σε θέση να την περιγράψουμε με ακρίβεια.
- Προσέχουμε στοιχεία της εικόνας (πρόσωπα, αντικείμενα) που τονίζονται ιδιαίτερα.
- Μελετάμε τα χαρακτηριστικά της εικόνας, όπως χρώματα, σχήματα, μέγεθος κ.λπ.
- Παρατηρούμε τα χαρακτηριστικά των προσώπων, π.χ. χειρονομίες, εκφράσεις, στάση του σώματος, εξωτερική εμφάνιση κ.λπ.
- Προσπαθούμε να κατανοήσουμε την πρόθεση του πομπού και το κοινό στο οποίο απευθύνεται.

- ♦ **Πώς προσεγγίζουμε έναν πίνακα ή διάγραμμα**

- Διαβάζουμε προσεκτικά τα δεδομένα, τα αριθμητικά στοιχεία, που μας δίνουν συγκεκριμένες πληροφορίες.
- Συγκρίνουμε τα δεδομένα μεταξύ τους.
- Εξάγουμε συμπεράσματα.
- Ελέγχουμε στοιχεία όπως ο φορέας που έκανε την έρευνα, ο χρόνος διεξαγωγής της, το δείγμα της έρευνας, που αποδεικνύουν την αξιοπιστία της.

Α. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

1. Διάκριση συγγραφέα – αφηγητή

- ◆ Στις αφηγήσεις πραγματικών γεγονότων ο αφηγητής είναι υπαρκτό πρόσωπο και ταυτίζεται με το υποκείμενο που μιλά και παράγει τον αφηγηματικό λόγο· πρβλ. την αυτοβιογραφία, τα απομνημονεύματα, το ρεπορτάζ κ.λπ.
- ◆ Αντίθετα, στις λογοτεχνικές αφηγήσεις συγγραφέας και αφηγητής δεν πρέπει να συγχέονται ακόμα και στην περίπτωση της πρωτοπρόσωπης αφήγησης. Συγκεκριμένα:
 - ο **συγγραφέας** είναι υπαρκτό πρόσωπο που ανήκει στον πραγματικό κόσμο – υπάρχει έξω από το κείμενο.
 - ο **αφηγητής** είναι πρόσωπο του κειμένου, δημιούργημα του συγγραφέα και υπάρχει μόνο στο πλαίσιο του αφηγηματικού λόγου. Πρόκειται για το υποκείμενο της αφήγησης, το οποίο είναι δυνατό να αφηγείται σε α', β' ή γ' πρόσωπο.

2. Τύποι αφήγησης

α. Αφήγηση σε α' πρόσωπο

- ◆ Έχει τη δύναμη της προσωπικής μαρτυρίας.
- ◆ Το α' πρόσωπο προσδίδει **αμεσότητα**, **αληθοφάνεια** και **πειστικότητα** στην αφήγηση· συχνά δίνει στο κείμενο **εξομολογητικό χαρακτήρα**.
π.χ. *Μα πώς να της δώσω να καταλάβει πως θέλω να της μιλήσω! Εδώ οι ματιές δε σώνουν. Εδώ χρειάζεται ραβασάκι. Χίλιες φορές το 'γραψα και το ξανάγραψα. Το 'παιρνα μαζί μου αποφασισμένος να μην ντραπώ, να μη φοβηθώ μήτε δάσκαλο, μήτε πρωτόσκολο, μόνο να της δώσω κρυφά το χαρτάκι σ' ένα βιβλίο [...]. Ήρχουνταν η ώρα και κόβουνταν η καρδιά μου! Δεν αποκοτούσα! Κι έπαιρνα μαζί μου το χαρτί βγαίνοντας και το 'κανα κομμάτι και καταριόμουνε την ώρα που γεννήθηκα τέτοιος ανωφέλητος φοβητσιάρης.*

Αργύρης Εφταλιώτης, «Πρώτη αγάπη»

β. Αφήγηση σε β' πρόσωπο

- ◆ Με το β' πρόσωπο ο αφηγητής μπορεί να απευθύνεται:
 - είτε στον **εαυτό του** – πίσω από το «εσύ» υποκρύπτεται ένα «εγώ» (μονόλογος)·
π.χ. *Όπως αργεί τ' ατσάλι να γίνει κοφτερό και χρήσιμο*

μαχαίρι

έτσι αργούν κ' οι λέξεις ν' ακονιστούν σε λόγο.

Στο μεταξύ

όσο δουλεύεις στον τροχό

πρόσεχε μην παρασυρθείς

μην ξιππαστείς

απ' τη λαμπρή αλληλουχία των σπινθήρων.

Σκοπός σου εσένα το μαχαίρι.

Άρης Αλεξάνδρου, «Το μαχαίρι»

- είτε στον **αναγνώστη**.

π.χ. *Κι αν δεν μπορείς να κάμεις την ζωή σου όπως την θέλεις,*

τούτο προσπάθησε τουλάχιστον

όσο μπορείς: μην την εξευτελίζεις

μες στην πολλή συνάφεια του κόσμου,

μες στες πολλές κινήσεις κι ομιλίες.

Κωνσταντίνος Π. Καβάφης, «Όσο μπορείς» (απόσπασμα)

- ◆ Το β' πρόσωπο προσδίδει **δραματικότητα** στην αφήγηση, **ζωντάνια** και **αμεσότητα**.

γ. Αφήγηση σε γ' πρόσωπο

- ◆ Με αυτήν αποδίδεται συνήθως η απόλυτη ή σχετική γνώση του αφηγητή.
- ◆ Δημιουργεί την αίσθηση της **αντικειμενικότητας**, της **αποστασιοποίησης** από τα δρώμενα.
π.χ. *Ο μικρός στρώθηκε κάποτε στη δουλειά θέλοντας και μη. Βοηθούσε όλη μέρα τον πατέρα στο μαγαζί ή έτρεχε στα ψούνια και στα θελήματα από τη μίαν άκρη της Πόλης στην άλλη, φορτωμένος ζεμπίλια και μπόγους. Το βράδυ, σαν έκλεινε το μαγαζί, καθότανε με τις ώρες στο φως του κεριού, να μετρά τις εισπράξεις της ημέρας και να κρατά τα κατάστιχα.*

Γεώργιος Θεοτοκάς, Αργώ, εκδ. Εστία

3. Αφηγηματικές τεχνικές

α. Τύποι αφηγητή

- ♦ Μπορούμε να διακρίνουμε διάφορους τύπους αφηγητή ανάλογα με:
 - τον **βαθμό συμμετοχής** του στην ιστορία.
 - το **αφηγηματικό επίπεδο**, δηλαδή «ποιος μιλάει» στην ιστορία (με τη φωνή ποιου «ακούμε» την ιστορία).

i. Τύποι αφηγητή ανάλογα με τον βαθμό συμμετοχής του στην ιστορία

Αφηγητής	Παράδειγμα
1. Ομοδιηγητικός: Ο αφηγητής συμμετέχει στην ιστορία: • είτε ως πρωταγωνιστής – αυτοδιηγητικός • είτε ως παρατηρητής/μάρτυρας. Στην περίπτωση του αυτοδιηγητικού αφηγητή χρησιμοποιείται η πρωτοπρόσωπη αφήγηση. Στην περίπτωση του παρατηρητή χρησιμοποιείται το α' και γ' πρόσωπο.	Αυτοδιηγητικός αφηγητής <i>Το πόδι απόψε το νιώθω πολύ καλύτερα. Μου 'ρχεται να σηκωθώ σιγά σιγά, να προχωρέσω μέσα στο σιωπηλό χαράκωμα. Είναι πολύ παράξενο το χαράκωμα με τόσο φως. Φέγγει σαν μέρα και όμως δεν έχει φόβο. Το φεγγαρόφωτο από μακριά [...] δεν ξεσκεπάζει τίποτε. Μπορώ το λοιπόν να περπατώ λεύτερα κάτω από τον αχνό πέπλο που προστατεύει σαν ασημί σκοτάδι.</i> Στράτης Μυριβήλης, <i>Η ζωή εν τάφω</i> Αφηγητής παρατηρητής/μάρτυρας <i>Η γιαγιά μου ήταν διαφορετική. Τουλάχιστον στην εμφάνιση. Δυσκίνητη, γεμάτη υποψίες ασθενειών, είχε βολέψει διαφορετικά τη ζωή της. Είχε παντρευτεί κι είχε κάνει παιδιά κι εγγόνια. Όμως, παρόλο που δεν ακούστηκε ποτέ παράπονο απ' τα χείλια της, βλέπαμε πόσο αταίριαστη ήταν με τον παππού μου. Εκείνος πάλι, κατά βάθος χρυσός άνθρωπος, λαϊκός τύπος με τα όλα του, έβλεπε πως από κάπου του περίσσευε η γιαγιά μου. Αυτό, φαίνεται, τον σκύλιαζε και το 'ρχινε στην ειρωνεία με κάτι «καλέ άντρες» αντί γι' απάντηση, ή κάτι «η κυρία με τας κιμωλίας», όπως έλεγε τας καμελίας. Μα προπαντός τα 'χε με τη θεία Φερενίκη. [...]</i> Τόλης Καζαντζής, «Η θεία Φερενίκη»

2. Ετεροδιηγητικός: Ο αφηγητής δεν μετέχει στην ιστορία που αφηγείται.

Σε αυτή την περίπτωση η αφήγηση γίνεται σε γ' πρόσωπο.

Όλοι –άντρες, γυναίκες και παιδιά– είχαν πάει στο θέρο. Μέσα στο λυκοφώτισμα, η ανάρια παρέα τους σερόνταν αμίλητη κι άχαρη. Κανένα πρόσχαρο χρώμα πάνω στα ξεραμένα κορμιά. [...] Καθώς περνούσαν μπροστά απ' το κονάκι –που ήταν λίγο πιο έξω απ' το χωριό– χαιρέτισαν τον αφέντη τους τον τσιφλικά, καμπουριάζοντας το κορμί. Άχνα δεν βγήκε απ' το λαρύγγι τους. Μόνο τ' άγνωρα παιδιά –που σέρναν τα γυμνά τους πόδια στην παχιά σκόνη του χωραφόδρομου– σταμάτησαν μια στιγμή, με στόμα ανοιχτό, μπροστά στις ψηλές μπότες, τα μακριά μουστάκια και το μονόκλ του Πήτερ Χατζηθωμά. Υστερα, σκόρπισαν στα σπίτια τους.

Μ. Καραγάτσης, «Το μπουρίνι»

ii. Τύποι αφηγητή ως προς το αφηγηματικό επίπεδο

Αφηγητής	Παράδειγμα
1. Εξωδιηγητικός: Είναι ο κύριος αφηγητής της ιστορίας (αφηγητής α' βαθμού).	Ο Όμηρος είναι αφηγητής α' βαθμού στην <i>Οδύσσεια</i> .
2. Ενδοδιηγητικός: Αφηγητής β' βαθμού, ο οποίος μπορεί να είναι ένας από τους ήρωες της κύριας ιστορίας και ο οποίος αναλαμβάνει να διηγηθεί μια άλλη ιστορία στο πλαίσιο της κύριας (πρόκειται για το φαινόμενο του εγκιβωτισμού , δηλαδή της παρεμβολής μιας ιστορίας μέσα σε μια άλλη).	Ο Οδυσσέας ο οποίος στις ραψωδίες θ' έως μ της <i>Οδύσσειας</i> αφηγείται τις περιπέτειές του μέχρι να φτάσει στο νησί των Φαιάκων.

β. Εστίαση: Η οπτική γωνία στη λογοτεχνική αφήγηση

- ♦ Η **εστίαση** αφορά την οπτική γωνία από την οποία ο αφηγητής «βλέπει» τα γεγονότα. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιπτώσεις ως προς την εστίαση:

i. Αφήγηση με μηδενική εστίαση

Εστίαση	Παράδειγμα
• Η αφήγηση γίνεται από έναν παντογνώστη αφηγητή, που ξέρει περισσότερα από τα πρόσωπα της ιστορίας, ακόμα και τις πιο ενδόμυχες σκέψεις τους. • Δεν υπάρχουν επομένως όρια ή εμπόδια στην πληροφόρηση του αναγνώστη σχετικά με τις σκέψεις και τα συναισθήματα των αφηγηματικών προσώπων και τα γεγονότα της ιστορίας. • Η απόλυτη γνώση του αφηγητή ισοδυναμεί με έλλειψη σκοπιότητας/εστίασης (η αφήγηση δεν εστιάζεται σε κάποιο πρόσωπο – εστίαση μηδέν). • Ισχύει: αφηγητής > πρόσωπα.	Σαν ο Δαμιανός τελείωσε την τρίτη του ελληνικού, ο γερο-Φραντζής είπε πως αρκετά γράμματα είχε μάθει και ήτανε καιρός να πιάσει δουλειά. Ο μικρός θα ήτανε δεκατριώ ή δεκατεσσάρω χρονώ. Μόλις άρχιζε να αποκτά μια συνείδηση κάπως καθαρή του κόσμου και τον κατείχε κιόλας το πάθος της γνώσης. Ρουφούσε αχόρταστα ό,τι έντυπο του έπεφτε στα χέρια, λαϊκά αναγνώσματα, εφημερίδες, εκκλησιαστικά βιβλία. Το ασχημάτιστο και ερεθισμένο πνεύμα του δεν μπορούσε να σταματήσει πουθενά, γλιστρούσε απάνω απ' όλα αυτά τα απλοϊκά διαβάσματα προς όλες τις μεριές, προμάντευε θολά και λαχταρούσε κάποιες ανώτερες περιοχές της μάθησης [...] και ονειρευότανε να γίνει μια μέρα ένας μεγάλος δάσκαλος που να κατέχει καλά, με τα δυο του χέρια, όλην τη σοφία των ανθρώπων, όλα τα βιβλία, όλα τα «γράμματα», και να μοιράζει γενναιοδωρα αυτούς τους θησαυρούς στους τριγυρινούς του. Γεώργιος Θεοτοκάς, Αργώ

ii. Αφήγηση με εσωτερική εστίαση

Εστίαση	Παράδειγμα
• Η αφήγηση γίνεται από την οπτική γωνία ενός προσώπου το οποίο συμμετέχει (είτε ως πρωταγωνιστής είτε ως αυτόπτης μάρτυρας) στα γεγονότα της ιστορίας, οπότε η γνώση του γι' αυτά είναι περιορισμένη. • Η εσωτερική εστίαση μπορεί να έχει τις ακόλουθες μορφές: – Σταθερή εστίαση: Η ιστορία παρουσιάζεται από την οπτική γωνία ενός μόνο προσώπου. – Μεταβλητή εστίαση: Η ιστορία παρου-	Έριξα ένα βλέμμα στο γέρο. Για να βλέπει καλύτερα, είχε μετακομίσει στη διπλανή πολυθρόνα. Αυτή τη φορά διέκρινα μια δυσφορία στο ύφος του παιδιού. Έσκυψα πάνω απ' το κεφάλι του νεαρού κι άρχισα να του λέω διάφορα, για το κρύο, την ακρίβεια, το ποδόσφαιρο, ό,τι μου κατέβαινε, ίσα να του αποσπάσω την προσοχή και σαν από ένστικτο να τον προφυλάξω. Σε λίγο το παιδί άρχισε να κουνιέται περίεργα στην πολυθρόνα. Τότε μια τρομερή υποψία μου πέρασε απ' το μυαλό: πως τάχα ο γέρος παρακολουθούσε τον νεαρό και του 'χε σπημένο καρτέρι. Χιλιάδες υποθέσεις πέρασαν

σιάζεται διαδοχικά από την οπτική γωνία πολλών προσώπων.

– **Πολλαπλή εστίαση**: Το ίδιο γεγονός παρουσιάζεται «μέσα από τα μάτια», την οπτική πολλών διαφορετικών προσώπων.

• Ισχύει: **αφηγητής = πρόσωπα**.

μέσα σε δευτερόλεπτα απ' το μυαλό μου –χρέη, φόνοι, βιασμοί–, ποιος ξέρει σε τι περιεργη υπόθεση ήταν μπλεγμένοι οι δυο τους.

Μένης Κουμανταρέας, Η μυρωδιά τους με κάνει να κλαίω

iii. Αφήγηση με εξωτερική εστίαση

Εστίαση	Παράδειγμα
• Η αφήγηση γίνεται από ένα πρόσωπο που γνωρίζει λιγότερα απ' όσα γνωρίζουν οι ήρωες της ιστορίας. • Ο αφηγητής παρουσιάζει τους ήρωες να δρουν μπροστά στα μάτια του αναγνώστη χωρίς ο τελευταίος να έχει πρόσβαση στις σκέψεις ή στα συναισθήματά τους. • Πρόκειται για αφήγηση που παραπέμπει στην τεχνική του κινηματογράφου: ο αφηγητής έχει τη θέση της κάμερας που καταγράφει εικόνες χωρίς να σχολιάζει. • Η εξωτερική εστίαση συναντάται κυρίως σε αστυνομικά μυθιστορήματα ή μυθιστορήματα μυστηρίου. • Ισχύει: αφηγητής < πρόσωπα.	Έτσι λοιπόν, την ώρα που ο Αστέρης¹ πάλευε με τα σύγγεφα, μπήκε ο λεγάμενος στο μαγαζάκι, μποτζάροντας² δώθε κείθε, σαν τραμπάκουλο³ σε σοροκάδα⁴. Κοντός ήταν και κακοσούσουμος, αρκούντως γηραλέος, όχι καλοντυμένος ούτε καθαρός, μ' ένα μαντίλι ματωμένο γύρω στο κεφάλι – σίγουρα φρεσκοσπασμένο ήταν. Η μύτη του μάλιστα είχε μεγάλα χάλια, γδαρμένη, πρησμένη, σκεπασμένη κομμάτια αίμα πηχτό. Ή κουτροβάλα είχε πάρει ο ερίφης⁵, ή ξύλο γερό είχε πέσει, μπερντάχι⁶, με σύστημα, πάνω χέρι-κάτω χέρι, του αλατιού τον είχαν κανωμένο. Τώρα γινωμένος⁷ ήταν όταν τις έφαγε, ή τα κοπάνισε κατόπι, να πνίξει στο κρασί το μεράκι του καβγά; Αυτό δεν το ξέρουμε. Το βέβαιο είναι λίαν σουρωμένος ήταν όταν μπήκε στο μαγαζί, κρατούσε μάλιστα στο χέρι κατιτίς τυλιγμένο, φαγώσιμο πρέπει να ήταν. Μ. Καραγάτσης, Τα χταποδάκια 1. Αστέρης: ο Αποσπερίτης, 2. μποτζάροντας: γέρνοντας πότε από τη μια και πότε από την άλλη πλευρά, όπως η βάρκα, 3. τραμπάκουλο (λ. ιταλ.): μικρό, πλατύ ιστιοφόρο, 4. σοροκάδα: κυματισμός της θάλασσας που προκαλείται από νότιους έως δυτικούς ανέμους, 5. ερίφης (λ. τουρκ.): άνθρωπος, 6. μπερντάχι: ξυλοδαρμός, 7. γινωμένος: μεθυσμένος [Στο παραπάνω απόσπασμα διαπιστώνουμε με βάση τα σημεία με έντονα γράμματα ότι ο αφηγητής γνωρίζει λιγότερα από τον ήρωά του.]

Αλλαγή εστίασης

Στα εκτενή αφηγηματικά κείμενα η εστίαση δεν είναι ποτέ σταθερή. Συνήθως υπάρχει ένα είδος εστίασης που κυριαρχεί, αλλά σε κάποια σημεία του έργου μπορεί να αλλάζει ανάλογα με το τι θέλει να μεταδώσει κάθε φορά ο συγγραφέας στον αναγνώστη.

γ. Ο χρόνος στην αφήγηση

Ι. Εξωκειμενικός και εσωκειμενικός χρόνος

♦ Εξωκειμενικός χρόνος

Διακρίνεται ως εξής:

Χρόνος του πομπού

Η χρονική στιγμή κατά την οποία ο πομπός στέλνει το μήνυμά του· είναι δηλαδή ο χρόνος κατά τον οποίο ο συγγραφέας συντάσσει το κείμενό του ή ο ομιλητής αφηγείται προφορικά κάτι.

Χρόνος του δέκτη

Η χρονική στιγμή κατά την οποία ο δέκτης (αναγνώστης ή ακροατής) λαμβάνει το μήνυμα.

Χρόνος των γεγονότων

Η χρονική στιγμή κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα της αφήγησης.

Για παράδειγμα, στα ομηρικά έπη ο εξωκειμενικός χρόνος έχει ως εξής:

- Χρόνος του πομπού: 8ος αιώνας π.Χ.
- Χρόνος των γεγονότων: 12ος αιώνας π.Χ.
- Χρόνος του δέκτη: οποιαδήποτε χρονική στιγμή.

♦ Εσωκειμενικός χρόνος

Διακρίνεται ως εξής:

Χρόνος της ιστορίας (ΧΙ)

Είναι ο χρόνος μέσα στον οποίο εκτυλίσσονται τα γεγονότα που συνιστούν την ιστορία της αφήγησης. Είναι η φυσική διαδοχή των γεγονότων, η χρονική ακολουθία με την οποία έγιναν.

Χρόνος της αφήγησης (ΧΑ)

Είναι η διαδοχή των γεγονότων της ιστορίας όπως παρουσιάζεται από τον αφηγητή.

Τα γεγονότα παρουσιάζονται στην αφήγηση συνήθως με διαφορετική χρονική σειρά, διάρκεια και συχνότητα απ' ό,τι συμβαίνουν στην ιστορία. Γι' αυτό ο χρόνος της αφήγησης δεν συμπίπτει με τον χρόνο της ιστορίας.

ii. Αφηγηματική οργάνωση του χρόνου

- ♦ Υπάρχουν τρεις κατηγορίες αφηγηματικής οργάνωσης του χρόνου: η **τάξη** ή **σειρά**, η **διάρκεια** και η **συχνότητα**.

✓ Οργάνωση του αφηγηματικού χρόνου ως προς τη σειρά των γεγονότων

- ♦ Η **σειρά** αφορά τη σχέση ανάμεσα στη χρονική διαδοχή των γεγονότων στην ιστορία και τη σειρά με την οποία αυτά αναδιατάσσονται μέσα στο αφηγηματικό κείμενο. Έτσι, προκύπτουν τα ακόλουθα:

Γραμμική αφήγηση

- Ο αφηγητής παρουσιάζει τα γεγονότα με τη χρονική σειρά που συνέβησαν.
Σε αυτή την περίπτωση ο χρόνος της ιστορίας (ΧΙ) ταυτίζεται με τον χρόνο της αφήγησης (ΧΑ).
- Ως τεχνική επιτρέπει μεν την απρόσκοπτη παρακολούθηση της ιστορίας από τον αναγνώστη, αλλά είναι μονότονη και λιγότερο ενδιαφέρουσα.

π.χ. Το πρωί φύγαμε για Αθήνα. [...] Ύστερα κατεβήκαμε στον Πειραιά, στο πρακτορείο. Πήραμε απόδειξη για το εισιτήριο που είχαμε βγάλει στην Τρίπολη, μας κοίταξε και ο γιατρός. Μπήκαμε στο πλοίο στις τέσσερις το απόγευμα. Το πλοίο ήταν γερμανικό, Λόιντ. Το βράδυ μάς κλείδωσαν μέσα, για να μη βγαίνουμε στα καταστρώματα.

Θανάσης Βαλτινός,
Συναξάρι του Αντρέα Κορδοπάτη

Αφήγηση με αναχρονίες

Παραβιάζεται η χρονική σειρά των γεγονότων και υπάρχει ασυμφωνία ανάμεσα στον ΧΙ και τον ΧΑ. Δημιουργούνται έτσι αναδρομικές αφηγήσεις (αναλήψεις) ή πρόδρομες αφηγήσεις (προλήψεις).

1. **Αναδρομή/ανάληψη (flash-back):** Αναδρομική αφήγηση γεγονότων που είναι προγενέστερα από το σημείο της ιστορίας στο οποίο βρισκόμαστε σε μια συγκεκριμένη στιγμή.

Με αυτόν τον τρόπο ο αφηγητής φωτίζει γεγονότα ή καταστάσεις του παρελθόντος που βοηθούν στην κατα-

π.χ. Μόλις αράξαμε στη Στένη, ο καπετάν Ξυρίκης πήρε τη βάρκα κι έτρεξε στο τηλεγραφείο. **Δυο μέρες τώρα δεν ήβρεσκε ψυχία. Τριάντα μίλια έξω από το Μπουγάζι αντάμωσε τον «Αρχάγγελο», το μπάρκο του, που ήταν μέσα κυβερνήτης και γραμματικός τα δυο του αδέρφια. Δεν πρόφτασαν να καλοχαιρετηθούν, να ειπούν για το φορτίο και το ναύλο τους και τους χώρισε ο χιονιάς. Κατόρθωσε τέλος να ορθοπλωρίσει το δικό μας και ολάκερο ημερονύχτι θαλασσοδαρθήκαμε στ' ανοιχτά. Μα όταν μπήκε στο Βόσπορο, ρώτησε όλους τους βαρκάρηδες, τους πιλότους [...]**· αλλά τίποτε

νόηση της ιστορίας διεγείροντας ταυτόχρονα το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

2. Πρόληψη (flashforward): Ο αφηγητής αφηγείται γεγονότα που θα συμβούν αργότερα. Αποτελεί δηλαδή την πρόωρη αφήγηση ενός μελλοντικού γεγονότος.

Με την πρόληψη ο αφηγητής προϊδεάζει τον αναγνώστη για μελλοντικά γεγονότα και εντείνει το ενδιαφέρον του για την εξέλιξη της ιστορίας.

δεν έμαθε για τον «Αρχάγγελο». Τι να έγινε; Φυλάχτηκε πουθενά; Πρόφτασε να ορθοπλωρίσει κι εκείνος ή έπεσε απάνω στους βράχους; Κι αν τσακίστηκε το μπάρκο, σώθηκαν τουλάχιστον τ' αδέρφια του; Όλο τέτοια συλλογίζεται κι έχει συγνεφωμένο το μέτωπο, τρέμουλο έχει στην καρδιά.

Όταν έφτασε στο τηλεγραφείο, ξέχασε μια στιγμή τον πόνο του εμπρός στον πόνο των αλλωνών.

Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Λόγια της πλώρης*

π.χ. *Έκλεισε αποφασιστικά την πόρτα πίσω του. Τίποτα δεν τον κρατούσε εδώ. Ένωσε μια πρωτόγνωρη έξαψη για το άγνωστο που βρισκόταν μπροστά του. Δεν μπορούσε όμως εκείνη τη στιγμή να ξέρει ότι έναν χρόνο αργότερα θα βρισκόταν ξανά εκεί, στην ίδια πόρτα. Η μοίρα θα είχε άλλα σχέδια για εκείνον.*

Ιδιαίτερες τεχνικές παραβίασης της χρονικής σειράς

Συγκεκριμένες τεχνικές με τις οποίες παραβιάζεται η ομαλή, φυσική σειρά των γεγονότων μιας αφήγησης είναι οι εξής:

- **In medias res**
 - Με τη λατινική αυτή φράση, που σημαίνει «στο μέσο των πραγμάτων», δηλαδή στη μέση της υπόθεσης, χαρακτηρίζεται η τεχνική της αφήγησης σύμφωνα με την οποία το νήμα της ιστορίας δεν ξετυλίγεται από την αρχή, αλλά ο αφηγητής αρχίζει την ιστορία από το κρισιμότερο σημείο της πλοκής και έπειτα, με αναδρομή στο παρελθόν, παρουσιάζει όσα προηγούνται του σημείου αυτού.
 - Χαρακτηριστικό παράδειγμα αφήγησης στην οποία χρησιμοποιείται αυτή η τεχνική είναι η *Οδύσσεια*: Η εξιστόρηση των περιπετειών του Οδυσσέα δεν αρχίζει από τη στιγμή που αυτός φεύγει από την Τροία, αλλά δέκα χρόνια αργότερα, όταν βρίσκεται στο νησί της Καλυψώς. Στη συνέχεια, όταν ο Οδυσσέας φτάνει στο νησί των Φαιάκων, με αναδρομική αφήγηση παρουσιάζει όσα προηγήθηκαν.
 - Όταν ένα αφηγηματικό κείμενο αρχίζει in medias res, δημιουργείται στον αναγνώστη ένα αφηγηματικό κενό που διεγείρει το ενδιαφέρον και την προσοχή

- του, καθώς του προκαλούνται απορίες· αυτές, βέβαια, αίρονται στη συνέχεια με την αναδρομική αφήγηση.
- Το αντίθετο του in medias res είναι η τεχνική **ab ovo**. Ο όρος δηλώνει ότι η αφήγηση μιας ιστορίας ξεκινάει από την αρχή και τα γεγονότα παρουσιάζονται σε ευθύγραμμη, λεπτομερειακή χρονική σειρά και τάξη. Η τεχνική αυτή χρησιμοποιείται κυρίως στα παραμύθια. Ωστόσο κάνει το κείμενο υπερβολικά εκτενές, ανιαρό και κουραστικό.
 - **Εγκιβωτισμός**
 - Σύμφωνα με την τεχνική αυτή, μια μικρότερη, δευτερεύουσα αφήγηση παρεμβάλλεται στην κύρια αφήγηση, που αποτελεί την αρχική ιστορία, με αποτέλεσμα να διακόπτεται η ομαλή ροή του χρόνου. Πρόκειται για μια αφήγηση μέσα στην αφήγηση.
 - Κλασικό παράδειγμα εγκιβωτισμού αποτελεί στην *Οδύσσεια* η αφήγηση του Οδυσσέα στο νησί των Φαιάκων, η οποία διακόπτει την αφήγηση του Ομήρου (που είναι και η κύρια αφήγηση).
 - **Παρέκβαση / παρέμβλητη αφήγηση**
 - Είναι η προσωρινή διακοπή της φυσικής ροής των γεγονότων και η αναφορά σε άλλο θέμα που δεν σχετίζεται άμεσα με την υπόθεση του έργου.
 - Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ιστορία του Ηροδότου, όπου η κυρίως αφήγηση ιστορικών γεγονότων διακόπτεται από ποικίλες εθνογραφικές και γεωγραφικές πληροφορίες.
 - **Προϊδεασμός/προσήμανση**

Είναι η ψυχολογική προετοιμασία του αναγνώστη από τον αφηγητή για το τι πρόκειται να ακολουθήσει. Πρόκειται για διάφορους «υπαινιγμούς» όσον αφορά τη συνέχεια των γεγονότων, που ενισχύουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

π.χ. *Στην καταστροφή της Σμύρνης, βρέθηκαν με τους γονιούς μου στο λιμάνι, στην Πούντα. Μέσα από τα χέρια τους με πήρανε. Κι έμεινα στην Τουρκία αιχμάλωτος.* (Στρατής Δούκας, *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*)

Η φράση με τα έντονα γράμματα αποτελεί προσήμανση, καθώς προϊδεάζει τον αναγνώστη για τα βάσανα που θα υποστεί ο ήρωας κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του.
 - **Προοικονομία**
 - Είναι ο τρόπος με τον οποίο ο συγγραφέας διευθετεί τα γεγονότα και δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε η εξέλιξη της πλοκής να είναι λογική και φυσική.
 - Για παράδειγμα, στην *Οδύσσεια* στη ραψωδία α (στ. 40-51) ο Δίας αναφέρει την ιστορία του Αίγισθου, που σκότωσε τον Αγαμέμνονα και πήρε τη γυναίκα του Κλυταιμνήστρα, παρά την προειδοποίηση των θεών ότι θα τιμωρηθεί. Η ιστορία αυτή σε συνδυασμό με τα λόγια της Αθηνάς στη συνέχεια για τους μνηστήρες (α 104-105) προοικονομεί τη μνηστροφονία.

✓ **Οργάνωση του αφηγηματικού χρόνου ως προς τη διάρκεια των γεγονότων**

- ♦ Η διάρκεια αφορά τη σχέση ανάμεσα στη χρονική διάρκεια των γεγονότων στην ιστορία και στην έκταση που καταλαμβάνει η αφήγησή τους μέσα στο κείμενο. Διακρίνουμε τρεις περιπτώσεις:

1. Επιτάχυνση του ρυθμού της αφήγησης (XA < XI)

- Ο αφηγητής:
 - είτε αποσιωπά τμήμα της ιστορίας (έλλειψη)
 - είτε αποδίδει συνοπτικά τμήμα της ιστορίας (περίληψη).
- Με την επιτάχυνση (συμπύκνωση του χρόνου) ο συγγραφέας προσπερνά βιαστικά όσα δεν θεωρεί σημαντικά στην αφήγησή του και έτσι δεν κουράζει τον αναγνώστη με ασήμαντες λεπτομέρειες.

π.χ. – *Πέρασαν έτσι κάμποσα χρόνια. Η μάνα γέρασε πια...* → Έλλειψη

– *Κι ωστόσο δυο μερόνυχτα, δοσμένος στο μεγάλο κύμα, είδε πολλές φορές τον χάρο με τα μάτια του.*

Μόνο την τρίτη μέρα, σαν την ξημέρωσε η Αυγή

με τους ωραίους πλοκάμους, έπεσε ο άνεμος,

γαλάνεψε, κι έγινε νηνεμία → Περίληψη

Οδύσσεια, ε 428-432

2. Επιβράδυνση του ρυθμού της αφήγησης (XA > XI)

- Ο αφηγητής:
 - παρατείνει τον χρόνο της αφήγησης και παρουσιάζει αναλυτικά ένα γεγονός που διαρκεί ελάχιστα.
 - μπορεί να «σταματήσει» την εξέλιξη της ιστορίας με εκτενείς περιγραφές, σχόλια ή παρεκβάσεις (παύση).
- Με την επιβράδυνση (παράταση του χρόνου) ο συγγραφέας τονίζει τα γεγονότα και επικεντρώνει την προσοχή του αναγνώστη σ' αυτά, βρίσκοντας έτσι την ευκαιρία να αφηγηθεί λεπτομερώς ό,τι τον ενδιαφέρει περισσότερο. Επίσης, εμβαθύνει σε σκέψεις, συναισθήματα, ψυχικές καταστάσεις των προσώπων, αλλά και εντείνει το ενδιαφέρον ή την αγωνία του αναγνώστη για την εξέλιξη της ιστορίας.

π.χ. [*Η μητέρα*] Έστειλε να φέρουν εν' απ' αυτά τα κοντόχοντρα γλυκά που ονομάζονται μικρές μαντλέν και φαίνονται σα να 'χουν χυθεί στην αυλακωτή φόρμα μιας αχιβάδας. Και σε λίγο, μηχανικά, εξουθενωμένος απ' την πληκτική μέρα και την προοπτική ενός θλιβερού αύριο, έφερνα στα χείλια μου μια κουταλιά τσάι όπου είχα αφήσει να μαλακώσει ένα κομμάτι μαντλέν. Αλλά τη στιγμή που η γουλιά, ανακατεμένη με τα ψίχουλα του γλυκού, άγγιξε τον ουρανίσκο μου σκίρτησα, προσέχοντας κάτι καταπληκτικό που συνέβαινε μέσα μου. Μια γλυκιά απόλαυση με είχε κυριεύσει,

απομονωμένη, χωρίς να ξέρω την αιτία της. Μου είχε ξαφνικά κάνει τις περιπέτειες της ζωής αδιάφορες, ακίνδυνες τις καταστροφές της, ανύπαρκτη τη συντομία της, με τον ίδιο τρόπο που επενεργεί ο έρωτας, πλημμυρίζοντας με μια πολύτιμη ουσία: ή μάλλον η ουσία αυτή δεν ήταν μέσα μου, ήμουν εγώ. Είχα πάψει να νιώθω τον εαυτό μου μέτριο, τυχαίο, θνητό. Από πού μπορούσε να μου έρχεται αυτή η έντονη χαρά; [...]

Και ξαφνικά παρουσιάστηκε η ανάμνηση. Αυτή η γεύση ήταν η γεύση του μικρού κομματιού της μαντλέν που την Κυριακή το πρωί στο Κομπραί (τη μέρα εκείνη δεν έβγαينا πριν απ' την ώρα της λειτουργίας) μου πρόσφερε η θεία μου η Λεονί, όταν πήγα να της πω καλημέρα στο δωμάτιό της, αφού πρώτα το βουτούσε στο τσάι ή στο φλαμούρι της. Η όψη της μικρής μαντλέν δε μου 'χε θυμίσει τίποτα πριν να τη γευτώ· ίσως γιατί, έχοντας δει συχνά από τότε μικρές μαντλέν, χωρίς να τις δοκιμάσω, πάνω στα ράφια των ζαχαροπλασטיών, η εικόνα τους είχε εγκαταλείψει εκείνες τις μέρες του Κομπραί για να δεθεί με άλλες πιο πρόσφατες. [...] Όταν όμως από ένα μακρινό παρελθόν τίποτα δεν επιζεί, αφού πεθάνουν οι άνθρωποι, αφού καταστραφούν τα άψυχα, μόνες, πιο φθαρτές αλλά πιο μακρόβιες, πιο άυλες, πιο επίμονες, πιο πιστές, η όσφρηση και η γεύση ζουν για καιρό ακόμα, σαν τις ψυχές, για να θυμούνται, να περιμένουν, να ελπίζουν [...].

Μαρσέλ Προυστ, Αναζητώντας το χαμένο χρόνο εκδ. Ηριδανός

[Το γλυκό που δοκιμάζει ο αφηγητής είναι το ερέθισμα για να πλημμυρίσουν το μυαλό του σκέψεις και αναμνήσεις – η χρονική στιγμή επιμηκύνεται στην αφήγηση, αν και πραγματικά διαρκεί πολύ λίγο.]

3. «Σκηνή» (XA = XI)

- Στην περίπτωση αυτή ο χρόνος της αφήγησης έχει την ίδια διάρκεια με τον χρόνο της ιστορίας.
- «Σκηνή» έχουμε είτε στον διάλογο είτε στον εσωτερικό μονόλογο.
- Με τη «σκηνή» ο συγγραφέας προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγησή του, παρουσιάζοντας τα γεγονότα σαν να εξελίσσονται εκείνη τη στιγμή μπροστά στα μάτια του αναγνώστη.

π.χ. – Δεν έχεις φίλες, Φράνση, να κάνετε συντροφιά;

– Όχι. Τις σιχαίνομαι τις γυναίκες.

– Αυτό δεν είναι φυσικό. Θα σου 'κανε καλό να κάνεις συντροφιά με κορίτσια της ηλικίας σου.

– Έχεις φίλες εσύ, μαμά;

– Όχι, τις σιχαίνομαι τις γυναίκες, είπε η Καίτη.

– Βλέπεις; Είσαι κι εσύ σαν κι εμένα.

Μπέττυ Σμιθ, Ένα δέντρο μεγαλώνει στο Μπρούκλιν, εκδ. Μίνωας

✓ **Οργάνωση του αφηγηματικού χρόνου ως προς τη συχνότητα**

- ♦ Η συχνότητα αφορά τη σχέση ανάμεσα στις φορές που ένα γεγονός συμβαίνει στην ιστορία και στις φορές που αυτό αναφέρεται στην αφήγηση. Διακρίνουμε τέσσερις βασικές περιπτώσεις.

Μορφές αφήγησης ως προς τη συχνότητα	Παραδείγματα
1. Μοναδική αφήγηση: Αφήγηση μία φορά αυτού που στην ιστορία συνέβη μία φορά. Είναι ο πιο συνηθισμένος τρόπος αφήγησης. Τονίζει τη μοναδικότητα του γεγονότος.	<i>Η αψιμαχία αυτή βάσταξε ίσως πέντε λεπτά της ώρας και κόπασε ολότελα αμέσως ύστερα. Ο δρόμος κι οι πάροδες ερηνώθηκαν από τους διαδηλωτές και δεν ακούστηκε άλλος πυροβολισμός από κείνην τη μεριά, παρά μονάχα τα βογγητά των λαβωμένων, που σερνόντανε δώθε-κείθε μες στη σκόνη, κι οι βιαστικές προσταγές των αξιωματικών.</i> Γεώργιος Θεοτοκάς, Αργώ
2. Επαναληπτική αφήγηση: Αφήγηση περισσότερες από μία φορές αυτού που συνέβη στην ιστορία μία φορά. Η επανάληψη της αφήγησης δεν είναι πανομοιότυπη, αλλά υπάρχουν διαφορές είτε ως προς το ύφος είτε ως προς την εστίαση (η αφήγηση μπορεί να γίνεται από διαφορετικά πρόσωπα). Με την επαναληπτική αφήγηση δίνεται έμφαση στο γεγονός, καθώς παρουσιάζονται διαφορετικές εκδοχές του.	Η επαναληπτική αφήγηση χρησιμοποιείται συχνά στα αστυνομικά μυθιστορήματα, στα οποία το ίδιο γεγονός (π.χ. ένας φόνος) μπορεί να παρουσιαστεί περισσότερες από μία φορές από διαφορετικούς μάρτυρες.
3. Θαμιστική αφήγηση: Αφήγηση μία φορά αυτού που έγινε x φορές. Με τη θαμιστική αφήγηση παρουσιάζονται με συνοπτικό τρόπο επαναλαμβανόμενα γεγονότα και τονίζεται η σημασία τους.	<i>Περπατούσε μοναχός του και πήγαινε κατά την παραλία, κάθε πρωινό, κατέβαινε διαγώνια κι όλο έσιαζε πάνω στους ώμους του ένα ζακέτο κουρελιάρικο. [...] Λίγο πριν από την Εκκλησία έκανε στάση, ανάμεσα σε κάτι μάντρες χαμηλές και μισόχτιστες [...]. Εκεί έβγαζε από την τσέπη ένα λαθραίο καπνό, και πάλι ξεκινούσε σε λίγο, με το τσιγάρο στο στόμα, δίχως να τ' ανάβει, και προχωρούσε κατά την παραλία, όπου δεν έφτανε ποτές του, γιατί δεν του έτυχε ακόμη να 'χει δουλειά ως εκεί κάτω.</i> Θράσος Καστανάκης, «Εύρηκα»

- 4. Πολυμοναδική αφήγηση:** Αφήγηση πολλές φορές αυτού που στην ιστορία συνέβη πολλές φορές.

Με την πολυμοναδική αφήγηση δίνεται έμφαση στο γεγονός.

Η πολυμοναδική αφήγηση χρησιμοποιείται συχνά στα παραμύθια. Για παράδειγμα, στο λαϊκό παραμύθι *Ο τσομπάνης και οι τρεις αρρώστιες* επαναλαμβάνεται τρεις φορές η επίσκεψη που δέχεται αργά τη νύχτα ο τσομπάνης από τρεις μαυροντυμένες γυναίκες, που είναι η καθεμία μια σοβαρή αρρώστια: πρώτα τον επισκέπτεται η Μελάτη (η ευλογία), μετά η Λοιμική και τέλος η Πανούκλα (η βλ. και το παραμύθι *Ο λύκος και τα τρία γουρουνάκια*).

4. Αφηγηματικοί τρόποι

- ♦ Σε ένα αφηγηματικό κείμενο, και ειδικά λογοτεχνικό, διάφοροι αφηγηματικοί τρόποι συνδυάζονται μεταξύ τους, ανάλογα και με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Έτσι, προσδίδεται στο κείμενο ποικιλία και ιδιαιτερότητα. Παρακάτω παρουσιάζονται οι αφηγηματικοί τρόποι με τα χαρακτηριστικά τους.

Αφηγηματικοί τρόποι	Παραδείγματα
1. Αφήγηση/έκθεση: Η παρουσίαση γεγονότων ή πράξεων. Στην περίπτωση αυτή τα λόγια και οι σκέψεις των ηρώων μεταδίδονται με πλάγιο τρόπο – έχουμε πλάγιο λόγο .	<i>Δειλά δειλά ζήτησα ακρόαση από το γυμνασιάρχη. Ήταν φιλόλογος και διακρινόταν για τον ζωηρό θεατρικό τρόπο με τον οποίο μιλούσε. Του είπα για τα βάσανά μου, τη φοβερή ψυχική ταλαιπωρία μου. Του είπα ότι ήθελα να πάω στη φιλολογία, αλλά με είχαν τρομοκρατήσει, κι έτσι άρχισα να σκέφτομαι τη γεωπονία, μα ένιωθα μέσα μου ένα φοβερό διχασμό. Με άκουσε με προσοχή. Ύστερα σήκωσε τα χέρια του προς τον ουρανό και είπε δραματικά: «Για όνομα του Θεού, παιδί μου, θ' αφήσεις το γάμο, να πας για τα πουνάκια;»</i> Αυτό ήταν, δεν ήθελα τίποτε άλλο. Στρώθηκα το καλοκαιράκι στη μελέτη και το φθινόπωρο ήμουν πρωτοετής φοιτητής της φιλολογίας. Γιώργος Ιωάννου, Το παλιό σχολείο
2. Διάλογος: Ο αφηγητής δίνει τον λόγο στους ήρωές του, οι οποίοι παρουσιάζ-	– Τι δουλειά κάνεις; τον ρώτησα. – Όλες τις δουλειές – του ποδαριού, του χεριού,

ζονται να συνομιλούν μεταξύ τους σε **ευθύ λόγο (α' ρηματικό πρόσωπο)**.

Ο λόγος των προσώπων αποδίδεται πιστά (ύφος, λεξιλόγιο, ιδίωμα κ.λπ.), με τη χρήση παύλας ή εισαγωγικών.

Με τον διάλογο:

- παρουσιάζονται άμεσα τα πρόσωπα της ιστορίας μέσα από τα λόγια τους (οι χαρακτήρες φαίνονται πιο πειστικοί και αληθοφανείς).
- το κείμενο αποκτά δραματικότητα – κερδίζει σε ζωντάνια και παραστατικότητα.

3. Περιγραφή: Είναι η αναπαράσταση προσώπων, τόπων, αντικειμένων, καταστάσεων με τη φωνή είτε του αφηγητή είτε κάποιου από τους χαρακτήρες της ιστορίας.

Ο αφηγητής χρησιμοποιεί την περιγραφή για να:

- σκιαγραφήσει τα πρόσωπα, να απεικονίσει το σκηνικό της δράσης και να φωτίσει την αφήγηση με επιπλέον πληροφορίες.
- μεταβεί από το ένα αφηγηματικό μέρος στο άλλο, οπότε η περιγραφή λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος των αφηγηματικών μερών.
- προκαλέσει αγωνία στον αναγνώ-

του κεφαλιού, όλες. Αυτό μας έλειπε τώρα, και να διαλέγουμε.

– Πού δούλευες τώρα τελευταία;

– Σ' ένα μεταλλείο. Είμαι, να ξέρεις, καλός μινιδόρος [...]. Δούλευα καλά [...]· μα να που ο διάβολος έβαλε την ουρά του. Το περασμένο Σαββατόβραδο ήρθα στο κέφι, και μια και δυο κινώ, βρίσκω τον ιδιοκτήτη που 'χε έρθει εκείνη τη μέρα να μας επιθεωρήσει και τον σπάζω στο ξύλο.

– Μα γιατί; τι σου 'καμε;

– Εμένα; τίποτα! Μα τίποτα, σου λέω! Πρώτη φορά τον έβλεπα τον άνθρωπο. Μας μοίρασε και τσιγάρα, ο κακομοίρης.

– Τότε λοιπόν;

– Ου, κάθεσαι και ρωτάς! Έτσι μου κάπνισε, βρε αδερφέ! Από της μυλωνούς τον πισινό ζητάς ορθογραφία. Ο πισινός της μυλωνούς είναι ο νους του ανθρώπου.

Νίκος Καζαντζάκης, Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά

Ο Αλέξης άκουε παραδομένος στη γλυκιά μελαγχολία της νυχτιάς. Κανένα φύλλο δε σάλευε, καμιά κίνηση δεν τάραζε τη βαριά γαλήνη του κήπου. Οι κατάμαυροι ίσκιοι των δέντρων και των φυλλωμάτων ήταν σαν καθηλωμένοι απάνω στο χλωμό φεγγαρόλουστο στερέωμα. Τα διάχυτα αρώματα της λεμονιάς και της πορτοκαλιάς ακινητούσαν μέσα στην ατμόσφαιρα. Ο Αλέξης αισθάνθηκε ένα ανυπόφορο βάρος στο στήθος, μian ακατανίκητη θλίψη, που τον άγγιζε ως το βαθύτερο είναι του.

Γεώργιος Θεοτοκάς, Αργώ

στη επιβραδύνοντας τη δράση, καθώς με την περιγραφή σταματά ο αφηγηματικός χρόνος και ο αναγνώστης βρίσκεται εν αναμονή της εξέλιξης της ιστορίας.

- προσφέρει αισθητική απόλαυση στον αναγνώστη, εμπλουτίζοντας την αφήγηση με περιγραφικά στοιχεία.

4. Εσωτερικός μονόλογος: Η απόδοση των σκέψεων ή των συναισθημάτων του αφηγητή ή κάποιου άλλου χαρακτήρα σε α' πρόσωπο και σε χρόνο ενεστώτα. Είναι λόγος χωρίς ακροατή.

Από γλωσσική πλευρά, προϋποθέτει μια γραφή ελλειπτική, ασυνεχή, χωρίς να τηρούνται οι κανόνες της σύνταξης και της στίξης, καθώς οι σκέψεις, οι εντυπώσεις και οι αναμνήσεις του ήρωα ανασύρονται από την ψυχή του αυτόματα, τη στιγμή ακριβώς που γεννιούνται.

Με τη χρήση του εσωτερικού μονολόγου:

- διεισδύουμε στην εσωτερική ζωή του ήρωα.
- το κείμενο αποκτά δραματικότητα και ζωντάνια.

5. Σχόλιο: Η παρεμβολή από τον αφηγητή σκέψεων, κρίσεων, απόψεων για πρόσωπα και πράγματα της αφήγησης. Η παρεμβολή αυτή:

- επιβραδύνει τη ροή της αφήγησης.
- συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση γεγονότων, καταστάσεων,

Δεν ξέρω τίποτα. Σηκώνω το κεφάλι μου του περιπατητή που είμαι, και βλέπω πως πάνω στο λόφο του Φρουρίου το ηλιοβασίλεμα, από τα νώτα μου, φλέγεται σε δεκάδες παράθυρα, λαμπάδες ψηλές κρύας πυράς. Γύρω από αυτά τα σκληρά φλόγινα μάτια, ο λόφος γλυκαίνει από το τέλος της ημέρας. Μπορώ τουλάχιστον να αισθάνομαι θλιμμένος και να έχω συνείδηση πως μ' αυτή τη δική μου θλίψη διασταυρώνεται τώρα –όπως το βλέπω με την ακοή– ο ξαφνικός θόρυβος του τραμ που περνάει, οι φωνές των νεαρών που κουβεντιάζουν, το λησμονημένο βουητό της πόλης.

Πάει πολύς καιρός που δεν είμαι εγώ.

Φερνάντο Πεσόα, Το βιβλίο της ανησυχίας

Ένας καλός διδάχος, που τον έκραζαν Λοίζο, μ' έχει ορμηνέψει από μικρό να βάνω στο χαρτί μονάχα όσα σπαράζουν τα σπλάχνα μου. Και μου έχει αφησμένη ευκή και κατάρα να μην καταδέχουμαι τα έτοιμα αισθήματα και φρονήματα. [...] ο διδάχος μου είχε το σπιτάκι του στον ίσκιο της Ακρόπολης, όπου συνήθιζε να συνάζει λιγοστούς διαλεχτούς άντρες, το περισσό-

συμπεριφορών από τον αναγνώστη. • παρουσιάζει τη στάση του αφηγητή απέναντι σε γεγονότα, καταστάσεις, πρόσωπα. • ωθεί τον αναγνώστη σε προβληματισμό.	<i>τερο παλιούς συντρόφους του που ξεδιψάζαν ακόμα στην πηγή της σοφίας του. Εκεί το 'χε το ριζικό μου να γνωρίσω μερικά πρόσωπα που, επειδή υπόφεραν από την αργρώστια του αιώνα, μ' έκαναν να δω καθαρότερα τον εαυτό μου.</i> Παντελής Πρεβελάκης, <i>Η κεφαλή της Μέδουσας</i>
6. Ελεύθερος πλάγιος λόγος: Η απόδοση των σκέψεων και των συναισθημάτων ενός προσώπου της ιστορίας σε γ' πρόσωπο και σε παρωχημένο (παρελθοντικό) χρόνο, χωρίς όμως να υπάρχει ρήμα εξάρτησης. Είναι κάτι ενδιάμεσο ανάμεσα στον ευθύ και τον πλάγιο λόγο και ταυτόχρονα αποτελεί συνδυασμό δύο φωνών: του αφηγητή και του προσώπου τα λόγια του οποίου μεταφέρει ο αφηγητής.	Ο τρόπος αυτός ανέβασε στην επιφάνεια όλο το πείσμα της κόρης. Όχι, δεν το είπει! Της έβαζαν στο στόμα λόγο που δεν είπε. Το εσυλλογίσθη, πέρασε κι αυτό από τον νου της, αλλά όχι, δεν το είχε αποφασίσει. Και ίσως δε θα το έκανε ποτέ, όσο σκληρά κι αν την τυραννούσαν, γιατί ήταν η Στέλλα του Βιολάντη, και είχε την περηφάνια της, και θα προτιμούσε να πεθάνει, παρά ν' ακουσθεί πως ξεπόρτισε. Αλλ' αφού ήταν έτσι, αφού ήθελαν με το στανιό να την πείσουν πως το είπε, καλά λοιπόν, να ιδούν! Γρηγόριος Ξενόπουλος, <i>Στέλλα Βιολάντη</i>

5. Δομή – Πλοκή

- ♦ **Δομή** είναι η εξωτερική αρχιτεκτονική του κειμένου, ο τρόπος με τον οποίο οργανώνονται τα μέρη ενός λογοτεχνικού κειμένου σε ένα σύνολο, ώστε να εξασφαλιστεί ο μέγιστος βαθμός συνοχής του και να δημιουργηθεί ένα ολοκληρωμένο αισθητικά αποτέλεσμα.
 - Στα ποιητικά κείμενα η δομή συνίσταται στη στιχουργική τους: στροφές, ομοιοκαταληξία / ελεύθερος στίχος, μέτρο/ρυθμός. Με τη μελέτη της δομής ενός ποιήματος φωτίζονται το νόημα, το συναίσθημα, ο τόνος και η πρόθεσή του.
 - Στα αφηγηματικά κείμενα υπάρχει μεγάλη ποικιλία στον τρόπο οργάνωσης των γεγονότων. Μπορεί να ακολουθείται το αριστοτελικό σχήμα «αρχή – μέση – τέλος» ή άλλα λειτουργικά σχήματα, τα οποία εξετάζει η σύγχρονη αφηγηματολογία.

Γραμμικό/αριστοτελικό σχήμα	Σύγχρονο μοντέλο δομής
• Αρχή και δέση του μύθου • Σταδιακή εξέλιξη • Κορύφωση • Λύση	• Αρχική κατάσταση (προσανατολισμός): Πληροφορίες για τα πρόσωπα της ιστορίας, τον χώρο, τον χρόνο και την κατάσταση από την οποία ξεκινά η αφήγηση.

• Διαδικασία μετασχηματισμού (περιπέτεια): Πρόκληση (ανατροπή της αρχικής κατάστασης) – δράση των προσώπων – τίμημα (εμπόδια και αποτέλεσμα της δράσης). • Αξιολόγηση: Σχολιασμός των γεγονότων από τον αφηγητή. • Λύση: Η τελική έκβαση· συχνά ταυτίζεται με την αξιολόγηση. • Κατάληξη: Συμπέρασμα, επιμύθιο κ.λπ. με το οποίο γίνεται αναγωγή στον παροντικό χρόνο, δηλαδή στον χρόνο του αναγνώστη.

- ♦ **Πλοκή** είναι η εσωτερική αρχιτεκτονική του λογοτεχνικού κειμένου· αφορά τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται και διαπλέκονται τα γεγονότα, ώστε να τονιστεί όχι η φυσική/χρονική σειρά τους αλλά η αιτιακή σχέση μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η αφήγηση μπορεί να ξεκινά από κάποιο συμβάν που βρίσκεται σε εξέλιξη (in medias res) και στη συνέχεια ο αφηγητής να μας δίνει στοιχεία για την αρχική κατάσταση.
- Επομένως ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται τα γεγονότα και προωθείται ο μύθος είναι επιλογή του δημιουργού του κειμένου, ο οποίος αποβλέπει σε δύο στόχους: στη φυσική και αβίαστη εξέλιξη της ιστορίας και στο να κρατάει αμείωτο το ενδιαφέρον και την προσοχή του αναγνώστη.
- Βασικός μοχλός εξέλιξης της πλοκής είναι η δράση των χαρακτήρων:** οι επιθυμίες, τα κίνητρα της δράσης τους, οι συγκρούσεις με το περιβάλλον, εμπόδια στην εκπλήρωση των επιθυμιών τους και η τελική έκβαση της δράσης. Ό,τι δίνει ώθηση στην ιστορία ονομάζεται **στοιχείο πλοκής**.
- ♦ **Η εξέταση της δομής και της πλοκής μιας αφήγησης υποστηρίζει την ερμηνεία.**

6. Χαρακτήρες

- ♦ **Χαρακτήρες** είναι τα πλασματικά πρόσωπα που συναντάμε σε μια λογοτεχνική αφήγηση. Ανάλογα με τη σπουδαιότητα του ρόλου τους στην πλοκή του έργου διακρίνονται σε:
 - α. κύρια** (αποκαλούνται και «ήρωες» ή «πρωταγωνιστές»).
 - β. δευτερεύοντα** (έχουν συμπληρωματικό ρόλο).
- ♦ Για να θεωρηθεί ένα πρόσωπο πρωταγωνιστικό, πρέπει να πληροί τα εξής κριτήρια:

Κριτήρια διάκρισης των πρωταγωνιστών

- Παρουσιάζονται με όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες (π.χ. εμφάνιση, συναισθήματα, κίνητρα, παρελθόν κ.λπ.).
- Επανέρχονται πολλές φορές στην ιστορία και είναι παρόντες σε όλες τις κρίσιμες στιγμές.
- Διατηρούν κάποια σχέση με όλα σχεδόν τα πρόσωπα της ιστορίας.
- Παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της πλοκής με τη δράση τους.

Στις σύγχρονες αφηγήσεις υπάρχουν πολλοί πρωταγωνιστές και τα πρόσωπα συμπληρώνουν το ένα το άλλο.

- ♦ Οι χαρακτήρες παρουσιάζουν ορισμένα **γνωρίσματα** που τους καθιστούν ολοκληρωμένα πρόσωπα. Τέτοια γνωρίσματα είναι:
 - το **όνομα**, το οποίο λειτουργεί και ερμηνευτικά, ιδιαίτερα στην περίπτωση που είναι προσωνύμιο, συμβολικό ή αλληγορικό· πρβλ. το όνομα «Αρετούσα» (αυτή που χαρακτηρίζεται από την αρετή, το ενάρετο ήθος) στο έργο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου. Είναι πιθανόν ο συγγραφέας ενός έργου να παρουσιάζει **ανώνυμους** τους ήρωές του· στην περίπτωση αυτή επιδιώκει να δείξει ότι οι ήρωες αποτελούν εκπροσώπους ενός ευρύτερου συνόλου.
 - η **εξωτερική εμφάνιση** των προσώπων, οι **χειρονομίες** ή οι **κινήσεις** τους.
 - η **κοινωνική τους θέση**, το **επάγγελμά** τους.
 - ο **χαρακτήρας**, η **συμπεριφορά**, οι **σκέψεις** και οι **πράξεις** τους.
 - οι **σχέσεις** που αναπτύσσουν στη διάρκεια της αφήγησης με τα άλλα πρόσωπα.

Με τα γνωρίσματα αυτά ο χαρακτήρας ξεχωρίζει και παράλληλα εκπροσωπεί κάτι ευρύτερο από τον εαυτό του.

Ανάλυση χαρακτήρων

Η ανάλυση ενός προσώπου σε μια λογοτεχνική αφήγηση αφορά την παρουσίαση όλων των στοιχείων που συνθέτουν την ιδιαίτερη προσωπικότητά του, όπως: χαρακτήρας, συμπεριφορά, πνευματική και ψυχική/συναισθηματική κατάσταση, ιδέες και αξίες, ικανότητες και αδυναμίες.

Για μια ολοκληρωμένη ανάλυση ενός χαρακτήρα στηριζόμαστε στα εξής στοιχεία:

- Στην περιγραφή του προσώπου και στα σχόλια του αφηγητή.
- Στα λόγια και στις σκέψεις του ίδιου του προσώπου.
- Στις ενέργειες/πράξεις του ήρωα.
- Στο περιβάλλον (φυσικό, τεχνητό, ανθρώπινο) μέσα στο οποίο κινείται.
- Στα λόγια/κρίσεις των άλλων προσώπων.

7. Συγκείμενο

- ♦ Το συγκείμενο είναι το πλαίσιο αναφοράς του λογοτεχνικού έργου και αφορά:
 - **εξωκειμενικά στοιχεία**: το ευρύτερο ιστορικό, κοινωνικό, ιδεολογικό πλαίσιο στο οποίο γράφτηκε το έργο.
 - **ενδοκειμενικά στοιχεία** που υποδεικνύουν την πραγματικότητα την οποία αναπαριστά. Τέτοια στοιχεία είναι:
 - το χωροχρονικό πλαίσιο (πού και πότε εκτυλίσσεται αυτό που διαβάζουμε).
 - οι ιστορικές συνθήκες.
 - οι οικονομικές συνθήκες.
 - το κοινωνικό πλαίσιο (αντιλήψεις, αξίες, κοινωνικές συμβάσεις, στερεότυπα κ.ά.).
 - το πολιτιστικό πλαίσιο (πολιτισμός, παραδόσεις, ήθη).
 - η θρησκεία.
- ♦ Όλα αυτά, που υποδηλώνονται στο κείμενο, αποτελούν βοηθητικά στοιχεία για να καταλάβει ο αναγνώστης ότι αυτό που διαβάζει αποτελεί ένα κομμάτι του πραγματικού κόσμου, όπως αυτός διαθλάται στο κείμενο μέσα από τη «ματιά» (ιδεολογική, φιλοσοφική) του συγγραφέα και από τις γλωσσικές του επιλογές.
- ♦ Ο αναγνώστης, διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό έργο, αναζητά τα στοιχεία που συνθέτουν την πραγματικότητα που αυτό αναπαριστά, γεγονός που τον βοηθά και στην ερμηνεία του. Για παράδειγμα, στη νουβέλα *Η τιμή και το χρήμα* του Κωνσταντίνου Θεοτόκη το συγκείμενο είναι η κλειστή, καθυστερημένη κοινωνία της ελληνικής επαρχίας των αρχών του 20ού αιώνα, λίγο πριν ξεσπάσει ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, καθώς και ο ιδεολογικός προσανατολισμός του συγγραφέα (σοσιαλιστική ιδεολογία).

Β. ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ

1. Ύφος

- ♦ Το **ύφος** αφορά τον ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης ενός συγγραφέα, δηλαδή τις γλωσσικές του συνήθειες και επιλογές, προκειμένου να εκφράσει τις ιδέες και τα συναισθήματά του. (Για τα διάφορα είδη ύφους βλ. σελ. 49-52.)

2. Γλώσσα

- ♦ Αφορά τη **γλωσσική μορφή** που επιλέγει για το έργο του ο συγγραφέας και η οποία συνδέεται με τις αισθητικές του επιδιώξεις, π.χ. καθαρεύουσα, δημοτική, χρήση λόγιων ή ιδιωματικών στοιχείων, συνδυασμός στοιχείων από διαφορετικές περιόδους της ελληνικής γλώσσας ή από διάφορους τομείς της ανθρώπινης δράσης (π.χ. εκκλησιαστική γλώσσα) κ.λπ. Ορισμένοι λογοτέχνες διαμορφώνουν μια πολύ ιδιαίτερη και προσωπική γλώσσα (π.χ. ο Καβάφης χρησιμοποιεί μια ιδιότυπη γλώσσα, που είναι στη βάση της δημοτικής με λόγιους τύπους και πολιτικούς ιδιωτισμούς, καθώς και στοιχεία «αντιποιντικά»).

3. Μοτίβα

- ♦ Ο όρος **μοτίβο** δηλώνει:
 - α. ένα **συγκεκριμένο θέμα** που επαναλαμβάνεται στερεότυπα μέσα σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο ή σε μια σειρά συγγενικών έργων ή χαρακτηρίζει τη λογοτεχνική λαϊκή δημιουργία μιας περιοχής, π.χ. το μοτίβο των πουλιών στα δημοτικά τραγούδια που εμφανίζονται ως μαντατοφόροι.
 - β. ορισμένους **φραστικούς τρόπους** που επαναλαμβάνονται σταθερά και αναλλοίωτα σε ορισμένα ποιητικά κυρίως κείμενα· πρβλ. τους τυπικούς στίχους στα ομηρικά έπη ή στη δημοτική ποίηση.

4. Σύμβολα

- ♦ Τα **σύμβολα** αναφέρονται σ' ένα στοιχείο (συνήθως υλικό αλλά μπορεί να είναι και πρόσωπο) που εκφράζει μια ιδέα ή αφηρημένη έννοια και του οποίου η κατανόηση προϋποθέτει την πράξη της ερμηνείας. Δηλαδή ο αναγνώστης θα πρέπει να αποκωδικοποιήσει τα σύμβολα του λογοτεχνικού κειμένου, για να μπορέσει να κατανοήσει τη σημασία τους και τα νοήματα-έννοιες που κρύβονται πίσω απ' αυτά.
- ♦ Η χρήση των συμβόλων προσδίδει στα κείμενα πύκνωση νοημάτων, πρωτοτυπία και παράλληλα καθιστά το λογοτεχνικό έργο δεκτικό πολλών ερμηνειών.
- ♦ Μερικά παραδείγματα συμβόλων είναι τα εξής:
 - Το **φεγγάρι** συμβολίζει συχνά τη θλίψη, τη νοσταλγική ρέμβη αλλά και την απάτη.
 - Η **θάλασσα** μπορεί να συμβολίζει το ταξίδι, την περιπέτεια αλλά και την ψυχική γαλήνη, όταν είναι ακύμαντη.
 - Ο **ήλιος** στην ποίηση του Ελύτη συμβολίζει την ελευθερία, τη δικαιοσύνη, τη χαρά, την ελληνικότητα.

5. Προσωπείο (περσόνα)

- ♦ Ο όρος **προσωπείο** δηλώνει ένα συγγραφικό τέχνασμα, σύμφωνα με το οποίο ένας λογοτέχνης κρύβει το συγγραφικό του «εγώ» πίσω από ένα φανταστικό πρόσωπο που δημιουργεί και το οποίο θα μιλάει αντί γι' αυτόν· για παράδειγμα, ο Γιώργος Σεφέρης χρησιμοποιεί ως προσωπείο τον Στρατή Θαλασσινό ή τον Μαθιό Πασχάλη.

6. Εκφραστικά μέσα

- ♦ Με τον όρο **εκφραστικά μέσα** εννοούνται κυρίως τα γλωσσικά μέσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να εκφράσει με πιο παραστατικό, πρωτότυπο και ενδιαφέροντα τρόπο τις ιδέες του. Στα εκφραστικά μέσα ανήκουν τα εξής:
 - α. **Σχήματα λόγου**
Τα σχήματα λόγου είναι εκφραστικοί τρόποι που αποκλίνουν από τους συμβατικούς κανόνες της χρήσης του λόγου. Πρόκειται για εκφραστικές επιλογές που εξυπηρετούν νοηματικές ή αισθητικές επιδιώξεις. Τα σχήματα λόγου σχετίζονται με:
 - τη γραμματική ή συντακτική συμφωνία των λέξεων.

- τη θέση των λέξεων στην πρόταση.
- τη σημασία των λέξεων.
- την πληρότητα του λόγου.

(Αναλυτικά για τα σχήματα λόγου βλ. σελ. 181-189.)

β. Εικόνες

Οι **εικόνες** είναι αναπαραστάσεις προσώπων, αντικειμένων, χώρων, καταστάσεων κ.λπ. με τον λόγο. Μπορεί να είναι *οπτικές*, *πληκτικές* (περιγράφουν ήχους), *κινητικές* (περιγράφουν κινήσεις), *οσφρητικές* (περιγράφουν οσμές) ή και συνδυασμός των παραπάνω, π.χ. οπτικοακουστικές, οπτικοκινητικές κ.λπ. Με τη χρήση των εικόνων ο συγγραφέας εκφράζει αφηρημένες έννοιες και συναισθηματικές καταστάσεις.

γ. Στίξη

Για τα σημεία στίξης και τη λειτουργία τους βλ. σελ. 41-47.

Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι ορισμένοι συγγραφείς επιλέγουν να μη χρησιμοποιήσουν καθόλου στίξη στα έργα τους, θεωρώντας ότι αυτή «επιβάλλει» συγκεκριμένο τρόπο ανάγνωσης. Αντίθετα, η αστιξία καταργεί την κατευθυνόμενη μονόσημη ανάγνωση και δίνει την ελευθερία στον αναγνώστη να «διαβάσει» με διαφορετικούς τρόπους το λογοτεχνικό έργο.

δ. Λεκτικές επιλογές

Οι λεκτικές επιλογές αφορούν:

- το **είδος του λεξιλογίου**, π.χ. λόγιο, λαϊκό, ξένες λέξεις, νεολογισμοί κ.λπ.
- τη **χρήση** συγκεκριμένων **ρηματικών χρόνων**, π.χ. ιστορικός ενεστώτας.
- τη **χρήση** συγκεκριμένων **εγκλίσεων**, π.χ. προστακτική.
- τα **ρηματικά πρόσωπα**, π.χ. β' πρόσωπο.
- την **ιδιόζουσα χρήση** κάποιου **μέρους του λόγου**, π.χ. του επιθέτου, ή την κυριαρχία κάποιου άλλου, π.χ. του ουσιαστικού κ.λπ.

Η επιλογή συγκεκριμένου λεξιλογίου από έναν συγγραφέα μπορεί να υπηρετεί συγκεκριμένους στόχους (π.χ. ο Σεφέρης χρησιμοποιεί λέξεις από όλη τη μακραίωνη ιστορία της ελληνικής γλώσσας ανανεώνοντας έτσι τον ποιητικό λόγο) ή να σχετίζεται με την αισθητική του (πρβλ. τη γλώσσα του Καβάφη) ή να αποβλέπει στο να δοθεί πειστικότητα και αληθοφάνεια στους χαρακτήρες (π.χ. ο Παπαδιαμάντης γράφει σε καθαρεύουσα, όταν όμως βάζει τους ήρωές του να μιλούν, τότε χρησιμοποιεί την απλή, λαϊκή γλώσσα ή το σκιαθίτικο ιδίωμα).

Σχήματα λόγου

α. Σχετικά με τη θέση των λέξεων

Σχήματα λόγου	Παραδείγματα
1. Υπερβατό Ανάμεσα σε δύο λέξεις που έχουν στενή λογική και συντακτική σχέση μεταξύ τους παρεμβάλλονται μία ή περισσότερες λέξεις. Με αυτό τον τρόπο τονίζεται η έννοια των λέξεων που αποχωρίζονται.	Στην καλοκαιρινή του ήλιου θέρμη (αντί: Στην καλοκαιρινή θέρμη του ήλιου).
2. Πρωθύστερο Τοποθετείται πρώτο αυτό που χρονικά είναι δεύτερο. Έτσι, τονίζεται η πράξη ή η έννοια που τοποθετείται πρώτη.	Χτενίστηκε, ελούστηκε και στο σεργιάνι βγήκε (αντί: Ελούστηκε, χτενίστηκε και στο σεργιάνι βγήκε).
3. Χιαστό Δύο όροι (λέξεις ή φράσεις) προφέρονται στη συνέχεια με αντίστροφη σειρά. Σχηματικά, αν παραστήσουμε τις θέσεις των αντίστοιχων όρων, δημιουργείται το σχήμα Χ. Γι' αυτό και το συγκεκριμένο σχήμα ονομάστηκε <i>χιαστό</i> . Με το σχήμα αυτό δίνεται έμφαση στους όρους που επαναλαμβάνονται.	Όταν σε βλέπω χαίρομαι, λυπούμαι όταν σε χάσω. Όταν σε βλέπω χαίρομαι λυπούμαι όταν σε χάσω
4. Κύκλος Μια πρόταση ή περίοδος ή ένας στίχος ή μια στροφή ή ακόμα κι ένα ποίημα αρχίζει και τελειώνει με την ίδια λέξη ή με τον ίδιο στίχο. Με αυτό τον τρόπο τονίζεται ιδιαίτερα η συγκεκριμένη λέξη ή φράση.	<i>Κοιμούνται τα λουλούδια, τα δέντρα όλα κοιμούνται.</i>

5. Παρονομασία ή παρήκηση Γράμματα, συλλαβές ή λέξεις ομόηκες τοποθετούνται η μία κοντά στην άλλη. Με την παρήκηση δημιουργείται μια ακουστική εντύπωση, η οποία μπορεί να ενισχύει μια εικόνα ή να δίνει έμφαση.	Τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά (παρηχήσεις γίνονται με το σύμπλεγμα τρ και τη λέξη λαλιά).
6. Ομοιοτέλεuto ή ομοιοκατάληκτο Διαδοχικές προτάσεις, περίοδοι ή στίχοι τελειώνουν με λέξεις που έχουν την ίδια κατάληξη.	[Η φήμη] το στερνό της σάλπισμα θα σαλπίζει σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση.
7. Ασύνδετο Όμοιοι όροι ή προτάσεις παρατίθενται στη σειρά χωρίς να συνδέονται με κάποιον σύνδεσμο (χωρίζονται όμως με κόμμα). Το ασύνδετο σχήμα δίνει στον λόγο ζωηρότητα και γοργό ρυθμό, συμβάλλει στην πύκνωση του λόγου και προσδίδει ένταση επιτείνοντας μια εντύπωση ή ένα συναίσθημα.	Το στόμα του παππού συνήθισε να μουρμουρίζει, οι ώμοι του πατέρα μάζεψαν από το σκύψιμο, το πρόσωπό του πήρε όψη θλιμμένη.
8. Πολυσύνδετο Περισσότεροι από δύο όροι ή όμοιες προτάσεις συνδέονται με συμπλεκτικούς ή διαχωριστικούς συνδέσμους. Με το σχήμα αυτό δίνεται έμφαση ή φορτίζεται συναισθηματικά ο λόγος.	Γέλασε και τραγούδησε και χόρεψε και γνώρισε πολύ κόσμο.

Β. Σχετικά με τη γραμματική ή συντακτική συμφωνία των λέξεων

Σχήματα λόγου	Παραδείγματα
1. Σχήμα κατά το νοούμενο Η σύνταξη δεν ακολουθεί τον γραμματικό τύπο των λέξεων αλλά το νόημα.	Ο κόσμος δεν πολυνοιάζονται πια για τη γνώμη των άλλων (αντί: Ο κόσμος δεν πολυνοιάζεται).
2. Σύμφυση Το σχήμα αυτό δημιουργείται όταν αναμειγνύονται δύο συντάξεις.	Ο Νίκος με τον Γιώργο ταξιδεύουν. (Κανονικά ο Νίκος και ο Γιώργος είναι τα δύο υποκείμενα του ρήματος ταξιδεύουν και θα 'πρεπε να είναι και τα δύο στην ονομαστική. Η παραπάνω πρόταση ωστόσο προήλθε από την ανάμειξη των ακόλουθων συντάξεων: – Ο Νίκος και ο Γιώργος ταξιδεύουν. – Ο Νίκος ταξιδεύει με τον Γιώργο.)
3. Ανακόλουθο Οι λέξεις που ακολουθούν δεν βρίσκονται σε συντακτική συμφωνία με τις προηγούμενες.	– Ο Μιχάλης, σαν τ' άκουσε, πολύ τον κακοφάνηκε (αντί: Του Μιχάλη πολύ του κακοφάνηκε). – Τρεις βίγλες θα τουβάλω· τρεις βίγλες, τρεις βιγλάτορες κι οι τρεις αντρειωμένοι (αντί: και τους τρεις αντρειωμένους).
4. Καθολικό-μερικό Το ουσιαστικό που εκφράζει διαιρεμένο σύνολο δεν εκφέρεται σε γενική ή με εμπρόθετο αλλά στην ίδια πτώση με το ουσιαστικό που προσδιορίζει.	Κάθονταν στην άκρη στο ποτάμι (αντί: στην άκρη του ποταμιού).
5. Έλξη Ο όρος μιας πρότασης έλκεται από άλλον και συμφωνεί με αυτόν και όχι με εκείνον που απαιτεί το νόημα και η σειρά του λόγου.	– Να γυρίσει κάποτε στη γη των προγόνων του· αυτή είναι η βαθύτερη επιθυμία του (αντί: αυτό είναι η βαθύτερη επιθυμία του). – Τα Γιάννενα, η όμορφη πόλη της Ηπείρου, κοιμάται (αντί: Τα Γιάννενα ... κοιμούνται).

6. Υπαλλαγή Ο επιθετικός προσδιορισμός ενός ουσιαστικού σε γενική, αντί να συμφωνεί στην πτώση με αυτό, συμφωνεί με το ουσιαστικό που προσδιορίζει η γενική.	Τ' αντρεωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας (αντί: Ξεθάψτε τα κόκαλα του αντρεωμένου σας γονιού).
7. Πρόληψη Το υποκείμενο μιας εξαρτημένης πρότασης μπαίνει προληπτικά ως αντικείμενο στην κύρια.	Ξέρεις τους γείτονες πόσο περίεργοι είναι (αντί: Ξέρεις πόσο περίεργοι είναι οι γείτονες).

γ. Σχετικά με την πληρότητα του λόγου

Σχήματα λόγου	Παραδείγματα
1. Έλλειψη Παραλείπονται κάποιες λέξεις που μπορούν να εννοηθούν εύκολα από τα συμφραζόμενα. Συνήθως παραλείπονται ρήματα όπως είμαι, γίνομαι, έχω, λέω, ρωτώ κ.λπ. ή φράσεις όπως βρίσκω πως, μάθε πως, να ξέρεις ότι κ.λπ.	– Περασμένα ξεχασμένα (αντί: Τα περασμένα είναι ξεχασμένα). – Αν ρωτάς για το βιβλίο σου, το ξέχασε στο σχολείο (αντί: ...μάθε πως το ξέχασε στο σχολείο).
2. Βραχυλογία Μορφή έλλειψης που διακρίνεται στα εξής: α. Σχήμα από κοινού Τα λεκτικά στοιχεία που παραλείπονται εννοούνται τα ίδια ακριβώς από τα προηγούμενα ή τα επόμενα. β. Σχήμα εξ αναλόγου Τα λεκτικά στοιχεία που παραλείπονται εννοούνται από τα προηγούμενα όχι όπως ακριβώς είναι, αλλά κάπως αλλαγμένα (π.χ. ως	– Παράτησε τις σπουδές του, χωρίς να μάθει κανείς ποτέ το γιατί (ενν. παράτησε τις σπουδές του). – Η μάνα του ήταν καλή και αγαθή, όπως όλες οι γυναίκες του καιρού της (ενν. ήταν καλές και αγαθές).

προς το πρόσωπο, τον αριθμό, την έγκλιση κ.λπ.).

γ. Ζεύγμα

Δύο αντικείμενα ή δύο εμπρόθετοι προσδιορισμοί αποδίδονται στο ίδιο ρήμα, ενώ λογικά το ένα από αυτά θα ταίριαζε σε κάποιο άλλο ρήμα.

δ. Αποσιώπηση

Ο λόγος διακόπτεται απότομα και στη θέση όσων παραλείπονται μπαίνουν αποσιωπητικά. Με την αποσιώπηση εκφράζεται η συναισθηματική φόρτιση του αφηγητή (π.χ. οργή, ντροπή, δισταγμός κ.λπ.) ή αφήνεται κάποιο υπαινικτικό σχόλιο, που πρέπει να αντιληφθεί ο αναγνώστης.

– Είδα τις αστραπές και τις βροντές και τρόμαξα (αντί: Είδα τις αστραπές και άκουσα τις βροντές και τρόμαξα).

– Σταμάτα τα ψέματα, γιατί...

3. Πλεονασμός

Χρησιμοποιούμε περισσότερες λέξεις από όσες κανονικά χρειάζονται για να εκφράσουμε ένα νόημα. Στο σχήμα του πλεονασμού περιλαμβάνονται τα εξής:

α. Παραλληλία

Το ίδιο νόημα εκφράζεται ταυτόχρονα και καταφατικά και αρνητικά.

β. Περίφραση

Μια έννοια εκφράζεται με δύο ή περισσότερες λέξεις, ενώ θα μπορούσε να εκφραστεί με μία.

γ. Το σχήμα ένα με δύο («εν διά δυοίν»)

Μια έννοια εκφράζεται με δύο λέξεις που συνδέονται με το και,

– Όλοι μάς ξέχασαν, κανείς δεν μας θυμάται.

– Ο Γέρος του Μοριά (αντί: Ο Κολοκοτρώνης).

– Πέρασε ράχες και βουνά (αντί: Πέρασε ράχες βουνών).

ενώ κανονικά η μία από αυτές έπρεπε να αποτελεί προσδιορισμό της άλλης.

δ. Επαναφορά

Δύο ή περισσότερες προτάσεις στη σειρά αρχίζουν με την ίδια λέξη.

ε. Αναδίπλωση

Μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως δεύτερη φορά.

στ. Επανάληψη

Μια λέξη ή φράση επανεμφανίζεται δύο ή περισσότερες φορές στη σειρά (αυτούσια ή ελαφρώς παραλλαγμένη).

ζ. Άρση και θέση

Πρώτα λέγεται τι δεν είναι κάτι και μετά τι είναι.

η. Υποφορά και ανθυποφορά

Αρχικά γίνεται μια ερώτηση ή διαπιστώνεται ένα γεγονός· στη συνέχεια δίνονται διάφορες υποθετικές απαντήσεις· αυτές όμως απορρίπτονται, για να ακολουθήσει στο τέλος η δήλωση για το τι πραγματικά συμβαίνει.

(Πρόκειται για την τεχνική των άστοχων ερωτημάτων που συναντάμε στη δημοτική ποίηση.)

θ. Κλιμακωτό

Εικόνες, ιδέες, συναισθήματα, καταστάσεις παρουσιάζονται κλιμακωτά σε μια αύξουσα (κορύφωση) ή σε μια φθίνουσα (μείωση) σειρά.

– Κρυφά το λένε τα πουλιά, κρυφά το λέν' τ' απδόνια,
κρυφά το λέει κι ο γούμενος...

– Απρίλη, Απρίλη δροσερέ και Μάη με τα λουλούδια.

– Μάνα μου, κι ας τη δώσουμε την Αρετή στα ξένα, / στα ξένα κει που περπατώ, στα ξένα που πηγαίνω, / αν πάμ' εμείς στην ξενιτιά, ξένοι να μην περνούμε.

– Δεν κιλαποδούσαν σαν πουλιά, μήτε σαν χελιδόνια (άρση) / μόν' κιλαποδούσαν κι έλεγαν ανθρώπινη ομιλία (θέση).

– Αχός βαρύς ακούεται, πολλά ντουφέκια πέφτουν. (διαπίστωση γεγονότος)

Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαρόκοπι; (υποθετικές απαντήσεις)

Ουδέ σε γάμο ρίχνονται, ουδέ σε χαροκόπι, (απόρριψη των υποθετικών απαντήσεων)

η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια. (δήλωση του τι συμβαίνει πραγματικά)

– Σέρνονταν και χτυπιούνταν και ξεσκίζονταν μες στα χώματα τα άγρια θηρία.

ι. Αναφώνηση

Επιφωνηματική φράση που περιέχει επίκληση στον Θεό, ευχή ή κατάρα, έκφραση θαυμασμού κ.λπ.

– Θεέ μου, τι όμορφη θέα!

δ. Σχετικά με τη σημασία των λέξεων

Σχήματα λόγου	Παραδείγματα
1. Μεταφορά Η σημασία μιας λέξης επεκτείνεται αναλογικά και σε άλλες που έχουν μικρή ή μεγάλη ομοιότητα με αυτήν. Η μεταφορά χρωματίζει εκφραστικά τον λόγο και του προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα.	Χρυσό δαχτυλίδι – χρυσό παιδί
2. Συνεκδοχή Στη συνεκδοχή χρησιμοποιείται: α. το ένα αντί τα πολλά ομοειδή. β. το μέρος ενός συνόλου αντί για το σύνολο. γ. η ύλη αντί για το αντικείμενο που είναι κατασκευασμένο απ' αυτήν. δ. το όργανο αντί για την ενέργεια που γίνεται με το όργανο αυτό. ε. το όργανο αντί για το πρόσωπο που το χειρίζεται. στ. το φαινόμενο που παράγεται από μια ενέργεια αντί για την ίδια την ενέργεια. ζ. το εικονιζόμενο πρόσωπο αντί για την εικόνα του προσώπου αυτού.	– Ο Έλληνας (αντί: οι Έλληνες) είναι μερακλής. – Μέτρησε καμιά δεκαριά ρίζες (αντί: δέντρα) ελιές γύρω από το σπίτι. – Να τρώει η σκουριά το σίδερο (αντί: τα όπλα) κι η γη τον αντρειωμένο. – Σήμερα έχω σίδερο (αντί: σιδέρωμα ρούχων). – Όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί, τόσ' αρματα (αντί: αρματωμένοι εκθροί) σε κλειούνε. – Χίμηξαν οι γενναίοι στη φωτιά (αντί: στη μάχη). – Πάνω από το προσκεφάλι της είχε την Παναγία (αντί: την εικόνα της Παναγίας).

3. Μετωνυμία Στη μετωνυμία χρησιμοποιείται: α. το όνομα του δημιουργού αντί για το δημιούργημά του. β. αυτό που περιέχει κάτι αντί για το περιεχόμενό του. γ. το αφηρημένο αντί για το συγκεκριμένο.	– Διαβάζει Σεφέρη (αντί: ποιήματα του Σεφέρη). – Η Βουλή (αντί: Οι βουλευτές) θα συνεδριάσει αύριο ξανά. – Στα ποιήματά του συχνά σαρκάζει την εξουσία (αντί: αυτούς που ασκούν την εξουσία).
4. Λιτότητα Αντί για μια λέξη χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση.	Δεν ήταν δίκαιη (αντί: Ήταν άδικη) η απόφασή τους.
5. Ειρωνεία Είναι το σχήμα λόγου σύμφωνα με το οποίο το πραγματικό νόημα είναι διαφορετικό ή και αντίθετο από αυτό που αρχικά φανερώνουν οι λέξεις. Η ειρωνεία έχει πολλές λειτουργίες: διακωμωδεί, σατιρίζει, χλευάζει, μειώνει, εκφράζει περιφρόνηση κ.λπ. Βοηθά επίσης να αναδυθεί ο βαθύτερος προβληματισμός του συγγραφέα για καταστάσεις και γεγονότα.	– Ωραία τα κατάφερες! – Μας υποχρέωσες! – Αυτός μας έλειπε!
6. Ευφημισμός Χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με καλή σημασία αντί για λέξεις ή φράσεις με κακή σημασία.	– Ειρηνικός Ωκεανός (αντί: Τρικυμιώδης). – Ευλογιά (η μολυσματική ασθένεια).
7. Υπερβολή Κάτι παρουσιάζεται με τρόπο που υπερβαίνει το πραγματικό και το συνηθισμένο, για να προκληθεί ισχυρή εντύπωση.	Κι από τη θλίψη την πολλή κι οι πέτρες εραγίσαν.

8. Αντίθεση Παρατίθενται αντίθετες λέξεις, έννοιες ή καταστάσεις για τη δημιουργία ισχυρής εντύπωσης.	Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ' άσκημα απιλογήθης.
9. Οξύμωρο Συνδέονται έννοιες αντιφατικές μεταξύ τους, που όμως εκφράζουν κάτι λογικό και αληθινό.	– Ελεύθεροι πολιορκημένοι. – Ζωντανός νεκρός.
10. Προσωποποίηση Αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε άψυχα, σε ζώα και σε αφηρημένες έννοιες.	Κλαίνε τα δέντρα, κλαίνε τα βουνά.
11. Παρομοίωση Για να τονιστεί η ιδιότητα ενός προσώπου ή πράγματος ή μιας ιδέας, συσχετίζεται με κάτι άλλο πολύ γνωστό που έχει την ίδια ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Στην παρομοίωση υπάρχουν δύο όροι: ο πρώτος ο οποίος συγκρίνεται και ο δεύτερος προς τον οποίο γίνεται η σύγκριση. Η παρομοίωση εισάγεται με τα: σαν, ως, καθώς, όπως, μοιάζει, λες και.	– Είναι άγριος σαν θηρίο. – Το σπίτι του μοιάζει με κάστρο.

Γ. ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

1. Ποιητικό υποκείμενο

- ♦ **Ποιητικό υποκείμενο** θεωρείται αυτός που εκφέρει λόγο σ' ένα ποίημα, το «εγώ» ή σε κάποιες περιπτώσεις το «εμείς» (συλλογικό υποκείμενο) που μιλά. Το ποιητικό υποκείμενο δεν ταυτίζεται με τον ποιητή, ενώ συχνά είναι ένα προσωπείο του.

2. Φωνή

- ♦ Η **φωνή** αφορά το ποιος μιλάει σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο, πεζό ή ποιητικό.
 - Στα αφηγηματικά πεζά κείμενα οι φωνές που ακούγονται μπορεί να είναι του **αφηγητή** (ή των **αφηγητών**) και των **προσώπων** του έργου.
 - Στα ποιήματα ο λόγος μπορεί να εκφέρεται:
 - από το **ποιητικό υποκείμενο**, το «εγώ» ή το «εμείς».

π.χ. *Να σ' αγναντεύω θάλασσα, να μη χορταίνω
απ' το βουνό ψηλά
στρωτήν και καταγάλανη και μέσα να πλουταίνω
απ' τα μαλάματά σου τα πολλά.*

Κώστας Βάρναλης

*Είμαστε κάτι ξεχαρβαλωμένες
κιθάρες. Ο άνεμος, όταν περνάει,
στίχους, ήχους παράφωνους ξυπνάει
στις χορδές που κρέμονται σαν καδένες.*

Κώστας Καρυωτάκης

- εν μέρει από το **ποιητικό υποκείμενο** και εν μέρει από **άλλα πρόσωπα**.

π.χ. *Θα πάψω πια για μακρινά ταξίδια να μιλώ·
οι φίλοι θα νομίζουνε πως τα 'χω πια ξεχάσει,
κι η μάνα μου, χαρούμενη, θα λέει σ' όποιον ρωτά:
«Ήταν μια λόξα νεανική, μα τώρα έχει περάσει...».*

Νίκος Καββαδίας

- από κάποιο **πρόσωπο που δεν ταυτίζεται με τον ποιητή**.

π.χ. *Εδώ δεν είμαι ο Κλέων που ακούσθηκα
στην Αλεξάνδρεια (όπου δύσκολα ξιπάζονται)
για τα λαμπρά μου σπίτια, για τους κήπους,
για τ' άλογα και για τ' αμάξια μου,
για τα διαμαντικά και τα μετάξια που φορούσα.*

Κωνσταντίνος Π. Καβάφης

(Στο ποίημα μιλά ο Κλέων, ένα φανταστικό πρόσωπο, που δεν ταυτίζεται με τον ποιητή.)

3. Σιωπές

- ♦ Η **σιωπή/αποσιώπηση** αφορά αυτό που αποσιωπάται, που δεν λέγεται, αλλά υπονοείται. Αποδίδεται συνήθως με αποσιωπητικά και δηλώνει:

- άλλοτε ότι το πρόσωπο που μιλάει διακόπτει τον λόγο του για να εκφράσει κάτι **υπαινικτικά**·
- άλλοτε ότι το πρόσωπο που μιλάει βρίσκεται σε έντονη **συναισθηματική φόρτιση**: τα συναισθήματα που βιώνει είναι τόσο έντονα ή οδυνηρά, που δεν μπορεί να μιλήσει γι' αυτά και τα αφήνει να υπονοηθούν μέσα από τη σιωπή.

π.χ. *φοβούνται τα λόγια που λέμε οι δυο μας με φωνή χαμηλωμένη
φοβούνται τα λόγια που θα λέμε αύριο όλοι μαζί
μας φοβούνται, αγάπη μου, και όταν μας σκοτώνουν
νεκρούς μάς φοβούνται πιο πολύ...*

Τάσος Λειβαδίτης

- ♦ Με τη σιωπή το κείμενο αποκτά υπαινικτικότητα και πολυσημία, ενώ ο αναγνώστης καλείται να ερμηνεύσει τη σιωπή, να αναζητήσει τα κρυμμένα νοήματα, συμμετέχοντας έτσι με πιο ενεργητικό τρόπο στο κείμενο.

4. Δραματικότητα

- ♦ Ουσιώδες γνώρισμα της **δραματικότητας** είναι η αδιάκοπη διάσταση ανάμεσα στην προσδοκία μας και σε εκείνο που πραγματικά συμβαίνει σε κάθε ειδική στιγμή σε ένα λογοτεχνικό κείμενο. Συγκεκριμένα, ένα κείμενο χαρακτηρίζεται από δραματικότητα όταν υπάρχουν τα εξής στοιχεία:

- **Δράση εξωτερική** (ενέργειες των προσώπων) ή **εσωτερική** (συναισθήματα, ψυχικές εντάσεις) και, κατά συνέπεια, όταν προκύπτουν **συγκρούσεις** είτε ανάμεσα σε

πρόσωπα, καταστάσεις, θεσμούς κ.λπ. είτε ανάμεσα σε συναισθήματα, επιθυμίες, επιδιώξεις κ.λπ. του ίδιου προσώπου.

- **Αιφνίδια μεταβολή μιας κατάστασης** (*περιπέτεια*): ο μύθος δηλαδή παίρνει τροπή και κατεύθυνση τέτοια, που λογικά δεν περίμενε ο αναγνώστης, γεγονός που του προκαλεί ξάφνιασμα, έκπληξη ή απορία.
 - **Τραγική ειρωνεία** (βλ. πιο κάτω).
 - **Αναγνώριση**: όταν γίνεται η μετάβαση του ήρωα από την «άγνοια» στη «γνώση», οπότε επέρχεται η λύση του δράματος.
- ♦ Με τη δραματικότητα το κείμενο αποκτά ένταση και ζωντάνια, προκαλείται η συναισθηματική διέγερση του αναγνώστη και κρατείται αμείωτη η αγωνία και το ενδιαφέρον του.

5. Θεατρικότητα

- ♦ Ένα λογοτεχνικό κείμενο χαρακτηρίζεται από **θεατρικότητα** όταν ενυπάρχει σε αυτό η **δυνατότητα να αναπαρασταθεί στη σκηνή**. Στοιχεία θεατρικότητας αποτελούν οι χωροχρονικές ενδείξεις, η σκηνοθεσία, ο διάλογος, οι κινήσεις των προσώπων.

6. Τραγικό

- ♦ Το **τραγικό στοιχείο** υπάρχει σ' ένα λογοτεχνικό κείμενο όταν ο ήρωας:
- **έρχεται αντιμέτωπος με μια δύναμη που τον υπερβαίνει και συντρίβεται**, αλλά διατηρεί την αξιοπρέπειά του (δεν δέχεται παθητικά τα χτυπήματα των ενάντιων δυνάμεων, αλλά αγωνίζεται γενναία να τα αντιμετωπίσει).
 - **υποφέρει χωρίς να φταίει**.
 - **βρίσκεται σε μια κατάσταση άγνοιας ή αυταπάτης (τραγική ειρωνεία)**.

7. Τραγική ειρωνεία

- ♦ Η **τραγική ειρωνεία** μπορεί να παρουσιάζεται με δύο μορφές, τη λεκτική και την ειρωνεία καταστάσεων.
- Η **λεκτική ειρωνεία** στηρίζεται στο γεγονός ότι οι λέξεις/φράσεις που εκφέρει ένας ήρωας έχουν διφορούμενη σημασία και το βαθύτερο νόημα είναι διαφορετικό από το προφανές.

- Η **ειρωνεία καταστάσεων** προκύπτει όταν ο ήρωας αγνοεί την αλήθεια, την οποία όμως γνωρίζουν τα άλλα πρόσωπα και ο αναγνώστης· βρίσκεται επομένως σε μια κατάσταση αυταπάτης (πρβλ. π.χ. στη ραψωδία π της *Οδύσσειας* τη συνάντηση Οδυσσέα-Τηλέμαχου: ο Τηλέμαχος βρίσκεται σε κατάσταση άγνοιας σχετικά με τον μεταμφιεμένο Οδυσσέα και δεν γνωρίζει ότι πρόκειται για τον πατέρα του, στοιχείο που όμως γνωρίζει ο ακροατής ή ο αναγνώστης του έπους).

Δ. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟ ΣΧΟΛΙΟ – ΚΕΙΜΕΝΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

1. Ερμηνευτικό σχόλιο και ερώτημα/θέμα

- ♦ Σύμφωνα με το σχολικό εγχειρίδιο «Εμείς και οι άλλοι...», Γ' Γενικού Λυκείου, Δίκτυο κειμένων (ΙΤΥΕ «Διόφαντος»):
 - **Ερμηνευτικό σχόλιο** «είναι ένα γραπτό σχόλιο, περιορισμένης έκτασης, που περιλαμβάνει την ανάπτυξη αφενός του βασικού, για τους/τις μαθητές/τριες, ερωτήματος/θέματος του κειμένου και αφετέρου της ανταπόκρισής τους σε αυτό. Στο ερμηνευτικό σχόλιο, ο μαθητής/τρια δεν περιορίζεται στο “τι λέει το κείμενο” αλλά επεκτείνεται στο “τι σημαίνει για τον/την ίδιον/α”».
 - **Ερώτημα/θέμα** «είναι το ερώτημα που προκαλείται στον αναγνώστη/αναγνώστρια όταν διαβάσει ένα λογοτεχνικό κείμενο και απορρέει από αυτό που ο καθένας πιστεύει ότι είναι το πιο κρίσιμο θέμα συζήτησης που θέτει το κείμενο. Το “ερώτημα” δεν είναι μια οποιαδήποτε ερώτηση, διευκρινιστικού λ.χ. τύπου· η απάντησή του δεν περιέχεται συνήθως ούτε αποκλειστικά στο κείμενο. Αντίθετα, το “ερώτημα” παράγεται από έναν βαθύ πυρήνα σιωπής μέσα στο κείμενο και επιδέχεται πολλές απαντήσεις».
- ♦ Επίσης, σύμφωνα με το ΦΕΚ αξιολόγησης (4134, 09/09/2021): «Το τρίτο θέμα σχετίζεται με το λογοτεχνικό κείμενο και αφορά στην παραγωγή ερμηνευτικού σχολίου, με το οποίο επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες αφενός να αναπτύξουν κρίσιμα θέματα/ερωτήματα που πραγματεύεται το λογοτεχνικό κείμενο, αξιοποιώντας συνδυαστικά κειμενικούς δείκτες ή και στοιχεία συγκεκριμένου, αφετέρου να τοποθετούνται/ανταποκρίνονται στα θέματα/ερωτήματα αυτά, τεκμηριώνοντας τις προσωπικές τους θέσεις».
- ♦ Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι, για να συντάξει ο μαθητής το ερμηνευτικό του σχόλιο, πρέπει:
 - αφού διαβάσει προσεκτικά το κείμενο, να εντοπίσει ποιο είναι, κατά τη γνώμη του, το θέμα του (ή το κυριότερο θέμα, αν σ' αυτό τίθενται περισσότερα από ένα θέματα).
 - να παραγάγει στη συνέχεια κάποια ερωτήματα, τα οποία απορρέουν από τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας του κειμένου πραγματεύεται το θέμα του.

- να κρίνει ποιο από αυτά τα ερωτήματα είναι το πιο σημαντικό, το «πιο κρίσιμο θέμα συζήτησης που θέτει το κείμενο».
- να στηρίξει την ερμηνευτική του προσέγγιση σε αυτό.

♦ Επίσης, καταλαβαίνουμε ότι οι έννοιες «θέμα» και «ερώτημα» **δεν ταυτίζονται**:

- Το «**θέμα**» ενδεχομένως αφορά το ευρύτερο ζήτημα, πρόβλημα, ιδέα, αξία, συναίσθημα, συναισθηματική κατάσταση που θίγεται στο κείμενο (π.χ. η μοναξιά, ο έρωτας, η προσφυγιά, η βία κ.λπ.).
- Το «**ερώτημα**» είναι ο προβληματισμός που προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο χειρίζεται ο συγγραφέας του κειμένου το θέμα του. Για παράδειγμα, στη *Σατράπεια* του Καβάφη το θέμα είναι ο συμβιβασμός του ήρωα, που εγκαταλείπει όνειρα και ιδανικά για μια ζωή ευμάρειας και πολυτέλειας. Το ερώτημα εδώ θα μπορούσε να είναι: «Ποιον αντίκτυπο έχει στην ψυχή του ήρωα αυτός ο συμβιβασμός;». Τα ερωτήματα που παράγονται από ένα θέμα και οι απαντήσεις/ερμηνείες που δίνονται είναι πολλές, ανάλογα με την οπτική, την κρίση, τις εμπειρίες, τη συναισθηματική ανταπόκριση του μαθητή.

Μερικές επισημάνσεις για το ερμηνευτικό σχόλιο

- Το ερμηνευτικό σχόλιο δεν αποτελεί τη νοηματική απόδοση του περιεχομένου του κειμένου (πεζού ή ποιητικού), αλλά σχετίζεται με ευρύτερους προβληματισμούς που αυτό θέτει.
- Η ανάπτυξη του ερωτήματος/θέματος πρέπει να τεκμηριώνεται με κειμενικούς δείκτες (βλ. σελ. 196-200) και αναφορές στο κείμενο. Οι κειμενικοί δείκτες βρίσκονται σε άμεση σχέση με το νόημα του κειμένου, και η αξιοποίησή τους βοηθά τον μαθητή να διαμορφώσει μια ερμηνευτική προσέγγιση που δεν θα είναι αυθαίρετη και άστοχη.
- Οι αναφορές στο κείμενο και οι κειμενικοί δείκτες πρέπει να ενσωματώνονται στην ανάπτυξη του θέματος και να μην παρουσιάζονται ξεκομμένα στο τέλος της, εν είδει καταλόγου.
- Στον ερμηνευτικό σχολιασμό του λογοτεχνικού κειμένου οι μαθητές δεν πρέπει να επηρεάζονται από το θέμα των μη λογοτεχνικών κειμένων. Λογοτεχνικό και μη λογοτεχνικά κείμενα δεν είναι απαραίτητο να σχετίζονται θεματικά.

♦ **Ενδεικτικές εκφωνήσεις του θέματος που αφορά το ερμηνευτικό σχόλιο:**

1. Να διατυπώσετε το ερμηνευτικό σας σχόλιο για το ποίημα/αφήγημα κ.λπ.
2. Να σχολιάσετε εκείνο το θέμα από όσα θέτει το κείμενο που κρίνετε πιο σημαντικό.
3. Ποιο είναι το ερώτημα που, κατά τη γνώμη σας, θέτει το κείμενο; Ποια είναι η απάντηση του κειμένου/ήρωα κ.λπ.; Ποια είναι η δική σας απάντηση;

4. Ποιο είναι το ερώτημα που προκύπτει, κατά τη γνώμη σας, από τους στίχους 15 και 17 του ποιήματος; Αυτό το θέμα τι σημαίνει για εσάς;
 5. Λαμβάνοντας υπόψη τη μορφή και το περιεχόμενο της τελευταίας στροφής του ποιήματος, να σχολιάσετε τον ρόλο της σε σχέση με το όλο ποίημα.
 6. Στο ποίημα παρατηρούμε την ύπαρξη αντιθέσεων. Ποιες είναι αυτές και πώς, κατά τη γνώμη σας, σχετίζονται με την ψυχική κατάσταση του ποιητικού υποκειμένου;
 7. Μελετητές υποστηρίζουν ότι το ποίημα... έχει πολιτικές διαστάσεις. Με ποια στοιχεία του κειμένου μπορεί αυτό να τεκμηριωθεί; Ο σημερινός αναγνώστης θα προσλάβει το κείμενο με τον ίδιο τρόπο;
 8. Να παρουσιάσετε τη συναισθηματική κατάσταση του ήρωα..., όπως αυτή εμφανίζεται στο απόσπασμα. Εννοείται ότι η γνώμη σας είναι ανάγκη να στηριχθεί σε δείκτες του κειμένου.
- Στις εκφωνήσεις 1-4 ζητείται ευθέως ο εντοπισμός και σχολιασμός του ερωτήματος/θέματος. Αντίθετα, οι εκφωνήσεις 5-8 διαφοροποιούνται, καθώς ζητείται κάτι συγκεκριμένο· στις περιπτώσεις αυτές απαντάμε σ' αυτό που μας ζητείται, ωστόσο η κατανόηση του βασικού θέματος του κειμένου αποτελεί προϋπόθεση για την ανάλυσή μας.

2. Κειμενικοί δείκτες

- ♦ Οι **κειμενικοί δείκτες** είναι τα μορφικά στοιχεία του κειμένου που συνιστούν το εξωτερικό περίβλημα αλλά και τον σκελετό του. Πρόκειται για τις προσωπικές επιλογές του δημιουργού του κειμένου σε επίπεδο δομής, μορφής και περιεχομένου, οι οποίες συνδέονται στενά με το θέμα του κειμένου και γι' αυτό πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στον σχολιασμό του.
- ♦ Συγκεκριμένα οι κειμενικοί δείκτες αφορούν:
 - το **λογοτεχνικό γένος/είδος** (π.χ. ποίηση, πεζογραφία, θέατρο – μυθιστόρημα ιστορικό, επιστημονικής φαντασίας κ.λπ.).
 - τις **γλωσσικές επιλογές / εκφραστικά μέσα**:
 - γλωσσικές ποικιλίες (διάλεκτοι, ιδιώματα).
 - λεξιλόγιο (π.χ. κοινό/καθημερινό, λόγιο, λαϊκό, χρήση νεολογισμών κ.λπ.).
 - σχήματα λόγου (μεταφορές, παρομοιώσεις, αντιθέσεις κ.λπ.).
 - χρόνοι, εγκλίσεις.
 - ρηματικά πρόσωπα.
 - στίξη.

- σύνδεση προτάσεων (παράταξη, υπόταξη, ασύνδετο σχήμα).
 - μακροπερίοδος ή μικροπερίοδος λόγος.
 - ονοματοποίηση.
 - σύνταξη (προσωπική, απρόσωπη).
 - ευθύς ή πλάγιος λόγος.
 - ερωτήσεις.
 - εικονοποιία.
 - τα **σύμβολα** και τα **μοτίβα**.
 - τους **αφηγηματικούς τρόπους** (αφήγηση, περιγραφή, διάλογος, εσωτερικός μονόλογος, ελεύθερος πλάγιος λόγος).
 - τις **αφηγηματικές τεχνικές**:
 - το είδος του αφηγητή ως προς τη συμμετοχή του στα γεγονότα (ομοδιηγητικός/αυτοδιηγητικός, ετεροδιηγητικός).
 - την εστίαση (μυθική, εσωτερική, εξωτερική).
 - την οργάνωση του χρόνου (γραμμική αφήγηση, αναδρομές, προλήψεις / επιτάχυνση ή επιβράδυνση της αφήγησης, σκηνή / μοναδική, επαναληπτική, θαμιστική αφήγηση).
 - τη **δομή/πλοκή**.
 - τη **στιχουργία** (μέτρο, ομοιοκαταληξία, στροφικό ανάπτυγμα, ελεύθερος στίχος).
 - το **ύφος**.
 - τους **χαρακτήρες** (οι στάσεις, οι συμπεριφορές, οι επιδιώξεις τους συντελούν στην ανάδειξη συγκεκριμένων ιδεών και προβληματισμών).
 - τον **τίτλο** του κειμένου (μπορεί να δηλώνει το θέμα του κειμένου ή την οπτική από την οποία αυτό προσεγγίζεται).
- ♦ Στον ερμηνευτικό σχολιασμό του κειμένου δεν εξαντλούνται όλοι οι κειμενικοί δείκτες που το χαρακτηρίζουν. Αντίθετα, ο μαθητής καλείται να επιλέξει αυτούς που υποστηρίζουν με τον καλύτερο τρόπο την ερμηνεία του.
 - ♦ Σε περίπτωση που στην εκφώνηση του θέματος γίνεται αναφορά σε συγκεκριμένο/ους δείκτη/ες, τότε η ερμηνευτική ανάλυση στηρίζεται σε αυτούς (βλ. εκφώνηση 6, σελ. 196).
 - ♦ Στον ερμηνευτικό σχολιασμό **περιλαμβάνουμε πάντα κειμενικούς δείκτες, ακόμα και όταν δεν αναφέρονται στην εκφώνηση του θέματος. Το ίδιο γίνεται και με τις αναφορές στο κείμενο.**

Παράδειγμα 1

Εκτός από τον ιμπεριαλισμό υπάρχει και η μοναξιά

Θάθελα να μιλήσω
για το πόσο άδεια
είναι τα ασφυκτικά γεμάτα δωμάτια
για το πόσο εκκωφαντικός
είναι ο ήχος της σιωπής σου
για το πόσο ψηλά
είναι τα μπαλκόνια των σπιτιών
για το πόσο στεγνά
είναι τα μάτια του φίλου
για το πόσο ακριβό
είναι το χάδι στα μαλλιά.

Θάθελα να μιλήσω
για το πόσο μόνο
είναι το ένα φλιτζανάκι του καφέ
παρατημένο στο τραπέζι.

Χλόη Κουτσουμπέλη, Σχέσεις σιωπής, εκδ. Εγνατία

Αξιοποιώντας και κειμενικούς δείκτες, να σχολιάσετε το θέμα που θίγει η ποιήτρια στο ποίημα. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επέλεξε να δώσει στο ποίημα τον συγκεκριμένο τίτλο; (150-200 λέξεις)

Απάντηση

Το ποίημα θίγει το ζήτημα της αποξένωσης των ανθρώπων και της αναπόφευκτης συνέπειάς της, της μοναξιάς, στη σύγχρονη εποχή. Το ποιητικό υποκείμενο εκφράζει την ανάγκη να μιλήσει για το αίσθημα της μοναξιάς, που είναι παρόν, ακόμα κι αν βρίσκεται κανείς με άλλους ανθρώπους, όπως δηλώνεται με το οξύμωρο σχήμα *άδεια / είναι τα ασφυκτικά γεμάτα δωμάτια*. Η απόσταση δεν είναι υλική αλλά ψυχική. Η ουσιαστική επικοινωνία έχει χαθεί (εκφράζεται με το επίσης οξύμωρο σχήμα *εκκωφαντικός / είναι ο ήχος της σιωπής σου*), οι άνθρωποι έχουν απομακρυνθεί (δηλώνεται με την εικόνα των μπαλκονιών που είναι πολύ ψηλά), οι σχέσεις είναι τυπικές (*στεγνά / είναι τα μάτια του φίλου*) και η ανθρώπινη ζεστασιά και τρυφερότητα έχουν εκλείψει (*ακριβό / είναι το χάδι στα μαλλιά*). Η τελευταία εικόνα με το φλιτζανάκι του καφέ που είναι παρατημένο μόνο του στο τραπέζι προβάλλει emphatically τον στερημένο από την ανθρώπινη συντροφιά σύγχρονο άνθρωπο, αφήνοντας μια πικρή αίσθηση στον αναγνώστη.

Με τον τίτλο (Εκτός από τον ιμπεριαλισμό υπάρχει και η μοναξιά) ενδεχομένως η ποιήτρια

θέλει να τονίσει πως τα πολιτικά θέματα μονοπωλούν το ενδιαφέρον, παραγκωνίζοντας τα ζητήματα της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως αυτό της μοναξιάς, ίσως γιατί θεωρούνται υποδεέστερα. Γι' αυτό και εκφράζει emphatically (επανάληψη της φράσης *θάθελα να μιλήσω*) την πρόθεσή της να μιλήσει για την ανθρώπινη μοναξιά.

Παράδειγμα 2

Μπάμιες

Σήμερα στο μεσημεριανό έχουνε μπάμιες. Δεν του αρέσανε ποτέ. Σκαλίζει το πιάτο ξεφλουδίζοντας με το πιρούνι τη σάρκα, αποκαλύπτει τα σπόρια γυμνά. Μέσα *σαρδόνια*¹ οδοντοστοιχία, σαν την γκριμάτσα της συνάθροισης γύρω από το τραπέζι. Σκυθρωποί, μαλωμένοι ή έτοιμοι να μαλώσουν σε λίγο, μάνα πατέρας παιδιά.

Λαδερές με φρέσκια ντομάτα, κόκκινη όπως η αιματοχυσία γύρω απ' το στρωμένο τραπέζι. Πράγματι, δεσμοί αίματος. Τόσο, που σου 'ρχεται να πάρεις το μαχαίρι του ψωμιού και να διαρρήξεις όλα ετούτα τα δεσμά, να το βυθίσεις στην καρδιά αυτού του λάκκου που είναι γεμάτος γεύματα κυριακάτικα και αιτιάσεις και παράπονα και ξεχασμένες τώρα ήδη εκδρομές στη θάλασσα.

Η μάνα του τις φτιάχνει με κοτόπουλο. Ανάμεσα στα ξεδοντιάρικα ούλα του λαχανικού η μυρωδιά εκείνη. Σφαγμένου ζώου όπως της μάνας του τα μάτια, όταν για όλα μετανιώνει, σαν του πατέρα του τα μάτια, όταν στριμώχνεται να αρθρώσει κάποια αλήθεια. Όπως τα μάτια τα δικά του, όταν σηκώνει το κεφάλι από το πιάτο να απαντήσει γιατί δεν του αρέσει το φαΐ, τι διάβολος τον πιάνει κάθε μέρα και δεν μιλάει κι όλο θυμώνει και κλειδώνεται.

Σκαλίζει αμίλητος τις μπάμιες. Μέσα όχι δόντια μα σφυριά, πολλά πολλά σφυριά, όπως εκείνα που στα δώδεκα του αυλάκωναν το πρόσωπο, κι όποτε γύριζε να δει κατά τον κόσμο, άνοιξαν σαν ντροπή που αδέξιος υπήρχε. Μπάμιες όπως η γλίτσα της στοργής που, για να σου δοθεί, πρέπει να καταπιείς όλο το σάλιο της υποταγής, της ενοχής που είσαι εσύ και δεν τους μοιάζεις, που θες αλλού να πας, να είσαι γυμνός και να πεινάς δική σου πείνα. Μπάμιες, κουμπωμένος καρπός του θυμού που δεν ωριμάζει μα σαπίζει σε μαλακή γλοιώδη αυτολύπηση.

Θεώνη Κοτίνη,

bonsaistoriesflashfiction.wordpress.com

1. *σαρδόνια*: με χλευαστική, χαιρέκακη διάθεση

Ποιο είναι το θέμα που πραγματεύεται το διήγημα της Θ. Κοτίνη; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με κειμενικούς δείκτες και αναφορές στο κείμενο. (150-200 λέξεις)

Απάντηση

Θέμα του διηγήματος είναι η ψυχική οδύνη που προκαλούν στον έφηβο ήρωα οι συγκρουσιακές σχέσεις των γονιών του. Οι καβγάδες που στιγματίζουν τα κυριακάτικα γεύματα, όταν

η οικογένεια συγκεντρώνεται στο τραπέζι, είναι γι' αυτόν τραυματική εμπειρία, η ένταση της οποίας εκδηλώνεται στην απέχθεια που νιώθει για τις μπάμιες με κοτόπουλο που φτιάχνει η μητέρα του. Με μια σειρά από μεταφορές και παρομοιώσεις το συγκεκριμένο φαγητό συσχετίζεται με όσα βιώνει και νιώθει: τα σπόρια της μπάμιας (*σαρδόνια οδοντοστοιχία*) με τη χαιρεκακία και την γκρίνια των οικογενειακών συναθροίσεων (*σαν την γκριμάτσα της συνάθροισης*), η κόκκινη ντομάτα με την ένταση (*αιματοχυσία*) των καβγάδων, το σφαγμένο ζώο (το κοτόπουλο) με τη μάνα που *μετανιώνει*, τον πατέρα που δυσκολεύεται να *αρθρώσει κάποια αλήθεια*, τον ίδιο τον ήρωα που κρύβει τον θυμό του πίσω από δικαιολογίες για το φαγητό (*Όπως τα μάτια τα δικά του, όταν σηκώνει το κεφάλι από το πιάτο να απαντήσει γιατί δεν του αρέσει το φαί*). Η οδυνηρή ατμόσφαιρα στο σπίτι τον εξοργίζει, ώστε θέλει να σπάσει τους δεσμούς (*Τόσο, που σου 'ρχεται ... να διαρρήξεις όλα ετούτα τα δεσμά*) και να φύγει (*που θες αλλού να πας*). Ωστόσο ο θυμός δεν ξεσπά και ο ίδιος κλείνεται στον εαυτό του (*κουμπωμένος καρπός του θυμού*) βουλιάζοντας στην αυτολύπηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Παραδοσιακή και μοντέρνα ποίηση

α. Χαρακτηριστικά της παραδοσιακής ποίησης

- ♦ **Εξωτερικά**
 - Μέτρο.
 - Ρυθμός.
 - Ομοιοκαταληξία (συνήθως).
 - Κατανομή του ποιήματος σε στροφές με σταθερό αριθμό στίχων (πιο συνηθισμένη η τετράστιχη στροφή).
 - Στίχοι με ορισμένο ποιητικό ανάπτυγμα που καθορίζεται από τον αριθμό των συλλαβών τους (π.χ. εννεασύλλαβοι στίχοι, ενδεκασύλλαβοι, δεκαπεντασύλλαβοι κ.λπ.).
 - Αποφυγή διασκελισμών (συνήθως).
 - Κανονική στίξη.
- ♦ **Εσωτερικά**
 - Καθαρότητα των νοημάτων και των ιδεών (το θέμα του ποιήματος συνήθως αποκαλύπτεται εύκολα – είναι εμφανές).
 - Σαφής νοηματικός ειρμός – λογική αλληλουχία των νοημάτων.
 - Χρήση «ποιητικών» λέξεων (επιδιώκονται οι σπάνιες και εντυπωσιακές λέξεις).
 - Οι λέξεις τηρούν τη νοηματική τους ταυτότητα (το κοινό τους νόημα).
 - Επιδιώκεται να απέχει το ποίημα από τον πεζό λόγο.
 - Τήρηση των γραμματικών και συντακτικών κανόνων.
 - Στολισμός του λόγου με πολλά σχήματα λόγου και εκφραστικά μέσα – επιδίωξη του «ωραίου ύφους».
 - Ο τίτλος είναι συνήθως δηλωτικός του περιεχομένου.

β. Χαρακτηριστικά της μοντέρνας ποίησης

- ♦ **Εξωτερικά**

Ελεύθερος στίχος – απελευθέρωση του στίχου από τις στιχουργικές δεσμεύσεις της παραδοσιακής ποίησης, σπάσιμο της αυστηρής δομής του: οι στίχοι δεν έχουν καθορι-

σμένο αριθμό συλλαβών· το ποίημα δεν κατανέμεται σε στροφές με σταθερό αριθμό στίχων· απουσία μέτρου, ομοιοκαταληξίας. (Η απουσία μέτρου δεν συνεπάγεται αναγκαστικά απουσία ρυθμού. Συχνά στα μοντέρνα ποιήματα υπάρχει ένας εσωτερικός ρυθμός, που υπαγορεύεται από την κίνηση του εσωτέρου κόσμου του ποιητή, την ένταση του πάθους του.)

♦ Εσωτερικά

- Χρήση του καθημερινού λεξιλογίου (κάποιες φορές η γλώσσα βρίσκεται πολύ κοντά στον πεζό λόγο). Παράλληλα όμως ο ποιητής δεν διστάζει να χρησιμοποιεί λέξεις ή εκφράσεις από οποιαδήποτε περιοχή του γραπτού ή προφορικού λόγου, ακόμα και από άλλες γλώσσες.
- Κατάργηση της λογικής αλληλουχίας του ποιήματος. Το ποίημα λειτουργεί κυρίως με τους μηχανισμούς των προεκτάσεων και των συνειρμών.
- Ο τίτλος δεν είναι πάντα δηλωτικός του περιεχομένου.
- Η δραματικότητα, που αντικαθιστά τη λυρική της παραδοσιακής ποίησης (αναπαράσταση της ανθρώπινης δράσης και συμπεριφοράς, αναπαράσταση δραματικών καταστάσεων που προκαλούν συγκίνηση, π.χ. σύγκρουση αντίθετων καταστάσεων, τραγικότητα, ειρωνεία κ.λπ.).
- Σκοτεινότητα-ασάφεια (στοιχείο που τη διαφοροποιεί από τη σκοτεινότητα που μπορεί να παρουσιάζουν ποιήματα της παραδοσιακής ποίησης είναι συχνά η άλογη σύλληψη των πραγμάτων).
- Υπαινικτικότητα και πυκνότητα του ποιητικού λόγου (συμβάλλουν στην ερμηνευτικότητα και τη σκοτεινότητα της μοντέρνας ποίησης).
- Πολυσημία-αμφισημία λέξεων (θέτουν σε κίνηση τον εσωτερικό κόσμο του αναγνώστη, που προβάλλει στο ποίημα τον δικό του εσωτερικό κόσμο ή προβληματισμό· γίνεται έτσι «συνδημιουργός» του ποιήματος).
- Αυτοαναφορικότητα: Συχνά στη μοντέρνα ποίηση ο ποιητής στοχάζεται σχετικά με τη λειτουργία της ποίησης και τον δικό του ρόλο ή αναφέρεται στη διαδικασία σύνθεσης του ποιήματός του.
- Τολμηρές μεταφορές και παρομοιώσεις.
- Απροσδόκητοι και ετερόκλητοι συνδυασμοί λέξεων.
- Κυριαρχία εικόνων (συχνά δεν πρόκειται για εικόνες που παραπέμπουν στην εξωτερική πραγματικότητα και στα δεδομένα του εμπειρικού κόσμου· αντίθετα, υπερβαίνουν την πραγματικότητα ή δίνουν μια άλλη διάστασή της, συνδυάζοντας με τρόπο αυθαίρετο ετερόκλητα στοιχεία – πρόκειται για εικόνες ονειρικές, έτσι όπως έρχονται κατευθείαν από το υποσυνείδητο).
- Διαταραγμένη σύνταξη.
- Ελλιπής στίξη ή πλήρης αστιξία.

- Προτάσεις αποσπασματικές, ελλειπτικές.
- Παραβίαση γραμματικών και συντακτικών κανόνων.

2. Το δημοτικό τραγούδι

- ♦ Το νεότερο δημοτικό τραγούδι αποτελεί συνέχεια (μέσω του βυζαντινού) της αρχαίας δημοτικής ποίησης.
- ♦ Το δημοτικό τραγούδι είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη μουσική, συχνά και με τον χορό.
- ♦ Είναι **δημιούργημα ομαδικό**. Ένας άνθρωπος του λαού συνθέτει το τραγούδι, το οποίο στη συνέχεια διαδίδεται από στόμα σε στόμα. Καθένας το οικειοποιείται, καθώς νιώθει ότι τον εκφράζει, και μπορεί να επιφέρει σ' αυτό κάποιες αλλαγές, προκειμένου να το κάνει να συμφωνεί περισσότερο με τα προσωπικά του συναισθήματα. Έτσι, το τραγούδι αυτό γίνεται «κοινό κτήμα» και η οριστική του μορφή είναι αποτέλεσμα λαϊκής επεξεργασίας.
- ♦ Κατά την προφορική διάδοσή τους από τόπο σε τόπο και από γενιά σε γενιά, τα δημοτικά τραγούδια υφίσταντο διάφορες τροποποιήσεις· έτσι προέκυπταν οι διάφορες **παραλλαγές** του ίδιου τραγουδιού.
- ♦ Τα δημοτικά τραγούδια παρουσιάζουν κάποια **κοινά χαρακτηριστικά** κι ακολουθούν κάποιους βασικούς **κανόνες ως προς την τεχνοτροπία** τους. Τα κυριότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά και τους κανόνες είναι τα ακόλουθα:
 - **Λιτός και πυκνός λόγος:** Όχι μακρηγορίες, ελάχιστα επίθετα, βάση της φράσης αποτελούν το ουσιαστικό και το ρήμα.
 - **Παραλείπονται τα ασήμαντα** και όσα εύκολα εννοούνται. Έτσι, η δράση προχωράει με γρηγορότερο ρυθμό.
 - Ο ανώνυμος λαϊκός ποιητής δεν εκφράζει προσωπικά συναισθήματα αλλά **συλλογικές καταστάσεις της κοινότητας**.
 - Συχνά χρησιμοποιείται ο **ευθύς λόγος** ή ο **διάλογος** (σπάει τη μονοτονία της αφήγησης, ενισχύει τη δραματικότητα).
 - **Η αρχή της ισομετρίας:** Κάθε μετρική ενότητα (στίχος, ημιστίχιο, δίστιχο) περιλαμβάνει ολοκληρωμένο νόημα – δεν υπάρχουν διασκελισμοί (κατά τους οποίους το νόημα ολοκληρώνεται σε επόμενη μετρική ενότητα).
 - **Επανάληψη ή ολοκλήρωση του νοήματος του α' ημιστιχίου στο β'.**
π.χ. – *είναι μακριά στην ξενιτιά, είναι μακριά στα ξένα.*
– *όταν ασπρίσει ο κόρακας και γίνει περιστέρι.*

- Το **θέμα των άσκοπων ερωτημάτων**: Ζητείται ο λόγος για τον οποίο συμβαίνει κάτι (γεγονός ή φαινόμενο) και ακολουθούν έπειτα με τη μορφή ερωτήσεων κάποιες πιθανές εξηγήσεις που στη συνέχεια αναφέρονται για να δηλωθεί τελικά η σωστή εξήγηση.

π.χ. *Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;*

Μην άνεμος τα πολεμά, μήνα βροχή τα δέρνει;

Κι ουδ' άνεμος τα πολεμά, κι ουδέ βροχή τα δέρνει,

μόνε διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.

- Το **θέμα του αδυνάτου**: Το σχήμα του «αδυνάτου» υπογραμμίζει με έμφαση το «ποτέ». Ειδικότερα, συνήθως ένα γεγονός (πράξη ή συναίσθημα κ.λπ.) που από τη φύση του είναι δυνατόν να μεταβληθεί συνδέεται και παραλληλίζεται με κάποιο άλλο γεγονός (συνήθως πρόκειται για φυσικό φαινόμενο) που από τη φύση του είναι αδύνατον να μεταβληθεί ή να γίνει διαφορετικό απ' ό,τι είναι. Έτσι, τονίζονται η σοβαρότητα και η σταθερότητα του πρώτου γεγονότος.

π.χ. *όταν ασπρίσει ο κόρακας και γίνει περιστέρι,*

θενά σε πάρω γι' άντρα μου, θενά σε κάνω ταίρι.

- Οι **προσωποποιήσεις**: Κάθε έμψυχο ή άψυχο (βουνά, δέντρα, πουλιά, άλογα κ.λπ.) μπορεί να μιλά και να παίρνει μέρος στη δράση.

π.χ. *δεν κιλαπούσαν σαν πουλιά, μήτε σαν χελιδόνια,*

μόν' κιλαπούσαν κι έλεγαν ανθρωπινή ομιλία.

- Οι **υπερβολές**.

π.χ. *Μάνα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,*

την κόρη τη μονάκριβη την πολυαγαπημένη,

την είχες δώδεκα χρονώ κι ήλιος δε σου την είδε!

- Οι **επαναλήψεις**.

π.χ. *κι ανάψανε τα καπνελιά, κι εκάησαν οι ρούγες,*

εκάη και το λιθόρεμα, πόριχταν το λιθάρι,

εκάη κι η δίπλη του χορού, π' εχόρευε η γενιά της.

- Η χρήση **μοτίβων** (θεματικών και εκφραστικών).

- Ο **νόμος των τριών**: Αναφέρονται τρία πράγματα ή πρόσωπα ή έννοιες απ' τα οποία τονίζεται το τρίτο.

π.χ. *Τρεις αντρείωμένοι βούλονται να βγουν από τον Άδη.*

Ο ένας να βγει την άνοιξη, κι άλλος το καλοκαίρι,

κι ο τρίτος το χινόπωρο, οπού είναι τα σταφύλια.

- Η χρήση **συμβολικών αριθμών** (συνήθως είναι το τρία, το επτά και τα πολλαπλάσιά τους).

π.χ. – *Τρία πουλιά απ' την Πρέβεζα διαβήκανε στην Πάργα.*

– *Μάνα με τους εννιά σου γιους.*

- ♦ Το συνηθέστερο μέτρο των δημοτικών τραγουδιών είναι ο **ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος** (μπορεί να συναντήσουμε κι άλλους ιαμβικούς στίχους, ενδεκασύλλαβους, οχτασύλλαβους, εφτασύλλαβους κ.λπ., ενώ μπορεί να συναντήσουμε και το τροχαϊκό μέτρο). Επίσης, δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις.

- ♦ Γενικά το **περιεχόμενο** των δημοτικών τραγουδιών είναι **απλό και γνήσια λαϊκό**. Ανάλογα με το ειδικότερο περιεχόμενο, τα δημοτικά τραγούδια κατατάσσονται σε κατηγορίες (η κατάταξη αυτή δεν είναι εύκολη ούτε αυστηρή, καθώς κάποιο τραγούδι μπορεί να χρησιμοποιείται σε διαφορετικές κάθε φορά περιπτώσεις, ενώ συχνά τα όρια μεταξύ των ειδών συγχέονται λόγω συμφορμών, δηλαδή σε κάποια είδη βρίσκουμε στοιχεία που προέρχονται από άλλα είδη). Οι κυριότερες κατηγορίες είναι: παραλογές, ακριτικά, ιστορικά, κλέφτικα, του Χάροντα / του Κάτω Κόσμου (συνδέονται με τα μοιρολόγια), της αγάπης, της ξενιτιάς, παιδικά (π.χ. νανουρίσματα, ταχταρίσματα), γιορταστικά και εθιμικά (σχετίζονται με διάφορες γιορτές ή έθιμα: π.χ. τα κάλαντα, η περπερούνα κ.λπ.), θρησκευτικά, γνωμικά, εργατικά, περιγελαστικά.